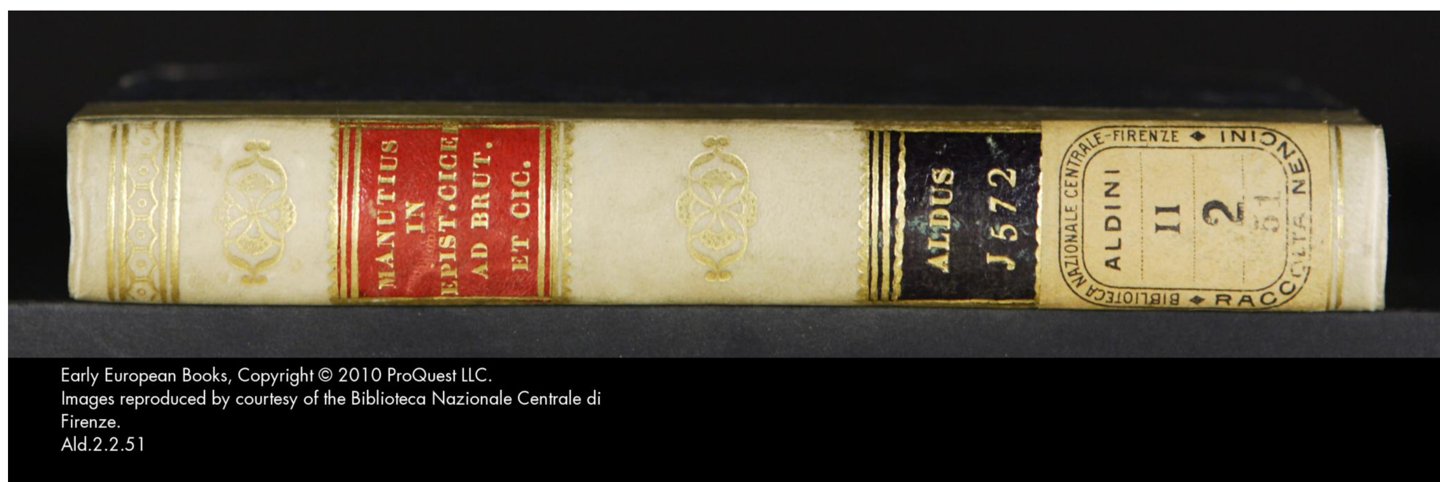

MANUTIUS
IN
EPIST.CICE
AD BRUT.
ET CIC.
ALDUS
J572
BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE-FIRENZE
RACCOLTA NENCINI
ALDINI
II
2
51

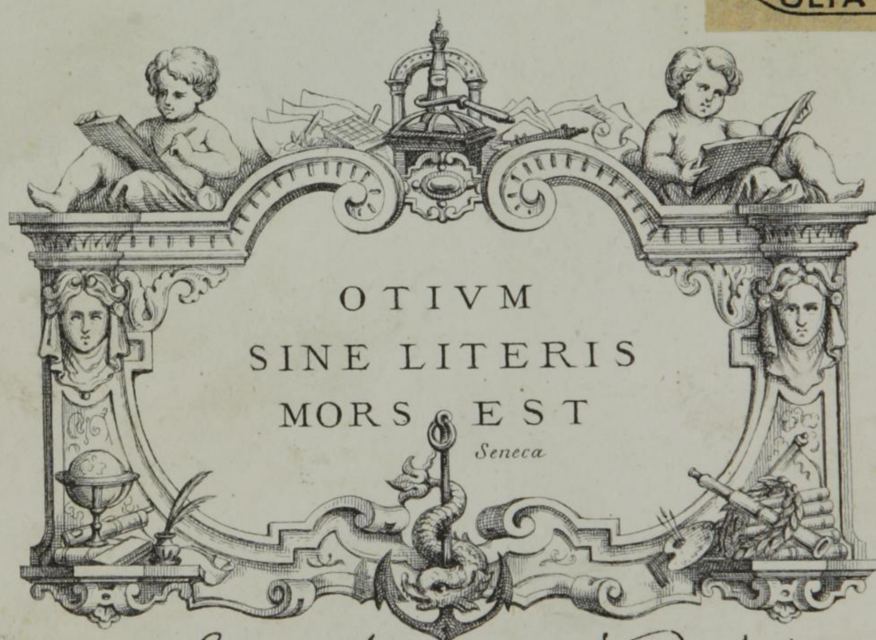

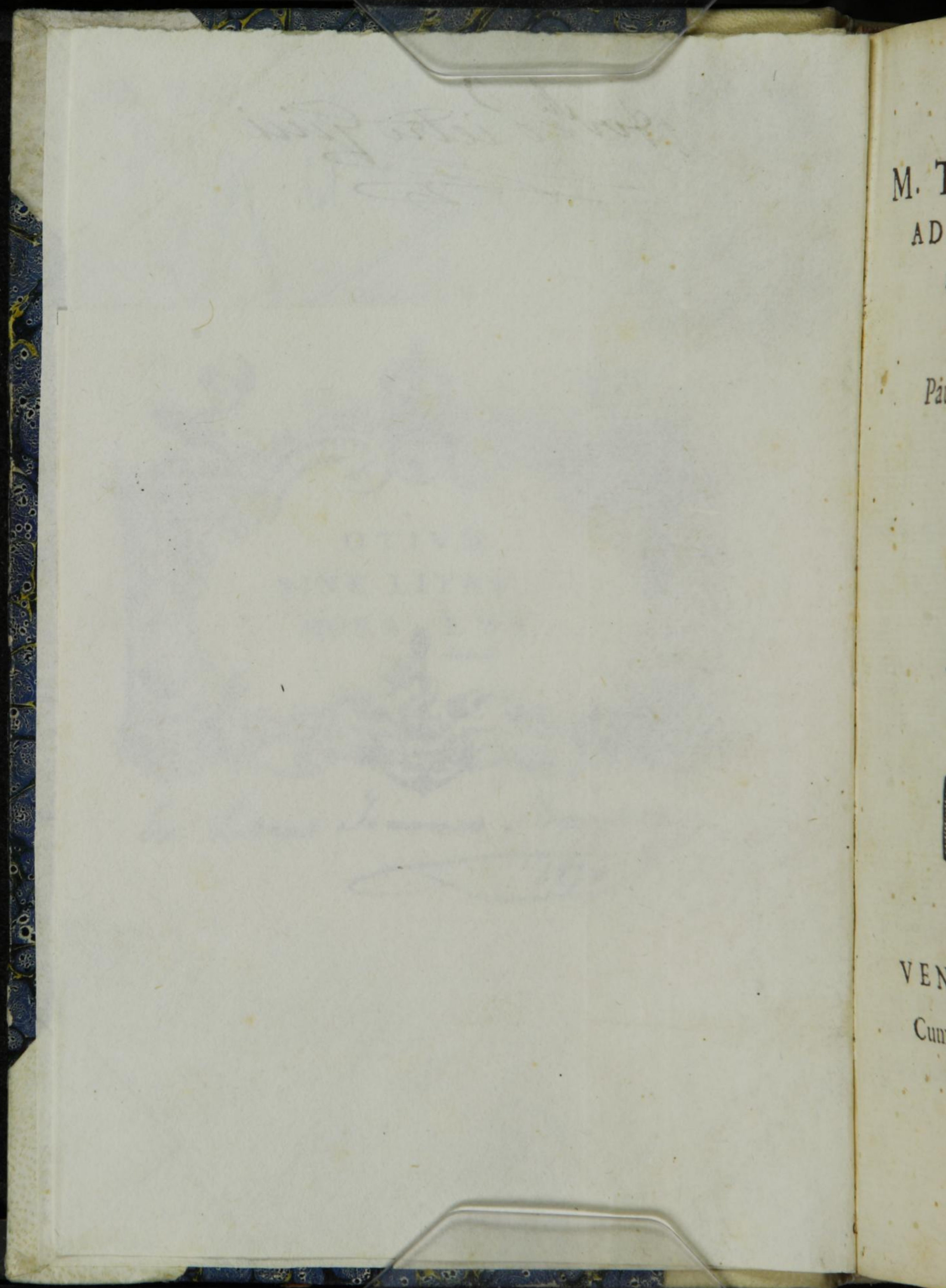

Ex Libris Joannis Nencini
1874

Avv.to Pietro Gini

IN EPISTOLAS
M. TVLLII CICERONIS
AD M. IVNIVM BRVTVM,
ET AD Q. CICERONEM FRATREM,

Pauli Manutii commentarius.

VENETIIS, M. D. LXII.

Cum priuilegio Pontificis, & Senatus Veneti, in annos XX.

ALFONSO CARAFAE,
PRAESTANTISS. IVVENI,
ANTONII, MARCHIONIS
MONTISBELLI, FILIO,

Paulus Manutius, Aldi filius,
S. D.

SI SVO quæque res merito penderetur, Alfonse Carafa; hominum esset in uirtute uigilantium præclara condicio; contraque, quos auersa a ratione uoluntas ad malas artes & flagitiosa consilia traducit, cũ iis pessime semper ageretur; eorumq. docti exemplo, sapientius deinde alii non modo suis, uerum etiam publicis rationibus consulerent. itidem enim, ut e corruptis seminibus uitiosæ fruges, sic a malis exemplis improba studia, a laudabilibus optima nascũtur. uerũ hoc totum secus est. quippe non modo ad reprehendendum, quæ reprehendi iure possunt, procliuiores, quàm ad laudandum, quæ laude digna sunt, omnes fere sumus, nec satis æqua lance turpe & honestum examinamus; quæ debemus pariter, alterum odisse, alterum diligere: sed etiam sæpe facimus, ut eas res, easq. actiones, quarum caussas ignoramus, quæq. re

cte ne an ſecus fiant, diiudicare non poſſumus, accuſemus tamen, acerrimaq́. uituperatione, quæ interdum efferri laudibus oporteret, ea deprimamus. Ac ne me putes, Alfonſe clariſsime, huius initium ſermonis temere detuliſſe: ego nũc, ſi neſcis, meam, meam dico? immo uero communem utriuſque noſtrum cauſſam ago. aut enim uterque agimus egregie; aut uterque ſimiliter peccamus. Audis ne tu uoces in Latinæ linguæ nomen irrumpentes, hominum obtrectantium, qui rei pulcherrimæ ſcientiam reprehendant; qui nos derideant, ludosq́. faciant, atque etiam, ſi diis placet, odio dignos exiſtiment, quòd operæ tantũ ac temporis in hoc tam nobili ſtudio collocemus? tu fortaſſe non audis, totus in litteras abditus, multorũ a conſuetudine ſeiunctus: aut, ſi audis, negligis opinor, magnis non tam fortunæ, in qua tamen ipſa multum ineſt, quàm rerum omnium laudabiliũ præſidiis ad omnia munitus. me uero, humili hominem loco, hac una tibi Romani ſermonis cupiditate parem, ceteris rebus omnibus inferiorem, iſta ſane, quæ feriunt aures meas, uehementer commouent: non quòd ea, quibus utuntur, argumenta firma ſint; quæ oſtendam eſſe inania: ſed quòd, ut eam quiſque uirginem, cuius amore flagret, in-

tactam

tactam ab iniuria, puram ab omni labe ue-
lit, ſic ego, quaſi lutoſis maculis aſperſam,
ac fœdatam eloquentiam, quam ſemper
dilexerim, cum aſpicio, ſenſibus intimis
afficior, ſic, ut ferre non poſsim. Obiiciũt
illud primum: quatenus aliquid cognoſci
poſsit, eatenus in eo laborandum: Latinã
linguam obſoleuiſſe iam, & extinctam pæ-
ne totam eſſe: quam enim hodie nationẽ,
ut omnes animo perluſtrentur, Latine lo-
qui? quod uero ex ea ſuperſit in libris,
minimum id eſſe, tanquam aliquod inane
ſimulacrum corporis exanimis: quocirca
neque ſciri perfecte, cum exiguam partem
libri contineant, neque pronuntiari decen-
ter, cum ſermonis uſus euanuerit, a nobis
poſſe. Secundo loco ſtatuunt: ut abſolute
percipi, quod negant, Latina lingua poſ-
ſit; mirari ſe tamen etiam atque etiam, cur
induſtriam in ea perdiſcenda tam diutur-
nam ponamus. uitio quidem id fieri uolun-
tatis, & iudicii: dignitatem in re tantam
non eſſe, ut hærere per tot annos in hoc
ſtudio debeamus. Concludunt poſtremo:
ut de perfecta cognitione, de dignitate, ac
præſtantia concedatur; tamen eſſe, cum,
ea pulſa, ſucceſſerit alia, minime neceſſa-
riam. Hæc iſti: quæ ſpecie aliquid uiden-
tur; ego, re nihil eſſe, ſi quando me præſen-

te diſputantur, oſtendo. Conuenit inter nos, eſſe aliquid in omnibus facultatibus atque artibus extremũ; quò noſtra ſtudia cũ peruenerint, quieſcẽdum. ſed hoc extremum quibus terminis metimur, rei ne natura, an uulgi opinione? ſi opinione uulgi: licet propemodum otioſe uiuere: mediocria, quæ putantur excellere, quæramus: id ſatis eſt: illa ſumma, ubi ſummum decus habitat, quæ uulgus ignorat, omittamus. ſin extremum illud eſſe uolumus, quò peruentum cum eſt, progredi longius non licet: moderata ſtudia non dantur. perfectam enim ſciẽtiæ laudem adipiſci, maximi operis eſt: itaque hoc extremum, quod, opinor, Natura nouit una, ſapiẽs nemo unquam ſe putauit eſſe conſecutum. extant, litterarum clariſsimis teſtata monumẽtis, exempla ſummorum philoſophorum: qui cum ætatem in abditarum rerum perſcrutanda notitia contriuiſſent, multaq́. partim legendo, partim cogitando præclara & eximia reperiſſent; latere tamen adhuc, magnis inuolutã difficultatibus, ueritatẽ, & aliquid ſibi, atque adeo multum eſſe quærendum exiſtimabant. Eadem nunc, aut certe ſimilis admodum noſtra ratio eſt. Quærimus id, quod in Latina lingua perfectum putamus. non aſſequemur. eſto:

uerun-

ueruntamen, quo plus, ut aſſequamur, contenderimus. eo ſcilicet propius, ſi quid ſtudio proficitur, accedemus. At laboris & induſtriæ terminus tamen ſtatuendus aliquis eſt. concedo: ſed hoc quidem, ſi diligenter attendatur, nihil aliud eſt, quàm perfectum ipſum definire. hoc enim ad unum noſtri labores intenduntur: hoc unum noſtra ſpectat induſtria. perfectum autem ipſum ego mihi certe ab hominibus imperitis definiri nolo. definiant ii, quibus utor magiſtris, Cicero, Cæſar, Terentius, Plautus; quorum ex libris, quæ Latinæ linguæ ſit elegantia, quæ ubertas, quæ uis, facile poſſum intelligere. quæ ſi, non dico quanta ſunt, (immenſa enim eſſe uideo) ſed ſi ea mihi magna ex parte comparaſſem; modum fortaſſe facerem ſtudio meo: ſed, ut inter hos, qui nunc homines uiuunt, aliquid eſſe uideamur, nihil tamen, ſi uere de nobis ipſis iudicare uolumus, præ illis uiris, quorum extant ſatis multa ſcripta diuinitus, nihil inquam plane ſumus. quare, quod ad ſcribendum attinet, habemus abunde, quod imitemur. De pronuntiatione uero minimum laboro. quid enim? an putamus in iis ipſis, qui tum Romæ uiuebant, eandem pronuntiandi rationem fuiſſe? non fuit. confluebant

in urbem, illecti ſpe ſummorum magiſtratuum, quod habuit illis temporibus præmium eloquentia oratores, ex uniuerſa Italia. cauſſas agebant Romani homines pariter & peregrini, ſono uocis diſsimiles, pronuntiatione diuerſi: ſuam tamen quiſque, pro eo, quantum quiſque ualebat ingenio, laudem ferebat. ſi Curibus educatum, aut Arpini, orantem in foro audires; Sabinum ſtatim, aut Arpinatem agnoſceres. neque tamen a forenſi opera, & a iudiciis propterea quiſquam eſt excluſus, quia minus Romane, hoc eſt, quia minus apte, minus ue decenter, pronuntiaret. nunc ipſum, in hac, qua Itali omnes utimur, lingua eſt ne omnium in diſiunctis & longinquis urbibus ſimillima pronuntiatio? mehercule ne in iiſdem quidem. Venetiis enim (domeſtico utar exemplo) aliter in urbe media, aliter in extrema loquuntur. quapropter nimis iniuſto priuilegio damnabitur Latina lingua, ſi, quod in ceteris linguis uſu uidemus euenire, ut non modo diuerſis, uerum etiam iiſdem & temporibus, & locis non ſimiliter omnes pronuntient, id ei præcipuum opponatur: cuius etiam magnis ac præſtãtibus meritis aliquid largiri, tum humanitatis, tum æquitatis eſſet. Secundum erat de dignitate. in quo, non tam

equi-

equidem quid ipſe reſpõdeam, quàm quid iſtos in hanc mentem impulerit, quæro. Ita ne? dignitatem Latinæ litteræ non habent? humiles, & obſcuræ ſunt litteræ illæ, quæ populi Romani nomen extollunt, atque illuſtrant? quæ ſummorum imperatorum fortiter & præclare geſta per omnes gentes cum laude diſſeminant? quæ maiores opes, quàm ulla unquam lingua, maiora ſuorum meritorum præmia in orbis terrarum domina ciuitate ſunt adeptæ? Sed ineptus ſim, ſi me patronũ Latinæ linguæ profitear: quæ tantum poſsidet eloquentiæ, ut, ipſa ſuam cauſſam ſi agat, facile ſe ab aduerſariorum calumnia uindicare poſsit. Nunc, quod iſti poſtremo loco argumẽtum, quaſi poſtrema in acie ſubſidium firmiſsimum, collocant, uideamus in eo quantum roboris ac neruorum ſit. plus enim eſt fortaſſe, quàm ut contemnere, minus certe, quàm ut pertimeſcere debeamus. Nuſquam, inquiunt, uiget uſus Latini ſermonis: aliter nunc omnes loquimur. id uerum eſt, ſi quid igitur in Latinam linguã ſtudii confertur, opera non bene ponitur. hoc falſum. duplex autem eſt, qua utor, ratio probandi. Primum illud ſuſcipio, ac defendo: non, quæcunque neceſſaria non ſint, propterea ſpernenda eſſe omnia, atque explodenda; dein-

deinde, si spectetur utilitas, ita Latinam utilem esse linguam, ut etiam necessaria uideatur. Quæ sunt, quæ uere & proprie necessaria dicimus? nimirum ea, quibus carere nullo modo possumus. huiusmodi sunt primum elementa, deinde, quibus famem, frigoraq. arcemus, uictus, uestimenta, ædes, aut ea, quibus hæc parantur; præterea, in publicis rebus leges, & magistratus, in priuatis seueritas, & uigilantia. ex hoc numero Latinam certe non esse linguam, facile concedo. neque enim is ego sum, qui libenter cum ueritate pugnē. Sed præter hæc, quibus hominum uita sustinetur, ac regitur, quàm multa sunt, minime necessaria, quæ tamen habemus in deliciis, quæ amamus, quæ etiam honore prosequimur? gemmas, & uasa pretiose cælata, columnas marmoreas, laqueata tecta, sericas uestes, textiles picturas, artem in uocibus, & fidibus, odores in unguentis, condimenta in cibis, hæc certe, & huius generis sexcenta, non ut necessitati pareret, sed ut sensibus satisfaceret, inuenit industria. quæ quin habeant iocunditatis & ornamenti plurimum, nemo negat. quòd si, quæ sensus iuuant, & laboriose quæsita sunt, & retinentur accurate: quanto nobis ea, quæ animum oblectant,

potiora

potiora debent eſſe? paſcitur animus magnitudine rerum: quid Liuii ſublimius hiſtoria, quæ populi R. bellicam uirtutem commemorat? grauitate ſententiarum: quis Cicerone prudentius, quis eruditius diſputat? elegantia uerborum, & copia: quis eodem ornatior, quis uberior? uarietate ſcriptorum: quod genus Romanæ litteræ deſiderant? poetas habent egregios, hiſtoricos, oratores, Philoſophos etiam excellenti doctrina claros. quæ ſi uera ſunt; (ſint, necne, res ipſa declarat: ambigere non licet) & ſi uoluptatem ſtudioſis Latina lingua parit incredibilem; poſſum iſtis tribuere, quod uolunt, neceſſariam uulgo non eſſe, dum ipſi contra, quod ratio poſtulat, atque exigit, hoc mihi tribuant, amandam eſſe uehementer, atque expetendam. Sed hæc ad eam, qua legendo fruimur, uoluptatem pars attinet: nunc, quod eram alterum pollicitus, de utilitate uideamus. Omnes linguæ aliarũ admixtione linguarum, ſi moderata ſit, augentur; ſi nimia, corrumpuntur, atque intereunt. quod enim recipitur, id eſſe debet eiuſmodi, ut recipientis naturam ſua ui, ſuaq́. magnitudine nõ exſuperet. itaque ſermo hic noſter Italicus multas Gallici ſermonis, multas Hiſpanici, quaſdam etiam

aliarum

aliarum nationum habet partes. caussam si quærimus: non alia, quàm earum gentium interuentus, & consuetudo, fuit. quòd si Gallorum, aut Hispanorum immensa multitudo, (exempli caussa dictum a me sit: omen quidem inane esse uolo) sed si earum nationum maior aliqua uis in Italiam irruperit, ac permanserit: maior simul inducetur Gallici, aut Hispanici sermonis usus; & fortasse aduenticium illud usque eò ualebit, ut hoc domesticum uincat, suisq. sedibus expellat. quod olim Romanæ linguæ contigit: quam, multarum ætatum spatio, multis maximarum rerum adiumentis auctam, atque confirmatam, diuersis tamen populis Italiam occupantibus diuersarum linguarum impetus oppresit. Cum igitur lingua linguã amplificet; nostraq. hæc Italica, non multis abhinc sæculis orta, nec admodum liberaliter præmiorum nutrimẽtis educata, non ita dum adoleuerit, ut suis contenta uiribus esse possit: statuo sic, atque concludo; accessionem ei fieri maiorem non posse, quàm si cum Latina coniungatur: non modo, quia nulla plenior, aut ornatior; uerum etiam, quia nulla similior: ex quo sequitur, ut ad coeundam cum ea societatem nulla commodior. Est igitur litterarum Romanarum cum per se laudabilis

admo-

admodum, & iocunda tractatio, tum uero, si quidem hunc ipsum, quo nunc utimur, auctum exornatumq. sermonem cupimus, magnopere necessaria. Atque hæc tu quoque uides Alfonse ingeniosissime, tuumq. iudicium cum mea sententia coniungis. itaque, cũ a prima pueritia ad eloquentiæ Romanæ cupiditatem incũbere cœpisses; postea te non ambitio, quæ sæpe præclare iacta fundamenta uirtutis euertit, non commodum, non illa, bonis artibus inimica, uoluptas ab hoc studio deduxit. ac ne nunc quidem langues; cum tamen omnia uideas ardere bello, armorumq. strepitu aures tuæ quotidie personent; sed contines te in tuis perennibus studiis; animumq. tum aliis magno principe dignis uirtutibus, tum uero maxime excolis eloquentia, doctorem in ea, ducemq. nactus, diuino quodam munere, uirum excellentem, Ioannem Paulum Flauium; qui te nouo quodam, planeque admirabili genere disciplinæ, abductum a uulgi erroribus, per directam semitam ad eximium illud ueteris Romanæ linguæ decus facile perducet. quanquam me, non nunquam de statu Latinæ linguæ cogitantem, miseratio quædam acerbo cum dolore tangit: quòd ita futurum animo cernam, ut hæc, per tot iam sæcula, a tot ingeniis,

geniis, tam diligenter culta, Latine ſcribendi ratio, quæ parentem noſtram Italiã nobilitauit, quæ tot in nos merita contulit, ætate demum noſtra, niſi remedium aliquod diuinitus extiterit, ſuam honeſtatem omnem neglecta prorſus in perpetuum amittat. quòd ſi rebus inclinatis, iam iamq. eadentibus opem ferre quiſquam poteſt; unus eſt auus tuus, Paulus IIII, Pontifex Max. cuius eſſe partes uidentur, ut ereptum nobis temporum dicam, an hominum iniuria opinionem artium uſum reſtituat. quem tu quoque finem ſpectas, ut audio. &, quia recte ſentientibus nunquam præmia defuerunt; ob eam cauſſam futurũ homines augurantur, ut eius dignitatis, quæ ſummæ proxima eſt, inſignia breui omnino conſequaris. quod cum euenerit; lætabor primum tua, deinde communium ſtudiorum cauſſa. qui enim tuos impetus ad laudem nunc uidemus, tuoſq. plane ſenſus intelligimus; an, ubi ad iſtam uoluntatem au ctoritas atque opes acceſſerint, fore dubitemus, ut a te ipſo diſſentias. Præſtabis Alfonſe tu quidem alia præclara, te ipſo ſcilicet digna, tuaq. familia, in qua florere uides heroes permultos, gloria circumfluentes, uirtutis ĩ ſtudio defexos: maxime uero gratiã referes optime de te meritæ Latinæ

linguæ,

linguæ, eamq́. paullatim Italia edentem, & ad transalpinas nationes, magno nostro dedecore, migrantem, in suam sedem domiciliumq́. reuocabis. cuius gloriæ caussa, si monendus es, monitorem ad te; sin rogandus, supplicem uolui mittere commentarium hunc meũ in epistolas ad M. Brutum, & ad Q. fratrem: qui cum tibi studia commendat eloquentiæ, in quibus ego per tot annos, utinam cum aliqua laude, magno certe cum labore uersor, commendat simul, paullo tamen uerecundius, se ipsum, & uigilias meas: quarum fructus mihi erit uberrimus tum beneuolentia, tum iudicium tuum. quæsiui omnino, idq́. mihi primum fuit, posteritatis utilitatem; quod est propriũ familiæ nostræ: sed in te ipsum simul, cum huic operam commentario darem, spectaui. tu si probas ea, quæ litteris mandamus; si faues industriæ, optimeq́. te esse animatum erga mea studia significas: ego me, quæ summa sunt, omnia consecutum putabo.

ARGVMENTVM EPISTOLARVM M. TVLLII CICERONIS

ad M. Iunium Brutum, Brutiq. ad Ciceronem.

HVIVS libri epiſtolæ quia non i ſunt obſcuræ, ut interpretati nis lumen deſiderent, non hære bimus admodum in ſententiis: non nulla, ad hiſtoriam, aut ad eruditionẽ quæ pertineant; quæ, ut extra rem propoſitam fortaſſe uideantur, utilitatem tamen aliquam habebunt; perſequi & indagare conſilium eſt. Poſt interitum C. Cæſaris, M. Brutus, qui coniurationis in illum particeps, atque etiam auctor, princepsque fuerat, Cretam prouinciam a ſenatu accepit adminiſtrandam; nec ita multo poſt, plebis concitatæ furorẽ extimeſcens, urbe ceſsit; redituq; deſperato, cum in Creta non multum neque ſibi, neque reip. præſidii putaret eſſe, intendit animum ad Macedoniam: quam ei Q. Hortenſius prætor, Hortenſii oratoris filius, facile tradidit. nam Cæſar de Parthica expeditione cogitans, & magiſtratus in triennium creauerat, & prouincias diuiſerat: ex quibus Ma

cedoniam regi a M. Bruto, abſoluta prætu ra, uoluerat. ad eum igitur Macedoniæ præfectum Cicero ſcribit. et ſunt etiam ad Ciceronem aliquot, unaq́. ſane præclara ad T. Pomponium Atticum, Bruti epiſtola. Ac ſciendum eſt, ſcriptos eſſe a Cicerone, præter eos, qui nunc extant, multos præterea epiſtolarum libros, ad C. Cæſarem dictatorem, ad C. Cæſarem iuniorem, ad Panſam, ad Hirtium, ad hunc ipſum Brutum. itaque contenti non fuimus inſcriptione uulgata; neque, librum, tantum, ſed, librum primum epiſtolarum ad M. Brutum, inſcripſimus. ſic enim citari a Nonio animaduertimus; qui librum quoque octauum epiſtolarum ad eundem nominat.

PAVLI MANVTII commentarius in epistolas Ciceronis ad M. Brutum, Macedoniæ proconsulem.

EPISTOLA PRIMA.

M. Antonio,
P. Cornelio Dolabella, COS.

CICERO Bruto] *Potest ambigi, patricius, an plebeius fuerit hic Brutus. patricium fuisse, Posidonius philosophus, eumq; secutus Plutarchus contendit: Brutum enim eũ, qui reges eiecit, tres filios habuisse, duos, quos participes coniurationis in rěp. ultimo supplicio, patre cõsule spectante, affectos, historiæ narrant; tertium, unde Iunia gens propagata est; & a quo M. hic Brutus originem duxit. Contra, plebeium ut fuisse credamus, Dionysii Halycarnassei facit auctoritas. nam, etsi Plutarchum, pro eo, ac debeo, plurimi facio: tamen Halycarnasseum, qui nititur argumentis, libentius, hac quidem in re, auctorem sequor. Plutarchi est simplex & nuda narratio. nam illud nescio quid, quod affert ex Posidonio; ipsius Posidonij ætate fuisse Romæ præstantes ex ea gente uiros, quorum forma ad similitudinem imaginis accederet illius Bruti, qui ciuitatem dominatu regio liberauit, ita plane nihil est, ut re-*

fellendum non existimem. Noster autem Cicero cũ in Philippicis orationibus, & in libro de claris oratoribus dixit idem, quod postea Posidonius, & Plutarchus; potuit id Bruto gratificari; quem cum unice diligebat, tum ad studium libertatis recuperandæ facilius impelli posse existimabat, si ab illo Bruto, qui primus Romæ iugum seruitutis uirtute depulerat, progenitum ostenderet. Dionysii ratiò hæc est; eaque, ut mihi uidetur, admodum firma. Si L. ille Brutus, qui libertatem Romæ constituit, uirilem stirpem reliquisset; eius posteri patricij fuissent. quòd si patricij; consulatum sine dubio multi gessissent. at per annos CC, quod fasti declarant, consul Romæ Iunius nemo fuit. nam, quòd Scæuas, & Bubulcos, qui Iunij fuerunt, consules uideas, CC, ut dixi, post reges exactos annis; hoc potius docemur argumento, plebeios fuisse, quàm patricios: cum in consulatu collegas habuerint de gente patricia; eo porro tempore consules fuerint, cum eum magistratum duobus patricijs mandari lex Licinia uetaret. Præterea in eiusdem Dionysij historia tribunum pl. uideo Brutum quendam, plebeiæ partis defensorem acerrimum; item alterum in oratione pro Quinctio; quos, ut opinor, de gente Iunia fuisse, nemo negabit; &, plebeios fuisse, ideo putandum est, quòd, tribunatum pl. plebeijs tantum hominibus deferri, leges iuberent. Accedit illud, quòd nec ædiles pl. de patricia gente creabantur. at Festus M. Iunium Brutum ædilem pl. nominat. Liuius

sane duos tantum nominat Bruti filios: in quos, coniurationis crimine conuictos, animaduersum est. sed uerbum addit nullum, unde, nullum præterea Bruti filium fuisse, possit intelligi. Apud Dionem eadem fere, quæ apud Liuium, leguntur: ut non facile, utrum senserit, dijudicare liceat. itaque dubitatio ex Dionysio, & Plutarcho, Posidonioq. tota nascitur. quanquam ego quidem, cum argumenta illa tria, quæ posui, cum animo meo considero, unum, de nullo Iunio per CC annos, post reges eiectos, consule; alterum, de Brutis, quos Dionysius, & Cicero nominant, tribunis pl. tertium de ædile pl. apud Festum: non admodum esse uideo, cur dubitem. et ab eo Bruto, quem contra patres multa pro plebe gessisse Dionysius memorat, potuit M. Brutus, Seruiliæ filius, ceteriq. Bruti eius ætatis ortum trahere: is porro ab aliquo L. Bruti patricij liberto. nam liberti ita familiæ nomen assumebant, ut patricij, ab homine patricio manumissi, tamen esse non possent. Clodius] *cum sit hic Clodius tribunus pl. designatus; quo honore patriciam gentem leges excludebant; ex ijs Clodijs, qui Pulchri, aut ex ijs, qui Nerones cognominabantur, qui utrique patricij fuerunt, esse non potuit. fuit igitur ex Clodijs Marcellis. aut, si Pulchrum, uel Neronem uelis esse, nec tamen patricium; dic, a Pulchrorum, aut Neronum liberto genus duxisse: cum, etsi libertos a gente patricia leges remouerent, eorum tamen posteris aditum ad magistratus darent.* Tribunus

 pl.

pl.] *Non uidetur prætermittendum, quod Plutarchus in libro τῶν προβλημάτων scriptum reliquit, tribunatum pl. magistratum non esse; cum neque purpuram habeat; neque lictoribus utatur; neque sella curuli sedens ius dicat; neque potestatem, creato dictatore, deponat, more omniũ magistratuum. Cicero tamen magistratum appellat in oratione pro P. Quinctio. Et, quod ait Plutarchus de purpura, id refellit idem Cicero pro Cluentio: qui, quo loco de L. Quinctij tribuni pl. intolerabili superbia uerba facit, Vultum, inquit, atque amictum, atque illam usque ad talos demissam purpuram recordemini.* Designatus] *designabantur Tribuni pl. comitijs tributis: quod institutum est anno ab urbe condita* CCLXXXIII, *consulibus T. Quinctio Capitolino, Ap. Claudio Sabino: cum ad id tempus comitijs curiatis designati essent. designabantur autem ante consules, ut ex prima epistola ad Atticum satis dilucide patet: & ante eosdem etiam magistratum inibant, nempe* IIII *id. Dec. quod ex Dionysio, Liuioq. planum fit. nam quod in Pediani libris impressum est, tribunos pl. nonis Dec. magistratum inire solitos; id mendosum esse puto. nam, ut omittam Liuij testimonium, in quo momenti multum statuo esse; Dionysius cum de quarto id. Dec. primo tribunatus pl. die mentionem facit, adiungit illud, μέχρι τοῦ νῦν, cum dicat, suis quoque temporibus idem seruari. eoq. magis adducor, ut suspicer de mendo; quòd, quem locum Ciceronis, qui est in* li-

libro secundo in Verrem, Pedianus ibi exponit; in eo Ciceronem de alio magistratu potius, quàm de tribunatu pl. locutum esse, facile perspiciet, si quis animum paullo accuratius aduerterit. nam si de tribunatu plebis intellexisset, nunquam Sulpicium a Manlio, & Cornificio, quos proximis superioribus uerbis tribunos pl. nominauerat, separasset. nec uero de Sulpicio ullo nisi, patricio, memini me legisse. etiam illud addo. nonis Dec. quo die actum est in senatu de coniuratis, nō fuisse M. Catonem tribunum pl. des. patet ex oratione pro Sextio. Hoc satis esse ad hunc locum uidetur: reliqua persequemur in libro de magistratibus. Valde me amat.] *sic in epistola ad Dolabellam: Tantum accessit ad amorem, ut mihi nunc denique amare uidear, antea dilexisse. Et ad Appium: Nihil est, quod beneuolentia, uel amore potius effici non possit.* A suis, uel per suos potius] *correctione usus est, ut id ab inimicis Clodij non delatum modo, sed fictum etiam & excogitatum significaret. nam,* a suis, *officium continet deferendi:* per suos, *fictum ab ipsis, & studiose compositum ostendit. Vel dic subaudiri, scriptum: quod uerbum omiserit Cicero, quia delatum potius, quàm scriptum, ab inimicis Clodij uellet ostendere. ut sententia sit hæc: scriptum a suis inimicis, uel per eos potius coram tecum esse actum. infra, paullo planius, Si quis, inquit, secus ad te de illo scripsit, aut si coram locutus est.* Occultas hominum uoluntates,

 mul-

multiplicesque naturas] *eandem fere sententiam translatis uerbis exornat in epistola ad Quinctum fratrem: Multis simulationum inuolucris tegitur, & quasi uelis quibusdam obtenditur uniuscuiusque natura. Et in oratione pro Marcello: Cum in animis hominum tantæ latebræ sint, tanti recessus.* Testimonium] *testes enim dumtaxat ea de re, qua de agitur, testimonium dicunt: cetera tacent. item ego, cum indicia multa ad animum Clodij probandum possim colligere, omittam: de ipsa tantum re, cuius caussa hanc epistolam scripsi, hoc dicam, Clodium de te amicissime & loqui, & sentire.* Auctus Antonii beneficio est.] *caussa, cur Antonium Clodius uellet saluum. quia tamen beneficium illud à Bruto simul acceperat; utrunque, si fieri posset, saluum uoluisset: quia non poterat, Brutum malebat.* A te est:] *quia tu simul cum Antonio beneficium illud in Clodium contulisti. quod autem beneficium hoc fuit? forsitan ipse tribunatus: quem, Antonio consule, et Bruto prætore suffragantibus, obtinere facile potuit.* Intelligit] *qui Antonium de regno, uos de libertate cogitantes uidet.* Qualis et prudentissimus,] *qualis debet esse is, qui & prudentissimus, & idem optima fortuna sit. bonos enim ciues diligit, malos odit, qui prudens est: qui uero optima fortuna, mutationem non quærit: sicuti contra, qui fortuna sunt deteriore, uetera odere, noua exoptant, ut ait Sallustius in Catilina.*

Catilina. ergo, cum Clodius Antonium saluis nobis uelit saluum; nos tamen maiult; quia distinguit honestum a turpi, propter summam prudentiam; & stabilem remp. cupit, propter optimam fortunam.

EPISTOLA II.

C. Vibio Pansa,
A. Hirtio. COS.

QVANQVAM *nec ita difficiles hæ sunt quinque sequentes epistolæ, ut interpretationem admodum desiderent; & Carolus Sigonius, uir doctissimus, tum ad eas emendandas, tum etiam ad explanandas industriæ plurimum contulit: quædam tamen attingemus, ne frustra interpretis officium suscepisse uideamur.* Discrimen] *obsidente M. Antonio D. Brutum Mutinæ inclusum. qua de re in epistola ad Cassium, lib.* XII. *fam. & in omni fere historia.* Tristes] *quia, rerum inopia, quibus uita sustentatur, uix iam uideretur obsidionem ferre posse.* Ducibusq.] *duobus consulibus, Pansa, & Hirtio, et Octauiano: a quibus acie mox uictus est Antonius.* Suspecta] *ob languorem. nam & Q. Cicero sic ad Marcum fratrem de Hirtio, & Pansa scripsit, cum adhuc designati essent. Quos ego penitus noui libidinum, et languoris effeminatissimi animi plenos. qui nisi a gubernaculis recesserint, maximum*

ab uniuerſo naufragio periculum eſt. An poſt decernatur, ſuſcipiatur, agatur.] *uitioſa compoſitio. eſt enim integer uerſus hexameter: quod ipſe uitandum in Oratore ſuo monuit. idem peccauit ep. 5. in eo loco, De te etiam dixi tum, quæ dicenda putaui. qui eſt ibi quoque integer hexameter.* Is] *uir ſummis perfunctus honoribus.* Senatus] *qui Ciceronem ſæpe decretis honorificentiſſimis ornauit.* Populiq́.] *in ſummo dignitatis gradu ſe Cicero dicit populi iudicio collocatum, quia populi ſuffragijs honores omnes conſecutus erat.* Sola] *quia ſunt in poteſtate noſtra. non enim ab omnibus prudentia poſtulatur, quam præſtare multi, naturæ uitio, non poſſunt.* Ego autem] *non modo fidem, uigilantiam, patriæ caritatem, ſed etiam prudentiam præſtandam eſſe puto.* Cum mihi tantum ſumpſerim.] *cum ad remp. adminiſtrandam me contulerim. Si quis enim quid ſuſcipit, nec ſuſtinet, reprehenſione uacat.* In aciem eſſe,] *uel, In aciem, dixit, ut motum animi ſui declararet, quaſi, In aciem ſpectare: uel antiquo more locutus eſt, in aciem, pro, in acie: ut in oratione pro lege Manlia: Cum noſtros portus in prædonum fuiſſe poteſtatem ſciatis. & Plautus in Amphitr. Mihi in mentem non fuit. quæ notauit Gellius lib. I. cap. 7. In aciem igitur, in pugnam, quæ inter Antonium ducesq́. reip. breui futura uidebatur.* Neque reſpectum ullum quærere,] *neque quoquam reſpicere.* Conuerterit] *niſi aliquid*

quid exiſtat eiuſmodi, quò, propter utilitatem reip. animum meum reſpicere oporteat. Te, Caſſiumq́.] qui, Cæſare interfecto, Italia exceſſerant, copiasq́. pro reip. partibus comparabant. C. Caſſium cum M. Bruto, uxoris ſuæ fratre, item D. Bruto, et alijs, C. Cæſari manus attuliſſe, nemo neſcit. Bene res geſta] ad Mutinam. Meliorem remp. eſſe faciendam,] ſic ad Caſſium, ep. x. lib. 12. Te in Italiam uenire cum exercitu: ut, ſi hæc ex ſententia confecta eſſent, conſilio, atque auctoritate tua, ſin quid forte titubatum eſſet, ut fit in bello, exercitu tuo niteremur. Si quid offenſum ſit,] ſi aduerſi quid euenerit: quod dixit ep. 6. ad Caſſium, lib. XII.

EPISTOLA III.

Iiſdem conſulibus.

PLANCI] L. Munatij Planci, ad quem ſcripſit Cicero lib. x. fam. Egregium,] ut litteris oſtendebat: nam poſtea defecit ad Antonium. Legiones,] ueteranas tres, tironum unam. ep. XXIV. lib. x. fam. Auxilia,] Gallorum. Copias,] quidquid habet copiarum. ſic ep. 6. Exercitum, copias, legiones. Lepidi] M. Aemilij Lepidi: de quo Velleius hæc lib. 2. Lepidus Pontifex Max. in locum Cæſaris furto creatus, decreta ſibi Hiſpania, adhuc in Gallia morabatur.

tur. Tui necessarii,] *M. Bruti sororem in matrimonio habebat*. Secundum fratrem,] *post fratrem. sic ad Atticum: Secundum te nihil mihi est solitudine amicius. Lepidi frater fuit L. Paullus, qui consulatum cum C. Marcello gesserat. mox a fratre ad necem traditus, societate a triumuiris perdendæ reip. facta. Plutarchus in Antonio*. Affines] *te, & C. Cassium. Bruti enim sorores duæ altera Lepido, altera Cassio nupserat*. Leuitatem, & inconstantiam,] *prodita rep. ad Antonium desciuerat. quod factum excusare ipse conatur ep. ultima lib.* x. *fam. Eius uidelicet ingenium probe nouerat D. Brutus, qui eum appellauit hominem uentosissimum, ep. 9. lib.* XI. *fam.* Expediendo,] *obsidione liberando*. Seruilio] *qui consul fuerat cum C. Cæsare*. Nobilem] *gestis honoribus*. Neminem liberum duceret.] *omnes, tanquam seruos, contemneret*. In Planci caussa] *hac de re in ep. 12. lib.* x. *fam.* A Lentulo nostro,] *is est, cuius epistolæ duæ sunt lib.* XII. *fam. post hoc tempus conscriptæ*. De legionibus, de Syria,] *Cassius & legiones comparauerat, & Syriam ad reip. partes traduxerat*. Cecidit] *fracto animo, utpote qui Antonio faueret*. Assensum esse mihi] *de Planco ornando, quia scripserat ad senatum, se, & exercitum suum præsto ad omnia pro libertate reip. futurum. ep. 8. et 12. lib.* x. *fam.* Sed quo] *mutilus locus*.

EPISTOLA IV.

Iisdem consulibus.

NOSTRARVM rerum,] *quas ipse, et Cassius gesserat, traductis ad se magnis copijs, capto etiam C. Antonio, Marci fratre. Plutarchus, Appianus, Dio.* De Morte Trebonii.] *post nuntios de morte Trebonij, quem Dolabella Smyrnæ occiderat, eiusq. prouinciam occuparat.* Consilium tuum] *dimittendus ne sit an retinendus C. Antonius: de quo etiam paullo post subiungit hæc: si scirem, quid tibi placeret: sine solicitudine essem. tum a Bruto captum, et Plutarcho, alijsq. constat.* Scelere] *Dolabellæ.* Ciuem optimum] *C. Trebonium.* Prouinciæ] *Asiæ, quam senatus Trebonio administrandam dederat. ep. 16. lib.* XII. Neque minus turpe,] *hoc uidetur dicere: non minus turpe erit, Asiam sero a nobis recuperari, quàm turpe fuit eam amitti.* Antonius] *Caius, Marci frater, qui anno superiore prætor fuerat.* Adhuc] *appareret, de eo iam antea Brutum ad Ciceronem scripsisse.* Precibus,] *cum oraret Antonius Brutum, ut se dimitteret.* Ne illum aliquorum furor excipiat] *ne illum, alienatum a me dilationibus meis, ducem sibi libenter arripiant male de rep. sentientes: quorum furori aptam occasionem dare nollem.*

lem. Aestuo] *inopia consilij laboro; usitatus loquendi modus.* A Murco, & a Marcio,] *Cassius ipse in epistola ad Ciceronem, quæ lib.* XII. *fam. legitur, Murcum, Crispum, Bassum, Allienum nominat, a quibus traditas sibi legiones dicit. Marcij mentionem nullam facit.* Tertiam] *Cassii uxorem; quam cum matre Seruilia a C. Cæsare stupratam Suetonius, & alij tradiderunt.* Ederent] *diuulgarent.* Hoc] *Syriacas legiones ad Cassium iuisse.* Kalendis Ian.] *Philippica* V. *significatur.* De litteris meis,] *Philippica* X. Animi] *quia caussam reip. acriter, & libere defendas.* Libellis] *liber interdum pro oratione accipitur, ut hic, alibi quoque.* Iam concedo,] *quasi antea non concessisset: quòd arrogantia quædam uideretur, eodem nomine eas orationes appellare, quo suas in Philippum Demosthenes appellauerat.* Aduersus Pansam] *consulem: qui discedere ex Italia milites nolebat, quo maiores ipse copias, cum Antonio, Mutinam obsidente, pugnaturus, habere posset. epistola sequenti.* Actione in senatu:] *hoc opponitur ad id, quod proxime dixit, secreto consilio. nam, agere in senatu, est palam agere.* Reliquorum.] *hic aliquid desideratur: quod quale fuerit, diuinare non licet. hoc tantum dicam, cum hac sententia non uideri satis congruere quæ subsequuntur, Hoc magis doleo &c. sed illud aptius coniungi posse, Vetus Antistius me tamen pecunia subleuauit. totum autem illud, Hoc*

ma-

magis doleo, &c. inferius collocandum, absoluta iam pecuniæ mentione. Vetus] *cognomen est, non prænomen, Antistij. nam & cognomina interdum præponuntur, ut, Crispus Sallustius, Paullus Aemilius, Gallus Caninius.* Pecunia] *uicies* HS *Bruto dedit. ep. 15. & Plutarchus in Bruto.* Mihi se probat] *coniunxerat se Ciceronis filius cum Bruto. Plutarchus.* Animi magnitudine,] *ab hoc Cicerone uictum prœlio C. Antonium, ait Plutarchus.* Non fore illi abutendum gloria tua,] *non necesse futurum, ut quo possit ad paternos honores peruenire, tua gloria potius, quàm sua uirtute nitatur.*

EPISTOLA V.

Iisdem consulibus.

S CAPTIO] *duos Scaptios, Bruti familiares, nominat Cicero in ep. 1. & 3. lib. VI. ad Att.* Exaraui] *exarare, est raptim scribere.* Lætor,] *quòd Syriam, & Syriacas habeat legiones.* Irascente Pansa,] *de hoc in epistola 7. lib. XII. fam.* Sine nostro S. C.] *sic ad Cassium, in ep. 7. lib. XII. fam. Promisi, & prope confirmaui, te non exspectasse, nec exspectaturum decreta nostra, sed te ipsum tuo more remp. defensurum.* De te etiam dixi tum, quæ dicenda putaui.] *integer*

teger exameter, ut ep. 2. quod ibi notauimus. Hæc ad te oratio perferetur] *Philippica* IX. De Antonio] *de Caio. epiſtola ſuperiore.* Bruti] *Decimi.* Exitum] *utrum, uicto Antonio, ſeruetur Brutus; an aduerſi quid eueniat.* Facultates,] *rationes pecuniæ colligendæ.* Decernuntur,] *decernebatur de utroque conſule aduerſus Antonium mittendo, ut D. Brutus obſidione liberaretur.* Nullas copias nimis magnas] *quia cum firmiſſimo, & maximo Antonij exercitu confligendum erat.* Ne te quidem] *quòd ne te quidem, non modo Antonium, nimis firmum eſſe uelit.* Etiam nunc partes appellantur,] *Cæſare interfecto, cauſſam tamen eius contra libertatem tuebantur multi.* Neque, ſi poſſet, non diuulgandum potius,] *&, ſi poſſet, diuulgandum potius.*

EPISTOLA VI.

ANTONII] *C. Antonij, qui erat in Bruti poteſtate.* Nemini concedo:] *in te amando.* Eadem omnes] *ſcribere.* Quæ tua,] *defendendam libertatem æque ſenſimus, ego fortaſſe paullo ſeuerius.* Sed regno] *ad Caſſium, ep. I. lib. XII. fam. Non regno, ſed rege liberati uidemur. interfecto enim rege, regios omnes nutus tuemur. tabulæ figuntur: immunitates dantur: pecuniæ maximæ deſcribuntur: exſu-*

les reducuntur: s. c. *falsa referuntur*. Magno dolore] *ob ea, quæ consul fecit Antonius*. Magno periculo] *ob Mutinæ obsidionem. quasi potiretur Antonius, ad urbem se cum omnibus copijs hostili animo referret*. Recenti illo tempore,] *statim post Cæsaris necem*. Ad pacem] *conferebas. ideo, neminem præterea necandum, censebas*. Ad libertatem,] *cum agenda omnia dicerem, ut, rege sublato, etiam regno liberaremur: itaque Antonium, quique cum eo contra libertatem sentirent, armis esse persequendos*. Quæ sine pace nulla est:] *itaque, quod ad studium pacis attinet, minime a te dissentiebam: sed tu pacem sine armis effici posse sperabas, ego secus*. Arma poscentium:] *fortium, & bonorum ciuium*. Restinximus.] *non hoc de se ipso dicit, qui pacem sine armis effici non posse duxerat, sed de ijs, qui Bruti sententiam secuti, impetum pugnare cupientium represserant*. Itaque] *culpam notat eorum, qui studio pacis in summum discrimen remp. adduxerant*. Cæsari Octauiano] *qui nisi fuisset, Antonij reditus a Brundisio, unde se cum Macedonicis legionibus referebat, pestis patriæ fuisset. ep.* 25. *lib.* XII. *fam. & Philippica* III. V. VI. XIII. XIV. *ad Att. ep.* 7. *lib.* XVI. *& hic ep.* 7. *& in historijs*. Illam mentem] *ut Antonium ab urbe auerteret*. Res a te gesta] *cum tyrannum occidisti*. Repellit omnes reprehensiones;] *est enim tanta, ut nihil nobis a te postea prætermis-*

 sum,

sum, liceat reprehendere. Nuper] *quod antea non feceras: qui conseruari Antonium uolueras.* Vultus Seuero,] *antea leniter agebas: nuper autem consilio mutato, seuerum uultum ostendere cœpisti.* Antonii] *C. Antonij.* Exitum optabilem.] *cum se Bruto omnes, plane C. Antonij copiæ cum ipso duce dedidissent.* Ciceronis mei,] *pugnasse Ciceronis filium cum C. Antonio, & uicisse, Plutarchus narrat.* Referri] *ad senatum. a quo autem referri, cum abessent ambo consules, ad D. Brutum obsidione liberandum profecti? a prætore urbano, qui, absentibus consulibus, consulare munus more maiorum sustinebat: ut ep. 12. lib. x. fam.* Tempus turbulentissimum] *cum inter Antonium, & duces reip. pugna exspectaretur, D. Bruto uix iam Mutinæ sustinente.* Honos] *supplicationes significari constat.* Iustus,] *quia rem supplicationibus dignam gessisses.* Diis immortalibus] *quorũ ad templa, gratias acturus pro re bene gesta, supplex populus accedebat. ep. 18. l. XI. Tuo, inquit, nomine gratulationẽ ad omnia deorum templa fecimus.* Ecce tibi] *tibi, ornatus gratia, posuit, ut alibi sæpe. Sic, At tibi, dixit, ep. 2. lib. 9. fam.* Seruilio] *M. Seruilio, de quo ep. 7. lib. XII. fam.* Cornuto] *prætori urbano, de quo ep. 12. lib. x. fam.* Magna admiratio,] *nam si proconsul C. Antonius, cur aduersus eum pugnauit Brutus? sin recte Brutus; cur proconsul Antonius uocetur?*

Do-

Dolabella imperator:] *qui Trebonium occiderat. nec enim, qui remp. oppugnant, ullo honore digni sunt.* Antonium] *eundem Caium significat.* Dignitatis tuæ] *quia, si proconsul est Antonius; tantum abest, ut laudandus sis, ut etiam reprehendendus, quòd contra proconsulem arma ceperis.* Increbuisset] *de inscriptione illa, Antonius proconsul.* Offendisset;] *quia litteras C. Antonij cum illa inscriptione attulisset.* Multa] *dixi, cur illa mihi non probaretur inscriptio.* Sextius] *P. Sextius, pro quo extat Ciceronis oratio.* Caussæ] *caussam appellat id, quod agitur, ut alibi quoque.* Suum filium,] *qui erat in castris Bruti.* Labeo] *Seguliæ gentis cognomen.* Cogere] *exprimere, obtinere.* Probabat.] *quod alibi dicit, fidem facere, pro, persuadere.* Cui parcimus?] *Bruti consilium reprehendit, qui C. Antonio parcendum putabat.* Nam quid interest] *æque hostes reip. sunt tres Antonij fratres, Marcus, Caius, Lucius, ut Dolabella, quem bello persequendum statuimus.* Duri fuimus] *cum eum, tanquam hostem, armis persequendum decreuimus.* Res ipsa] *quia tum a Dolabella, tum a tribus Antonijs imminere summum reip. periculum omnes uidebant.* Auctoritate] *auctoritas est opinio quædam sapientiæ, atque uirtutis, ætate, rebus gestis, honoribusq. parta.* Defendam] *amicitiæ caussa.* Non relinquam meam.] *quia meliorem puto.* Dissolutum] *nimiam clementiam,*

mentiam, reip. periculosum, cui dixit iam non esse locum his rebus, & his temporibus. Induces] *C. Antonium, qui uenerat in Bruti potestatem, significat.* Vehemens] *acrior. laudat moderationem, sed ita, ne ducibus parcatur: ut moderatio sit, quod ad milites tantum, qui se dediderant, pertinet quibus ignoscendum censet. nam ducibus, qui nefarium bellum comparauerint, parcendum negat.* Imitationem tui.] *sic ad Lentulum, ep. 7. lib. 1. fam. Lentulum nostrum in primis imitatione tui fac erudias. nulla enim erit hac præstantior disciplina.* Maximeq. mirabiles.] *litteræ mirabiles, mihi quidem nõ ualde satisfacit, nec usitatum puto. quòd si, Litteræ plenæ rerum nouarũ, maximeq. mirabilium, legas; tum uero non loquendi modo genus, uerum ipsa quoque sententia mirifice satisfaciet. Ac uideo ita scriptum esse in libro Pauli Magnuli: quo in libro solebat ille (quod ex ipso, cum uiueret, audierim) miniatulis litteris ea notare, quæ in antiquis exemplaribus, contra quàm esset in impressis, animaduerterat.* Dolabellam] *P. Cornelius Dolabella, Ciceronis antea gener, cum aliquandiu bonum ciuem simulasset, ut etiam columnam illam, Cæsari erectam, euerteret; ad extremum, corruptus ab Antonio, reip. caussam deseruit; &, Syriæ administratione a populo accepta, uictus a Cassio, & Laodiceæ oppressus, seruo suo ceruicem feriendam præbuit. Hæc ex historia: quæ auctoritatibus singula confirmare, putidum uidetur.*

Vnum addam, patricius fuerit, an plebeius, in dubium uocari posse. uerum dubitationem prorsus omnem tollit Dio; qui, transisse illum ad plebem, lib. 42. tradit. Suspicari fortasse aliquis posset, Dolabellam ex Cornelio Liuium esse factum, mutato gentis nomine Liuiæ testamento; qua de re in epistola ad Atticum 8. lib. 7. ideoq., cum Liuij essent plebeij, tribunum pl. fieri potuisse. sed inuenio illum Cornelium, non Liuium, aliquot annis post epistolam illam a Cicerone de Liuiæ testamento scriptam. nam epist. 36. lib. XIII. *P. Cornelium uocari dicit eum, qui Dolabellæ beneficio ciuitate a Cæsare, uicto iam Pompeio, donatus erat. & Dio eo, quo diximus, loco, P. Cornelium Dolabellam, neque prænomine, neque nomine, neque cognomine immutato, tribunum pl. appellat. ut fortasse a Cornelio aliquo sit adoptatus.* Ex Asia fugere] *ex Asia cedentem Dolabellam, & in urbem Laodiceam receptum, C. Cassius, cui Dolabellæ oppugnandi curam senatus mandauerat, cum* XII. *legionibus obsedit. Appianus.* Cum tu eò] *Dictum paullo durius uideri potest: cum neque Cicero ipse eodem modo locutus alibi sit, neque quisquam, quod sciam, de ijs, qui optime latine scripsisse existimantur. at si, Eò haberes, ita accipias, quasi, prope eum locum haberes; ferri fortasse posset: ut genus loquendi, quale illud, sit, cum dicebant, esse ad urbem, hoc est esse prope urbem.* Apollonia, Dyrrhachioq.] *ubi suas copias eo consilio Brutus continuerat, ut, si forte*

Antonius ad Mutinam exercitum reip. fugasset, quàprimum eas in Italiam ad tuendam remp. posset traijcere. Antonii] *Marci; quem D. Brutus Mutina, ubi ab eo per aliquot mẽses obsessus fuerat, erumpens, & cum eo Pansa, & Hirtius consules, adhibito Octauiano, acie fuderunt.* Populi Romani uictoria] *ciuis enim loco Antonius non erat, hostis iam a senatu iudicatus.* Sceleratissimo hosti] *Dolabellam quoque senatus in hostium numerum retulerat. itaque cum dixerit, hosti, uere dixit: cum, sceleratissimo, depromsit maledictum ex ipsius pessime factis, ac præcipue ex C. Trebonij cæde; quem Smyrnæ, noctu subito aduentu oppressum, occiderat. infra quoque scelus ei attribuit, cum ait: Vt sceleris pœnas persoluat.* Ludibrio] *qui se putaret cum quinque legionibus, populi Romani imperium turbare posse.* Tua dignitate,] *dignitas est in ijs, qui uel summos magistratus administrarunt, uel maximas res pro patria gesserunt. primum illud, ut opinor, Cicero non spectauit, cum dixit, dignitas: quos enim magistratus Brutus gesserat? præturam ille quidem, sed & a Cæsare datã, nec tamẽ omnem in ciuitate. nam post idus Martias, paucis interiectis diebus, metu Antonij, plebisq. ab eo concitatæ, urbe excessit: ut per nouem menses integros minime præturam in urbe exercuerit. alterum igitur, de meritis in remp. significasse potius uidetur, cum eius, qui ciues suos a tyrannide uindicasset, dignitas postularet, ut idem hostem populi*

puli Romani bello peteret. De Antoniis] illam seditionem concitauit C. Antonius Marci frater, cum esset in potestate Bruti. itaque expono, De Antonijs, de partibus Antonianorum fratrum subleuandis. Quod autem infert, Magis mihi probatur militum seueritas, quàm tua; significat id, quod a Dione scriptum legimus; cum milites ipsi, qui seditionem fecerant, ut delictum suum quodam modo corrigerent, seditionis auctores occiderunt, quæstoremq. etiam & legatos C. Antonij ad necem depoposcerunt: quos Brutus, clementiam magis, quàm ad seueritatem, propensus, nauibus impositos, quasi mox mari demersurus, male de se meritos tamen seruauit: ipsiq. etiam Antonio, cuius opera bis iam conflata seditio erat, iterum pepercit. Miror autem quid sibi uoluerint, qui hoc loco pro Antonijs Catonios, & nullo sensu, & contra ueterum librorum fidem, reposuerunt. Beneuolentiam exercitus,] Credo, cum auctores seditionis occiderunt, quo beneuolentiam erga Brutum declararent. Prouidisse] operam dedisse, & a senatu impetrasse, ut decreta nostra ne exspectares, ipse ad arbitrium tuú, uti res poscere uideretur, bellum administrares. Vt nunc iudico,] quia uideo, ex ijs rebus, quas geres, multum accessurum ad dignitatem tuam. tunc id esse e rep. intelligebam, nunc e tua etiam dignitate iudico futurum; cum ita te & copijs instructum, & animo paratum uideam, ut et remp. in libertatem uindicare, & te ipsum laudibus illustrare possis.

possis. Maximo otio] *ita ueteres libri, sine dubio mendose. quid enim elicitur sententiæ? ego mallem, Maximo animo, non omnino procul a uetere scriptura. nam si, animo, tribus dumtaxat litteris, linea superimposita, scribas, sic, aı̄o; neque contra consuetudinem facias, & facilem fuisse ex, aı̄o, in, ocio, mutationem, facile perspicias.* Antonios,] *tres fratres, Marcum, Caium, Lucium: qui ut hostes a senatu iudicarentur, maxime Ciceronis opera est perfectum.* Neque clementiæ tuæ concedo.] *neque concedo, clementior ut ipse sis, quàm ego sum.* Inanem speciem] *est enim clementia specie quidem præclara, sed re ipsa non nunquam perniciosa. qui enim ita sunt perditi, ut ne beneficio quidem affecti prauitatem mentis exsuere possint, præstat eos tollere, quàm seruare. Brutus tamen, cum C. Antonio de concitata seditione peperciſset, iterum ei, in eiusdem culpæ crimine deprehenso, ueniam tribuit.* Mihi quidem &c.] *quod in epistola ad Atticum græce dixit,* βεβίωται; *hic latine, Plautinis uerbis, acta ætas est. & inter illum locum, & hunc aliquantum est in sententia similitudinis. ibi enim, Mihi quidem* βεβίωται; *uiderint iuuenes: hic,*

„ *Mihi quidem ætas acta ferme est; tua istuc refert maxime.*

emendandi autem sunt, qui typis impressi circumferuntur, Plautini libri. nam, ut in ijs nunc omnibus legitur,

Mihi

Mihi quidē ætas acta est; tua istuc refert maxime; uersus neque iambicus esse, neque trochaicus potest. itaque dictio, ferme, illuc est ex hoc Ciceronis loco transferenda. Senatus ducem] se ipsum designat: cuius fuit in senatu singularis auctoritas. Ex oraculo] uere. nam, ut Cicero futurum prouidit, ita cecidit. in quo singularem illius prudentiam licet agnoscere. Caussæ autem, in quas intuens mouebatur, ut assiduis, & in eam sententiam accuratissime scriptis litteris Brutum in Italiam accerseret, huiusmodi ferme erant. Imminebat M. Antonius libertati, pecunijs, quas de templo Opis abstulerat, & legionibus, quas e Macedonia in Italiā euocauerat, instructus. præsidium reip. in quattuor maxime hominibus erat, in D. Bruto, qui Galliam cisalpinam, a senatu datam, administrabat; in adolescente Octauiano, qui priuato consilio exercitum comparauerat; in consulibus, Pansa, & Hirtio, qui, delectu acerrime habito, eas collegerant copias, quæ ad impetus Antonij reprimendos sufficere uiderentur. Quid igitur erat, cur Brutum Cicero, quasi publicæ caussæ diffidens, tam sæpe, tamq. uehementer, ut in Italiam ueniret, hortaretur? Primum incertos belli casus, Martemq. communem extimescebat: itaque, si quid accideret, adesse Brutum, quò ciuitas, perditis rebus, tanquam ad arcem, confugeret, exoptabat. deinde non admodum erat, cur ab ipsis ducibus confideret. D. Brutus bene ille quidem de rep. sentiebat; nec erat quidquam de illius uoluntate dubi-

tandum

tandum: sed eius exercitus etsi numero amplissimus, firmitate tamen erat exiguus; quippe qui magnam partem ex tironibus constaret. tres reliqui suspecti esse poterant; Octauius, quòd esset a C. Cæsare adoptatus, quòdq. ueteranis fere Cæsaris militibus uteretur; Pansa & Hirtius, quòd Cæsarianas partes ciuili bello semper fouissent, & a Cæsare magnis beneficijs ornati, percussores illius, Brutum & Cassium, libertatis auctores, nequaquam amare possent. atque hanc animi uoluntatem Pansa, diuturna simulatione obtectam, aperuit ultimo uitæ die; cum ex illis uulneribus iam iamq. moriens, quæ aduersus Antonium pugnans accepisse pro rep. ac libertate uidebatur, Octauium, lectulo assistentem, multis uerbis est cohortatus, ut, quoniam, quidquid resp. uirium habuerat, totum id ad ipsum unum, profligato Antonio, consulibus interfectis, infirmo D. Bruti exercitu, belli fortuna contulisset, occasione uteretur, & de patris ulciscenda nece, consilium susciperet. Siue igitur Antonius uicisset, præcauendum erat, ne uacuam ac destitutam in remp. uictor irrueret: quod malum Bruti præsentis exercitus arcere poterat: siue, ut uinceretur, casus tulisset; id ipsum plane, quod euenit, Cicero metuebat; ne non satis in ijs esset constantiæ, ac fidei, quibus ipsa se resp. necessitate coacta commiserat. Vere igitur dixit, Hæc ex oraculo Apollinis Pythij edita tibi puta. aduentum enim suum in Italiam Brutus ita distulit, ut spatium Antonio & Octauio dederit coeundæ in publicam perniciem societatis.

EPISTOLA VII.

Pansa consule, Hirtio interfecto.

GESTA sunt.] *ad Mutinam; cum duo consules, Pansa & Hirtius, & pro prætore Cæsar Octauianus cum Antonio pugnarunt.* Sæpe scripsi] *fortasse, quod eorum uoluntatem suspectam haberet M. Brutus; qui eos C. Cæsaris, olim contra remp. pugnantis, in præsidijs fuisse meminisset.* Indoles uirtutis.] *uirtutem enim uiris attribuimus, indolem pueris, & adolescentibus. & quanquam Octauianus e pueris iam excessisset, cum annum ætatis, ut Velleius lib.* II. *& Tacitus lib.* XIII. *scripserunt, undeuicesimum tunc ageret; tamen ad earum rerum, quas contra Antonium pro rep. gesserat, maiorem admirationem sæpe puerum Cicero appellat, ut in epistola ad Cornificium: Puer egregius præsidium sibi primum, & nobis, deinde summæ reip. comparauit. Et in alia ad D. Brutum: Ne adolescentem, uel puerum potius Cæsarem iudices temere fecisse. & Philippica* IV. *Laudo, laudo uos Quirites, cum gratissimis animis prosequimini nomen clarissimi adolescentis, uel pueri potius.* Honoribus] *non præsentibus: magistratum enim nullum adhuc gerebat, tantum erat pro prætore: sed ijs, quos, uideo fore, ut optime de rep. meritus assequatur.*

Gra-

Gratia] *quia nihil extraordinarium in libera ciuitate ſperare quiſquam poteſt, niſi gratia ualeat. recte igitur honores, & gratiam coniunxit: quòd utrunque animos facere poteſt male cogitanti.* Gratia,] *ex amicitijs propinquitatibus, clientelis Cæſaris mortui collecta.* Perſuaſum eſt] *hoc illi perſuaſum non eſſe, magis e rep. fuiſſet. hæc enim illum ad immoderatam potentiæ cupiditatem extulit opinio.* Antonium] *cum Macedonicis legionibus Brundiſio redeuntem. fam. l.* 12. *ep.* 25. *& ad Att. ep.* 7. *l.*16. *& Phil.* III. IV. V. XIII. *&* XIV. Ante hanc rem pulcherrimam] *ante prœlium Mutinenſe.* Effundebat: *cum ad te in Macedoniam traijcere decreuiſſet, ſi Antonius pugna uiciſſet. Idem ſcribit ad C. Caßium his uerbis. Brutus Mutinæ uix iam ſuſtinebat: qui ſi conſeruatus erit; uicimus: ſin; quod dij omen auertant; omnis omnium curſus eſt ad uos.* Ad XII. Kal. Maii:] *quo die de profligatis Antonij copijs nuntium accepit.* In Capitolium] *ut Ioui Opt. Max. propter uictoriam gratias agerem.* In roſtris collocatus] *ut inde Panſæ litteras de uictoria recitaret. quod ab ipſo factum tradit Appianus lib.* III. *Illud addo, de Roſtris uerba facere priuato cuiquam non licuiſſe, niſi magiſtratus ei concionem daret.* Collocatus *igitur, concione a magiſtratu data.* Gratiarum actio,] *quòd eo auctore bellum contra M. Antonium decretum ſuſceptumq. eſſet, ut Philippicæ orationes declarant.*

Popu-

Popularem me eſſe] *quod alioqui in malam partem accipi ſoleret. nam fere ad ſeditiones excitandas, & ſtatum reip. perturbandum, populi ſtudium quærebatur. ſed, popularem eſſe in populi ſalute, præclarum eſt: ut ipſe in quadam epiſtola, Facti iam ſumus in re ſalutari populares.* Liberalitas] *liberalitatem poſuit pro clementia: quia capto C. Antonio, & ſeditiones concitanti, Brutus tamen pepercerat. quem ut occideret, dicitur a Cicerone litteras accepiſſe, ut apud Plutarchum legimus.* Vnam & eandem eſſe cauſſam.] *hoſtium loco omnes pariter eſſe habendos. quod ſi ita eſt, cur tu C. Antonium ſeruas? cum ipſi Marcum & Luciũ, eius fratres, armis perſequamur.* Conſules duos] *Hirtium & Panſam.* Dumtaxat bonos:] *non etiam fortes & ſtrenuos: quoniam uterque ceciderat. bonos autem, bene ſentientes.* Hirtius quidem] *corrigit, quod dixerat, Dumtaxat bonos: ſed corrigit tantum modo quod ad Hirtium attinet.* Fugerat:] *Bononiam. Appianus.* Ferre non potuit] *ideo bonus magis, quàm fortis.* Perſequitur,] *lentius tamen, quàm oportuit: quod habuit ſpatium Antonius ſui recreandi. uide infra, & epiſt. fam. 173.* Siue captiuos, ſiue deditiçios,] *rurſus ad C. Antonium redit. fuit enim grauiſſimum Ciceronis odium in Antonios. Adiungit autem, Siue deditiçios, quia non prælio captus erat C. Antonius a Bruto, ſed ſe ipſe dediderat. leniores autem in deditiçios, quàm in captiuos,*

ptiuos, debemus esse. sed omnium eandem esse caussam Cicero uolebat, odio uidelicet permotus: quod tamen dißimulat duobus modis, primum, cum interpretationem illam aliјs adscribit; deinde, cum infert, Nihil disserui durius.

EPISTOLA VIII.

Nullis consulibus, cæsis Pansa & Hirtio.

BRVTI nostri, & consulum,] *Decimi Bruti, & Hirtij, & Pansæ, consulum; qui Antonium pugna uicerant. et obseruandum, cum eius particeps uictoriæ Cæsar Octauianus fuisset, tamen hic a Bruto non nominatum; qui eum & ut Cæsaris filium odio prosequeretur, & pugnare contra Antonium non tam pro rep. ut uidebatur, quàm priuatæ potentiæ caussa suspicaretur. quam suspicionem res ipsa deinde comprobauit.* Iudicium esse de iis ciuibus,] *ad senatum, aut ad populum R. spectare, ut iudicet de ijs ciuibus, qui M. Antonium in bello secuti, pugnantes non interierint. itaque ego de C. Antonio, qui in mea potestate est, per me ipse non statuam: sed senatui, aut populo R. iudicandum relinquam.* Quod enim non senatus censuit,] *cur ego in C. Antonium durius aliquid statuam, cum id senatus aut populi R. iudicium esse debeat? iustissime igitur*

facio, cum in eum, ut in hostem, non animaduerto: siquidem senatui, aut populo R. suam potestatem præripere non debeo. Res non coegit,] *Non accidit, ut ego eum occiderem: quoniam se ipse mihi, eiusq. legio tradidit.* Quidquam eripui:] *hoc ideo dicit, quia ornamenta militaria illi reliquerat. Plutarchus.* Dissolute:] *neque crudelis in eripiendo fui, neque dissolutus in remittẽdo: custodiui enim illum diligenter.* Quoad bellum fuit:] *in Italia. quasi nunc, M. Antonio deuicto, belliq. timore sublato, de Caio dimittendo, aut certe Romam mittendo Brutus cogitet. quem tamen non multo post, cum de Ciceronis & Decimi Bruti nece cognouisset, occidi iussit. Plutarchus.* Tribuere potentibus,] *aculeus in Ciceronem, qui Octauianum honoribus extraodinarijs ornabat. Quod autem pro, potentibus, in Bessarionis antiquo libro scriptum est, petentibus; respuo. nam tum in uoce, potentibus, Bruti, de libertate admodum timentis, animus magis exprimitur: tum relatio illa, miserorum, & potentibus, uim in sententia, concinnitatem habet in uerbis.* Cupiditatem, & arrogantiam] *cupiditas & de bonis, & de improbis hominibus usurpatur: ipsa per se neque turpitudinem habet, neque laudem. addit igitur, Et arrogãtiam; quòd potest aliquis cupere, quæ non licet, neque tamen ea per arrogantiam occupare.* Traduci ad mala consilia] *uerus uates de Octauiano.* Largitionibus:] *honoribus, qui supra modum*
defe-

deferantur: quibus, etiam qui recte ſentiat, non nunquam corrumpitur, & daprauatur. ubi enim maiorem aliquam potentiam nacti ſumus, tantum abeſt ut humilia cogitemus, ut etiam ad altiora animum extollamus. Eſt autem hic largitio, in tribuendis honoribus nimia liberalitas. nam largitio pecuniæ locum hic habere non uidetur. Neu ſemper &c.] hoc dicit. Cæſarem occidimus; ſed regiam poteſtatem M. Antonius, Cæſare nequior, aſſumpſit. ita uidendum eſt, ne, dum in Antonio tollendo ſumus, hæc ſit cauſſa, ut Octauianus, potentia elatus, Antonio peior exiſtat. Neque opinanti bus, aut patientibus nobis] ſiue id nobis non opinantibus, ſiue patientibus euenerit. æque enim nobis uitio dabitur. Et aduerte, hanc loquendi conſuetudinem ueteres adamaſſe, ut libentius dicerent, Neque opinanti, quàm, non opinanti; ut exemplis intelligitur. Quanta maxima] antiqua locutio, ut de oratore lib. I. M. Cato eloquentia tanta fuit, quantam illa tempora, atque illa ætas ferre maximá potuit. Dixit etiam Celſus, bonus latinitatis auctor: Vt tumor, quantus maximus eſſe poteſt, ſe oſtendat. Et ipſe Brutus infra, ep. 20. Sed etiam prudenter] ſubaudi, ſentiendo. poteſt enim aliquis bene ſentire, nec tamen prudenter. quod obiectum eſt Ciceroni; quaſi, cum in remp. optime fuerit animatus, ei tamen male conſuluerit, quia nimis extulit Octauianum. Tuæ uirtutes] In Beſſarionis libro, Tuæ uirtutis, uideo ſcriptum eſſe, & coniun-

gi

gi cum sequentibus: ut sit, Tuæ uirtutis unum hoc. Mihi; ut dicam, quod sentio; neque scriptura uetus, neque impressis libris recepta satis probatur. uetere quid significetur, non uideo. recens primum non caret suspicione mendi, quòd ab antiqua discrepat: deinde occurrit animo quiddam fortasse probabilius. periodum enim libentius ita concluderem; Alia omnia sic ad sunt, ut cum quolibet antiquorum comparari possint. Tuæ uirtutes, additum fortasse est, ut, quænam essent illa, quæ cum quolibet antiquorum comparari possent, exponeretur. Grato animo, liberaliq. profectum,] *Laudem cum turpitudine coniungit, quo sit reprehensio tolerabilior: quod ingenij, atque artis est. Et in cohortationibus, præceptum Ciceronis est in epistola ad Trebonium, ut laudes eum, quem cohortere. sic Brutus Ciceronem primum laudat ut gratum & liberalem, deinde reprehendit ut minus cautum, nec satis in tribuendis honoribus moderatum. nam ex Ciceronis sententia senatus & lictores, & cetera imperij ornamenta, nomen proprætoris, dignitatem senatoriam, sententiæ prætorio loco dicendæ potestatem Octauiano decreuerat: post uictoriam autem Mutinensem quinquaginta dierum supplicationes. Philippica v. & xiv. & Plutarchus.* Exemplo, aut præsidio] *utrunque refertur ad illud, Male cogitantibus: ut tamen, male cogitantibus, ambigue dictum sit, hoc sensu:* Exemplo, *male cogitanti-*

bus ijs, qui cum dari aliquid a ſenatu, contra quàm legibus & more maiorum liceat, uiderunt, incendi facile poſſunt, ut eadem concupiſcant: Præſidio, *ei, qui accepit a ſenatu, male cogitanti.* Itaque timeo &c.] *ſenſus hic eſt. cum ueſtris decretis honorem propretoris contra leges habuerit; uereor, ne putet ſe altius adſcendiſſe, cum ad hos extraordinarios honores adſcendit, quàm ſit adſcenſurus, ſi inde ad cõſulatum adſcenderit. plus enim eſt ex priuato loco ad prætorium adſcendere, quàm ex prætorio ad conſularem; cum præſertim Octauius annum ageret* XIX, *cum prætorum iura cõſecutus eſt. timeo, inquit, ne plus putet eſſe, quod iam habet, quàm quod habendum reſtat; ideoq. in conſulatus cupiditatem facile ueniat. quod ita contigit. nam Octauius, conſulibus ad Mutinam occiſis, conſul fieri uoluit: quod cum non impetraſſet, iratus quaſi ob ignominiam, prodita reip. cauſſa cum Antonio ac Lepido ſocietatem iniuit. placet igitur legi, adſcẽſurum, pro deſcenſurum. alioqui cum ſatis erit perplexa, tum inepta quoque uidebitur ſententia.* Non tyranno,] *regnandi enim inſtrumenta facilius arripimus, ſi a ſenatu deferuntur, quod de Octauiano timendum eſt; quàm ſi a tyranno relinquantur: qua occaſione uſus eſt Antonius.* Interfecto:] *non ſolum tyranno, quem imitari turpe fuit, ſed eo tyranno, qui eſt interfectus; cuius exitum timere debuit Antonius. duæ igitur dictiones,* Tyranno interfecto, *altera turpitudinem, al-*

tera periculum designat. Imperia quælibet] *quæ restant; præturam ipsam, consulatum, atque adeo dictaturam.* Facilitatem] *in tribuendis honoribus.* Prouidentiam:] *ad futura dispicienda. putas enim Cæsarem extraordinarijs honoribus, quos illi decreuistis, fore contentum.* Te consulem factum] *scribit Appianus, Ciceronem in senatu consuluisse, ut amissis consulibus Octauianus surrogaretur, eiq. deinde aliquis collega adderetur, qui adolescentiam illius quasi magister regere et moderari posset: senatũ affecti ætate hominis ineptam ambitionem risisse. satis enim patuit, quò spectaret.* Filius] *filium Ciceronis, qui Athenis philosophiæ operam dabat, Brutus secum abduxit, & equitibus præfecit. fam. l. 12. ep. 14. Dio, Plutarchus.*

EPISTOLA IX.

Nullis consulibus.

SERVILIVS etiam de Ventidio.] *Seruilius Isaurici filius, is, qui C. Cæsaris collega fuerat in consulatu: Ventidio Basso Mulione, qui ex humili admodum fortuna ad consulatum est euectus, primusq. Romanorum de Parthis triumphum duxit. Gellius lib. XV. cap. 4.* Iisdem locis] *ubi esses. nam, utrum in Macedonia esset, nec ne, fortasse ignorabatur. non erat certe, cum epistolam proximam superiorem scripsit:*

cum dicat a se filium Ciceronis in Macedoniam cum equitatu esse præmissum. Ad fidem, & ad dignitatem] *cum enim tyrannum uita priuasti, quasi tuam in eo fidem obstrinxisti, eodẽ te in remp. animo semper futurum. persequi igitur ministros, imitatoresq. tyranni, qui tyrannum ipsum occideris, tuæ fidei uidetur esse.* Dignitatem: *in primis enim hoc te decet, tuisq. præclare factis dignũ est.* Sceleris] *quia remp. non solum deseruit, sed etiam oppugnauit: multoq. etiam magis, quia C. Trebonium occiderat.* Hoc] *ut persequerere Dolabellam bello.* Tum:] *cum te ad persequendum Dolabellam litteris hortabar.* Fugæ:] *bonorum, si ad Mutinam secunda fortuna usus esset Antonius.* Vt spero:] *dubitat adhuc, neque sine caussa: nam Antonij equitatus integer pæne omnis ex prœlio discesserat: præterea Ventidius suas legiones tres cum eo coniunxerat: & habebat ipse legionem secundam, & ex reliquis legionibus magnam multitudinem. fam. ep. 33. lib. x. et ep. 10. 13. lib. XI.* Vestrum collegium] *pontificum minorum. pontifex enim erat Brutus. ep* 19. Sacerdotum comitiis:] *ratio creãdorum sacerdotum hæc fuit. Creati sunt a collegio pontificum usque ad consules C. Marium, & C. Fimbriam: qui fuit annus ab urbe condita* DCL: *quo anno Cn. Domitius tribunus pl. lege lata instituit, ut populi comitijs crearentur: ut ex oratione* II. *in Rullum, & ex Suetonio in Nerone cognouimus. rursus uictor*

Sylla

Sylla eorum creandorum potestatem, populo ereptam, collegio pontificum restituit, ut ex Dionis historiarum XXXVII.*collegimus. mox Labienus tribunus pl. lege Domitia renouata, ius creationis a pontificibus ad populum transtulit, anno ab urbe condita* DCXCI. *ut ex eodem Dionis loco perspicuum est. Eiusdem fere sententiæ, nouo aliquo iure adscripto, legem tulit C. Cæsar dictator. postremo consul M. Antonius, qui triumuir fuit, pontificibus ueterem cooptandi potestatem, lege lata, restituit, ut apud Dionem legimus lib.* XLIIII.*in extremo. quam tamen a Pansa consule sequenti anno esse abrogatam, ostendimus in libro de legibus Romanis, quem propediem edituri sumus.* Haberi posse:] *lex quidem, quæ uetaret, non erat: consuetudo tamen non ferebat. itaque lib.* II. *ad Atticum, Quoniam, inquit, Nepos proficiscitur, cuinam auguratus deferatur. Nimirum significat, Nepotis absentis rationem haberi comitijs augurum non posse.* In Cappadocia] *quò profectus erat, specie quidem ad uota matri deorum peragenda, re uera ad bellum excitandum. Plutarchus.*
Lege Domitia] *populi comitijs, ut Cn. Domitius tribunus pl. lege sanxerat.* Augur:] *augures sacerdotum numero continentur. lex autẽ Domitia de omnibus sacerdotijs erat.* Qui petit cuiusue ratio habebitur,] *qui petit, de præsentibus est: cuius ue ratio habebitur, de absentibus.* De Domitio, & de Catone nostro] *altero L. Do*

mitij Ahenobarbi, altero M. Catonis Vticensis filio, utroque arctissima affinitate Brutum attingente. nam duas Porcias, Vticensis filias, alteram Ahenobarbus in matrimonio habuerat, alteram Brutus habebat: ut etiã alio loco diximus. Asiam] *non, quæ de tribus orbis partibus una numeratur, sed, quæ prouincia est Ciliciæ finitima.* Collegam sibi surrogasset] *locus multis difficultatibus obstructus: quem tamen, ut spero, ita explicabimus, atque aperiemus, ut ad ueritatem nemo non possit, aditu patefacto, peruenire. Ac primum illud ponatur, Ciceronem Bruto significare, ut, si eundum sibi statuit in Asiam, decernat ante de Marco filio, utrum uelit eum ad sacerdotum comitia Romam uenire, præsentemq. petere; an in Asiam una proficisci. quò si proficiscatur, incommoda sequuntur illa. primum, si accersere eum ad comitia uoluerimus, facultatem nobis omnem auferet locorum longinquitas. sin, ut absens petat, placebit: infirma spe nitemur: cum sint omnia præsentibus faciliora, quàm absentibus. Accedit illud, quo maxime Cicero perturbatur, quia, quando futura sacerdotum comitia sint, ignorat. nam cum ea non nisi a consulibus, aut ab interrege, aut a pontifice maximo haberi possint; consules porro hoc tempore nulli sint; interrex creari non possit; pontifex maximus M. Lepidus ab urbe absit: sequitur, ut de comitiorum illorum die prorsus incerta coniectura sit. quam ob caussam de filio accersendo constituere non potest.*

itaque totam rem ad Bruti consilium ac prudentiam reijcit. Quod autem dixi, comitia sacerdotum solis consulibus habere licuisse, aut, si consules non essent, interregi; probatur hoc modo. Pansa uiuo, celeriora omnia fuissent: mortuo, futurum, ut tardiora sint, Cicero uidet. cur tardiora? nimirum quia quæ potestas surrogandorum sacerdotum penes consules erat, ea, sublatis consulibus, ad eos magistratus, qui supererant, non transferebatur. hoc ita esse, satis, ut opinor, illa uerba declarant: Nunc per auspicia longam moram uideo. Cum igitur, præter consules, ex ordinarijs magistratibus habere sacerdotum comitia nullus posset: simile ueri est, ab interrege haberi ob eam caussam potuisse, quòd interrex eodem, quo consules, iure esset; utpote qui creandis consulibus habere comitia posset. prætores autem eodem, quo consules, iure non erant. nam, quamuis collegæ consulum dicerentur, minime tamen consularia comitia, ac ne prætoria quidem, habere poterant. quod a Messalla in libro de auspicijs traditum, obseruauimus. longæ igitur moræ, quam Cicero timet, hæc est caussa; quòd, extinctis consulibus, neque magistratus tunc erat, qui sacerdotes comitijs rogare posset; & interrex toto anno creari a senatu non poterat. sic enim mos maiorum obtinuerat, ut, cum nullus iam esset patricius magistratus, tunc demum interrex a senatu crearetur. at hoc anno, mortuis Hirtio & Pansa consulibus, alij tamen supererant patricij magistratus, ut præ

tores, ædiles curules. ita nodus erat difficilis: quia neque prætor, aut ædilis curulis habere sacerdotum comitia poterat; &, qui potuisset, interrex, is ne creari posset, eorum caussa fiebat. auspicia enim, quibus eum patres creare soliti erant, (nihil enim, neque publice, neque priuatim, maioris rei, sine auspicijs, apud ueteres gerebatur) redire ad ipsos non poterant, dum uel unus esset patricius magistratus. exspectandum igitur erat, donec patricij magistratus annuo munere essent perfuncti. tunc enim creatus interrex a patricijs senatoribus comitia primum consulibus rogandis, deinde sacerdotibus habuisset. Aut intellige sic. Comitia primum consularia interrex habuisset, deinde consules creati sacerdotum comitia ipsi habuissent. quod similitudinem ueritatis maiorem habet: ut interregis una cura de rogandis consulibus esset; consules deinde reliqua perficerent. Quæri potest; cur, quemadmodum Crispinus consul morti proximus, secundi belli Punici temporibus, dictatorem dixit; ne resp. sine consulibus esset, (iam enim & M. Marcellus, collega ipsius, interfectus erat) itidem Pansa, summo in uitæ discrimine constitutus, dictatorem non dixerit; a quo & consulum, & sacerdotum, aut saltem consulum, qui deinde sacerdotes rogarent, haberi comitia possent. Hanc dubitationem facile tollit historia. non enim, quo tempore Pansa petijt, creari dictatorem licebat: cum dictatoris nomen M. Antonius consul funditus iam e rep. sustulisset. Pansa

ui-

uiuo] *is Bononiæ perierat ex uulneribus Mutinensi prælio acceptis.* Surrogasset,] *in locum Hirtij eodem prælio interfecti.* Prætoria,] *designandis insequentis anni prætoribus. de consularibus comitijs, quæ ante prætoria fiebant, ideo non meminit, quia designati iam erant a C. Cæsare, Parthicum bellum cogitante, qui post Hirtium & Pansam consules essent, L. Munatius Plancus, et D. Iunius Brutus. Et prætorijs antecessisse sacerdotum comitia, quòd deorum immortalium religionem rebus humanis æquum esset anteponi, uel hic locus perspicue demonstrat.* Sacerdotum comitia] *hæc non, ut magistratuum, quotannis, sed, cum surrogandus aliquis esset in demortui locum, habebantur.* Per auspicia] *quæ ad patricios magistratus pertinebant, nec ad senatum, nisi cum ij non essent, transferri poterant.* Vnus] *quasi dicat, duo nunc sunt, prætor, & ædilis curulis. patricij enim magistratus dicebantur ij, qui, maiorum ætate, patriciorum caussa ex gentibus patricijs erant instituti.* Ad patres] *non dicit, ad senatum, in quem non soli patricij; sed plebeij quoque, in primisq. qui ex equestri essent ordine, legebantur; sed, ad patres: quòd, a solis patricijs senatoribus creari interregem, moris esset. et quanquam, patres, interdum pro uniuerso senatu usurpatur; proprie tamen de patricijs dicebatur; quibus aditus in senatum initio solis patuit. itaque in epistola ad Pætum, Ad patres, inquit, censeo, re-*

uertare.

uertare: plebeij quàm fuerint importuni, uides: cum de patricijs Pæti maioribus intelligeret. Redire] *tunc redeunt, cum, magistratibus nullis dum designatis, quod sæpe ciuium in dissensionibus contigit, annus abijt.*

EPISTOLA X.

Nullis consulibus.

GRATIAS agam.] *quòd eam sententiam dixisti, qua mihi honorificentius nihil esse potuit, ut meum esset liberum iudicium de bello gerendo.* Aut ad commendationem honoris] *ut, si comitia sacerdotum essent, peteret: si non essent, honorem suum ad insequentis anni comitia commendaret: quibus absens peteret, ne abesset ab exercitu, tam necessario reip. tempore.* In suspicionem] *legimus & apud Suetonium, suspectam Pansæ mortem fuisse, medicumq. Glyconem custoditum esse, quasi uenenum uulneri indidisset. quod & Tacitus lib. I. significat his uerbis: Cæsis Hirtio, & Pansa, (siue hostis illos, seu Pansam uenenum uulneri affusum, siue milites Hirtium, & machinator doli Cæsar abstulerat) utriusque copias occupauisse.* Torquato:] *cur Torquato potissimum? quia Pansæ quæstor fuerat, ut ex Appiano cognouimus; consulisq. sui mortem persequebatur, pro ea necessitudine, quæ inter*

con-

consulem & quæstorem fuit: quam ad paternam caritatem accessisse, traditum est. ep. fam. lib. XIII. *ubi M. Bruto Varronem, eius quæstorem, commendat: & in Diuinatione.* Achilleus] *pro, Achilles: ad græcam inflectendi rationem, ut cum dixit, Achilleos nostri.* Trebonii] *quem Asiæ præfectum Dolabella Smirnæ occiderat.* Tullio:] *Tullio Cimbro, qui Bithyniam administrabat. Dio lib.* XLVII. *Appianus lib.* III. *Plutarchus in Bruto.* Flauius:] *in exercitu Bruti opificum præfectus: quo in extrema illa Philippensi pugna cæso, dicitur Brutus in illius mentione uehementer suspirasse. Plutarchus.* Necessariis tuis] *erat enim Dyrrhachium in fide Ciceronis. itaque lib.* XIV. *ad Terentiam, Ciuitas, inquit, hæc semper a me defensa est. Et ad Atticum lib.* III. *Quòd mei studiosos habui Dyrrhachinos, ad eos perrexi. Et in oratione pro Plancio: Dyrrhachium, quòd erat in fide mea, petere contendi.* Imam] *ultimam: quæ longissime distat ab urbe Roma. sic* Horatius,

„ *- hæc Ianus summus ad imum*
„ *Perdocet.*

Candauiæ] *cuius montes Dyrrhachio* LXXIX. *distare, Plinius tradit.*

EPI-

EPISTOLA XI.

Nullis consulibus.

BIBVLVS] *Bruti priuignus. fuit enim M. Calpurnij Bibuli, qui C. Cæsaris collega fuerat in consulatu, ex Porcia filius; quæ post obitum prioris uiri Bruto nupsit. Sed uidentur duo Bibuli sacerdotium cupiuisse, ut est ep. 18. Brutus autem priuignum solum commendauit. Plutarchus in Bruto, & Catone. Et, hunc de M. Bibuli liberis primum non fuisse, prænomen ipsum declarat. fuisset enim Marcus, non Lucius, ex uetere consuetudine. Marcus autem, ut opinor, perierat aliquanto ante, interfectus a Gabinianis militibus. Valerius cap. I. lib. III.* Cuius tantæ pro rep.] *hæc uerba indicant, cum dixit, Quàm carus mihi esse debeat, non significasse propter affinitatẽ, sed propter Bibuli uirtutem studiumq. erga salutem reip.* Si modo iusta est, aut pro officio &c.] *cum dixit,* Iusta, *ad uirtutem Bibuli spectauit; quã ornari, iustum erat: cum,* Pro officio necessario, *ad necessitudinem, qua Bibulum attingebat: ut uel hoc nomine eius caussa uelle cogeretur.* In Pansæ locum] *ut pontifex minor creetur. ep. 18. auctor rhetoricorum ad Herennium itidem locutus est lib. I. Augur damnatus de pecunijs repetundis, in dem ortui locum qui petat, nominauit. quam lo-*

quendi

quendi rationem qui non intelligebant, pro, In Pansæ locum, *focerunt,* Is Pansæ locum, *non modo contra ueterem latine loquendi consuetudinem, uerum etiam contra quàm in antiquis libris scriptũ est.* Nominationem] *ut tu de eo referas. sic Cicero auguratum petens, a duobus auguribus nominatus erat, Pompeio & Hortensio. neque enim a pluribus licebat. Philippica* II. *& de claris orat.* Appuleium uero] *quasi Ciceronis auctoritate Appuleius magis, quàm Domitius, egeret, genere inferior, & patre natus minus nobili.* Celebrabitur :] *laudabitur a me, tibiq. commendabitur. quasi dicat: Sed hæc epistola Bibuli solum caussa scripta est: neminem admisceo.* Dimittere ex sinu,] *ita loquimur de iis hominibus, aut rebus, quæ nobis carissimæ sunt. ad Quinctum fratrem lib.* II. *ep.* 12. *Iam pridem istum canto Cæsarem. mihi crede in sinu est, neque ego discingor.* Ex quanto potest euadere:] *ex tanto uiro, quantus iam est, facile potest euadere, qui uestras paucorum laudes assequatur. quasi & magnus uir esset Bibulus, nec tamen Ciceronis adhuc paucorumq. similium laudibus par; sed qui, cum in uia uirtutis tantum processisset, eos aliquando assecuturus uideretur.*

EPISTOLA XII.

Nullis consulibus.

S EQVITVR iudicium tuum;] *uolunt omnes boni idem, quod tu, remp. liberari: in eoq. te ducem sequuntur.* Municipem Suessanum] *cum duæ sint Suessæ, Arunca, & Pometia; utram intelligit? Pometiam. nam Aruncam fuisse coloniam, non municipium, ex Velleio cognoscitur.* Metello imperatore] *qui a Creta deuicta Creticus est cognominatus, & cum Q. Marcio Vatia consulatum gessit. Plutarchus in Pompeio.* Octauum principem] *in quauis legione erant, ætas prima, Hastatorum; altera, Principum; tertia, Triariorum. quæ, Velitibus exceptis, diuidebantur singulæ in decem centurias, qui & manipuli dicebantur. prima Hastatorum centuria, primus Hastatus, secunda secundus, & eodem modo usque ad decimam uocabatur. sic primus Princeps, secundus Princeps. primus autem Triarius non dicebatur, sed primus pilus. centuriones autem centurio primi Hastati, centurio primi Principis, centurio primi pili. Velites autem in centurias non diuidebantur, ut Polybius lib.* VI. *docet. Nasennius igitur octauum principem, id est octauam centuriam Principum, duxerat sub Metello. sic apud Cæsarem lib.* III. *de bel. Gal. T. Baluentius anno superiore primum pilum duxerat.*

EPI-

EPISTOLA XIII.

Nullis consulibus.

F VNGERER officio,] *Assequi non possum, qua in re tantam iacturam fecisset Brutus, aut quod accepisset tantum uulnus, ut hac tam exquisita consolatione indigeret. suspicarer aliquid de Porcia uxore, quam Nicolaus philosophus ex quadam epistola, quæ Bruti nomine circumferebatur, uiuo adhuc marito mortem sibi consciuisse, colligebat; nisi & grauiter Plutarchus illam Nicolai opinionem conuelleret, & ego alia haberem argumenta, quibus, hanc epistolam nullo modo ad Porciæ mortem referri posse, facile intelligo. nam, ut alia omittam, Brutus ipse infra ad Atticum scribens, Valetudinem, inquit, Porciæ meæ tibi curæ esse, non miror. Neque uero est, quod quisquam dicat, fieri posse, ut inuersus sit ordo epistolarum; utq. illa Bruti ad Atticum, quæ posterior legitur, ante hanc tamen scripta fuerit. etenim, cũ hæc a Cicerone scripta est, non dum erat ab Octauio superatus Antonius. id uel ex eo intelligi potest, quod ad finem ita scribit: Nos te, tuumq. exercituum exspectamus: sine quo, ut reliqua ex sententia succedant, uix satis liberi uidemur fore. Nempe igitur adhuc in ambiguo res erat. at uero illam alteram, superato iam Antonio, scriptam fuisse,*

nemo ignorare potest, qui eam legerit. Quare, ut dixi, de Porciæ morte non est cur possimus intelligere. Quid igitur? omnino sciri posse non arbitror: nisi, quidquid est, magnum aliquid sit, necesse est; cũ & ei Cicero nihil in terris simile fuisse dicat, & in tota epistola multa ponat, quæ insigniter magnitudinem uulneris, a Bruto accepti, amplificent. quid autem fuerit, cum diligenter & accurate cogitauerim, reperire, uerum ut fatear, non queo. In meo luctu,] *in obitu Tulliolæ: quam cum illi carissimam esse constaret, susceptum ex amissa dolorem lenire litteris præstantes uiri uoluerunt, Ser. Sulpicius, M. Brutus, Cæsar ipse, cum eo tempore in Hispania contra Pompeij liberos pugnaret.* Iis remediis,] *rationibus & argumentis ex philosophia depromptis.* Vt es tu,] *Quantus es tu, consuetudo amat. est igitur minus usitata locutio notãda.* Cum rationes, tum auctoritas tua] *hæc enim ad consolandum plurimum ualent. itaque & Sulpicio per litteras consolanti idem respondet lib.* IV. *fam. Me non oratio tua solum, sed etiam auctoritas consolatur. Notanda sunt quasi capita quædam consolationis.* Officio, & naturæ] *officio, quòd immoderatus luctus turpis uideretur, præsertim in me ipso, quem ætas, & dignitas, & res gestæ a muliebri mollitia deterrerent: Naturæ, quæ moriendi legem, communem omnibus, ita sanxisset, ut abrogari nunquam posset.* Populo, & scenæ] *omnibus hominibus: quòd omnia tua facta*

cta æque manifeſta ſunt, ut ea, quæ hiſtriones in ſcena, ſpectante populo, agunt. Fortiores ceteri ſumus,] *exemplo tuo, qui tyrannum occidiſti, ad fortitudinem excitati.* Cui ſimile in terris nihil fuit] *adhuc conſidero, ad quem hæc uerba referri poſſint, cum, ut oſtendi, neque ad matrem poſſint, neque ad uxorem.* Ne id ipſum,] *nam, ut ſcripſit in* IV *Tuſculana, id ipſum nihil dolere, immanitatis eſt in animo, ſtuporis in corpore.* Vt modice,] *doleamus.* Vix ſatis liberi] *quaſi ſolidam libertatem præter Brutum nemo ſpectaret, ne ex ijs quidem, qui tum reip. cauſſam contra M. Antonium in Italia tuebantur, præſertim cum Octauium Cæſaris nomen incitare contra libertatis auctores uideretur. Plutarchus etiam unum M. Brutum legitima reip. iura cogitaſſe tradit. ſcripſit idem ad C. Caſſium his uerbis: Vt omnia, ut ſpero, proſpere ſuccedant, multum intereſt te uenire. exigua eſt enim ſpes reip. Et ad ipſum Brutum infra ſcribens, indicat, ſe non optime ſperare de rep. ne hoſtibus quidem uictis. ep. 19.* Veteri] *Antiſtio. ep. 15. intelligit autem eas litteras, quarum infra initium eſt, Etſi daturus eram.*

EPISTOLA XIV.

Nullis conſulibus.

C OGNITA ſenatus auctoritate,] *occiſis conſulibus ad Mutinã, Octauiani potentiam ſenatus ſuſpectam habere cœpit, præſertim cum is, ut alteri e conſulibus ſufficeretur, poſtularet. itaque Brutũ e Græcia decreto reuocauit, ſed fruſtra. nam, inter Antonium, Lepidũ, Octauianum conſpiratione contra remp. facta, trium uirorum armis oppreſſa ſunt omnia.* Auctoritate] *non hic, ut alibi, ſenatus auctoritas a ſenatuſconſulto differt. qui enim ſimile ueri eſt, cum in aperto diſcrimine reſp. uerſaretur, Octauiani opibus poſt Antonij fugam immoderate auctis, ſenatum in tanta re auctoritate fuiſſe contentum? quod, ut oſtendimus in libro de ſenatu, uoluntatem quidem ſenatus indicabat, infirmior tamen erat, quàm ſenatuſconſultum.* Frangebantur] *Non Octauianum deſignat, qui ab initio belli optime ſentire de rep. uiſus eſt: nec in eum, Frangebantur, ullo modo conuenit: ſed Antonij ſtudioſos maxime intelligit.* Socerum] *niſi me coniectura fallit, Panſæ ſocer fuit Q. Fuſius Calenus. coniecturam inde duco, quòd eum uideo a Panſa conſule ſententiam primum rogari; qui tamen neque dum conſul fuerat, neque Ciceroni certe rebus geſtis, & meri-*

tis

tis in remp. antecellebat. ut hoc ei deferre honoris, niſi propinquitate moueretur, Panſa non debuerit. Recitemus Ciceronis uerba ex oratione X. *in Antonium. Neceſſitatem, inquit, mihi attulit paullo plura dicendi, ſententia eius, qui rogatus eſt ante me. & infert proxime: Quæ eſt enim iſta tua oratio Calene? quæ mens? qui nunquam poſt kal. Ianuarias idem ſenſeris, quod is, qui te ſententiam primum rogat. Et in* VIII. *in eundem, poſteaquam Caleni cõſilium de pace cum Antonio iungenda ſatis multis uerbis exagitauit, ſubiungit hæc: Satis multa cum Faſio, ac ſine odio omnia, nihil ſine dolore. Credo autem, qui generi querelam moderate ferat, æquo animo laturum amici. quo in loco quin Caleni gener Panſa, qui conſul erat, demonſtretur, uix putauerim poſſe dubitari. conuenit enim, Generi querelam, cum huius epiſtolæ uerbis, Vehemens et acer Panſa, cum in ceteros huius generis, tum maxime in ſocerum.* Gerebatur,] *tum, cum ſenatus erat erectior.* Non nulla in Hirtio.] *Hirtius enim ante Panſam ad Mutinam peruenit. Panſæ aduẽtu duobus prœlijs cõfecta res eſt. ideo ſolum Hirtium nominat.* Vt in ſecundis, fluxa; ut in aduerſis, bona.] *huius belli fortuna neque ſecunda plane fuit, neque aduerſa. nam, ſi ſecundas res cogitemus, in hoc minus felices fuimus, quòd uictoria noſtri duces uſi non ſunt, hoſtibusq. ſpatium ad inſtaurandum bellũ dederũt: ſin aduerſas, hoc proſpere ſucceſſit, quòd prœlio uicimus.*

cimus. ergo eſt hoc, quamobrem lætemur, quòd erat uictrix reſp. cæſis Antonij copijs, ipſo expulſo: illud cur doleamus, quòd poſt uictoriam ita multa peccata a D. Bruto, ut quodam modo uictoria exciderit e manibus. ijſdem uerbis de ſe ipſo uſus eſt in epiſtola ad Atticum libro IV. ep. I. Ita ſunt res noſtræ, ut in ſecundis fluxæ; ut in aduerſis, bonæ. Bruti deinde] *Et ſententia patet; & ita ſcriptum eſt in antiquis libris. miror tamen, cur iſtam culpam in D. Brutum nominatim Cicero contulerit, cur non potius in Octauianum, quem a Bruto, ut Cæſaris filium, non amari, probe nouerat: cuius certe grauius, quàm D. Bruti, peccatum illud fuit, quòd Antonium, ex Mutinenſi prælio fugientem, perſecutus non eſt. habebat enim copias ueteranorum militum firmiſſimas: at D. Brutus & tirones, & omnium rerum inopia, propter diuturnam obſidionem, peſſime acceptos: quod ipſe in quadam epiſtola, ſuam tarditatem in Antonio perſequendo excuſans, conqueritur. præterea ipſe Cicero proximi uerbis non uni Bruto id tribuit, ſed inter duces communicat: ait enim: Perterritos, inermos, ſaucios non ſunt noſtri duces perſecuti. uidendum igitur, an gloſſa fuerit dictio, Bruti, ad illud, peccata, ſcripta ab homine imperito, qui quod Bruti, Octauianiq. commune fuerat, id unius Bruti proprium putarit.* Leuitatem eius,] *etiam D. Brutus in quadam epiſtola hominem uentoſiſſimum appellat. et ep. 19. Lepidus inconſtantior,*

tior, Antonius impurior. Boni,] *bene sentientes, sed a robore infirmi, ob ueteranorum infrequentiam. fam. l. 12.* Litteris,] *ab urbe missis. fam. l. 12.* Interpretibus:] *ijs, qui mandata ferunt, & referunt: ut illud in epistola Planci, fam. l. x. Do operam, ut Lepidum ad huius rei societatem incitem. utor in hac re adiutoribus, interpretibusq. fratre meo, & Laterense, & Furnio. Et in Verrem: Hæc non occulte, non per amicos, atque interpretes, sed palam de loco superiore ageret pro imperio & potestate.* Spem certissimam:] *si peteret, certo adepturum.* Necessarios] *ad propinquos & amicos refertur. De L. tamen Marcio Philippo accipiendum non crediderim; quem de rep. potius, quàm de Octauiani potentia, laborasse, demonstrant illa uerba in Bruti ad Atticum epistola: Quid prosunt Ciceroni, quæ de libertate patriæ, de dignitate, de morte, exsilio, paupertate scripsit copiosissime? quanto magis illa callere uidetur Philippus, qui priuigno minus tribuerit, quàm Cicero, qui alieno tribuit? & apud Suetonium legimus hæc de Octauio: Vrbe repetita, hereditatem adijt, dubitante matre, uitrico ueto Marcio Philippo consulare multum dissuadente.* Consiliorum fontes] *cum dicerem, a quibusdam in eam spem Octauianum esse impulsum; qui armare illum contra Brutum & Cassium, hoc est, contra libertatem cuperent.* Extraordinario] *ideo quia consulatum nemo inibat, nisi annum ætatis quadragesimum*

mum tertium absoluisset . extra ordinem quandoque iunioribus ea dignitas demandabatur. Potentissimi] *Hirtij enim & Pansæ uictores exercitus solus occupauerat.* Auctor] *neque ad populum, neque in senatu.* Militum deliciis,] *cum milites, omissa ueteris disciplinæ seueritate, per summam indulgentiam a duce corrupti, facilius libidiné illius secuturi, quàm imperium reip. uideantur.* Deliciis *igitur, perniciosa licentia, qua sibi eorum animos imperator deuinxit.* Imperatoris insolentia.] *qui ex uictoria ita insolens est factus, ut consulatum audeat postulare.* Fugiebam ex Italia,] *in Græciam proficiscens. qua tota de re plenius in Philippica* I. *& ep.* 25. *lib.* XII. *fam.* Vestrorum] *Bruti, & Caßij: de quibus Phil.* I. Consilio, & auctoritate] *adolescentem enim, militibus instructum, consilio, quo illa ætas indignet, iuui, & auctoritate publica contra Antonium armaui. Plutarchus in Cic.* Magis, quàm euentis rerum,] *tyranno enim a te interfecto, libertas consequi debuit: quod secus accidit: non dum enim resp. sui iuris est.* Præsidiis] *Principijs, esse uideo in antiquis libris: quos ego libenter sequi soleo. hic tamé teneo me pullisper. nam etsi, principia, locum in castris fuisse, non ignoro: mihi tamen noue, nec satis ad exprimendam sententiam accommodate dictum uidetur. cur enim, In principijs uestrorum castrorum, potius quàm, in uestris castris? quibus in totis certe, hoc*

est,

est, in uniuerso Bruti exercitu, non in principijs, hoc est, in parte aliqua, spes erat posita libertatis. præsidijs, uel unus antiquus liber si haberet, probarem multo magis, quàm, principijs. esset aperta sententia, esset usitata locutio. Ab occidente,] *in Hispania. uidetur Sextum, Pompeij Magni filium, & Asinium Pollionem significare.* Adolescentis:] *Octauiani. Sequitur ita aperta translatio, ut indicanda non sit, firmum, labefactant, moueatur.* Quantulum reliqui est?] *quasi dicat: Mea ipsius caussa non nimis dolebo: cui quantulum uitæ superest? uos id potius iuuenes cogitate: quorum istuc refert maxime.*

EPISTOLA XV.

Nullis consulibus.

ET IN Cæsare, & Antonio] *fuit, cum Cæsaris nomine Octauianum acciperem: nunc aliter sentio. nam neque de Octauiano remp. defendente, neque de eodem oppugnante accipi potest. defensio non dum eius ulla fuerat, neque fuit ante Mutinensem pugnam: oppugnatio itē nulla, nisi post Antonium ad Mutinam fugatum. ergo de Octauiano, non est, ut possimus intelligere. de Cæsare dictatore dictum potius uidetur. hic enim primus, post eum Antonius remp. oppugnauit. Quod autem infertur, Si occasioni potuisset oc*

currere; id non eò refero, ut eius belli, quod C. Cæsar contra communem libertatem gessit, breuitate exclusum Antistium a nauanda reip. opera existimem; (non enim aut laboris, aut temporis parum in eo Cæsar consumpsit) uerum, quia uoluerit quidem, sed ideo non potuerit, quia uoluntatem minime subsecuta sit occasio. ideo enim occasioni occurrere non potuit, quòd ea sese illi non obtulit. non igitur ei tempus, non uoluntas, sed res ipsa defuit. In Achaia] *cui, ut opinor, præerat: aut certe in qua exercitum habebat: quod infra patet.* Congressus] *cum Dolabellæ in Syriam proficiscenti occurrisset.* Paratissimi] *ut qui etiam C. Trebonium per insidias occiderit.* XX HS] *non uiginti sestertiorum millia, quod Bruto exercitus habenti minimum subsidium fuisset; sed uicies sestertiorum, id est, ad nostratis pecuniæ rationem, scutatorum aureorum sexaginta millia. confirmat Plutarchus in Bruti uita, scribens, ab hoc Antistio tradita Bruti quinquaginta myriades: quæ sunt quingenta millia denarium, id est uicies centena millia nummum. & sæpe occurrimus in has notas, quæ non ex aperta significatione, sed multiplici numero sunt exponendæ, ut in epist. ad Sextium, lib. V. fam. tricies quinquies, non, ut in uulgatis libris legitur, XXXV. & ad D. Brutum, lib. XI. quadringenties, ubi legitur, CCCC. & alibi non raro.* Eundum] *Romam.* Legatione] *libera: quam senatus dabat.* Consules] *apparet, aut hanc epistolam ante*

te mortem Hirtij & Pansæ scriptam esse, aut Brutum, cum scripsit, Mutinensis prœlij nuntium non dum accepisse. Dignitatem perfuncturus] *quanto maior tua dignitas futura est. sic Terentius, opinor in Adelphis: Functus est officium probi adolescentis. duriuscule tamen dictum, Perfuncturus dignitatem, pro consecuturus dignitatem. nec, perfungi, uideo quo modo hoc significare possit: nec usquam a ueteribus ad hanc sententiam usurpatur. malim, non ita magna litterarum mutatione, Dignitatem perfruiturus. quo participio & Cicero ipse usus est. &, fruor, Plautus cum quarto casu usus est.* Tuis laudibus,] *si tu eum de optimo in remp. studio laudaueris.* Indulgentia] *tua in illum facilitate: si gratificaberis illi quacunque re poteris.*

EPISTOLA XVI.

Nullis consulibus.

MESSALLAE] *Bruti amicissimo, qui deinde apud Augustum opibus & gratia floruit. de hoc ep. 19. & Dio lib.* XLIX. Coruino] *Dubium non est, hunc originem ducere a Valerio illo, cui a Coruo, qui ei pugnanti opem tulit, Corui cognomen est inditum. qui si Coruus dictus est, ut ueteres tum lapides, tum nummi testantur; quod a Carolo Sigonio, uiro doctissimo, et in*

exa-

examinanda antiquitate diligentiſſimo, notatum eſt: uidetur & hic Coruus potius, quàm Coruinus, eſſe nominandus. quanquam non nihil in dubium me reuocat ueterum librorum conſenſio; in quibus eſſe uideo, Coruino: & quod Manilius poeta, qui Auguſti temporibus uixit, Coruinum, non Coruũ, nominat. Matris tuæ] *quæ ſocrus erat Lepidi. ep.* 17. Cedere,] *non enim licuit, cum Lepidum hoſtem iudicaremus, eius liberos excipere. omnes enim eadem lege tenentur.* Satisfacturum] *facile meam cauſſam probaturum; ut meã excuſationem & ſatisfactionem acciperes.* Honoribus ampliſsimis] *ut etiam illi ſtatua in Roſtris erecta ſit. infra ep.* 19. De ui damnatus eſſet;] *Perduelles, hoc eſt, ij, qui contra remp. arma ſuſcepiſſent, de duobus alterum effugere non poterant, ut aut, ſi pergerent inſanire, armis petiti debitas patriæ pœnas exſoluerent; aut, ſi ſe intra diem præfinitam ad ſanitatem recepiſſent, iudicio de ui omnino damnarentur.* Eandem calamitatem ſubirent] *quanto magis, cum eorum pater arma non poſuerit, & in furore perſeuerauerit, neque intra tempus a ſenatu conſtitutum ad ſanitatem redierit.* Conſilio] *in bello, exercitu eius reſp. indigebat; uictis hoſtibus, conſilio, ut urbanæ res componerentur. ſimile illud eſt in epiſtola ad C. Caſſium: Te in Italiam uenire cum exercitu, perſuaſum erat ciuitati: ut, ſi hæc ex ſententia confecta eſſent, conſilio, atque auctoritate tua; ſin quid forte*

titu-

titubatum esset, ut fit in bello, exercitu tuo niteremur. & ad ipsum Brutum infra, ep. 19. & 20. Et te] *hoc aut uidetur abundare, cum iam dixerit, Tecum; aut ita corrigendum, ut legas, esse; & illud, esse, quod postea sequitur, tollas.*

EPISTOLA XVII.

Nullis consulibus.

DE M. Lepido uereri] *de industria, uereri, dixit potius, quàm timere: ut aliquid tamen se de Lepido sperare significet.* Solicitudine] *de pueris: quos Brutus & immerentes, & sororis suæ filios, affici pœna, inique ferebat.* Stomacho,] *in patrem Lepidum.* A consulari, tali uiro] *uel, inquit, coniunctionis nostræ, uel reip. caussa impetrare hoc a te debeo. uterque enim ita de illa meriti sumus, ut hoc potissimum nomine gratificari alter alteri debeat.*

EPISTOLA XVIII.

BREVES] *ualde breuitatem Brutus amabat in scribendo, tum quia natura seuerior, tum quia Stoicorũ disciplinæ se penitus addixerat. extant græcæ eius epistolæ breuissimæ. & hanc eius consuetudinẽ Plutarchus, Appianusq́. commemorant.* Pondus] *cum grauissimis de*

de rebus ſcriptæ ſint omnes. Extruſi] *non dicit, conuicijs male acceptos tabellarios, qui tuas litteras attulerat, dimiſi, ſed, propere tabellarios cum litteris ad Ciceronem miſi.* Mea ſumma contentione] *cur, Summa contentione? non, in alterum annum, etiam nemine contendente, produci ea neceſſe erat; cum, ut ſupra ſatis copioſe oſtendimus, ea qui habere poſſet, magiſtratus nullus eſſet? forte (tale enim aliquid eſt cogitandum) habuiſſet ea prætor; forte, pontifex maximus, pæne dixi. ſed, hoc fieri non potuiſſe, in mentem uenit: cum, qui pontifex maximus erat, M. Lepidus, is in urbe non eſſet.* In alterum annum] *ut Cicero filius adeſſe poſſet.* Quanquam] *quanquam ex litteris meis cognoſcere potuit, non eſſe, cur petitionis ſuæ cauſſa rediret, cum in alterum annum comitia ſint reiecta. ep. 9.* Domitii, Catonis, Lentuli, Bibulorum:] *qui erant in caſtris Bruti, & in collegium pontificum minorum cooptari cupiebant, neque tamē ad petitionem mature ſatis uenire poterant: ideo, ut præſentes petere poſſent, in alterum annum comitia protuſerat. De Domitio et Catone ante diximus. Lentulum non opinor eius Lentuli filium fuiſſe, qui Spinther dictus eſt, et conſul Ciceronem ab exſilio reuocauit. nam is hoc tempore Aſiam prouinciam regebat, ut eſt ex ipſius epiſtola ſatis apertum, fam. lib. XII. itaque priuatus eſſe in caſtris Bruti non poterat. De Bibulis quoque ſupra, ep. XI.* Suſceptus,] *genitus. unde,*

ſu-

suscipere liberos ex aliqua, pro gignere. Lepidi,] *quia se cum Antonio coniunxerat.* Optimus,] *optime in remp. animatus. ut ad mentem potius, quàm ad uires, referatur.* Infecti partibus,] *quòd alij cum alijs sentiant: quod eos uitium, quasi labes aliqua, inficit, atque contaminat.* Non dum erat.] *&c. non enim scripsisses Ciceronem meum a te discessurum.* Cum Planco coniunctum] *Plancus tamen paullo post, cum Antonio societate inita, reipublicæ caussam deseruit.* Idibus Martiis:] *quo die Cæsarem in curia Pompeia occisum ita notum est, ut superuacanea significatio sit.*

EPISTOLA XIX.

SVBTILIVS] *subtilitas in scriptis est, non tenuitas, & humilitas, sed accuratus quidam ordo, nihil ut prætermittatur.* Eloquentia:] *fuit orator Messalla suæ ætatis præstantissimus. Plinius, & alij. Tacitus uirsum quibusdam Cicerone mitiorem, & dulciorem, & in uerbis magis elaboratum, significat in dialogo de oratoribus, uitamq. produxisse in medium usque Augusti principatum.* Officio:] *in remp.* Sequebatur,] *cum ad caussam reip. defendendam proficisceretur, in quo summam laudem uidebat esse constitutam.* Quandam epistolam:] *eam, cuius initium est, Quanta sim lætitia affectus, ep. 7.*

Vtrun-

Vtrunque] *quòd & honores Octauiano extraordinarios decreuisset, & in Lepidum Lepidiq. liberos nimis grauem pœnam statuisset. quanquam, quod ad animaduersionem attinet, communiter etiam accipi potest de sententijs, quas contra malos ciues dixit.* Neque solum ut Solonis dictum usurpem,] *possem me iudicio Solonis, sapientissimi uiri, aduersus reprehensionem tuam defendere; qui præmio, & pœna contineri remp. dixit: sed ego non hoc solum faciam, ut meum factum Solonis auctoritate excusem: caussam etiam adiungam consilij mei; ut ostendam, cum & de præmio, & de pœna sententias dixi, quid spectauerim.* Prætermissum] *satellitem tyranni M. Antonium, sæpe queritur, simul cum tyranno interfectum non esse. Vellem, inquit in epistola ad Trebonium, me ad illas epulas inuitasses: reliquiarum nihil haberemus.* Inconstantior,] *Lepidus, qui modo libertatis, modo regni cupidus uideretur. etiam ep. 14. leuitatem illi adscribit.* Nimis acres.] *cum omnes acceptam a uobis libertatem retinere uellemus; uos autem libertatis auctores (tacite Cassii et Bruti discessum ex Italia reprehendit) urbem uestram, Antonij armis oppressam, desereretis; qui etiam, Italiæ sua uobis studia profitenti, remisistis.* Mihi quoque ipsi] *indicat se non fuisse discessurum, nisi Brutus & Cassius, quos maxime subsidium ferre oppressæ reip. oportuerat, ante discessissent, & duplicem affert pro se ipso defensionem,*

tum

tum quòd ipsorum liberatorum exemplo discesserit, tum quòd propere tamen redierit, qui discessum a reip. periculis ferre non posset. Etesiarum diebus auster] *quasi discessum meum dij non probarent, qui etesiarum diebus austrum spirare præter consuetudinem uoluerint. etesiæ autem in orientem nauigantibus secundi sunt, auster in occidentem: itaque Ciceroni Græciam petenti prosperi etesiæ, contrarius auster.* Te uidi] *Veliæ. supra, & Philippica* I. Sapientis.] *Stoici, quorum sectam Brutus, ab auunculo suo M. Catone institutus, sequebatur, fugere negabant esse sapientis: quem nulla re perturbari, nihil timere affirmabant: ita sequebatur, ut nec fugeret: timet enim, qui fugit.* A ceruicibus] *cum Antonius, Macedonicis legionibus instructus, bonis iratus urbem peteret, Octauianus priuato consilio se opposuit. ep.* 25. *lib.* XII. *fam. & Philippica* III. IV. V. Honorificum,] *placeret, Nimis honorificum.* Philippus] *L. Marcius Philippus, qui consulatũ gessit cum Marcellino, Octauiani uitricus. ep.* 21. Celeritatem] *magistratus, ut celerius posset petere, quàm leges permitterent. id autem Ser. Sulpicius decreuit. sed, cum ille decreuisset, ut Octauianus uerbi gratia decem annis celerius, quàm per leges liceret, petere posset; Isaurici filius Seruilius decreuit, ut etiam aliquanto celerius. quod autem Seruius decreuit, opinor hoc est, ut tanquam quæstorius petere posset Octauius: quod Seruilius, ut*

tan-

tanquam prætorius. ep. 8. Reperimur] *non omnino displiceret, reperiuntur; ut est in antiquis libris. potest enim subaudiri, homines.* Larentiæ] *quæ populo Romano agros, Turacem, Semurium, Lincerium, & Solinium reliquit: ex quo est annuis parentationibus honorata. Varro, Ouidius, Macrobius lib. I. Sat.* Vos Pontifices] *minores. quorum in collegio Brutus fuit: nam in lib. de claris orat. ita loquitur: Audiui Sulpicium studiose, et frequenter Sami; cum ex eo, ius nostrum Pontificium, qua ex parte cum iure ciuili coniunctum esset, uellem scire.* In uelabro] *hic uidetur de secunda potius Larentia, quàm de priore, accipiendum. uide Plutarchum in Romulo.* Sempiternam memoriam] *ubi sunt, qui se libros impressos sine manuscriptorum ope facile putant posse corrigere? hæc, hæc nimirum temeritas antiquorũ scripta maculis innumerabilibus inquinauit. neque uero dum repressum est hoc malum, sed in dies, ut uideo, serpit magis. id adeo ijs libris, qui quotidie typographorũ quorundam ex officinis prodeunt, legendis intelligo. Hic in duabus uocibus, Sempiternam memoriam, me quoque hactenus, ut ingenue confitear, cum ceteris,* νεφέλη ἐκάλυψε μέλαινα. *nec dubitaui, quin ita recte legeretur, sensu satis aperto. nunc, a Bessarionis libro dictionem, memoriam, cum uiderem abesse; omissam primum incuria librarij sum opinatus; deinde, cum accuratius animum intendissem, agnoui ueritatem, &, memoriam,*

memoriam, abundare, prorsus iudicaui. quod a nemine fuerat animaduersum. & est pulcherrima sententia. ideo, inquit, decreui, ut in fastis ad eum diem, quo uictus esset ad Mutinam Antonius, Bruti nomē adscriberetur; quia notam esse in fastis uolebam, quæ uictoriam illam futuris etiam gentibus testaretur. notam enim hic pro signo, ac monumento quodam accipio. quod quibus occultum fuit, ij, memoriam, de suo intruserunt, ut esset, notam memoriam. confirmat igitur nostram correctionem primum libri manuscripti auctoritas, deinde sententa; quam ego in hac emendandi ratione maxime soleo spectare; postremo ipsemet Cicero, qui eadem de re, paullo post, ijsdem fere uerbis usus est. infert enim: Extare uolebam in crudelissimos hostes monumenta odij publici sempiterna. Aquilam etiam] *unum ex percussoribus Cæsaris, qui perierat in prœlio Mutinensi. fam. l. x. ep. 33.* Aperiendum non est,] *quid significat? hoc opinor; ideo se id sensisse, non tam ut pro beneficio gratiam referret, quàm ut Octauianus, ouationis honore illectus, in urbem rediret, statimq., ut mos erat, imperium deponeret: itaq. eius exercitus ad alium transferrentur: quæ fuisset reip. summa cautio. timendum enim erat, id quod euenit, ne Octauianus, cum exercitus in sua potestate haberet, ad persequendam patris mortem animum conuerteret. hoc est, ut opinor, in quo se Cicero prouidum fuisse significat.* Hoc ipsum nimium] *aperire*

nolebam, cur ita esset; aperuisse tamen nimis uideor; cum dixi, ne magis uidear prouidus fuisse, quàm gratus. quare hac de re uerbum ne addamus. transeamus ad alia. Honore] non est hæc dictio Bessarionis in libro: & potuit esse glossa. Themistoclis] qui proditionis est damnatus, eiusq. bona publicata. Plutarchus, & Aemilius Probus. Iudicio] de ui. ep. 16. Quisquam] ex ijs, quos ego hostes iudicandos censui. Si uicisset] ad Mutinam. loquitur enim de M. Antonij secta. Sororis tuæ filiis] Lepidi filijs: quos, cum pater Lepidus hostes esset iudicatus, bonisq. omnibus exutus, ad inopiam redactos necessarijs rebus sustentabat.

EPISTOLA XX.

Nullis consulibus.

DEREP.] ab eo contra M. Antonium defensa. Condicionis] pudet eò nos redactos condicionis, ac fortunæ, ut commendandos Octauio putes. Vel expone, condicionis tuæ, ac fortunæ, qui homo consularis, tantis rebus gestis, nunc cum isto puero tam suppliciter, tam demisse agas. Non perniciosior?] si precario habeatur. Quid pro quoque timendum] nam neque est, cur de nobis timidus aut solicitus sis; cum ipsi nihil timeamus, & ita animati

simus,

ſimus, ut honeſtam mortem turpi uitæ anteponamus: neque hoc ab Octauio petendum eſt, ut nos uelit eſſe ſaluos: nimium enim illi tribuis. Si me carum habes, uis Romæ uideri;] *ideo quia me carum habes, uis Romæ uideri amicus Octauio? quoniam quidem, ut ibi eſſe poſſem, (hoc pertinet ad illud, ſi me carum habes) commendandum illi puero me putaſti.* Cui quid agis gratias,] *ſi optime ſentit de republica; quod tu exiſtimare uideris, cum illi gratias agis: cur eum rogas de ſalute bonorum ciuium, hoc eſt noſtra? aut igitur gratiæ non ſunt agendæ, ſi rogandus eſt: aut, ſi aguntur, rogandus certe non eſt.* Vindici quidem &c.] *ſi Octauius uindex eſt, ut tu iudicas, & ultor dominationis Antonij, non, ut ego uereor, uicarius: abſurde facis, o Cicero, qui ei remp. defendenti ſupplices pro iјs, qui optime de rep. meriti ſunt. amicis enim, & earundem partium ſtudioſis non ſupplicamus. non enim opus eſt. In hoc loco, uideo quibuſdam in libris impreſſum eſſe, pro, ecquis ſupplicat, ſed quis ſupplicat adſcripta aſteriſci nota, quæ mendum ſignificet. noſtri libri ueram germanamq. Ciceronis ſcripturam referunt, diſtinctione tantum a mendi ſuſpicione uindicati. quod enim pro, et quis ſupplicat, fecimus, ecquis ſupplicat; in eo mutatio nulla eſt. fuit enim hic multis in locis in impreſſis libris error, ut, & quis, pro, ecquis, legeretur. quod uitium ubique fere minimo negotio ſanauimus.* Imbecillitas, & deſperatio] *puto illud*

maxime tempus designari, cum Pompeius eiectus est ex Italia. quo tempore boni ciues si utrunque reliquissent, ac solam remp. respexissent: tum certe, uel pudore, uel ui, uterque tum dux, tum exercitus discessisset ab armis. sed contigit, ut alij alterum metuentes ad alterum confugerent; alij ignauia, ac desperatione remp. relinquerent. quo facto Cæsar in regni cupiditatem est impulsus. quod idem & Pompeius cogitabat; ut sæpe queritur Cicero. Tantorum scelerum] *tyrannidis Antonianæ.* Quid enim neget] *cum sit de præteritis commemoratio; negaret, probarem magis: idq́. conueniret cum insequenti uerbo, uideret, & cum antecedentibus proximis, potuimus, uellemus.* Hic ipse puer,] *non modo Antonius, sed Octauius ipse, eius, quem occidimus, filius, summi beneficij loco ducet, si, nobis permittentibus, regiam potestatem obtineat. itaque nobis esset illo domino perhonorifica seruiendi condicio: uerum non de seruiendi condicione agimus: ipsam seruitutem, quæcunque sit, odimus, ac detestamur.* Quoniam uiuere] *in Ciceronem, cum stomacho, qui pluris uitam, & pecunias, & honores faceret, quàm libertatem.* Si mortuo,] *si, illo occiso, alteri seruituti eramus.* Heredi eius, quem occidi,] *Octauio, Cæsaris heredi, & adoptiuo filio.* Dimittimus] *abijcimus. in ea uita, inquit, in qua neque dignitas, neque libertas est, salus esse nulla potest.* Qui tyranni nomen asciuit sibi,]

bi,] *Octauius enim Cæſaris nomen aſſumpſit; cum teſtamento & filius adoptatus eſſet, & inſtitutus ex dodrante heres.* Nimium magnam mercedem ſtatuis] *ſummam poteſtatem illi tribuis: quæ merces eſt earum rerum, quas contra Antonium geſſit, certe nimis magna.* Illud malum] *prioris Cæſaris tyrannidé.* Homines metuant] *timor facit, ut quibuſdam plus poteſtatis, quàm reſpublica patitur, largiamur. ſed ijdem meminiſſe deberemus, hoc ipſo timore noſtro factum eſſe, ut Antonius ad tantam potentiam peruenerit. iſta enim imbecillitas animi, & deſperatio, Antonio perſuaſit, ut interfecti Cæſaris locum occcupare conaretur.* De Cæſare uero] *quorſum de Cæſare, cum de Antonio loquatur? Cum, inquit, uidiſſet Antonius ex metu & languore noſtro Cæſarem regnandi occaſionem arripuiſſe, eius exemplum ſecutus eſt. uerum, quod ad Cæſarem attinet, tranſactum eſt: occidimus illum: nunc, ne idem poſſit Octauius, cauendum eſt.* Non modo non ſupplicem] *poſterius, non, in Beſſarionis libro non eſt: & poteſt ſubaudiri. quo loquendi genere uſum ſæpe eſſe Ciceronem, oſtendimus in ſcholijs, quæ in familiares epiſtolas adoleſcentuli edidimus.* Virtus aliena] *noſtra ſcilicet, qui tyrannum occidimus: quorum exemplo fortiores eſſe, & uitam minus aliquanto, quàm libertatem, diligere debebatis.* Pietati meæ] *erga patriam: quæ me ad præclarum illud facinus excitauit: cui pietati debitum*

præmium esse persolutum existimabo, si modo, quod tum sensi, idem in reliqua uita sensero. Non succumbam succumbentibus,] *uos non imitabor, iugum seruitutis sponte recipientes.* Nec uincar ab iis] *uincerer enim a uobis, si uestra imbecillitas me commoueret, & de mea ueteri sententia deduceret.* Vinci uolunt] *quia sponte succumbunt.* Gaudebimus omnes] *etiam ij, qui succumbunt. hic ostendit Ciceronem optime sentire de republica, cuius secunda fortuna lætaturus sit, sed dulcedini succumbere.* Neu diffidas] *etenim, ob desperationem, etiam ante rempublicam perdiderant: ut in hac ipsa epistola, supra.* Consul] *in opprimenda coniuratione Catilinæ.* Consularis] *in Antonio persequendo.* Quia ille consul] *quia consulatus ille tuus præclarissime administratus postulat, ut talem te consularem præstes.* Direxit] *si pueris hæc scriberem, essem in ostendendis translationum luminibus diligentior, ut hic in duobus uerbis, & translatis, & antithetis, Flexerit, Dixerit. sed hæc ipsa se ostendunt. nostrum autem consilium id fuit, quoniam pueris simul & uiris satisfacere non possem, uiris ut mallem.* Iudicii ratio] *ubi enim iudicium apparet, ibi laus recte agentem sequitur. si quis autem casu potius, quàm iudicio, recte agit, id amplum, ueréq. laudabile nec habetur, nec est. porro, iudicium ibi esse constat, ubi factis facta congruunt, perpetuamq. in recte agendo æquabilitatem & constantiam tuemur.*

EPISTOLA XXI.

Nullis consulibus.

DE SVIS actis] *pro republica contra Antonium: de quibus laudari uoluisset: ut etiã de extincta coniuratione Catilinæ, scripsit ad Pompeiũ, se mirari, quòd nihil significasset. fam. l.* v. Quid dicam, imperite &c.] *significat, & stultitiæ Ciceronem accusandum, & ambitionis: cum tamen in utroque uideatur eum excusare. sed imperitum in eo significat, quòd plus Octauio tribuerit, quàm e rep. esset: ambitiosum, quòd, modo habeat a quibus colatur, ac laudetur, seruitutem non recusat: ita ob stultitiam & ambitionem Octauiũ Antonianæ dominationis uicarium constituit.* Qui ualentissimum &c.] *in quo certe ambitio esse non potuit: sed fuit studium constantissimum, & singularis in patriam pietas, qua permotus ualentissimum Antonium suscipere non dubitauit inimicum.* Pueri] *Octauij.* Indulgentiæ] *usque eò indulget Cicero Octauio, ut maledicat Cascæ.* Maledictis] *in Cascam. mirari autem satis non possum, Ciceronem Cæsaris necem obiecisse Cascæ. et id tamen Bruti uerba declarant.* Plures occidit uno] *crimini dat Cascæ, & sicarium appellat, quia Cæsarem occiderit. at, si hominem occidere, crimen est: quanto grauius ipse peccauit,*

cauit, qui consul non unum, sed quinque occidit, Lentulum, Cethegum, Statilium, Gabinium, Cepa rium. Obiiciat Cascæ] *cur Cascæ potius, quàm ceteris coniuratis? forte, quia gratificari uellet Octa uio, potissimum in Cascam incenso, qui primus Cæsari uulnus inflixit, a Cimbro impedito. Suetonius, Plutarchus.* Imitatur in Casca Bestiam.] *ita reprehendit Cascam ob pulcherrimum factum, ut Bestia Ciceronem ob ea, quæ in consulatu gesserat, reprehendere solebat. et ut tunc iniquus in Ci ceronem Bestia, sic nunc in Cascam Cicero. Casca autem hic e gente Seruilia fuerat, unus e percussori bus Cæsaris. fuerunt enim in illa coniuratione duo Seruilij Cascæ, duo Bruti, tres Cassii, Q. Hortensius, Hortensii oratoris filius, C. Trebonius, Cn. Domitius, L. Tillius Cimber, Q. Ligarius, Corne lius Cinna, Labeo, P. Turullius, P. Cornelius Len tulus, Cæcilius & Bucolianus fratres, Rubius Rex, M. Spurius, (quanquam, Spurius, mendosum est: non enim duo prænomina simul esse possunt) Ser. Sulpicius Galba, Sextius Naso, Pontius Aquila, Minutius Basillus; & alij, quorum nomina in ijs li bris, qui ad nostram ætatem peruenerunt, non extant: quorum nemo, præter Cn. Domitium, L. Domitij Ahenobarbi filium, naturali morte perijt. quòd si liceret uti coniectura, adiungerem Torquatorum, Marcellorum, Metellorum, Bibuli liberos, Pompeianorum, id est reip. partium, studiosos: itẽ, Epidium Marullum, et collegam eius Cæsetium Fla*

uum,

uum, tribunatu pl. a Cæsare priuatos. Idus Martias] *quo die Cæsarem occidimus*. Nonas Decembris] *quo die de coniuratis in carcere supplicium est sumptum*. Eo meliore condicione] *minus turpiter nos uituperabit de Cæsaris nece, quàm illum Calpurnius Bestia & P. Clodius de coniuratorum supplicio reprehendere soliti sunt? hic est Bestia, qui tribunus pl. Ciceronem extremo consulatus die concionis habendæ potestate priuauit; si Plutarcho credas. sed ego maiorem ipsi Ciceroni fidem habeo: qui sibi concionaturo non L. Calpurnium Bestiam, sed Q. Metellum Nepotem ait obstitisse. uide epist. 11. lib. v. fam.* Succesio] *quæ laus Ciceronis est, sustinuisse Antonium; si patitur eius locum ab Octauio posci?* Auctor extitit] *extraordinarijs enim honoribus Octauio decernendis cupiditatem illius & licentiam irritauit.* Non dominationem, non] *hoc loquendi genere ueteres esse usos, cum aliquid paullo studiosius affirmarent, ostendimus in commentarijs ad Atticum lib. x. ep. 9.* Rem ipsam] *seruitutem.* Triumphus] *ouatio, quam Octauio, quia Mutinensi prœlio Antonium uicisset, Cicero decreuit.* Fortunam] *& condicionem turpem: ut illud in superiore proxima eusdem Bruti epistola: Pudet condicionis ac fortunæ.* Cuius nomen susceperit] *cuius nomen his factis sibi comparauit. potest enim & turpissimus, & omnium miserrimus iure dici.* Consularis hoc] *eius, qui sum-*

summos habuit magistratus. Ciceronis] *eius, qui maximas res pro patria gessit, artiumq. nobilissimarum cognitione excellit. et est uis in nomine, ut in epistola Sulpicij: Noli te obliuisci Ciceronem esse. hic multum discrepant ueteres libri a nostris. habent enim: Pudet concupiscere fortunam, cuius nomen susceperit consularis, ut Ciceronis est. quos si sequimur, ita exponemus. Pudor ab ea fortuna consularis hominis concupiscenda, cuius nomen susceperit, quemuis deterrere debet: ea, inquam, fortuna, quæ Ciceronis est. uidebitur omnino paullo durius: sed nec ubique dictio Bruti mollis est.* Tibi necesse est molesta esse] *cum uideas te quoque in Cicerone notari, qui nullam reip. partem suscipias, sed communi caussæ tanquam indormias. quanquam ego te non reprehendo: tua enim alia caussa est. nam cum antea semper a rep. abstinuisti, tum uero hoc tempore ætas, mores, liberi segnem efficiunt. reprehendendo autem Ciceronem, quia, quod ab adolescentia præclarissime fecit, ut in patria iuuanda totus esset; id nunc, extrema fere ætate, turpiter omittit.* Desperatam] *excusat Atticum, in eodem errore cum Cicerone uersantem. non parcit autem Ciceroni; quia, cum non idem, quod Atticus, uitæ genus secutus esset, facere idem, quod Atticus, cum excusatione non poterat.* Perspexi] *ex ijs, quæ mihi Flauius, sibi a se responsa, narrauit, cum negasti te principem esse uelle priuati ærarij Cæsaris interfectoribus constituendi.*

di. *hac tota de re Nepos in Attici uita.* Saluide num,] *Q. Saluidenum Rufum, Octauij studiosissimum. Dio, Suetonius, Appianus.* Decerneret] *profligato enim Antonio, supplicationes Cicero decreuerat quinquaginta dierum, tribus reip. ducibus, Pansæ, Hirtio, qui consules erant, & Octauiano, quem etiam ante uictum Antonium extraordinarijs honoribus ornandum censuerat. de supplicationibus in Phil.* XIV. *de honoribus in* V. Reliquias belli ciuilis.] *ob eam caussam, inquies, Cicero ornat Octauiũ, quia timet etiam nunc ab Antonio. at illi timendum ab Octauio magis esset, qui & exercitibus ualet, & propter ætatem facile potest ad temeritatem impelli, quàm ab Antonio, qui iam profligatus uoluntatẽ potius ad nocendum, quàm uires, habebit.* Amplitudinem] *summam potentiam, cum uictores exercitus in eius manu sint.* Id ipsum] *regnum, & summam unius potestatem.* Vltima] *extrema, et maxima.* Referat omnia] *quæcunque habet, Ciceroni omnia referat accepta.* De dignitate,] *hæc omnia scripsit, ut patriæ libertas omnibus rebus anteponeretur. scripsit autem maxime in quæstionibus Tusculanis. &,* De dignitate, *in quo sita sit uera dignitas.* De morte] *contemnenda: cum tamen re ipsa aliter ostendat, cui mors, exsilium, et paupertas ultima in malis uidentur esse. nam, nisi ita esset, non id ageret, ut propitium haberet Octauium.* Priuigno] *Octauio. eius enim matrem*

Aciam

Aciam, post obitum prioris uiri, uxorem duxerat Philippus. Gloriando] *cum gloriaretur, plus beneficij a se in remp. esse collatum, quàm ab ijs, qui Cæsarem occiderant: quoniam illi quasi radicem tyrannidis Antonium reliquissent, ipse Antonij bellum togatus sustinuisset, atque oppressisset.* Dolores nostros] *quos insectari & augere non deberet: cum satis ex eo doloris sit, quòd, occiso tyranno, remp. tamen liberatam non uidemus.* Quid enim nostra &c.] *uide supra in hac ipsa epistola eandem sententiam alijs uerbis expressam.* Dubia] *non ita uictum esse Antonium, ut ab eo nihil timere possit respublica.* Vt scribis,] *fuit inter Atticum & M. Antonium amicitia, & quidem summa: Atticumq., uictis in Italia reip. partibus, de proscriptorum numero Antonius eximit.* Non stomacharis,] *ut ego. ideo autem non stomacharis, quia Ciceronis amantissimus es. quanquam ego quoque eiusdem amantissimus sum. persuade enim tibi, de ueteri meo erga illum amore nihil esse detractum, de iudicio multum. itaque & stomachor, nec tamen minus amo. Vel, Nunc stomacharis, ut est in antiquis libris. dicet enim hoc: Dolet mihi, quòd tu nunc stomacharis ob ea, quæ de amicissimo tuo Cicerone scripsi.* De uoluntate] *sumamus hic quiddam a philosophis, ut sententia pateat illustrius. Amor in uoluntate est, opiniones in mente. uelle, nolle, in nostra potestate est: opinari, non est. quale enim quidque uidetur, talem de illo necesse est opi-*
nionem

nionem habeamus. ergo, cum uoluntas mea propria ſit, iudicium non ſit: laudandus uideor, qui, quod poſſum, & quod in me eſt, facio, ut Ciceronem amem; excuſandus, qui de eo non optime iudicem; cum id a me neceſſitas quædam, et quaſi mentis imperium exprimat. Largiter] *hoc aduerbium apud ueteres quandoque uim nominis habuit: itaque dixit Plancus, largiter acerbitatis, pro, multum acerbitatis, in concione, quam Pedianus recitat. et Plautus in Truculento, largiter uini: in Rudente, largiter argenti, largiter mercedis.* Condiciones] *Atticæ condiciones uocat, quia pertinebant ad Atticam Attici filiam: de qua, ut opinor, in matrimonium collocanda quiddam Atticus ſcripſerat.* Denique] *extremum hoc eſt, quod ad tuas litteras reſpondeam.* Sorores] *ipſius Bruti; altera uxor M. Lepidi, altera C. Caſſii.* Hominem] *neſcio quem, litteris ab Attico & a Bruti ſororibus commendatum.*

EPISTOLA VLTIMA.

NEQVE id arbitrarer dubitare] *idemq. arbitrarer ſentire tuos neceſſarios.* Matre tua] *Catonis Vticenſis ſorore uterina. nam, ſi fuiſſet ex eodem patre, non Seruilia, ſed Porcia fuiſſet, cum feminæ eius gentis nomine appellarentur, qua ex gente earum patres eſſent.* Caſca, & Labeo] *duo ex percuſſoribus Cæſaris.*

ſaris. Plutarchus. Scaptius] *duos Scaptios familiares Brutus habuit. ep. 3. lib.* VI. Fugientem hoſtem] *Antonium ad Mutinam profligatum.* Imperator] *M. Aemilius Lepidus.* Vobis affinibus] *Bruto, & Caſſio. nam ex duabus Bruti ſororibus alteram Caſſius, alteram Lepidus in matrimonio habebat.* Quid dicam, in tanto &c.] *Adderem hoc, In tanto ſenatus populiq. conſenſu, niſi uiderem addi non uere poſſe, cum tantum reſideat intra muros mali, multis Antonio fauentibus, multis etiam Octauium contra Cæſaris percuſſores incitantibus.* Accepiſſet uadem] *nimium omnino pro Octauiano promiſit, ac ſpopondit Cicero, uel Antonij odio, contra quem Octauianus eo tempore bellum gerebat, uel ut ipſum ſtudij, & amoris in eum ſui teſtimonio ad tuendam remp. magis incitaret. nam cum ei ſummos honores ſua ſententia decreuiſſet; exercitum ueteranorum ſubito præter ſpem omnium comparaſſet, impetus Antonij nefarios, ad Vrbem cum exercitu irruentis, in Galliam auertiſſet: hæc ſubiunxit, quæ leguntur in Phil.* V. *Audebo etiam obligare fidem meam P. C. uobis, populoq. Romano; quod profecto, cum me nulla uis cogeret, facere non auderem; pertimeſceremque in re maxima periculoſam opinionem temeritatis. promitto, recipio, ſpondeo, P. C. C. Cæſarē talem ſemper fore ciuem, qualis hodie ſic qualemq. eum maxime uelle, & optare debemus.* Falſi honoris] *conſulatus. ep. 14. & Plancus*

in epistola. Mea promissione] *propter ea, quæ de illo reip. promiseram. operam enim dedi, ne promisisse temere uiderer.* Obdurescunt] *Aptius esset, Obsurdescunt: ut sit, Obsurdescunt ad uocem tributi. quam coniecturam, non dubito, quin omnes paullo humaniore doctrina politi comprobent. similiter locutus est in Lælio. Cum tot signis, inquit, natura ostendat, quid uelit: obsurdescimus tamen nescio quo modo, nec ea, quæ ab ea monemur, audimus. Tributum autem recusabant boni uiri, quia, post deiectam a Paullo Macedoniam, nullum omnino tributum populus Romanus pependerat. de quo Ciceronis uerba subscripsimus. Omni, inquit lib.* II. *off. Macedonũ gaza potitus est Paullus: tantum in ærarium pecuniæ inuexit, ut unius imperatoris præda finem attulerit tributorum. quod Plinius quoque lib.* XXXIII. *ep. 3. & Plutarchus in Paullo confirmat.* Ex centesima] *ut de centum nummis unus tribuatur singulis mensibus.* Impudenti censu] *in hoc enim impudentes sunt locupletes, quòd multo minus soluunt, quàm deberent.* Præmiis] *non stipendijs, sed præmijs ante uictoriam promissis: in quæ haud paullo plus pecuniæ, quàm in stipendia, erogabatur.* Ornatus] *instructus pecunia. & sane ad cogendas pecunias aptior erat Cassius, qui etiam auaritiæ nomine male audijt. Plutarchus in Bruto, & ep. 10. lib.* VIII. *fam.* Dum scriberes] *dum eos mihi commendares. consulebam illis iam antea diligenter.*

ter. ep. 20. Integram tibi caussam reseruant.] *uideo fieri posse, ut tu eos è numero hostium eximas. nam si te absente bellum in Italia contra improbos ciues susceptum conficeretur; prodesse illis nihil posses. cum uero bellum ducatur; satis mature poteris cum exercitu tuo in Italiam uenire, et his malis unus ipse finem imponere. quo beneficio affecta respublica nihil tibi petenti denegabit. itaque ipsa tempora integram tibi caussam puerorum reseruant, ut possis illis consulere. exitus enim huius belli in aduentum tuum differetur.* Cum diuinare &c.] *feci eorum caussa, quæ potui, magis quia te ipsum diligo, quàm quia fore putarem, ut tuo exercitusq. tui auxilio egeremus. præter amicitiam nostram nihil spectaui.* A principio ita caussam egi] *cum de Lepido, eiusq. filijs ageretur, distingui filiorum caussam a patris caussa uolebam.*

PAVLI

PAVLI MANVTII
commentarius in primum librum Ciceronis epiſtolarum ad Quinctum fratrem.

ARGVMENTVM.

MORALIS admodum eſt hæc epiſtola: &,cum ad unum Q. Ciceronem ſcripta ſit, omnibus tamen prouinciarum, aut ciuitatum rectoribus norma quædam & bene agendi regula eſſe poteſt. Eſt autem totum eius argumentum, admonitio. nam hanc unam ob cauſſam ſcribit ad Quinctum fratrem, ut ei proponat ea, quæ ſi faciat, honori ſuo præclare conſulat. ea porro diuiditur in laudem, uituperationem, cohortationem: laudem, quia, ut ipſe ſcripſit in epiſtola, opinor, ad Trebonium, multum refert, ſi laudes eum, quem cohortere: uituperationem, quia diſſuadendi locus eſt optimus, cum turpitudinem oſtendimus: cohortationem, ut eius, qui admonet, propenſa quædam ad eins, qui admonetur, laudem uoluntas ac ſtudium declaretur. Laudat Cicero Quinctum a fortitudine, ſapientia, humanitate, continentia, integritate,

& uſu rerum gerendarum: uituperat ab ira cundia, obiecta illi ab omnibus fere, qui e Græcia Romam proficiſcebantur. Hortatur primum, ut æquo animo ferat annuam imperii acceſsionem: & in ſuſtinendo negotio facilitatem oſtendit, cum dicat, obueniſſe illi imperiũ nullis fere fortunæ motibus expoſitum, ſed quod uirtute & animi moderatione facillime poſsit adminiſtrari: deinde, ut ſuis tantum committat, quantam in unoquoque fidem eſſe cognouerit: poſtremo, ne aures præbeat falſa dicentibus; ne quid iniuſtum ad aliorum arbitrium annulo ſignet; accenſum quem diligat, animaduertat; ne quid inſolens lictor faciat; caueat ab aſſentatoribus; cum ſeueritate regat ſeruos; ne quid, quod ad imperium ſuum, uel ad remp. attineat, ſeruis etiam fidelibus committat: ſit ipſe integer & continens; det operam, ut in omnibus, quos ſecum habebit, ſit pudor: familiaritate prouincialium, & Græcorum percaute & diligenter utatur; diſciplinam adhibeat regendæ familiæ grauem, & conſtantem; facilis ſit in audiendo, lenis in diſcernendo, diligens in ſatisfaciendo, ac diſputando: omnibus, quibus præeſt, utilitatem afferat: ius æquabiliter & diligenter dicat; curetq́. ut idem faciant ii, qui-

bus

bus aliquam partem eius muneris conceſſerit: conſtantiam & grauitatem adhibeat, quæ non ſolum gratiæ, uerum etiam ſuſpicioni reſiſtat; linguam in iracundia contineat; in tuendis honoribus, quos adeptus eſt, operam ponat; quandoquidem eſſet in iis ciuitatibus cum imperio & poteſtate, in quibus uirtutes ſuas conſecratas, & in deorum numero collocatas uidebat. Hæc ad argumentum. Quod ad prouinciam; præerat Quinctus proprætore Aſiæ, quæ minor dicitur; quæ ab ortu ſolis Lycaonia & Phrygia, ab occaſu Aegeo mari, a meridie Aegyptio pelago, a Septemtrione Paphlagonia terminatur. cumq́. prouinciarum adminiſtratio annua fere eſſet; præfuit tamen per triennium, ſucceſſorem ſenatu non mittente; ſicuti & Siciliæ per triennium præfuerat Verres. prætor autem ſæpe in hac epiſtola Quinctus nominatur; quòd ii, qui prætura functi in prouincias mitterentur, & proprætores, & prætores appellabantur, quandoque etiam proconſules. itaque Suetonius in Auguſto, Extant, inquit, M. Ciceronis epiſtolæ, quibus Quinctum fratrem, parum ſecunda fama proconſulatum Aſiæ adminiſtrantem, hortatur, & monet, imitetur in promerendis ſociis uicinum ſuum Octauium. et

libro V. epiſtolarum, quæ familiarium nomine ſignificantur, epiſtolæ leguntur, Q. Metelli proconſulis titulo inſcriptæ; cum is ex prætura in prouinciam miſſus eſſet: & Suetonius Cæſarem, cum ex prætura Hiſpaniam ſortitus eſſet, proconſulem appellat. neque ſolum, qui conſules non fuerant, proconſules tamen uocabantur; ſed contra etiam, qui conſules fuerant, prætores in prouincia dicebantur. itaque in iiſdem epiſtolis libro II. Quod ego, inquit, officio quæſtorio te adductum reticere de prætore tuo non moleſte ferebam. cum loquatur de M. Bibulo, qui conſul fuerat cum C. Cæſare: quem rurſus proconſulem appellat epiſtola prima, etiam tertia libri XV. De hoc copioſius in noſtro commentario in epiſt. fam. lib. I. ep. I.

L. Afranio,
Q. Cæcilio Metello, Celere, COS.

EPISTOLA I.

A CCESSISSE desiderio nostro,] quo te absentem desideramus. nostro, reditus in urbem tui. In hunc autem annum, qui fuit Quincto in administranda Asia tertius, incidit exsilium M. Tullij: ut est lib. 3. ad Att. & hic ep. 3. A prætoribus] qui non tam Quincti, quàm sua ipsorum caussa, contendebant; ut, Quincto decedente, eorum aliquis ad regendam Asiam mitteretur. Non nullorum negotiatorum] quorum inhonestæ cupiditati obuiam eundum censerem. uide infra, hac ipsa epistola. Nos summa necessitudine attingunt,] non solum, quia publicani equites erant, & ex equestri familia natus erat Cicero; sed etiam, quia ordinem equestrem semper defenderat, atque ornauerat. ad Atticum lib. I. & oratione IV. in Catilinam. Nostri consulatus beneficio] quia, nisi ego coniurationem Catilinæ consul oppressissem, impetus in omnium fortunas esset factus. Græci quidem] ipsi socij. prouinciam enim diuisit in duo genera, socios, & ciues: rursus ciues in duas species, publicanos, & negotiatores. infra, hac ipsa epistola. Græcos autem appellat Asianos, quia tum fe-

re totus ille terrarum tractus Græco sermone utebatur: itaque M. Cælius in quadam ad Ciceronem epistola Græcas pantheras uocat, quæ in Cilicia capiebantur. Non itineribus tuis perterreri homines] *cum alij pro consulibus, quacunque irent, socios expilarent. quo nomine Appium accusauit lib.* VI. *ad Att.* Noster cum animo] *Bessarionis liber: noster & cum animo. forte, noster est.* Quem sors dedit] *sorte quæstores prouinciarum rectoribus dabantur. fam. lib. 2. ep. ultima. & in diuinatione, & alibi sæpe.* Quoad per se negligeret] *in priuatis rebus, quæ ad ipsum duntaxat pertineant: in ijs uero, quæ ad tuam dignitatem spectant, ferre te nollem.* Comites, & adiutores] *ut legatos, & quæstorem.* Finibus iis] *duntaxat in ijs rebus, quæ ad tuam dignitatem pertineant. nam in ijs, quæ ad ipsos priuatim pertinent, feras.* Quasi ex cohorte prætoris] *non dicit, ex cohorte, sed, quasi ex cohorte: quòd in ea paullo nobiliores homines essent. nam accensi, ministri erant; cohors prætoria, comites consulares, ut exponit Pedianus in* II. *Verrina.* Horum non modo facta, sed etiam dicta] *cur horum potius, quàm eorum, quos resp. comites dedit? quia, quos ipsi probauimus, & delegimus, ij quacunque in re peccauerint, non tam ipsis, quàm nobis, adscribitur.* Liberalitas] *rectius, ut opinor, in Bessarionis libro, libertas. solent enim, qui minime fraudulenti sunt, ex ingenio*

nio suo ceteros pendere. Non ut uas aliquod,] *quod assidue circumfertur. sed uide, quibus illum tradas, ne quis, accepta pecunia, signet ea, quæ tu non probares.* Minister] *ne quis eo, quoties uelit, uti possit. Et fortasse hic tacite Statium libertum designat. de quo uide ep. 2.* Eo etiam numero] *è numero bonorum uirorum: quales eos maiores nostri esse uoluerunt; qui libertis in hoc utebantur, ut ijs imperare, et bene agendi leges imponere facilius possent. Accensus autem nomen ordinis fuit, & promotionis in militia, ut Pediani uerbis utar.* Offenderis] *offensionem aliquam acceperis. sic locutus est Lucceius in epistola ad Ciceronem libro v. fam. et Cæs. comm. de bel. ci. lib. 11. & in Verrem.* Ex eo genere hominum,] *prouinciales homines auaritiæ notat.* Qui pecuniæ,] *hoc non ab ijs uerbis pendet, Ex eo genere hominum. nam si ita esset; ex ijsdem uerbis illud quoque penderet, Te autem, alienum hominem, ament ex animo. ita, quò spectarent ea uerba, qui potes reperire, prorsus non esset. quare ego sic totam sententiam dispono. Ex eo genere hominum, ex prouincialibus inquam, qui potes reperire, qui & pecuniæ cupiditate adducti careant ijs, quæ a nobis coluntur, uirtutibus, & te, hominem alienum, ament ex animo, ac non sui commodi caussa simulent? mihi quidem difficile in primis uidetur. itaque cauendæ sunt eorum familiaritates.* Iis rebus] *ijs uirtutibus, ut humanitate, & continentia.*

tia. Prætores semper omnes] *quod est simulationis indicium. nam si essent natura boni, & ad humanitatem propensi, nam tam prætores, quàm priuatos homines, amarent.* Quàm temporis] *qui te ipsum potius, quàm temporis caussa, diligant.* E Græcis ipsis] *locutus enim hactenus est de negotiatoribus, qui quæstus caussa in prouincijs uiuunt.* Sic uero] *sed, uti nunc sunt, fallaces plerique sunt. nam uetus Græcia bonos per multos habebat.* Et inuident] *sic in omnibus impressis libris, præter eos, qui postremi ex ædibus nostris, multis partibus meliores facti, prodierunt. occasionem nobis attulit coniecturæ Bessarionis liber: in quo scriptum cum uideremus, Et non inuident, facile tum ex emendandi uetere consuetudine, tum ex latini sermonis obseruatione sumus adducti, ut, ubi, non, legebatur, reponendum putaremus, uero, mutatione nulla: ut facile, qui libros manuscriptos cum impressis conferre soliti sunt, iudicabunt. quo ex numero Faernus meus excellit; qui singularem optimarum disciplinarum scientiam eximia huius quoque generis laude cumulauit.* Non enim audent] *nam aperte nobis aduersari non audent, quamuis male animati sint, sed occulte obtrectant.* Tralleis, an Formias] *Tralles in Caria, quæ est in Asia minore, quam Quinctus regebat: Formiæ in Campania.* Sustinere] *defendere, & tueri. nam alioqui summa seueritas in eo prætore posset reprehendi, cuius uitam*

tam labes aliqua turpitudinis & improbitatis inficeret. Inhoneſtiſsimam cupiditatem] *erant enim negotiatores, quorum cupiditas & impudentia eſſet pœna coercenda. itaque dixit ſupra, Dum ſociorum ſaluti conſulo, dum impudentiæ non nullorum negotiatorum reſiſto, ſupra, hac ipſa epiſtola.* Ne uarietur gratia] *dum eadem ſit ſeueritas in omnes: ne cui gratificans aliud alio tempore decernas.* Suſtineri] *totum hoc, quidquid eſt oneris, iuriſdictionis eſt.* Lenitas in diſſerendo] *edicta ſunt, ex quibus toto anno ius dicitur, decreta, quæ in ſingulis interponuntur cauſſis.* Satisfaciendo, ac diſputando] *ſatisfacit iudex duobus modis, primum, cum litigantes facile ac libenter audit; deinde, cum eos, aduerſus quos ſententiam dederit, uultu & uerbis ita mulcet, et quaſi conſolatur, ut irati prorſus maleq. animati non diſcedant. hoc alterum genus hic intelligit Cicero. nam, quod ad audiendi facilitatem attinet, id primo loco iam poſuit.* Diſputando, autem] *mendoſum puto. non enim diſputare prætor dicitur. Cic. in Partitionibus: Ná aut auſcultator eſt modo, qui audit, aut diſceptator, id eſt rei, ſententiæq. moderator. ex quo ſuſpicor legédú, Diſceptando.* Cn. Octauius] *hic eſt, opinor, de quo infra ep. 2. qui fuit Auguſti pater; & Macedoniam rexit, quæ Quincti prouinciam attingebat. uidetur autem Caio potius, quàm Cneo, prænomen ei fuiſſe. uide, quæ notauimus in ad Atticum lib.*

lib. II. ut omittam, quòd infra, ep. 2. Bessarionis liber habet G. Octauius, corrupta quidem littera, sed qua tamen librarius Caium significare uoluerit. Primus lictor quieuit] *antea, Primus lictor qui fuit. uerum neque magna mutatio est inter F et E: et erit aperta sententia: ut sit, Quieuit, dicendi locum unicuique concessit: cum aliorum prætorum lictores obstrepere solerent, et silentium dicentibus imperare. Sequor autem in hoc meam consuetudinem libenter, ut, quid a quoque acceperim, confitear. nam, cum Romæ adolescens admodum essem, anno* M. D. XXXV. *Octauius Pantagathus, uir eiusmodi, cuius assequi uirtutes nulla satis laudatione possum, amicis aliquot, quorum in numerum me quoque proximis superioribus diebus humanissime receperat, locum hunc ita esse emendandum indicauit. postea uero Ferrariæ, cum has epistolas cum Benedicto Accolto, Cardinali Ciceronianæ eloquentiæ studiosissimo, subsiciuarum horarum temporibus percurreret; renouatam memini, et ab utroque confirmatam eandem huius loci correctionem. itaque sua manu in eo, quo tunc utebatur, libro Accoltus perscripsit.* Tueretur] *propter hanc lenitatem excusabatur illa seueritas, quòd ab eo cogebantur Syllani homines etc.* Grata Romæ est,] *in ijs, qui Romæ magistratum gerunt.* Vbi tanta arrogantia] *duabus de caussis lenitatem in magistratibus urbanis ualde laudari, mirum est;*

&

et quòd in summa hominum arrogantia uix agnoscitur lenitas; & quòd iniuriosus esse magistratus impune non potest; quoniam acerbius tractati, aliorum magistratuum auxilium implorant, maiorem potestatem contra minorem appellantes: ut eo minoris æstimanda lenitas uideatur, quoniam contra acerbitatem & iniurias tot magistratus, tot auxilia sunt. quòd si, ubi tanta arrogantia est, ubi tot auxilia, tamen & grata est, & plurimi æstimatur lenitas: quanto magis in prouincia? in qua &c. Nulla conquestio,] *ubi de magistratu queri nemo potest. non est enim, ut Romæ, ad quem confugiat, quem appellet. Nec tamen displiceret, uel placeret potius, Nulla quæstio: ut de iudicijs accipiatur; ad quæ contra magistratuũ iniurias in urbe appellatio est. sic triplex auxilium erit, iudicia, senatus, populus.* Cyrus ille] *is, cuius morientis orationem ad filios de animorum immortalitate recitat Cicero in libro de senectute.* Non ad historiæ fidem scriptus] *hoc exemplum non ob eam caussam Cicero attulit, ut ostenderet, Cyrum esse a Xenophonte scriptum; sed ut ex eius institutis argumentum caperet, prouinciarum rectoribus grauitatem esse cum humanitate iungendam. nam si ea sic ille coluit, qui priuatus futurus nunquam fuit; quonam modo, &c. Opinor igitur, non terminari sententiam in uerbo, scriptus, nec subaudiri, est; quod non nulli putant: sed pendere, donec excipiatur ab illa parte, Eaq.*

si

si sic coluit ille. ut sit, quod Græci ἀνακόλουθον uocant. quale illud est in Tusculana secunda. Etenim si orationes, quas nos multitudinis iudicio probari uolebamus, (popularis est enim illa facultas, & effectus eloquentiæ est audientium approbatio) sed si reperiebantur non nulli, qui nihil laudarent, nisi quod imitari se posse confiderent, &c. similia notauimus & apud Græcos multa. Noster ille] *a nobis celebratus in libris de rep. infra, lib.* III. *& ad Atticum lib.* IIII. *&* VI. *&* VII. *&* X. Ad quas reuertendum] *a quibus legibus imperium in alios accepimus, iisdem, cum in urbem reuerterimus, nobis priuatis parendum erit.* Liberatas urbes] *placet potius, uerbum, liberatas, ad ciuitates referri, quàm coniungi cum sequentibus. non enim, cum eadem de re, de ære, inquam, alieno, Cicero loqueretur, ciutates & urbes dixisset; cum aliud ciuitas sit, aliud urbs. quod facile declarat illud in epistola ad Dolabellam: Liberasti & urbem periculo, & ciuitatem metu. item hic, ut a ciuibus ædificia distinguat, ciuitates ait ære alieno liberatas; urbes autem, quæ dirutæ fuerant, ac pæne desertæ, per Quinctum esse recreatas.* Samum, & Halycarnassum,] *Samum Ioniæ, Halycarnassum Cariæ, quæ fuit Herodoti patria, & Dionysii, eius, cuius extat de rebus Romanis uberrima, eademq. certissima historia.* Calumniam] *fuerant enim quidam prætores in prouincia usque eò auaritia fuit.*

perditi, ut accusatores locupletum ipsi compararent, atque instruerent: quo maximos ex eorum condemnatione quæstus facerent. qualis Verres fuit. Ab omnibus qui earum ciuitatum fines incolant,] *non satis fuisset ab ipsis ciuitatibus; sed dixit, ab omnibus plane, qui fines earum incolunt. nam plerunque ciuitates imposita tributa in homines oppidanos atque agrestes ita transferunt, ut tolerari uix possint. opinor autem, ciuitatum glossema fuisse.* Aediliciorum,] *ædiles enim ad suos ludos imperare prouincijs pecunias solebant.* Nostrum] *non cum Quincto commune, sed Marci proprium: quod infra patet.* Ciuitates] *Asiæ.* Magnis meis meritis,] *quibus Asiam prouinciam affeceram.* Tuis] *in isto imperio, quod tibi nunc est in tertium annum prorogatum.* Lex] *de repetundis; quæ sanciebat, ne cui aut capere pecunias liceret, aut conciliare. quod patet ex lib. VI. ad Att. & in Verrem.* Quibus nec deberetur,] *perspicuum est ædiles significari.* Ei generi hominum] *Græcis.* Consecratas] *hoc dicit, quia iustitiæ ceterarumq. uirtutum templa erant in Græcia.* De nobis optime meritum,] *erant enim publicani ex ordine equestri, & Catilinæ coniurationis temporibus equites consuli Ciceroni assidue cum gladijs astiterant. pro Sextio, & post reditum in senatu, & I. in Catilinam.* Per nos] *uide orationem IV. in Catilinam.* Eos perire] *Asiæ ci*

uitates:

uitates: quas publicani uectigalibus acerbe nimiũ uexabant. Vltimis terris] *non orbis ultimi, nec imperij Romani, sed admodum remotis.* Publicis male redemptis,] *ideo uideris publicanis satisfacere uix posse, quoniam publica nimium magno conduxerunt: ut ob eam caussam acerbius a socijs exigere cogantur; neque tu tantum illis possis concedere, quo non plus postulent, atque efflagitent.* Sine publicano] *ipsæ enim per se ciuitates non facile ad colligendum uectigal adducuntur, nisi sit, qui præcipuam huius muneris curam gerat, & suo periculo a socijs exigat. quod faciebat publicanus.* Aequaliter] *quo facilius sine publicano exigi uidebatur posse.* Sylla descripserat.] *id fuisse talentorum* x x *millia, et, cum duplum mutuantibus publicanis Asiani se esse reddituros promitterent, facta esse* c. *&* x x *millia, tradidit Plutarchus in Lucullo.* Caunii,] *pars prouinciæ Quincti: sunt enim in Caria, et Caria in Asia minore.* Rhodiis Attributæ] *quo beneficio? forte, quia Norbanum, Sylla repetente, reddendum censuerunt.* Genus ipsum,] *uectigal.* Reliqua] *ut publicanorum exactio.* Non legem spectare censoriam,] *quæ in pactionibus faciendis consuleret prouincialibus potius, quàm publicanis. qua de caussa, cum pactiones facere cum prouincialibus publicani ex lege censoria, utpote in ipsos iniquiore, omnino recusarent; possunt, inquit Cicero, prouinciales quo*

quo

quo modo pactiones facere cum publicanis, etiam si non ijs plane condicionibus, quæ sunt a censoribus in uectigalium locatione constitutæ; ut scilicet negotium aliquando conficiant, & ea molestia liberentur, quam capiunt, cum se a publicanis quotidie appellari atque urgeri uident. Et est a parum multis fortasse animaduersum, legem censoriam hoc in loco, non re uera pro lege ad populum lata, sed pro locatione ipsa, usurpatam. censores enim ferendarum legum ius non habebant. cur autem non haberent, diximus in libro de legibus. Censoriam] *de uectigalibus; quorum locandorum cura penes censores erat. quidquid autem publicanis prouinciales debebant, id uectigalium erat nomine contractum.* Commoditatem] *quid enim commodius, quàm ære alieno liberari, nec, ut ante, usuris exhauriri?* Sed & ab iis] *una in re duo monet fratrem; primum, ut, qua ualet gratia, atque auctoritate, ea cum Græcis publicanos coniungat; cum ita dicat, summam esse in publicanorum ordine dignitatem; ei se plurimum debere: deinde, non ut iam gratia, aut auctoritate cum prouincialibus agat, sed ab ijs pro eo, quantum ei debent, quod plurimum est, petat, ut hoc ei de ipsis optime merito, quasi mercedis loco, re tribuant, ne quid asperè nimium, aut acerbe contra rem aut uoluntatem publicanorum decernãt.* Commodiorem] *suauiorem, ac faciliorem.* Societates] *publicanorum: erat enim in plures*

res societates dispertiti. fam. 207: Idem faciunt Græci.] *quod argumento est, tua prudentia factum esse, ut inter eos conueniat.* Prope natura] *ut ignis & aqua, sic fere diuersi esse uidentur publicani et socij; quòd publicani suum commodum sine sociorum incommodo curare non possunt. quos tu tamen, inquit, amore & beneuolentia coniunxisti.* A doctissimis hominibus] *Aristotele in ethicis maxime, Platone in Philæbo, & in IIII. de rep.* Res ipsa, ac fortuna] *Res; quia patre nati equite Romano, Romæ uiuentes, litteris a pueritia exculti, quid aliud ageremus, non erat. contulimus igitur nos ad remp. non tam studio gloriæ, quàm quòd genus illud uitæ nobis potissimum conueniret: ut ipsa res, status quidam, & condicio rerum nostrarum deducere nos in hanc uitæ rationem uideretur.* Fortuna] *quia potuit ea nos ad aliud uitæ genus impellere. tres enim caussas attingit Cicero, cupiditatē gloriæ, rem ipsam, fortunam: recte: nam priores duas, nisi accedat tertia, infirmas experimur. posset ita loqui, si quis casu in uia inimico occurrens, petitus ab eo primum uerbis contumeliose, deinde gladio cum periculo uitæ, uim ui repellere dum uult, eum interficiat. dicet enim ad eleuandam culpam: Me non tam odium, aut ueteres inimicitiæ, quàm res ipsa ac fortuna ad hoc facinus adduxit. nam, ut esset in me cupiditas, non erat occasio: neque uero cupiditas simul & occasio satis*

tis ad perficiendam rem ualebant, nisi fortuna cũ utraque consensisset. Vt te ante] *notandum, particulam, ut, esse repetitam. quod alibi quoque factũ a Cicerone animaduertimus, ut Acad. l. 2. Vt, quoniam Aristippus, etc. libro etiam* III.*de Fin. ne illud quidem consentaneum est, ut; si &c.* Lentitudinis] *non solum, inquit, ut ne irascamur, grauitas facit; quod laudabile est; sed etiam lentitudo, hoc est, segnities quædam naturæ, quá Græci dicunt ἀοργησίαν. in qua nõ modo laus, sed uitium quoddam uidetur esse constitutum.* Theatrum est totius Asiæ] *neque Est, neque Asiæ, Bessarionis habet liber. alter manuscriptus, Theatrum totius Asiæ uirtutibus est datum. ego ex hac uarietate legendum coniÿcio sic: Theatrum tuis uirtutibus est datum. nam eo fidentius dictionem, Asiæ, tollo, quòd abest a Bessarionis libro. in eo tantum muto, quòd pro, totius, lego, tuis, ita postulante sententia. et opinor, cum ad dictionem, Theatrum, aliquis pro glossa adscripsisset, Asiæ, eamq. mox in Ciceronis uerba esset recepta, ut ita legeretur, Theatrum tuis Asiæ uirtutibus est datum, factum esse, Theatrum totius Asiæ, magnamq. inde perturbationem esse consecutam.* Illa omnia] *non modo talem ut uirum te præstiteris, qualem illa postulant, sed etiam præstantiorem.* Mihi casus urbanam] *casu accidit, ut ego in urbe, tu in prouincia remp. gereres. Proprie tamen in Quincto magis, quàm*

in Marco, casus nominatur. nam Quinctus iuit in prouinciam, quòd, eundum ut esset, casus tulit: qui contra ferre potuisset, eundum ne esset. Marcus uero non casu non iuit in prouinciam, sed uoluntate, et consilio. prouinciam enim deposuerat; ut ipse in epistolis ad Metellum, Catonem, Atticum scribit. Et si mea pars] *abundare puto, Et.* Elaborabis] *Plane, et aperte, quod ad sententiam attinet; sed, quia nimium amamus antiquitatem, uisum est quod in Bessarionis libro uidimus, id notare. habet enim, Alaborabis. ut fortasse, allaborabis. usitatum est Horatio uerbum.* Quanquam illorum] *non satis intelligo, quid afferat ad sententiam uerbum, Quanquam. mallem, Quoniam; uel, Nanque.* Amplissimis monumentis] *scriptis annalibus, de quibus ad Att. lib.* II. Tertius actus] *Quintus, non tertius, extremus in comœdijs est actus: isq. perfectior, & ornatior uidetur. hic tertium annum imperij, quasi ultimum actum in fabula accipit, quando in administratione prouinciæ ultimus est. sit, inquit, ita ultimus annus in prouincia perfectus, ut est ultimus actus in fabula.*

EPI-

EPISTOLA II.

C. Iulio Cæsare,
M. Calpurnio Bibulo, COS.

STATIVS] *Quincti libertus, gratiosior apud eum, quàm deceret.* Quòd ita scripsisti,] *dubitationis quiddam subesse uidetur his uerbis. quasi dicat. Nisi tu ita scripsisses, aliter existimarem. Eodem illa uidentur spectare, quæ, non multis interiectis uersibus, sequuntur: Quod prorsus credo; quoniam tu ita iudicas.* Direptum] *quòd rem domesticam, Statij studio ac fidelitate conseruari Quinctus arbitraretur.* Neque antea uisus esset,] *ita scripserat Quinctus: Maxima fuisset Romæ exspectatio, maximus hominum cócursus in reditu meo, talis, inquam, qualis nunquam uisus est, si Statius una mecum de prouincia decessisset, Romamq. uenisset. itaque doleo illum sine me uenisse. Tu hoc doles, respondet Marcus: ego lætor: quæ enim post eius reditum in re absentem coniecta sunt, ea tu maiore cum dolore præsens audisses, si tecum Statius uenisset. exhaustus igitur te absente totus est hominum sermo, & multæ eiusmodi uoces, ἀλλ' αἰεί τινα φῶτα μέγαν: quæ emissæ iam sunt. Homeri uersus est in Οδ. ι, de Vlysse a Polyphemo pronuntiatus: a quo tam pusillo, tamq. imbecillo miratur*

se esse excæcatum: qui ex uaticinio Eurimedis ab Vlysse quidē se id passurum, sed Vlysse aliquo magno ac formoso uiro, suspicabatur. uersus hi sunt integri:

Ἀλλ᾽ αἰεί τινα φῶτα μέγαν καὶ καλὸν ἐδέγμην
Ἐνθάδ᾽ ἐλεύσεσθαι, μεγάλην ἐπιειμένον ἀλκήν.
Νῦν δέ μ᾽ ἐὼν ὀλίγος τε, καὶ οὐτιδανὸς, καὶ ἄκικυς
Ὀφθαλμοῦ ἀλάωσον, ἐπεί μ᾽ ἐδαμάσατο οἴνῳ.

Nunc, qua ratione horum uersuum sententia, de Vlysse & Polyphemo ab Homero prolata, ad Quinctum & ad Statium accommodari possit, ut certe egregie potest, consideremus. Per triennium iam Quinctus Asiam rexerat. scripta enim est epistola in exitu fere anni tertij. rationem eius administrationis fama iam nuntijq. Romam pertulerant: satisq. notum erat, omnibus in rebus eum uti consilio Statij liberti; quod Cicero modo occulte, modo aperte cōqueritur. exspectabant igitur homines liberti Statij aduentū in Vrbem cum Quincto, quasi τινὰ φῶτα μέγαν; *a quo prouinciam esse administratam, tanquam a proconsule, audissent: qui cū uenisset, quasi decepti, itidem ut Polyphemus, ijsdem, quibus ille, uersibus errorem suum poterant indicare. Quæ igitur uoces, si cum Quincto Statius urbem esset ingressus, coniectæ fuissent; eas in unū Statium, absente Quincto, emissas, Cicero gaudet; idq. modeste significat, cum ait, Id mihi non incommode uisum est accidisse: ne offenderet animum Quincti, ad iracundiam propensi, & de Sta-*

tio optime existimantis. Protulisse?] *cum diceret, se a te plurimi fieri.* Quoniam tu ita iudicas:] *de Statij fidelitate scripsit Quinctus et in ea epistola, qua manumissum Tironem gratulatus est his uerbis: Si enim mihi Statij fidelitas est tantæ uoluptati: quanti esse in isto hæc eadem bona debent, additis litteris, sermonibus, humanitate?* Blaudenio,] *ex urbe Blaudo, quæ est in Phrygia; non Blandenio, ut est in quibusdam libris.* De hoc genere toto] *cum ego tibi tam multos Græcos commendauerim.* Ad fallendum] *eos, apud quos queruntur. astuti enim & ingeniosi ad fingendum & persuadendum Græci sunt.* Inimicissimi mei] *feci tamen, ut, inimicitiarum ratione neglecta, eos in te lenirem. aut abundat, Mei, et subaudiendum, Tui: quod magis placeret: quasi præter ceteros Dionysipolitæ de Quincto quererentur.* Hephæstum] *in hac dictione ausus sum, contra meam consuetudinem, paullisper ab antiquis libris discedere. nam Ephæstum, pro Ephesium, reposui. cur enim dicat, Apamensem Ephesium, duarum ciuitatum nominibus coniunctis, unum hominem proprio, simulq. eius patriam uelit nominare, ut cum infert, Megaristum Antandrium, Niciam Smyrnæum, Nymphontem Colophonium?* Nugas maximas] *leuissimos infimæq. condicionis homines: qui nec nominandi sunt.* Duo Mysos] *ita scripsi, ut antiquitatem retineam. sic enim est in Bessarionis libro. sic & Virgilius locutus est:*

„ *Si duo præterea tales Idæa tulisset*
„ *Terra uiros.*
Caecilium?] *hi sunt homines Romani, qui in prouincia Quincti negotiabantur.* Sanari non potest] *quia tu in eum grauissime animaduertisti. uide ep. I.* Ecce supra caput] *ecce præter eos, quos significaui, occurrit animo meo, & quasi supra caput astat, a me nominandus Catienus.* Sordibus] *obscuræ arti deditus, quæstum fortasse sordidis rebus curans.* Equestri censu,] *non ex equestri ordine; cuius census erat quadringenta millia nummum; sed eo censu, ut liceret ei per domesticam rem equestrem adipisci dignitatem. nam, quorum census infra quadringenta millia esset, ijs non licebat.* Miluino] *uidetur fuisse Licinij seruulus, aut certe comes in rapinis hoc nomine. addit, Pullo, per iocum, ad rapacitatem indicandam: quia miluij rapaces.* Tributa] *quòd pecuniam quasi dominus imperaret, & minaciter exprimeret. quod præpotentes non nulli solent.* Dicendi sal facetiasq.] *quòd acute dictis multorum animos offenderet.* Tuus uicinus] *Macedoniæ, quæ Asiæ proxima adiacet, prætoris: de quo ep. I.* Interioribus uicinis] *qui in ipsa Asia sunt, & aliquam prouinciæ tuæ partem, a te demandatam, administrant.* Valde magnum] *cum ironia.* Quos nominaui] *Virgilium, & Octauium intelligit. hos enim duos nominauit: Cilicensis uero, Syriaciq. no*

mina

mina non posuit. Qui neque Cyrum] cum tamen litteris exculti non sint. Agesilaum] Lacedæmoniorum regem, qui in ore erat rhetorum declamantium, ut ait Suidas. Inexorabilem] mallem, Exorabilem: ut, quia multis petentibus satisfacere Quinctus uoluerit, ideo scripserit iniquas, inusitatas, contrarias. Tolle] da operam, ut colligantur, & supprimantur. hoc paullo post dicit apertius. Scriptas] ab ijs, qui eas a Quincto petiuissent. quas fuisse iniquas, inusitatas, contrarias, cum ijdem homines & peterent eas, & scriberent, mirum non est. Nullum delectum] cum omnes peræque litteras, quæ ad te afferebãtur, obsignari iuberes. Selectarum] quæ ante ipsius aduentum annulo tuo fuissent obsignatæ. Varie] multis de rebus: in quibus, hoc quoque de genere quid sentirem, intelligere potuisti. Vide per homines amantes tui,] da negotium hominibus amantibus tui, ut tecum simul uideant, ne qua a te scribatur epistola aut iniqua, aut contraria, aut absurda, aut inusitata, aut denique in aliquem contumeliosa. Sylla nomenclator] de ministris Quincti: a quo scriptam epistolam, Quinctiq. annulo obsignatam, Cicero legerat, minime probandã. Tempore ipso] oportune hæc de epistolis, a te paullo consideratius scribendis. L. Flauius] Dio lib. XXXVII. nominat L. Flauium, Pompeij studiosissimum: qui tamen hic non est. nam ille tribunatum pl. gessit Afranio et Celere cos. ut etiã

patet ex libro I *. ad Atticum : hic autem , Pisone & Gabinio , præturam , anno tantum uno post Afranij et Celeris consulatum. non enim arbitror, anno post tribunatum pl . proximo quenquam potuisse prætorem designari . quòd si curulem ædilitatem omitti placuit : biennium tamen inter tribunatum & præturam oportuit intercedere . itaque Domitius , & Ancharius, cum tribunatum gessissent, post annum, omissa ædilitate præturam petierunt, & adepti sunt . uide orationem pro Sextio , & nostrum commentarium . de hoc autem Flauio , prætore designato , Dio libro* XXXVIII *. & Asconius in commentario orationis pro Milone.* Si inficiatur?] *deberi quidquam Fundanio .* Prætor solet] *prætor, ut in libro de legibus ostendimus , non iudicabat , sed ius dicebat . indicabant autem iudices a prætore dati, cum alijs de caussis, tum etiam de ijs , in quibus , petita pecunia deberetur, nec ne , dijudicari oportebat . monet igitur Quinctum, contra consuetudinem eum fecisse, qui iudicauerit deberi .* Remittas de diminuendo ,] *permittas , ut de bonis Octauij diminuere possint.* Amplius] *hoc amplius te rogo , Flauij caussa , & scilicet Pompeij , qui Flauio amicissimus est , facias omnia .* Ex tua iniuria in illum] *noli credere, me hac de re propterea tecum agere , quia liberalitatis laudem quæram , ex eo facto , quod iniuriosum est . ego tuam iniuriam tolli uolo , existimationis tuæ caussa : non id ago , ut*

uidear

uidear in Flauium liberalis. Relinquas] *tempus enim decessionis appropinquabat; cum annuũ prætoris imperium ultra Decembrem mensem non produceretur.* Iuris, dignitatisq́. retinens,] *qui neque de re, neque de dignitate sua quidquam detrahi passurus est.* Neque iure] *cum iudicare prætor non debueris, deberi.* De pactione] *inter Græcos & publicanos a te facta. ep.1.* In eadem epistola] *quam dixit se scripsisse iracundius.* Grauiora] *in te obiurgando.* ὀρθὰν τὴν ναῦν] *fortasse dicit hoc: Rectum nauis cursum teneamus: deinde, si res ita postulet, moriamur. quasi dicat: agamus, quod rectum est: reliqua omnia cõtemnamus. et est eius obiurgationis, qua paullo grauiore usus erat, excusatio. uerba græca unde sumpserit, mihi quidem ignotum est. potuit a poeta mutuari; quod sæpe solet.* Maiora ista erunt.] *an hoc? ista, quæ te moneo, quæ ad te, simulq́. ad me pertinent, maioris erunt momenti, quàm illa, quorum caussa ille protulit hæc uerba:* ὀρθὰν τὴν ναῦν ἅπαξ θανεῖν. *sunt igitur eo nobis diligentius obseruanda.* Quæ sunt non nulla,] *hoc non ad ipsa uerba, quæ antecedunt, sed ad eorum sententiam accommodat. quæ, inquit, in te reprehendi, sunt omnino aliqua, sed tamen mediocria, & parua potius.* Sardianus] *Sardis urbs in Lydia fuit.* Deducas.] *Romam.* Qui iam nihil sit:] *Non uideo, quò referatur particula, Iam: ac malim, Qui tam nihil sit: cum & seruus,*

& nequam seruus nihil omnino esse uideatur. homo nihil, ueteres dixisse, tradit Varro de analogia lib. II. Cato adolescens,] *C. Cato, is, qui triennio post tribunus pl. rogationem promulgauit de abrogando Lentulo imperio. fam. ep. 5. l. I.* Concionem] *ab aliquo magistratu datam. nam alioqui, priuatus cum esset, concionari non potuisset. ad Atticum lib. IIII.* Priuatus] *cum a consule dictator dici soleat.* Occideretur.] *hoc significant illa uerba Iulij Obsequentis: Propter Pompeij dictaturã ingens seditio in urbe fuit. quod esse factum Cicerone & Antonio cos. imperite falsoq. Obsequens tradidit: qui, cum & is, qui scripsit epitomen Liuianam, & Dio, C. Antoniũ a Dardanis fugatum Cæsare & Bibulo cos. significent, Antonij calamitatem & Pompeij dictaturam simul statuerit, titulumq. fecerit, ad annum indicandum, Cicerone & Antonio cos.* Nostræ caussæ] *si diem nobis Clodius dixerit, qui nunc est tribunus pl. designatus.* Et quidem,] *liber Bessarionis manuscriptus admodum a nostro impresso discrepat: habet enim sic: Vt quidam cum spe summa tum maiore etiam animo sperent superiores fore nos confidant animo &c. Ex hac scriptura uidetur non magna mutatione elici ueritas posse. optime enim cum sententia Ciceronis congruet, si legatur sic: Vt quidam, cum spe summa, tum maiore etiam animo, sperent, superiores fore nos; confidant adeo, ut in hac*

rep.

rep. &c. In hac rep.] *malim, In hac re.* Ne casum quidem ullum] *ne fortuita quidem: quæ tamen ideo uidentur pertimescenda, quia non sunt in potestate nostra.* Dixerit] *ad populum, quòd ciues Romanos indicta caussa contra legem Semproniam condemnarim.* Discedamus:] *ex iudicio.* Horum regum] *Pompeij, Cæsaris consulis, Crassi, qui perniciosam reip. societatem inierant. sic ad Atticum lib. 11: Mirandum in modum reges odisse superbos. et eodem lib. Hoc uero regnum esse, ferri nullo pacto potest. et ibidem: Nec iam ipsi agri regnum uestrum ferre possunt.* Cæsar] *consul: qui Clodium iam ad plebem traduxerat.* De mea comparatione] *ita credo, ut nihilo me languidius comparem, ac muniam. tale illud lib. 11. harum epist. Pompeius se comparat, homines ex agris accersit. Ciceronem autem non admodum affirmanti Pompeio credidisse, indicat illud ad Atticum libro 11. Alterũ facio, ut caueam: alterum, ut non credam, facere non possum. et ibidem: Pompeius confirmat, eum nihil esse facturum contra me. mihi periculosum est credere. ad resistendum me paro.* Amici] *omnes præter Clodium, hoc est, nouem: ex quibus tamen, Cicerone in exsilium profecto, defluxit unus; & octo duntaxat de reditu Ciceronis rogationem promulgarunt. hinc illa in oratione pro Sextio. De meo reditu octo tribuni promulgarunt. nam ex nouem, quos tunc habueram, unus me absente*

ſente defluxit; qui cognomen ſibi ex Aeliorum imaginibus arripuit; quo magis nationis eius eſſe, quàm generis, uideretur. Cuius loci ſententiam in noſtro in illam orationem cōmentario ſatis aperuimus. Conſules] *deſignati, Piſo & Gabinius: qui tamen ſe non, quales oſtenderant, præſtiterunt.* Prætores] *Hos quoque deſignatos.* Domitium] *L. Domitium Ahenobarbum, Cæſaris inimiciſſimum; quem prætorem cum C. Memmio collega, quem hic Cicero nominat, de eius actis ad ſenatum retuliſſe, Suetonius prodidit. atque huius maxime prætoris metu cōſenſiſſe Cæſarem cum P. Clodio tribuno pl. de Ciceronis exſilio, facit illud, ut credam, quòd in oratione pro Sextio ſcriptum eſt his uerbis: Illi autem, aliquo tum timore perterriti, quòd acta illa, atque omnes res ſuperioris anni labefactari a prætoribus putabant, tribunum popularem a ſe alienare nolebant; ſuaq. ſibi propiora eſſe pericula, quàm mea, loquebantur.* Nigidium] *P. Nigidium Figulum, Romanorum omnium, uno excepto M. Varrone, doctiſſimum, ad quem eſt epiſtola lib. IV. fam.* Memmium] *C. Memmium, eum, qui ſacris Iuuentutis, quibus ipſe præerat, M. Luculli uxorem, ut Cicero in ad Atticum epiſtola iocatur, initiauit, quiq. Cn. Pompeij uxorem, per Curtium Niciam grammaticum, codicillis de ſtupro ſolicitauit: ut eſt in libro de claris grámaticis.* Lentulum] *non poteſt hic eſſe P.*

Len-

Lentulus Spinther, qui consul fuit anno proximo post Pisonem et Gabinium cos. distat autem biennio à consulatu prætura. Cn. Lentulum Marcellinum fuisse ne credam, eadem ratione adducor. gessit enim consulatum post Lentulum Spintherem. itaque prætor, Pisone & Gabinio cos. uno tantum inter præturam & consulatum anno interiecto, esse non potuit. Quid, si de L. Lentulo, flaminis filio, intelligatur? ne hoc quidem licet. repugnat enim historia. nam qui potest hoc anno, id est eo, quo Gabinius & Piso consules designati sunt, prætor ipse designatus esse, cum hoc anno consulatum cum Gabinio petierit? id quod in Vatiniana interrogatione Cicero significat his uerbis: L. Lentulum, hunc iudicem nostrum, flaminem Martialem; quòd erat eo tempore Gabinij tui competitor. Fuisse igitur crediderim L. Lentulum Crus: qui cum C. Claudio Marcello aliquot post annis consulatum gessit. Sed ecce, cum aliud quærerem, locus in oratione in Pisonem de improuiso nobis oblatus, in quo L. hic Lentulus prætor nominatur. Alios] *quattuor reliquos prætores. erant enim omnino octo.*

EPI-

EPISTOLA III.

A. Gabinio,
L. Calpurnio Pisone, COS.

VIDERE noluerim] de prouincia decedentem. Scripta est hæc epistola ab exsule Cicerone. ad Attt. l. 3. Scilicet enim tu me afflixisti] alij legunt: scilicet. tu enim me afflixisti. non reprehendo. sed malo sequi Bessarionis antiquum librum, sane descriptum accurate, et ubique fere uel ueritatem ipsam, uel uestigia ueritatis præseferentem. est autem, scilicet enim tu me afflixisti, si continuato spiritu legatur, συμπαθέστερον. Consulatus] siquidem, quæ consul gessi pro salute patriæ, ea me afflixerunt, rogatione a Clodio lata aduersus eos, qui ciues Romanos, indicta caussa, necassent. quod sane ueteres quoque leges uetabant. uerum in eo paruit Cicero senatusconsulto; quod in M. Catonis sententiam factum est. Præter unum me.] uereor enim, ne, qui me perdiderunt, ijdem, non plane mea pernicie satiati, eadem, quæ mihi, eripere tibi conentur, dignitatem, patriam, fortunas. Desiderium] mei absentis. Mæror] ex mea calamitate. Flens flentem,] non aliqua tristi de caussa: ibat enim ad Asiam regendam Quinctus: sed hoc in digressu fratrum amantissimorum solet euenire, præsertim ubi

uident futurum, ut absint alter ab altero & aliquandiu, & magno locorum interuallo seiuncti. Prosequentem] *cum in Asiam imperio proconsulari profectus es. mos enim hic erat, nimirum laudandus ob humanitatem, ut non solum propinquos, uerum & amicos, ad prouincias administrandas proficiscentes, prosequerentur extra urbem. hinc illud ad Appium, fam. l. 3. Cum te paludatũ prosequerer.* Prius] *quàm qualis nunc sum.* Peccaui] *quia mihi ipse manus non intuli, amissis rebus ijs, quæ sunt in uita carissimæ, et quarum caussa uita ipsa diligitur.* Superstitem] *uellem, inquit, obijsse ante huius meæ miserrimæ fortunæ tempus. tunc enim superstes meæ non solum uitæ, uerum etiam dignitatis fuisses: nunc omnis mea dignitas concidit. itaque nulla iam a me, si uita nunc excedam, in te transferri dignitas potest.* Defenderet.] *tueretur. sic enim factum esset, ne uiuo me careres, uiuo me alijs indigeres. nunc mea pietas, & amor in te uenire in dubium potest: quandoquidem commisi, ut uiuo me careres.* Commisi,] *in quo mea pietas, atque amor desiderari a te potest.* Fratrem solum desidero:] εἰρωνικῶς *pronuntiandum.* Prope fratrem] *tolle, fratrem: sincerus erit, qui nunc mendosus locus est. nam quæ solet inter æquales suauitas esse; (solet autem maxima) eandem prope inter ipsos esse, Cicero dicit. ergo non fratrem solum desiderat, simul enim desiderat æqualem: desiderat filium: desiderat parentẽ.*

Quod

Quod autem de tollenda dictione, fratrem, diximus; somnium non est. nam Franciscus Petrarca, poeta sermonis Italici hodierni omnium elegantissimus, Latini ueteris haud ualde bonus, ita legit in epistola 107. *habuit enim librum scriptum, iis, qui nunc reperiuntur, emendatiorem.* Imaginem meam] *Tuam, magis placeret: sed, Meam, fer ri potest. sunt enim, qui patrum fratres ore magis referant, quàm patres ipsos.* Protinus pergas,] *ne ad me uenias, sed protinus Romam pergas.* Te præsidio] *te ipsum tibi præsidio præsentem esse. nam, si quid temporis in reditu poneres; fieri posset, ut aliquid interim absens calamitatis acciperes. Hoc & ad Atticum scribit lib.* III. Auctorita tis] *si modo quid apud te ualet hoc, quod me sperare uides, erige te, & confirma. spero autem tibi tuam integritatem, & amorem in te ciuitatis, & ali quid etiam misericordiam nostri, præsidij laturam.* Isto] *quod ad te attinet. Timebat uidelicet, ne quis ei, in urbem reuerso, diem diceret ob prouinciam auare administratam. ad Atticum lib.* III. Reprehensionem] *nam, si restituor, magis eorum extabit iniquitas, qui cum inimico meo ad me perdendum consenserint. non enim restitueret, nisi mea pateret innocentia.* Sui sceleris] *quod amicum deseruerint, ac prodiderint.* Honestius] *cadere enim in patria, fortiter cum inimicis pugnantem, honestum fuit.* Vtilius] *forte enim crudelitatem inimicorum mors mea satiasset:*

qui

qui nunc, mea calamitate non contenti, ualde timeo ne tibi immerenti negotium mea caussa facessant. Tuum tempus] *tuum periculum. Non placet, inquit, uiuere; nisi si aut aliquid tuis rationibus, dum in periculo uersaris, possum consulere; aut spé, non dico aliquam, aut mediocrem, sed omnino firmam de meo reditu esse intelligis. non enim exigua in spe tantum pono, ut in tam misera turpiq. uita diutius uelim commorari.* Genere ipso pecuniæ] *placeret sic: Genero ipso, pecunia: ut C. Pisonem generum suum significet: cuius & mores, & ingenium uehementer Cicero probauit. uide de claris oratoribus.* De permutatione] *te, cum ad urbem perueneris, pecuniam, permutatione sumptam, si ego uellem, mihi curaturum. quorsum hoc ad me retulisti? quasi uero nunc etc.* Acceptam] *cum iturus essem in exsilium.* Ex ærario] *quæ tibi Asiæ prætori de publico debebatur. certam enim pecuniam prouinciarum rectoribus resp. numerabat. fam. lib.* II. Frustra] *cognosce summam Ciceronis exsulis desperationem: qui cum ea pecunia ad se sustentandum usus esset,* Frustra, *tamen dicat, quasi in res nos necessarias erogatam; quòd in tam afflicta fortuna uitam sibi non necessariam, ac pæne molestam duceret.* Et M. Antonio] *duo Quincti creditores, Antonius, et Cæpio. nec tamen abundat particula* ET, *ut primo aspectu uidetur.* Quod cogito] *ipse se exponit, cum infert, Huic enim.* Molestiæ,] *ut aliquis, nostris*

malis non contentus, negotium tibi facessat. sic in proxima, quæ sequitur, dixit, Si te satis innocentia tua & misericordia hominum uindicat a molestia. Conferas] *auxilij caussa. nec dubium est, de M. Crasso dici, qui a Parthis cæsus est; et de M. Calidio, qui fuit orator dulcis potius, quàm uehemens; & prætor anno proximo de reditu Ciceronis legé promulgauit, ut est in oratione post reditum in senatu.* Arrio:] *Q. Arrio, de quo lib. 2. ad Att. & Varro de re rustica.* Fouendum] *summa fuit inter Hortensium & Pomponium Atticum amicitia, ut ait Nepos in uita. uult igitur Hortensium Cicero suæ caussæ per Pomponium conciliari. & Hortensium potius nominat, quàm quemuis aliũ, quòd is præter ceteros nosse diceretur id, quod a Quincto contra leges commissum opinio erat;* Ne ille uersus,] *uerebatur, puto, ne Quinctus frater de ambitu accusaretur; quòd in petenda ædilitate pecuniam contra leges dedisset. quo tempore uersus quidam in eum de lege Aurelia, qui ambitum notaret, conferebatur. Licet autem existimare, lege Aurelia sancitum de ambitu aliquid fuisse.* Falso testimonio] *Hortensii in te.* Confirmetur] *ut id nunc uerum esse dicatur, falsisq. testibus comprobetur, quod tunc significauerat ille uersus, te scilicet in honore petendo pecunia usum esse.* Messallam] *eum, ut opinor, qui cum M. Pupio Pisone consul fuerat.* Etiam simulatorem] *etiam Pompeius, si minus ex animo nobis fauebit,*

saltem fauere se simulabit. quod ad nostram caussam subleuandam aliquid, atque adeo multum erit, cum homines Pompeium nostri studiosum suspicabuntur. Afferet] *iam enim de se, ut de mortuo, loquitur: & ideo infert, Sed, te incolumi, orbi non erunt.*

EPISTOLA IV.

Iisdem consulibus.

MISERICORDIAEQ.] *Quid hic habet loci misericordia? an ipsius misericordia factum erat, ut eijceretur? Malo igitur, quod indicat mihi meus ille, quem ego nunc ad singula uerba inspicio, Bessarionis antiquus liber; malo, inquam, pro misericordiæque, legere miseriæque: cum ueterem scripturam huiusmodi esse uideam, mīæque, dictione contracta, unde fluxit error.* Decipi] *ut a Pompeio, quem summis beneficijs ornaueram.* Præter fidem amicorum] *uerbum, obfuit, aut simile quid, præ dolore omisit.* Cautum] *cum discedere malui, quàm pugnare.* A molestia] *ut tibi si ipsi nemo periculum intendat.* Sextius] *P. Sextius tribunus pl. designatus.* Piso,] *gener Ciceronis, qui obijt ante reditum illius.* Retinuerunt,] *litteris.* Motus] *urbanos: quorum exspectatione longius discedere nolui.* Exitum illorum] *exitum illorum mo-*

tuum. Inimico,] *P. Clodio tribuno pl.* Obtrectatorum,] *Pompeij, Cæsaris, & Crassi; qui meæ dignitati obtrectantes, inimicum meum fouerunt*. Denocius] *sic antea. nos, de nouis, reposuimus. ut nouos pro designatis ponat, sicuti libro ad Atticum III. Noui tribuni pl. si essent timidiores. & ibidem dixerat iam, Veterum tribunorum pl. rogatio. Alij, Domitius autem tribunus pl. quorum est manifestus error; quòd, ut iam ostendimus, inter illius anni tribunos Domitius non fuit*. Gratidius,] *uideo sic esse & in libris manuscriptis. magis tamen placeret, Fabricius. nominantur enim octo tribuni pl. in oratione post reditú in senatu, T. Annius Milo, P. Sextius, C. Cestilius, M. Cispius, (sic enim in postrema nostrorum librorum editione reposuimus; cum legeretur, Mosopius) T. Fadius, M. Curtius, C. Messinius, Q. Fabricius: qui octo tribuni pl. de reditu Ciceronis promulgarunt. duo reliqui, quos in ea oratione non nominat, propterea quòd promulgare simul cum collegis noluerant, fuere, ut apud Asconium legimus, Sex. Atilius Serranus, Numerius Quinctius. quos a me ideo nominatos omnes uolui, quo certius probarem, in hac epistola &, Fabricius, potius legendum esse, quàm, Gratidius; cui sententiæ subscribere uidetur etiam oratio pro Sextio; & ijs assentiendum non esse, qui, Domitius, malunt, quàm, De nouis, legere*. Intercessor] *ex ipsis tribunis pl. aliquis*. Mentem exturbarent meam]

omne

omne mihi conſilium eriperent. Conſulum] deſignatorum, Lentuli, & Metelli. totam enim poſuerat ſpem in proximi anni magiſtratibus. Timor] quòd timeo, ne prætores deſignati, ubi magiſtratum inierint, nobis non amici ſint. Publicanorum arma] forte id eſt, quod dixit, Propter neſcio quos motus. ex armis autem grauior exiſtit inter ciues diſſenſio: et ad reſtituendum Ciceronem ſumma omnium conſenſio requirebatur. uerum, quid ſi aliter diſtinguatur, ſic inquam? Alienatio conſulum, etiam prætorum, timor publicanorum, arma. mihi quidem placeret magis. Meorum] uxoris, filiæ, generi. nam filius annum ætatis uix ſeptimum agebat. Phætonti] liberto. Communem caſum] meam calamitatem, quæ tibi communis eſt: quæ non ut omnis auferatur, poſtulo: ſed, ſi aliqua ex parte releuabitur, magnum quiddam facies. Scilicet incredibile quiddam aſſequeris] ſcilicet, hic ad affirmandum uſurpatur, non, ut interdum, cum ironia, quæ negandi uim habet. ſic ep. 6. l. 1. fam. Me in ſummo dolore maxime ſcilicet conſolatur ſpes &c. poteſt etiam hic locus aliter diſtingui, nec, ut arbitror, inepte, ſic: ſi leuare potes communem caſum, miſericordia hominum ſcilicet, incredibile quiddam aſſequeris. Qui erit conſul] iam enim deſignatus erat: quod inde patet, quia in hac ipſa epiſtola mentio fit de tribunis pl. deſignatis. Quid ſit] rei aut ſpei ad ſalutem noſtram. Videbis omnino.] poteſt

& sic interpungi: Videbis. omnino, si tuam &c. Ne cessaris.] *ne sis languidior, sed strenue resistas.* Non enim gladiis] *se ipsum nominat, cum de fratre intelligat; quòd eandem utriusque fortunam ducat. non, inquit, me, hoc est, te, gladijs, sed litibus petent.*

P A

C

epi

S

consulibu
Sardinia
rei frum
muneris
Atticum
a XVII.
mensem
geronalia
sules de
cellinus,
sularibus
qui consu
M. Luc
brinus,
Mithrid
lo ante,
sulibus:

PAVLI MANVTII commentarius in librum ſecundum Ciceronis epiſtolarum ad Quinctum fratrem.

EPISTOLA PRIMA.

SCRIPSIT *hanc P. Cornelio Lentulo Spinthere, Q. Cæcilio Metello Nepote cos. menſe Decembri, id eſt in extremo anno; cum menſe Sextili, iiſdem conſulibus reſtitutus eſſet. Quinctus frater erat in Sardinia, legatus, ut opinor, a Pompeio miſſus, rei frumentariæ cauſſa. nam quindecim ſibi eius muneris gratia Pōpeius legauit, epiſt. 1. lib. 4. ad Atticum, et apud hiſtoricos.* Sub dies feſtos.] *a* XVII. Kal. *Ianuarij ad uſque fere extremum menſem dies erant feſti, Saturnalia, Opalia, Angeronalia, Larentinalia, Iuuenalia.* Duo conſules deſignati,] *Cn. Cornelius Lentulus Marcellinus, L. Martius Philippus: quos immiſcet conſularibus.* P. Seruilius,] *Iſauricus, pater eius, qui conſul nouem poſt annis fuit cum C. Cæſare.* M. Lucullus,] *frater, non germanus, ſed conſobrinus, ut ait Eutropius, L. Licinij Luculli, qui Mithridatem Tigranemq. deuicit. Perijt autē paullo ante, quàm hæc epiſtola ſcripta eſt, certe bis conſulibus: quod uidemur ſatis probaſſe in commenta-*

rio nostro epistolarum familiarium. et quanquam Liciniæ gentis cognomen sit Lucullus, hic tamen non Licinius, sed Terentius est. cur ita censeam, argumentis, ut opinor, facile probabo. Primum actione tertia in Verrem consules simul M. Terentium & C. Cassium uideo nominari. collegam autem C. Cassii fuisse in consulatu M. Lucullum, plane constat ex oratione pro Cluentio. Neque uero quisquam illud obijciat; alterutrum esse necesse, ut uel ex Licinia gente sit, cum Lucullus, quod eius gentis cognomen fuit, dicatur; uel, si ex Terentia est, Varro potius uocetur ut Terentiæ gentis cognomine utatur. hærebit omnino, hac dubitatione impeditus, qui morem antiquum ignorat. mihi quidem facile uiam aperit antiquitatis obseruatio. legi enim sæpe, ac notaui, eos, qui iure adoptionis in aliam familiam transissent, duobus cognominibus, uno prioris familiæ, altero posterioris usos esse, ita, ut nouum cognomen ueteri auteponeretur. hoc ita esse, cum alia exempla, quæ breuitatis caussa omitto, tum illud satis indicat in eo senatus consulto, quod insertum epistolæ M. Cœlius ad Ciceronem misit. sic enim est in eo. Q. Cæcilius Q. F. Metellus Pius Scipio, cognomine Scipionis post Metelli ac Pij cognomen collocato: quia Scipionem Q. Metellus Pius, Numidici filius, adoptauerat. itidem hic noster & Varro, & Lucullus dicebatur, sed frequentius tamen Lucullus ob eam caussam, quia ueteri, quàm nouo, cognomine notior erat. addu-
cor

*cor autem in hanc opinionem eo libentius, quòd la-
pides illi Capitolini, proximis annis Romæ reperti,
Lucullum hunc conſulem, dictionibus uetuſtate con
ſumptis, ita ponunt:* M.——VS. M.F.——R.
LVCVLLVS. *neque enim dubito, quin litte-
ra illa,* R, *quæ ab illis duabus* M. F. *longiſſime di
ſtat, alterum cognomen ſit, quod a Terentio, patre
adoptiuo, Lucullus accepit, hoc inquam,* VARR.
quod, Varro, ſignificat, ſicuti LVCVLL. *pro Lu
cullus, ibi ſcriptum uidemus, & in ijſdem lapidi-
bus* MARCELL. MESSALL. DOLABELL.
NASIC. *pro, Marcellus, Meſſalla, Dolabella,
Naſica, ita diuiſa ſyllaba poſtrema, ut interdum
duæ litteræ, interdum una tantum omittatur: ut,
cum ſcribebant,* MAI. *pro* MAII. *Quod autem,
ubi nomen eſſe oportuit, lapis habet* VS: *ſupple-
mentum eſſe uerum dico,* TERENTI. *ut, quod im
perfectum nunc eſt, integrum hoc ſit,* M. TEREN
TIVS M.F. VARR. LVCVLLVS. *niſi ſi quis præ
nomen etiam aui putet adiungendum: quod ſane de
ſiderari ſuſpicor in lapide. uideo enim inter* F. *et* R.
*ſpatium eſſe paullo latius, quàm ut tribus tantum
illis litteris,* VAR. *quas ego addo, totum implea-
tur. præterea, ubi lapis corruptus non eſt, auorum
prænomina conſulibus adiuncta licet animaduerte-
re. prænomen autem illud, quod eſſet addendum,
aſſequi diuinatione non poſſumus: cum is Varro,
cuius filius Lucullum adoptauit, conſulatum non
geſſerit, ac non modo in lapidibus illis, ſed nec in hi*

ſtoriarum

ſtoriarum monumentis, quod ſciam, uſquam nominetur. Eſt igitur hic, M. Terentius M. F. Licinianus, Varro, Lucullus; a quo, et ab eius collega C. Caſſio, lex illa Caſſia frumentaria lata eſt, de qua Cicero bis meminit in Verrem. Lepidus,] *non M. Lepidus, qui poſtea triumuir perdendæ rei publicæ fuit, qui nominari non potuit inter conſulares; cum non niſi multis poſt annis conſul fuerit; ſed, Man. Lepidus, qui conſulatum geſſerat cum L. Volcatio Tullo. itaque eos Cicero deinceps memorat.* Glabrio] *Man. Acilius Glabrio; qui anno ante Lepidum & Volcatium conſul cum fuiſſet, poſt eos tamen hic nominatur. quod mirari, puerile eſt. prætor fuit in cauſſa Verris.* Prætores] *cum ex prætoribus neminem nominet, apparet omnes affuiſſe. omnes autem hoc tempore octo omnino fuerunt. argumenta, quibus adducor, ut ita eſſe credam, hæc ſunt. Prætores, geſto magiſtratu, exibant in prouincias. hoc in dubium uocari non poteſt. plena exẽplorum omnia. uidetur igitur eſſe rationi conuentaneum, ut earum prouinciarum numerus cum prætorum numero congruerit. has porro in ſenatuſconſulto, quod M. Cœlius ad Ciceronem miſit, octo uideo nominari. Itemq., inquit, ſenatui placere, in Ciliciam prouinciam, inq. octo reliquas prouincias, quas prætorij pro prætore obtinerent: & quæ ſequuntur. Et in oratione pro Milone, Erat, inquit, id temporis conſul P. Lentulus, ſeptem prætores, octo tribuni plebis, defenſores mei. Septem nominat,*

nat, uno Appio de omnibus excepto: quod aperte indicat in oratione in Pisonem, his uerbis: De me cum omnes magistratus promulgassent, præter unum prætorem, a quo non fuit postulandum, fratrem inimici mei, præterq. duos de lapide emptos tribunos pl. legem comitijs centuriatis tulit P. Lentulus consul de collegæ Q. Metelli sententia. Et pro Sextio sic: Collegas Milo adiutores habebat. consulis alterius summum studium, alterius animus pæne placatus. de prætoribus unus alienus. Quòd si quis putet, unum quidem Appium ex uniuerso prætorum collegio a collegis in Cicerone reuocando dissensisse, collegas tamen ipsos non plane septem fuisse, locumq., iam a nobis ex oratione pro Milone recitatum, fortasse mendo non uacare; quod in notis numerorum facile solet euenire: huic, opinor, hanc suspicionem eripiam, ipsius Ciceronis testimonio. nam in oratione post reditum in senatu, ubi commemorat eos magistratus, quorum ope redierat ab exsilio, nomina ponit octo tribunorum pl. & septem prætorum, eorum scilicet omnium, quos in ea pro Milone significauerat. Scriptum est etiam apud Dionem lib. XLII, de prætoribus a C. Cæsare, post Cn. Pompeium in Pharsalia deuictum, decem creatis; ut gratiam bene de se meritis referret. ἵνα γὰρ, *inquit,* πλείους αὐτῶν ἀμείψηται, στρατηγούς τε δέκα ἐς τὸ ἐπιὸν ἔτος ἀπέδειξε, καὶ ἱερέας ὑπὲρ τὸ νενομισμένον. *quòd si, plures ut remunerari posset, decẽ prætores, et plures, quàm antea fuerant, sacerdotes creauit: nimirum*

rum constat, prætores non antea decem fuisse. Nam quod in Pomponio de origine iuris legitur; Cornelius Sylla quæstiones publicas constituit, ue luti de falso, de paricidio, de sicarijs, de iniurijs; et prætores quattuor adiecit: deinde C. Iulius Cæsar duos prætores, & duos ædiles, qui frumento præessent, a Cerere Cereales constituit: id me minime conturbat. non enim dixit, adiecit quattuor prætores ad numerum ueterum prætorum; sed, adiecit quattuor de ijs, qui prætores erant, ad publicas quæstiones; ut quattuor ab ipso quæstionibus institutis, quattuor item prætores præessent: quos autem duos ait prætores a C. Cæsare adiunctos, eos, opinor, intelligit, de quibus meminit Dio, qui denarium numerum absoluerunt. Patet igitur de prætoribus octo usque ad tertium C. Cæsaris consulatum. quid enim dubias coniecturas colligere opus est, in ea re, quæ satis manifeste probatur & ex eo senatus consulto, cuius uerba recitauimns, & ex quattuor Ciceronis orationibus, & ex Dionis historia? Sed arguit nescio quis, ut decem prætores ostendat, hoc modo. Prætores publicis quæstionibus præerant: publicæ quæstiones erant septem, inter sicarios, de repetundis, peculatus, de ambitu, de maiestate, de ui, de falso; quæ crimen ueneficij, & alia quædam complectebatur. ergo, cum septem essent quæstiones, quod patet ex oratione pro Cluentio, et quæstioni inter sicarios duo prætores præessent, reliquis autem singuli prætores: fuisse prætores octo, qui
quæ-

quæstionibus præessent, & duos præterea, quorũ alter inter ciues, alter inter peregrinos ius diceret, necessarium uidetur. Dixi iam, non esse agendum coniecturis, aut argumentis, ubi ueterum testimonia perspicua sunt. nec uero illa, quæ iam attuli, obscura uideri possunt. Quòd uero ad numerum quæstionum attinet, diuersa ratio est. nam si numerum prætorum ad numerum quæstionum accommodabimus; non modo plures quàm octo, sed plures etiam quàm decem creari prætores necesse erit. est enim quæstio de falso, est de paricidio, inter sicarios, de iniurijs, de ueneficio, de ui, de ambitu, de maiestate, de repetundis, de peculatu, de incestu, aliæ. Ego autem ad argumentum illud, ne quis eo in aliquam dubitationem uocetur, ita respondeo: primum, præesse potuisse unum prætorem quæstionibus pluribus, sicuti non unus prætor, sed duo quæstioni inter sicarios quandoque præfuerunt. possunt, exempli gratia, sex prætores ita distineri crebritate iudiciorum, ut nouis exorientibus quæstionibus uacare non liceat. potest eo tempore septimus prætor (reliquus erat unus urbanus, qui non quærebat, sed ius dicebat) in ea quæstione minime occupatus esse, quæ sorte illi contigerat. hic, non dubito, quin ad eas quæstiones exercendas decreto senatus traduceretur, quibus uacare sex reliquos prætores non potuisse iam dixi. non enim committendum, ut impunita crimina differantur, nec sit locus quò nocentes rei adducantur. Age uero, concedatur quæstiones

ab uno prætore plures exerceri non licuisse: sequitur ne necessario, ut ideo plures, quàm octo, prætores, quia quæstiones plures quàm octo, fuerint? non sane, mihi quidem ut uidetur: nisi si mihi illud ante rationibus probetur, quæstiones non potuisse ab aliis, quàm a prætoribus, exerceri. quod si quis aggrediatur probare, fortasse hærebit. At nostra ratio quo modo procedit? optime uidelicet: nititur enim testimonio ueterum: a quo ego, quantum in me est, do operam ne discedam. quid igitur ueteres testantur? præfuisse & publicis quæstionibus, & capitalibus qui prætores non essent: qui iudices quæstionis dicebantur. nam quæstionem de ueneficio, quam exercuit prætor Q. Voconius Naso, apud quem Cicero Cluentij caussam egit, exercuerat ante C. Iunius, non ut prætor, sed ut iudex quæstionis, qui & quæsitor uocabatur. pater ex oratione pro Cluentio: patet etiam ex Asconij commentarijs. iudicum autem quæstionis duo fuisse genera, alios prætores, ut Q. Voconium Nasonem in caussa Cluentij, alios non prætores, ut C. Iunium in caussa Oppianici, multis uerbis demonstratum est in libro de legibus. Atque hac ratione tueor locum illum in oratione pro Cluentio, in quo sex prætores cum nominasset Cicero, Q. Voconium Nasonem, M. Pletorium, C. Flaminium, C. Orchinium, se ipsum, C. Aquillium, subiunxit, Quid reliquæ quæstiones? quibus ex uerbis reliquos prætores intelligi, falso coniecit is, quem supra significatione tantum,

ne cui uideamur uoluisse detrahere, appellauimus. uel enim, ut dixi, de ijsdem prætoribus ibi nominatis, qui reliquas illas quæstiones exercere possent, licet intelligere; uel, quod iam probaui, de illis quæstionum iudicibus, qui cum prætores non essent, quæstionibus tamen non modo publicis, uerum etiam capitalibus (nec enim publicæ capitales omnes erant) interdum præerant. Reliqui duo prætores, Ciceronis collegæ, P. Cassius, & C. Antonius fuere. Cassius de maiestate quæsiuit: Antonium, cum reliqui septem, quos nominauimus, omnes quæsierint, prætorem urbanum fuisse, iusq. dixisse, necesse prorsus est. Hic teneris, inquit, octo prætores nominasti, & peregrinum omisisti: quem adinngi necesse est: &, si adiungitur, plures erunt, quàm octo. Explico me Pediani ope: cuius elegantem, plenumq. antiquitatis, ac uere aureum libellum nõ me pœnitebit unquam legendo contriuisse. is igitur in commentario orationis aduersus Antonium, & Catilinam, prætorem eum, qui de repetundis quæreret, eundem ius inter peregrinos dixisse demonstrat. quod nec a ratione uidetur discrepare. non enim ciuium, sed sociorum, hoc est peregrinorum, caussa iudicia repetundarum sunt instituta. iure igitur idem prætor & ius dicebat inter peregrinos, &, ijs petentibus, de repetundis quærebat. quod cum ita sit: ius inter peregrinos prætorem Ciceronem dixisse, qui de repetundis quæsiuit, pro certo putandum est. uerum Pediani uerba, ut eius testimonio

nio res pateat, subscribamus. Antonius, inquit, multos in Achaia spoliauerat, nactus de exercitu Syllano equitum turmas. deinde Græci, quos spoliauerat, eduxerunt Antonium in ius ad M. Lucullũ prætorem, qui ius inter peregrinos dicebat. egit pro Græcis etiam tum adolescentulus C. Cæsar, de quo paullo ante mentionem fecimus. et cum Lucullus id, quod Græci postulabant, decreuisset; appellauit tribunos Antonius, iurauitq́. se ideo appellare, quòd æquo iure uti non posset. quem locum & Plutarchus attigit in uita Cæsaris, sed ita mendose, ut mirer eum in rebus Romanis tam turpiter esse lapsum. primum P. Antonium nominat, qui C. fuit: deinde Macedoniæ prætorem appellat M. Lucullũ, qui prætor Romæ fuit: tertio, de corruptis iudicijs acccusatum ait Antonium, qui accusatus est de repetundis: postremo, tradit eum ideo tribunos pl. appellasse, quòd sibi non licere cum Græcis diceret æquo iure in Græcia contendere: cum appellare in prouincia ad tribunos pl. qui Romæ erant, nemo soleret. questum potius ad senatum socij ueniebant, nec de corruptis iudicijs, sed de pecunijs ereptis, aut de nece iniusta, aut huiusmodi flagitijs: de quibus aut ad prætorem, aut etiam ad populum quandoque agebat accusator. quare Plutarchum hoc in loco non puto posse ab inscientiæ culpa uindicari. Hæc præter consuetudinem meam, hoc est eam, quam puto esse tenendam in conficiendis commentarijs, paullo fusius tractaui, non ambitione adductus, sed studio

ueri-

ueritatis; ne confirmaretur opinio illa de decem prætoribus ante bellum ciuile Cæsaris & Pompeij. Adducentos] hic tamen frequens senatus dici uere non potest. nam in epistola quadam ad Atticum CCCCXV, & in oratione post reditum in senatu CCCCX senatores nominantur. non igitur, frequentes, ex uniuersi senatus numero, sed, frequentes, ut mense Decembri. Commorat exspectationem] quia senatum coegerat, ut ageret caussam agri Campani. licebat enim senatum habere etiam tribunis pl. ut Gellius docet. hic autem senatum a Lupo esse habitum, non modo ex duabus illis dictionibus, Commorat exspectationem, coniicio. Lupus] P. Rutilius Lupus. hic sine dubio tribunus pl. erat; cum rogandi sententias potestatem haberet, ut paullo post liquet. sententiæ porro non nisi a magistratu rogabantur. sed quid opus est argumentari? in epistola ad Lentulum, quæ scripta est Marcellino & Philippo cos. epist. fam. l. 1. ep. 2. Lupus, inquit, tribunus pl. quòd ipse de Pompeio retulisset. Quid autem, si quis ita obijciat? fuisse Lupum tribunum pl. Marcellino & Philippo cos. quo in Ciliciam anno Lentulus Spinther profectus est: quod utrunque cognoscitur ex fam. lib. 1. non posse igitur, quo anno scripta est hæc epistola, hoc est, Lentulo Spinthere, et Metello Nepote cos. tribunum pl. esse. Inepta dubitatio non est, quæq. rerum Romanarum imperitos facile perturbet. ea tamen diluitur, si sic obijcienti respondeas. Tribunus

*pl. ſane fuit Lupus Marcellino & Philippo cos. idem tamen Lentulo quoque & Metello cos. utrunque enim licuit. nam, cum conſules per totum Decembrem menſem magiſtratum gererent; tribuni autem plebis ad uſque tantum IV. id. Dec. ſequebatur, ut per eius menſis dies reliquos conſulibus ijs, qui ab exitu magiſtratus minimum aberant, noui tribuni pl. eßent, ijdemq́., cum primo Ianuarij die noui conſules magiſtratum inißent, per totum inſequentem annum, ad IV. id. Dec. quod a Dionyſio Liuioq́. didicimus. erat igitur tribunus pl. Lupus Lentulo & Nepote cos. in extremo anno, hoc eſt, poſt IV. id. Decemb. annoq́. inſequenti, Marcellino & Philippo cos. ad eundem uſque diem magiſtratum peregit. Collegas eius inuenio ſeptem, L. Porcium Catonem, C. Caninium, L. Racilium, Cn. Plancium, A. Plautium, Sex. Antiſtium Veterē, * Caſſium. ipſi prænomen fuit Publio, nomen Rutilio. fam. lib. I. pro Plancio, ad fratrem, Dio. prætor fuit belli ciuilis anno I. Lentulo & Marcello cos. quod Cæſar in comm. de bel. ci. lib. I. docet, & Cicero ipſe lib. VIII. & IX. ad Atticum.*

Agri Campani] *C. Cæſar in conſulatu legem tulerat, ut ager Cāpanus, et qui publicus erat, et qui poſſidebatur a priuatis, plebi diuideretur. diuiſitq́. conſul ipſe partem eius agri publicam. reliquū a priuatis emi pecunia publica oportebat. a quo Lupi trib. pl. uoluntas cum abhorreret, diſputauit in ſenatu contra legem Cæſaris accurate. uide hic ep.*

5. &

5. & ep. 9. l. 1. fam. ad Lentulum. Materiam rei] *quæ ipſa ſibi audientiam facit.* Noſtris actionibus] *laudauit omnia, quæ acta ſunt a me in conſulatu, ne ager Campanus P. Seruilij Rulli tribuni pl. lege ueniret.* In C. Cæſarem] *qui conſul de agro Campano plebi diuidendo legem tulerat. Suetonius, Appianus, Dio, Plutarchus, ad Atticum non ſemel libro* 11. Gellium] *L. Gellium crederem, qui cum Cn. Cornelio Lentulo conſul fuit: ſed eum inter conſulares nominaſſet. aut igitur alius Gellius eſt: aut, ſi conſularis eſt, non affuit in ſenatu, ſicuti nec Cæſar aderat, nec Pompeius; quorum in alterum aculei, cum altero expoſtulationes fuerunt.* Expoſtulationes] *cum quereretur, agrum Campanum a Cæſare diuiſum eſſe, conſentiente Pompeio. ad Atticum lib.* 11. *Plutarchus, alij.* Abſente Pompeio] *aberat rei frumentariæ cauſſa. ad Atticum, lib.* IV. *ad hunc, ep. 9.* Abſente] *non erat in ſenatu, quia, rei frumentariæ præpoſitus, ad urbem cum imperio erat. imperium autem habentibus urbem ingredi non licebat.* Sententias ſe rogaturum] *& hic apparet, tribunum pl. fuiſſe Lupum. præter enim magiſtratus, rogandi ſententias poteſtatem, ut iam dixi, nemo habebat.* Ne quod onus] *nolle ſe a ſenatoribus ſententias dici; ne, cum aduerſus uoluntatem alicuius loquerentur, in ſimultates, et inimicitias inciderent.* Conuiciis] *meminerat enim, quæ in ſenatu ſuperioribus temporibus, cum ageretur de agro Campano,*

no, altercationes, & conuicia fuiſſent. inde, quid quiſque ſentiret, poterat intelligere. nam cum antea conuicia in eos, qui de agro Campano diuidendo agebant, eſſent a ſenatoribus pleriſque coniecta; tunc autem, ipſo uenditionem ſuadente, mirum ſilentium eſſet: ex eo ſilentio, probari, quod ipſe uellet, ita cognoſcebat, ut antea, quod de agro Campano ferebatur, improbari, de conuicijs intellexerat. Milo cœpit dimittere] *ſenatum. ſed in uoce, Milo, inſignem eſſe mendam exiſtimo. fuit omnino tribunus pl. T. Annius Milo ijs conſulibus, quibus hæc epiſtola ſcripta eſt: ſed exierat iam e magiſtratu; cuius, ut diximus, extremus erat dies* v. *id. Dec. ſuumq́. magiſtratum noui tribuni plebis, quorum unus erat Lupus, inierant. quare poteſtatem dimittendi ſenatus, cum tribunus pl. non eſſet, habere Milo non potuit. puto igitur, hæc tria uerba de Lupo eſſe dicta; ut, qui ſenatum uocauerat, idem cœperit dimittere. neque uero, quod ad correctionem attinet, quò me coniectura ducat, non habeo: ſed ego non is ſum, qui, cum aliquid ſine antiquorum librorum ope, aut ſine manifeſto hiſtoriæ conſenſu corrigo, ipſe mihi magnopere placeam. dicam tamen, quod ſentio. pro, Milo cœpit dimittere, reponi poſſet, una tantum addita littera, In illo cœpit dimittere: hoc eſt, in poſtremis illis uerbis, Se intelligere, quid ſenatus ſentiret.* Marcellinus] *conſul deſignatus; qui paucis poſt diebus, hoc eſt, kal. Ianuarij, conſulatum iniuit. propterea primus*

mus a Racilio tribuno pl. sententiam rogatus est: quod proxime sequitur. sententiam enim primi rogabantur consules designati. qua de re plenius in libro de senatu. Cum Pompeius absit,] *qui cum bello Mithridatico se diuisurum suis militibus agrũ Campanum ostendisset; ipso absente, agri Campani caussam agi, non satis æquum uidebatur.* Se senatum negauit tenere.] *dixit, quod ad ipsum attineret, licere senatoribus abire; cum illis uerbis uteretur, quæ magistratuum erant peculiaria in dimittendo senatu: Patres conscripti, nemo uos tenet. Liuius.* Racilius] *L. Racilius, tribunus pl. de quo fam. lib. 1. hic senatum, Lupo dimittente, retinuit, pro potestate tribunicia.* Surrexit] *ex hoc loco, stantes magistratus in senatu uerba fecisse, constat: quod de senatoribus tradidit Pedianus. et, Surrexit, nimirum cum in senatu sederet. quo fœdior patefit error Dionis, ac Valerij Maximi, quorum uterque non licuisse tradit ingredi senatum tribunis pl.* De iudiciis] *ut iudicia fierent in eos, quibus dicta dies erat. & unum maxime Clodium animo spectabat.* Is cum grauiter de Clodianis incendiis] *paucis ante diebus idem senserat: quod ad Atticum Cicero scripsit his uerbis: Proposita Marcellini sententia, quam ille de scripto ita dixerat, ut totam nostram caussam, areæ, incendiorum, periculi mei, iudicio complecteretur, eaq. omnia comitijs anteferret, proscripsit se per omnes dies comitiales de cælo seruaturum.* Vt ipse iudices

per prætorem urbanum sortiretur:] *Clodius de ui, accusante Milone, reus erat; quod in epistola ad Lentulum, 13. illa uerba significant: Impunitatem est eorum sententijs assecutus, qui, cum tribunus pl. pœnas a seditioso ciue per bonos uiros iudicio persequi uellet, exemplum præclarissimum in posterum uindicandæ seditionis de rep. sustulerũt. Et in oratione pro Sextio. In eum igitur Marcellinus ipse sortiri iudices, prætoris urbani opera, uolebat. quanquam rectius, meo quidem iudicio, legeretur: Vt ipse iudices prætor urbanus sortiretur. forte enim, cum in libro uetere aliquo scriptum esset, Præt. urb. hoc est, prætor urbanus; addita ab imperito homine, mendosum locum suspicante, particula, per. quòd si legatur, ut dixi; intelligendum erit, hoc anno non urbanum prætorem, sed alium e collegio de ui quæsiuisse, iudicesq́. sortitum esse: porro Marcellinum munus illud sortitionis ad prætorem urbanum uoluisse transferri; fortasse quòd eius prætoris, qui de ui quæreret, diligentiæ, aut fidei non ita confideret. atque hæc, quæ tantum a coniectura manant, nec ullius loci testimonio confirmantur, examinari paullo accuratius uolumus ab eruditis.* Sortiretur:] *ex uniuerso numero; qui ex tribus ordinibus, senatorio, equestri, plebeio, constabat. quod multis docemur exemplis.* Comitia] *ædilicia, quibus petebat Clodius; & ob eam caussam ante iudicia haberi comitia uolebat, ut ædilis factus, Milonis accusationem facilius eluderet.*

quod

quod ita contigit. hinc illud ad Atticum lib. IV. *Ille postea, si sua comitia non fierent, urbi minari.* Haberentur:] *paucis ante diebus fieri iudicia Marcellinus ante comitia uoluerat: itaque dixit Cicero, in ea, quam nominaui, ad Atticum epistola, Eaq. omnia comitijs anteferret. nunc sententiam ex parte mutat. concedit enim, ut comitia habeantur ante iudicia, sed sortitione iudicum prius facta; cum eo, ut, habitis comitijs, iudicia statim fiant: qui iudicia impedierit, is contra remp. fecisse iudicetur. ita nec impedit comitia; &, caussam iudiciorum eripi cupientibus bonis, non patitur.* C. Cato,] *tribunus pl. ep. 3. & 4. & epist. fam. lib.* I. Casſius] *& hic tribunus pl.* Acclamatione] *aduersus Cassium; quia comitia fieri ante iudicia uellet.* Philippus] *L. Marcius Philippus, Octauij, cui Augusto postea cognomen fuit, uitricus. hic cũ designatus consul esset cum Lentulo Marcellino, sententiam post eum proximus rogatus est. nam qui priore loco designatus consul erat, is priore item loco sententiam rogabatur; ut in libro diximus de senatu.* De priuatis] *ergo post omnes magistratus.* De toto furore] *non de eo solum, quòd expulisset fabros de area nostra; quòd Catuli porticum, quæ ex senatusconsulto, consulum locatione, reficiebatur, disturbasset; quòd Quincti fratris domum inflammasset; quòd insecutus esset me lapidibus, fustibus, gladijs; quòd Milonis domum, meamq. incendere conatus esset; quorum criminum*

nomine reus erat; ſed plane de omnibus delictis, quæ, immani quodam furore incitatus, aut in me, aut in alios, aut in ipſam remp. commiſerat. Secundis] *aſſenſum indicantibus. ductum a uentis: quibus cum utimur ſecundis, fertur, quò uolumus, recto curſu nauis.* Seuerus Antiſtius] *cum in epiſtola M. Bruti Veterem Antiſtium uocari uideam, ſuſpicor hic de menda. et forte legendum ſic: Sex. Vetus Antiſtius: aut, Vetus Atiſtius: quòd dictio, uetus, in uerus, duarum litterarum, t et r, ſimilitudine, cõuerſa facile ſit; et uerus, deinde abierit in ſeuerus: ut ſunt homines ad ea mutanda procliues, quæ ſtatim ut intelligerent, uel rei difficultate, uel ingenij uitio non ſucceſſit. nam quod, Vetus Antiſtius, ſi legatur, nomini cognomen anteponetur; eo minime perturbor, qui huius generis exempla ſæpe notauerim. dixit enim infra ep. 4. Macer Licinius: ad Atticum ep. 15. l. 8. Balbi Cornelij: & ep. 8. lib. 2. fam. Gallus Caninius.* Iudiciorum cauſſam ſuſcepit,] *cum hæc uerba, ut Antiſtium tribunum pl. exiſtimem fuiſſe, me adducunt; tum illa, quæ ſunt in clauſula epiſtolæ: De tribunis pl. longe optimum Racilium habemus. uidetur etiam Antiſtius amicus nobis fore. nam Plancius totus noſter eſt.* In eam ſententiam] *quam? an Antiſtij, qui, ſe antiquiſſimam eſſe habiturum iudiciorum cauſſam, proxime dixerat? non puto. nam, cum tribunus pl. eſſet, certe ante Ciceronem, inter ceteros magiſtratus, rogatus*

tus erat ſententiam. laudauit enim potius Ciceronem Antiſtius, quòd, ut optimatem decet, ita locutus erat, quàm ſententiam dixit. expono igitur, Eam, *Marcellini, cui Philippus aſſenſerat, & Cicero deinde multis uerbis. Quod autem inquit,* IBATVR, *non puto, pedibus, ſubaudiri. non dum enim ſententiam rogati omnes erant: quod ubi factum nõ eſſet, eundi pedibus in ſententiam initium non fiebat. Ibatur, igitur, omnium pæne conſenſu.* Diē dicendo eximere] *licebat enim ſenatori, et qua de re uellet, & quàm diu uellet, dicere. qua poteſtate abutebantur multi; cum oratione longa diem conſumerent, ne quid in ſenatu contra uoluntatem eorum decerneretur. ep. 3. l. 4. ad Att. & l. 3. de leg. & Gellius l. 4. c. x.* A Racilio] *qui cum de iudicijs retulit, libera cumprimis, ac minime uerecunda oratione, aſperſo multarum facetiarum ſale, (id enim eſt urbane) Clodium uexauerat. liber Magnuli habet, Inurbane: & puto ſumptum a libro manuſcripto: quia, Inurbane, rubris litteris factum eſt: qua ille, ut iam diximus, ueteris libri nota utebatur. nec male congruet, inurbane, cum dictione, contumaciter: ut Clodius ideo fureret, quòd eſſet contumaciter, & inurbane uexatus.* A græcoſtaſi] *locus fuit ante curiam: de quo Varro.* Gradibus] *quibus ad curiam aſcendebatur.* Opinor, in Q. Sextilium,] *opinor, dicit, quia Clodij operæ in eos, qui ſenatus ad fores adſtabant, incitatæ ſunt: quos autem de ijs, plane*

ne ſcire non poterat, cum ipſe eſſet in ſenatu. et Sextilium nominat; quòd is eius multitudinis, quæ Milonem extra ſenatum, mox exiturum, operiebatur, quaſi dux eſſe uideretur. habebat enim, ut Clodius, ſic & Milo ſuam factionem. Ideo autem, In Sextilium & amicos Milonis incitatæ, quia Clodium Milo de ui accuſabat. Vt arbitror, in menſem Ianuarium] *quia reliqui erant Decembris menſis dies, quibus haberi ſenatum liceret, paucisſimi, nempe quattuor, ut opinio mea fert. nam, cum ab idibus Decembris, quo die ſenatum a Lupo eſſe habitum exiſtimamus, (cur ita exiſtimemus, ſupra oſtendimus) ad* KAL. *Ianuarij dies* XVIII. *numerentur; ex ijs porro feſti ſint* V. *comitiales* IX. *faſti* IV. *ſequitur, ut per quattuor tantum dies, hoc eſt faſtos, haberi ſenatus poſſet. nam, feſtis diebus non potuiſſe, notius eſt, quàm ut probari debeat: comitialibus item, facile intelliget, qui ſenatuſconſultum, quod eſt in epiſtola Cœlij ad Ciceronem, attente legerit. ſic enim in eo ſcriptum eſt, D. E. R. I. C. uti C. Paullus, C. Marcellus cos. cum magiſtratum inijſſent ad ex* KAL. *Mart. quæ in ſuo magiſtratu futuræ eſſent, de conſularibus prouincijs ad ſenatum referrent, ne ue quid prius ex* KAL. *Mart. ad ſenatum referrent, ne ue quid coniunctim de ea re referretur a cos. utiq. eius rei cauſſa per dies comitiales ſenatum haberent, S. Q. C. facerent. Nominatim de comitialibus diebus non dixiſſet, ut per eos ſenatum haberent, ſi haberi alioqui licuiſſet. et*

ut ijs, qui acuti nimium uideri uolunt, dum ab alijs excogitata delicato quodam fastidio reijciunt, omnis calumniandi præcludatur occasio; uerba Ciceronis, quæ id, quod agimus, aperte probant, ex epistola sequenti recitabimus. Consecuti sunt, inquit, dies comitiales, per quos senatus haberi non poterat. Plancius] mendose (sic enim puto) legebatur in omnibus libris, Plautius. nos, Plancius, reposuimus: primum, quòd hunc esse Cn. Planciũ credidimus; quem tribunum pl. eodem anno cum L. Racilio fuisse, oratio pro ipso, quæ extat, a Cicerone habita demõstrat: deinde, quod apud me ponderis est maximi, quia Bessarionis in libro, Plancius, non Plautius, plane uideo scriptum esse. placet tamen hoc anno & Plautium tribunum pl. fuisse: quod a Dione lib. XXXIX. traditum est. sed hic de Cn. Plancio malim, quàm de A. Plautio, quem nominat Dio, intelligere. sequor enim antiquum librum: sequor historiam: sequor etiam illud, quòd, cum dicat Cicero, Noster totus est, magis id conuenit in Plancium, Ciceronis amicissimum, quàm in Plautium, cui nullam cum Cicerone intercessisse insignem necessitudinem legimus. & fortasse is est Plautius Hypsæus, de quo in epistola I. ad Lentulum his uerbis: Libonis & Hypsæi non obscura concursatio, & contentio in eam opinionem rem adduxerunt, ut Pompeius cupere uideatur. Hypsæus enim Plautiæ gentis cognomen. De mense Decembri,] usitata ueteribus locutio, pro, mense.

qualia

qualia sunt, de nocte, de die, et similia. Cicero pro Murena: Vigilas tu de nocte, ut tuis consultoribus respondeas. & in epistola ad Atticum, libro VIII. *Obsignata iam epistola, quam de nocte daturus eram. Horatius:*

Offensus damnis media de nocte caballum
Arripit: *Catullus:*
Vos conuiuia sumptuosiora de die facitis.

Scripserat Quinctus, ut ex his Marci uerbis conijcio, sibi constitutum esse, Romam hoc mense transmittere. quod tamen nec omnino quattuor post mésibus ab eo factum, sequentes epistolæ declarant.

EPISTOLA II.

Cn. Lentulo Marcellino,
L. Marcio Philippo, COS.

EXCVSO] *de litterarum infrequentià.* Te puto sæpe habere] *post hæc uerba sequebatur, Etsi non semper. quod cum mihi nunquam satis probatum fuisset, (absurdum enim, minimeq́. necessarium uidebatur) tollere tamen, nisi meam opinionem manuscriptus liber confirmaret, nunquam ausus sum. nunc in meo illo, mihi magnopere probato, Bessarionis antiquo exemplari uideo, quod coniecturæ meæ respondeat, scriptum esse, sic inquam: Te puto sæpe habere, qui, num quid Romam uelis, quærant.* Lentuli, &

Sexti] *ut a Lentulo & Sexto debitam tibi pecuniã exigamus; exactam Pomponio Attico, cui debes, persoluamus.* Cincio] *L. Cincio, qui Attici negotia Romæ procurabat. ad Atticum libro* I. Ad recordationem præteritæ memoriæ] *ad excitandam eius rei recordationem, quam ex animo nostro deleuit obliuio.* Gracchus] *Ti. Sempronius, Tiberij & Caij, clarissimorum oratorum, pater: qui cum recordatus esset, in designatione consulum non recte a se tabernaculum esse captum; deq. uitiosa designatione ad augurum collegium misisset; augures ad senatum retulerunt; senatus, ut consules abdicarent, censuit: consules abdicarunt. Historia est libro* II. *de natura deorum, libro primo de diuinatione, apud Valerium Maximnm libro primo.* Venit] *pro consule. etsi prætoria potius prouincia, quàm consularis, erat Sardinia. sed interdum & a proconsulibus prætoriæ administrabantur. quod exemplo Macedoniæ, in oratione in Pisonem, demonstratur.* In campo Martio] *ubi magistratus omnes creabantur.* Comitia consulum habenti] *cum esset iterum consul cum M. Iuuentio Thalua. habuit autem ea comitia Gracchus potius, quàm eius collega Iuuentius; quia qui priore loco creatus erat consul, is comitia sequentis anni consulibus rogandis habebat. itaque & Cicero, qui prior consul erat, consulem a se esse Murenam renuntiatum, in oratione pro eo narrat. plura in libro de comitijs.* Contra auspicia] *Veteres nihil*

hil non auſpicato gerebant. Gracchus autem, quia tabernaculum uitio cepiſſet, contra auſpicia conſules creauerat. De forma Minuciana,] *ædificium forte Quinctus ad eam formam, quam Minucius architectus fecerat, exſtrui uolebat. qua de re uidetur ſignificari infra, ep. 5.* Nominibus Pomponianis] *pecunia, quam debes Pomponio Attico, & a Lentulo & Sexto ſolui uelles.* Emi nihil.] *ubi ædificetur ad formam Minucianam.* Auctio] *de bonis Culleonis mortui; quæ fiebat inter coheredes, quo facilius ad ſuum quiſque perueniret.* Condicio] *emendi Tuſculani.* Cyrum] *architectum. ad Atticum ep. 3. l. 2. & fam. ep. 14. lib. 7. & pro Milone.* Aedilitatis] *quam Clodius petebat.* Comitia] *ædilicia. nam conſularia iam fuerant; cum de conſulibus deſignatis mentio fiat in epiſtola proxima ſuperiore.* Edicta ſunt] *edicto conſulum Marcellini et Philippi. cur autem eò uſque tracta erant comitia ædilicia; quæ, ſi mos ſeruaretur, anno ſuperiore fieri debuiſſent? quia, cum iudicium, quo Clodius de ui cauſſam dicturus erat, ante comitia fieri, & Marcellinus, & alij uoluiſſent; contra Clodius intelligeret, ſe iudicium effugere, niſi ædilis deſignaretur, non facile poſſe; ideoq. contenderet, ut comitia iudicijs anteferrentur: utriuſque partis contentione factum eſt, ut iudicia ſimul & comitia ultra ſpatium legitimi temporis producerentur.* Cautionis] *ne quid Clodius, ſi euenerit ut ædilis creetur,*

nocere

nocere nobis possit. Rege Alexandrino] *Ptolemæo Aulete: qui, a suis ciuibus pulsus, ad senatum confugerat, petebatque, ut restitueretur. fam. lib.* I. *Dio, & alij. restitutus demum est ab A. Gabinio Syriæ proconsule; qui prouinciæ suæ terminis, pretio ductus, est egressus. quo nomine postea condemnatum, in Dione legimus.* Multitudine] *cum qua regem reduci, uetabant libri sibyllini. hinc illa apud Lucanum carmina:*

Haud equidem immerito Cumanæ carmine uatis
Cautum, ne Nili Pelusia tangeret ora
Hesperius miles, ripasq. æstate tumentes.

Dio quoque sibyllæ uerba recitat lib. XXXIX. Lentulus] *P. Cornelius Lentulus Spinther, qui proximo anno consul fuerat, et in Ciliciam tunc pro consul ibat.* Officio] *quia consul Lentulus ad senatum de Cicerone restituendo contra legem Clodiã retulerat; ut ei, cuius maxime beneficio restitutus esset, nihil Cicero non debere uideretur.* Voluntati Pompeii] *quia, etsi pro Lentulo studiose, ita tamen egimus, ut animum Pompeij ne offenderemus.* Obtrectatores Lentuli] *aduersarios in reductione regis duos in primis Lentulus habebat, Catonem, & Caninium, tribunos pl. Catonem quidem, totam reductionem regis oppugnantem, nec minus Pompeio, quàm Lentulo, infensum: quod ostendit ep.* 5. *Caninium autem reduci regem, non a Lentulo, sed a Pompeio cupientem. & Cato eò processit iracundiæ, ac maleuolentiæ,*

ut

ut de abrogando Lentulo Ciliciæ imperio legem promulgauerit. quod ex eadem epistola cognoscitur. Nonius etiã hæc Fenestellæ uerba ex annali XXII recitat. Vt magistratum, inquit, inierunt tribuni, C. Cato, turbulentus adolescens, & audax, nec imparatus ad dicendum, concionibus assiduis inuidiam & Ptolemæo simul, quæ iam ex urbe profectus erat, & P. Lentulo consuli, paranti iam iter, concitare, secundo quidem populi rumore, cœpit. Caninius autem usque eò Pompeij studiosus fuit, ut legem ferre conatus sit, qua Pompeius cum duobus lictoribus Ptolemæum reduceret. quod apud Plutarchum in Pompeio scriptum est. idq. Cicero ipse in epistola septima. significat in his uerbis: Mihi semper tuæ laudi fauere uisus est, etiam ipso suspiciosissimo tempore Caniniano. Calumnia] fictis ad impediendum caussis. dicit idem eadem de re in epistola ad Lentulum quarta. Dies comitiales] dixi iam de hoc genere dierum. Latrocinio tribunorum,] Catonem in primis, & Caninium notat: quorum ad eripiendam Lentulo regis reductionem iniquissimos conatus latrocinium appellat: de quibus etiam ep. 4. ad Lentulum sic: Qui nunc populi R. nomine, re autem uera sceleratissimo latrocinio, si qua conabuntur agere, satis prouisum est, ut ne quid saluis auspicijs, aut legibus, aut etiam sine ui agere possint. Per uim] satis enim prouisum erat, ne perferre eam sine ui posset. quod & proxime recitata uerba ex epistola ad Lentulum, & ea præ-

terea

terea declarant in epist. 2. ad eundem: Quod ad popularem rationem attinet, hoc uidemur esse consecuti, ut ne quid agi cum populo aut saluis auspicijs, aut saluis legibus, aut denique sine ui possit. Rogationem] de qua proxime dixi, ut Pompeius cum duobus lictoribus Ptolemæum restitueret: aut enim eam ferre legem Caninius iam conatus erat, aut se laturum ostenderat. nam de nota rogatione loqui Cicero uidetur. Perlaturum] non pertulit. non enim Pompeius, sed Gabinius regem restituit: quod ex Appiano, Dionē, Plutarcho, ipso etiam Cicerone constat. Non dispicio] solebat enim Pompeius & silentio tegere uoluntatem, & aliud sentire, ac loqui. id ostendunt Ciceronis epistolæ, lib. I. ad Lentulum epist. I. & V. libro ad Atticum IV. epist. IX. & XIV. Cœlius etiam epist. I. lib. VIII. Quam, inquit, Pompeius orationem habuerit, quamq. ostenderit uoluntatem, (solet enim aliud sentire, & loqui, neque tamen tantum ualere ingenio, ut non appareat, quid sentiat) fac mihi perscribas. Familiares eius] Volcatius, Lupus, Afranius, Libo, Hypsæus, Caninius. epist. I. ad Lentulum. Contra Lentulum.] ut reductio regis ab Lentulo, cui iam S. C. cōmissa fuerat, ad Pompeium transferatur. hinc in epistola ad Lentulum: Res agitur per eodem creditores, per quos, cum tu aderas, agebatur. regis caussa si qui sunt, qui uelint, qui pauci sunt, omnes rem ad Pompeiū deferri nolunt. Si fas esset] fas

non est, quia summum ab eo beneficium, patriæ restitutus, accepi. Succensere] *ob eam, credo, caussam, quòd superficiem ædium non pluris, quàm HS uicies æstimasset. de quo queritur ep. 2. l. 4. ad Atticum.*

EPISTOLA III.

Iisdem consulibus.

L EGATIONES] *quibus audiendis, mense Februario senatus habebatur; idq. lege Gabinia; quod infra patet, ep. 12. & fam. l. 1. ep. 4.* A Kal. Febr.] *legitimi habendo senatui dies erant, Kalendæ, nonæ, idus. reliquis diebus, modo comitiales non essent, haberi quidem senatus poterat; sed certus neque lege, neque more statutus erat dies. positum id erat in uoluntate magistratuum. legationes igitur a Kalendis in idus reijciebantur; non quia senatum haberi ante idus non liceret; sed quia, si haberetur, alia de re potius, quàm de legationibus, agi placeret, habitus autem quinquies ante idus est, primo nonis, ut opinor, de prouincijs quæstorum, & de ornandis prætoribus; iterum, tertio, quarto, VIII, VII, VI. idus, de Clodianarum operarum ui; quinto, IV. idus de sodalitatibus, & decuriatis.* Milo affuit:] *operæpretium est nosse, a quo accusaretur Milo, quo de crimine, apud quos iudices. accusabatur a P. Clodio*

Clodio ædili, de ui, apud populum. accusatorem & crimen illa demonstrant, quæ sunt in oratione pro Sextio, manifeste de Clodio pronuntiata. Nam quid ego de ædile ipso loquar? qui etiam diem dixit, & accusauit de ui Milonem. & infra ibidem: Volitat ædilis; accusat eum, qui aliqua ex parte eius furorem exsultantem repressit. & infert continenter, de Milone: Hic, qui se est tutatus sic, ut in priuata re deos penates suos, in rep. iura tribunatus, auspiciaq. defenderet, accusare eum moderate, a quo ipso nefarie accusatur, per senatus auctoritatem non est situs. Idem et Dio lib. XXXIX. *demonstrat. Accusatum autem esse, non ad prætorem, sed ad populum, patet ex eo, quod ad Lentulum in epistola scriptum est, fam. l.* I. *ep.* 5. *Pompeius apud populum ad* VIII. *id. Febr. cum pro Milone diceret, clamore, conuicioq. iactatus est, in senatuq. a Catone aspere, & acerbe, omnium magno silentio, est accusatus. quod ipsum argumento est, reum de ui Milonem fuisse. nam etsi non de ui tantum, sed etiam de maiestate, ac de incestu, populi iudicium erat: ab horum tamen criminum suspicione Milonem abfuisse, eo quidem tempore, notum est. Et, Affuit, in foro; ubi cuiuslibet generis exercebantur iudicia.* Aduocatus] *non ut pro Milone diceret, sed ut præsentia sua reum subleuaret. is enim aduocatus est, ut in Diuinatione Pedianus testatur. quarto igitur nonas Miloni aduocatus, octauo idus eidem patronus Pompeius uenit.*

nit. Marcellus] *non dubito, quin M. Marcellum ſignificet, eum, quem, poſt deuictum acie Pharſalica Pompeium, a P. Magio Chilone interfectum fuiſſe, Ser. Sulpicij ad Ciceronem epiſtola declarat. exiſtimo autem potius Marcum ſignificari, quàm aut Caium, eius fratrem, aut alium quẽ quam; quia & erat hic bonarum in rep. partium tutator, & Ciceronis amiciſſimus, & Milonis ipſius proprie ſtudioſus, qui etiam ipſum, quo tempore de Clodij cæde cauſſam dixit, cum Cicerone defenderit. ut omittam, quòd, cum ſine prænomine appelletur, de ipſo potius, qui uirtute, & honore reliquis Marcellis antecellebat, quàm de quouis alio, accipiendum uidetur.* Honeſte diſceſsimus.] *hoc dicit, quia* VIII. *idus, quo die iterũ Milo affuit, turpiter potius, quàm honeſte, fugientes diſceſſerunt.* Interim,] *inter quartum nonas, & octauum idus, habito ſenatu, referebatur de prouincijs quæſtorum, & de ornandis prætoribus. fieri enim poteſt, ut non modo nonis, hoc eſt, die legitimo, uerum etiam tertio nonas, & pridie nonas habitus ſenatus ſit; cum de tribus diebus potius, quàm de uno, ſignificare uideatur dictio, Interim.* De prouinciis quæſtorum,] *ut quæſtores anni ſuperioris prouincias ſortirentur. cuius rei ad conſules relatio pertinebat. quæſtores autem ſorte in prouincias iuiſſe, docet oratio pro Murena.* Et de ornandis prætoribus] *malim, prætorijs: ut de prouincijs intelligatur. quod probat latine loquendi*

quendi

quendi consuetudo. nam in epist. ad Atticum lib. III. Antequam, inquit, ad me scripsissetis, uestro consensu consulares prouincias ornatas esse. ad eundem lib. IV. Qui se dicerent in ornandis prouincijs consularibus scribendo affuisse. et in epistola ad Catonem, fam. lib. XV. Prouinciam, inquit, ornatam, & spem non dubiam triumphi neglexi. poterat enim facile triumphum sperare, cum ornatã prouinciam acciperet, hoc est, exercitu, pecuniaq. instructam. id est enim ornare prouinciam. quod etiam diximus in commentario ad Atticum. Suspicor autem apud Suetonium in Iulio mendose legi; Ac neque more, neque iure, antequam prouinciæ ordinarentur, profectus est in ulteriorem Hispaniam; &, pro ordinandis, reponendum ornandis. Querelis de rep.] *cum essent in senatu, qui nõ de prouincijs agi, sed de rep. uellent. Quid igitur, existet aliquis qui obijciat, non ad rempublicam prouinciæ pertinent? sane: sed hic remp. accipio pro rebus urbanis: quæ maioris esse momenti, quàm prouinciæ, quibusdã senatoribus uidebantur: ideoq. reipublicæ nomine recte possunt appellari.* Cato] *C. Cato tribunus pl. qui triennio ante, Cæsare & Bibulo cos. Pompeium priuatus dictatorem appellauerat. ep. 2.* Promulgauit.] *proposuit, ut deinde legem ferret. hoc de more diximus in nostro libro de legibus.* Abrogando] *non abrogauit tamen, Lentulo Marcellino consule dies comitiales, quibus ferre legem Cato potuisset, omnes eximẽte.*

infra, 314. et ex epiſtolis, quæ familiares uulgo uo cantur, ſatis conſtat, P. Lentulum non ante annũ ſpatium, quod erat adminiſtrandæ prouinciæ legitimum, deceſſiſſe. Imperio] *Ciliciæ adminiſtratio ne. nam præfecti prouinciarum imperium habebat ſenatuſconſulto & lege curiata. quanquam Appius P. Clodij frater, ſi curiata lex ferri non poſſet, ex ſenatuſconſulto ſe eſſe in prouinciam iturum affirma uit. fam. l. 1. ep. 9. et ad Att. ep. 16. l. 4.* Lentulo] *Spintheri, qui anno proximo conſul ab exſilio Cicero nem reuocauerat. uidetur autem hic Cato P. Clodij ſtudioſus fuiſſe, qui contra Lentulum & Milonem, quorum in primis opera Cicero in patriam redierat, rogationes promulgauerit. infra, hac ipſa epiſtola.* Mutauit.] *ſordidata ueſte, ad commo uendam miſericordiam, ſumpta: quod magnarum calamitatum in metu facere ſolebant: itaque, lege Clodia promulgata, ueſtitum & Cicero cum innumerabili amicorum clientiumq. multitudine mutauerat.* Peregerat] *Petrus Daneſius, quem habet Gallia clariſſimum ingenij doctrinæq. lumen, cum Venetijs ad eum ſæpe honoris cauſſa in ædes Georgij Siluæ, Vaurenſis epiſcopi, adoleſcentulus uentitarem, in ſermone dixit, rectius legi poſſe, Semper egerat. quod idem mihi quoque nunc uidetur. et optime duæ dictiones, interdum, ſemper, altera cum altera congruet: ut Pompeius ſilentio non ſane ſemper egerit, ſed interdum; cum auctori tate uero ſemper. hanc enim operarum Clodij cla-*

mor

mor eripere nunquam potuit. Surrexit Clodius.] ædilis, Milonis accusator. Ore] cum immutatus color mentis solicitudinem indicaret; contra quàm Pompeio euenerat; qui, clamor operarum minime deterritus, cum auctoritate semper egerat. Hora VI.] tertia diei hora, iudiciorum erat prima. docet hoc Martialis ille uersus, Exercet raucos tertia caussidicos. idem fere est hodie quoque in consuetudine positum. Clodiam] P. Clodij sororem, eam de tribus, ut opinor, quæ Q. Metelli Celeris uxor erat. nam etsi reliquæ item duæ, una, quæ Q. Marcio Regi, altera, quæ L. Lucullo collocata fuerat, male audiebant impudicitiæ nomine, ut etiam cum fratre Clodio rem habuisse dicerentur: hæc tamen Metelli uxor, quam Quadrantariam esse appellatum, Plutarchus tradit, infamia præstabat. et hanc significat Cicero libro ad Atticum II. cum appellat Βοώπιδα: et in oratione de haruspicum responsis, cum ait: Ne id quidem sentis, conniuentes illos oculos abaui tui magis optãdos fuisse, quàm hos flagrantes sororis? in ea uero pro Cœlio, non modo exagitat eam, quia uirorum concubitum, instigante libidine, nimium petulanter appeteret, uerum etiam satis aperta suspicione carpit, quasi uenenum Metello coniugi dedisset. Plebem fame necaret.] quasi Pompeius, qui rei frumentariæ præesset, frumentum comprimeret. Alexandriam] restituendi Ptolemæi caussa. De Rostris] non, quòd accusatores in foro de Rostris loqueren-

tur; sed, quia Clodius, Milonis accusator, ædilis erat; & iure magistratus ad populum de Rostris uerba facere poterat. Senatus uocatus in curiam.] VIII. idus, hoc est, eo ipso, quo pro Milone Pompeius dixit, die. Licebat igitur fastis diebus haberi senatum, iudicijs uidelicet confectis; nisi si quid maioris rei præripi tempus cogeret. Curiam.] cum nihil additur, Hostiliam intelligi notum est. Bibulo] M. Calpurnio Bibulo; qui cum C. Cæsaris esse inimicissimus, generum eius Pompeium, & in ferendis legibus, hoc est in euertenda rep. consentientem, amare non poterat. Curione] C. Scribonio Curione, uiro consulari, oratore non postremo; cum tamen neque memoria, neque ulla omnino doctrina ualeret. pater eius Curionis fuit, qui ciuilli bello Cæsaris partes secutus, in Africa est interfectus. Fauonio] M. Fauonio, Catonis æmulo in propugnatione reip. & loquendi libertate. occisus est inter captiuos a triumuiris, post Brutum & Cassium Philippensi pugna uictos. Seruilio filio] qui consul postea fuit cum C. Cæsare. et addidit, Filio, quia uiuebat adhuc pater eius, P. Seruilius Isauricus. Bonorum] apparet, ab eo bonos uocari Bibulum, Curionem, Fauonium, Seruilium, quia libertatis caussam contra extraordinarias Cæsaris, Pompeijq. opes tuerentur. Quirinalia] quæ erant XII. kal. Martij. Diem] accusationis. sed quæro, qui potuerit Quirinalibus, hoc est, die festo, iudicium exerceri. hoc

sane

sane mihi præter consuetudinem uidetur. nisi si potestas in eo singularis fuit ædilium curulium, atque omnino ceterorum magistratuum. Ad Apollinis] *non modo qui Græce sciunt, sed qui Latinas litteras uix primoribus, quod aiunt, labris attigerũt, in hoc loquendi genere subaudiri ædem intelligunt. & senatum modo in templa, modo in sacras ædes uocari solitum, ex Varrone constat; qui distinguit a templis ædes sacras.* Vt Pompeius adesset.] *puto, quia prope templum Apollinis Pompeius habitaret: qui longius a suis ædibus discedere, metu Clodij, non audebat. ideo, paucis ante uersibus legitur, eum, senatu in Hostiliam curiam uocato, domesticis se parietibus tenuisse.* Cato] *tribunus pl. quod iam diximus; qui antea Pompeium dictatorem appellauerat, nunc, mutata uoluntate, uehementer eundem accusat.* Me inuito] *nam cur laudari se ab eo uellet, quem contra suæ salutis auctores, Milonem, & Lentulum, rogationes uideret promulgasse?* Perfidiam] *cum Pompeius contra fidem suam Ciceronem destituit, pelliq. in exsilium a P. Clodio passus est.* Maleuolorum] *eorum, quibus immoderata Pompeij potentia grauis erat. ex his quattuor iam nominauit. hac de re fam. lib. 1.* Descripsit] *non nominatim appellauit, sed quasi quibusdã coloribus ita depinxit, ut, eum notari, homines intelligerent.* Africanus] *minor: cuius uita non extat; cum tamen eam Plutarchus litteris mãdauerit, ut ipse testatur in Gracchis.*

C. Car-

C. Carbo] *de gente Papiria, tribunus pl. quo Africanus interfectus est anno. is, accusante L. Licinio Crasso, singularis eloquentiæ uiro, cantharidas sumpsisse dicitur. fam. lib. IX. & in Bruto. Plutarchus tamen in Gracchis suspicionem ait fuisse de M. Fuluio, & C. Graccho, neque Carbonem nominat. in epitome Liuiana, libro LIX. eius facinoris culpa in Semproniam confertur, Africani uxorem, Gracchorum sororem, quibus cum simultates Africanus exercuerat. Cic. in Lælio, epitome Liuiana, Velleius l. 2. Plutarchus in apopht. Appianus lib. I. de bel. ci.* Suppeditari] *a Crasso, Romanorum omnium ditissimo, Pompeij potentiæ semper infenso.* Concionario illo populo] *ea maxime populi parte, quæ ad conciones tribunorum pl. facile soleret accurrere. quam populi fecem appellat infra.* Alienato] *nam ante popularis maxime fuerat Pompeius, cum alijs de caussis, tum ob eam, quòd populo tribuniciam potestatem, ereptam a L. Sylla dictatore, consul restituerat. Alienato autem, quia Pompeius Milonem, inimicum P. Clodij, accusatum ab eo, defenderat. infra.* Nobilitate] *de principibus loquitur ciuitatis, Crasso, Bibulo, Curione, & alijs. ep. 2. diximus enim iá, nobiles esse dictos non patricios tantum, sed quicunque honoribus ac dignitate pollerent.* Non æquo senatu] *non optime in ipsum animato. argumentum eius rei minime dubium habebat, quòd C. Catonis orationem magno silentio audiri, hoc est comprobari,*

probari, uiderat. Iuuentute] quæ nec antea Pompeium amauerat. ad Atticum lib. 11. Quirinalia] quo die Milonem Clodius erat accusaturus. Magna manus] clientum, Pompeij, Ciceronis, Lentuli, Milonis. Vt etiam] ut non modo Clodius aliquid in nos per uim agere non possit, sed nec Cato rogationes eas perferre, quas de Milone & Lentulo promulgauit. De Milone] quid Cato de Milone promulgasset, compertum non habeo: nisi si hoc, ut, quando gladiatoribus, & bestiarijs contra leges esset usus, pœnas daret. hoc mihi uideor posse conijcere ex illis uerbis, quæ sunt infra, ep. 5. Ille uindex gladiatorum, & bestiariorum. Lentulo] ut ei abrogaretur imperium. Resistamus.] si per uim eas perferre conetur, auspicijs, aut intercessionibus, aut denique legibus neglectis. Sextius] Publius, qui anno proximo tribunus pl. cum septem collegis de Cicerone restituendo rogationem pertulerat. Indice] non in hac caussa indice, cum esset accusator, sed Indice; quod ante quasi cognomen illud, ex aliquo fortasse indicio, accepisset. Pupinia] ex tribu Pupinia. sic enim loquebantur; quod Pedianus notauit. Pupiniam inter tribus rusticas fuisse, & ab agro Pupinio nuncupatam, ex Festo, alijsq. cognoscitur. uerum de tribubus diximus alio loco satis multa. De ambitu] quòd tribunatum plebis, corruptis pecunia tribubus, cepisset. aut intelligendum de quæstura, quam gessit Cicerone et Antonio cos. quod ex oratione pro ipso cognosci-

gnoscitur. Postulatus] apud prætorem. iudiciũ enim de ambitu prætor exercebat: itaque subiungit proxime. Dixi pro Bestia de ambitu apud prætorem Cn. Domitium. Postulare autem simpliciter accipit Vlpianus pro, in iure agere contra aliquem. ego duobus modis expono; ut postulet is, qui nomẽ alicuius defert apud magistratum, et postulet idem, cum, post nominis delationem, in iure agit, hoc est contra reum uerba facit. Vtrunque probabimus, recitatis e Cicerone exemplis. Ac primum quidem uel hic ipse locus, de Sextio postulato, indicat, accusationi postulationem antecedere. nam infra sequitur: De ijs, quæ in Sextium apparabantur crimina. non dum igitur acta caussa erat, cum dicat, apparabantur. Accedit illud, quod est in epistola prima libri III. ad hunc ipsum. Gabinium tres adhuc factiones postulant; Lentulus, qui iam de maiestate postulauit; Ti. Nero, C. Memmius. ad urbem accessit ad XII. Kal. Oct. nihil turpius, nec desertius. sed de iudicijs nihil audeo confidere. et in eodem libro, admodum aperte: De ambitu postulati sunt omnes, qui consulatum petunt, a Memmio Domitius, a Q. Curtio Memmius, a Q. Pompeio Messalla, a Triario Scaurus. magna res in motu est: propterea quòd aut hominum, aut legum interitus ostenditur. opera datur, ut iudicia fiant. & in Vatinium: Postea quàm es postulatus, ex legatione redijsti, ne quis te iudicia defugere arbitraretur. & in epistola Cœlij: Pilius de repetundis eum

po-

postulauit: magna illico fama surrexit; & de damnatione feruenter loqui est cœptum. Postulatio igitur, quod ex his locis facile liceat intelligere, accusatoris actionem anteit. quod si ita est: aut postulatio, nominis est delatio; aut, quid præterea esse possit, ego quidem non uideo. Rursus, postulare, non esse idem, quod nomen deferre; locum habeo, qui clarissime demonstret. scribit enim hæc Cœlius in epistola ad Ciceronem: Non dubito, quin perlatum ad te sit, Appium a Dolabella reum factum. et paulo post: Illud mihi occurrit, quòd inter postulationem & nominis delationem uxor a Dolabella discessit. Quid igitur? an sibi ueteres non constabant, et modo hoc, modo illud? ego hanc inconstantiam non appello, sed libertatem, qua in usu angustius usurparent; latius, ut cum, postulare, dicebant pro, accusare, sicuti nunc de Sextio postulato dixit Cicero; angustius, ut cum propriam uerbi significationem intelligi uolebant; quale illud, ex epistola Cœlij, quod recitauimus, Inter postulationem & nominis delationem. Sic, accusare, modo ualet nomen deferre, modo caussam, ipsam iudicio contra reum agere. exemplis abundamus. A quodam M. Tullio] *cui cognomen fuit Albinouano; quod interrogatio in Vatinium docet.* De ui] *apud M. Aemilium Scaurum prætorem, ut ipsa Ciceronis oratio declarat. uim autem re uera non attulerat, sed passus erat Sextius. quod in oratione pro eo multis uerbis probauit Cicero: iudicesq. ita esse crediderunt. absolutus*

ſolutus enim eſt Sextius omnibus ſententijs; ut infra in epiſtola proxima. Vt debuimus] ob eius in nos merita: quia tribunus pl. noſtram cauſſam ſtudioſiſſime iuuerat. IVRE ſuccenſere ob eius peruerſam, moroſamq. naturam. ſic enim de eo ſcribit in epiſtola ſequenti. Itaque faciemus] noſtram operam, ut polliciti ſumus, ita præſtabimus. Edidit ad allegatos] præter eos, quos aiebat eſſe conſcios, & participes eiuſdem criminis, nominauit Cn. Lentulum, & C. Cornelium. eodem ſenſu dixit in oratione pro Cluentio, Crimē Oppianici indicio Aiulij probabatur; in quo inter allegatos Oppianici nomen primum eſſe conſtabat. Eodem die] ergo, ut iam diximus, & iudicia, & ſenatus eodē die. Sodalitates] ſodalitates in urbe fiebant multarum rerum cauſſa. hic de ſodalitatibus intellige ambitus cauſſa factis, quæ coitio dicebatur. Decuriatique] & uerbum, decuriare, & decuria ſæpe non pro decem tantum hominibus, ſed pro aliquo numero in unum coacto, & tanquam in decuriam deſcripto, eiuſdem rei tractandæ cauſſa. ſic Philip. v. Non improbos decuriabat? non ſolicitabat agrarios? Et in oratione pro Plancio ſæpe utitur hoc uerbo, cum loquatur de ambitu: item in Verrem, & alijs in locis. Diſcederent] de campo Martio; cum ad creandos magiſtratus, qui eo anno creati ob factiones non dum erant, populus conueniſſet. De ui] publica: nam priuatam leuior pœna ſequebatur. de publica uero condemnati, præ

ſertim

sertim homine necato, ciuitatem amittebant. diximus copiose in libro de legibus. Bestia] *L. Calpurnio Bestia, qui consulatum Ciceronis reprehendere solitus est. a quibus enim iniuriam tulerat, eos sæpe Cicero defendit, ut P. Vatinium, A. Gabiniũ: eiusq. rei caussam exponit his uerbis in epistola ad Matium: Cogor non nunquam homines non optime de me meritos, rogatu eorum, qui bene meriti sunt, defendere.* De ambitu] *puto Bestiam de ambitu, ob emptam præturam esse accusatum, et condem natum. nam, nisi iudicio notatus esset, nunquam de familiaritate Bestiæ, de opera ei nauata in petitione præturæ, accusator obiecisset M. Cælio. qua de re Cicero sic in oratione: Ac prima pars fuit illa: fuisse Bestiæ Cælium familiarem, cenasse apud eum, uentitasse domum, studuisse præturæ.* Cn. Domitium] *Caluinum, qui post biennium consul fuit cum M. Valerio Messalla: tribunatum pl. gesserat, consulibus Cæsare & Bibulo; ut in oratione pro Sextio: præturam gerit hoc anno, id est consulibus Lentulo & Philippo; quod item eadem pro Sextio, & interrogatio in Vatinium demonstrant.* In foro medio,] *non enim semper in foro, sed pro arbitratu, modo in hac, modo in illa urbis parte prætores tribunal habebant: omnes tamen & eodem simul in loco, &, ubi magistratus initio, ibi per totum annum. In libro de iudicijs.* Maximo conuentu] *Taciti uerba sunt hæc in dialogo de oratoribus: Satis constat, C. Cornelium, M. Scaurum,*

T. Milonem, L. Bestiam, P. Vatinium, concursu totius ciuitatis & accusatos, & defensos. Acceptis,] *a Clodianis, cum esset tribunus pl. Legatur oratio pro ipso.* Προωκονομησάμην] *tanquam bonus caussæ Sextianæ gubernator præmuniui quiddam oportune, cum pro Bestia dicerem, quod in Sextij iudicio prodeße posset.* Eum] *Sextium potius, quàm Bestiam.* Veris] *uere enim & in quæstura & in tribunatu plebis rationibus reipublicæ fuerat utilissimus.* Eius nuptiis] *cum Piliam duxit uxorem: ex qua suscepit Atticam, quæ deinde Agrippæ nupsit. hinc error pater eorum, qui legendum putant in Attici uita, Statuas aliquot ipsi & Pilæ posuerunt: cum (omitto alia ornamenta) statuas illas adolescenti Attico posuerint Athenienses, Piliam autem uxorem duxerit iam quinquagenarius.* Lucum Pisonis] *qua in regione urbis, antiqua monumenta non indicant.* Kalendas Quinct.] *is dies terminus erat locaturum ædium. Suet. in Tiberio, & Martialis lib. & 12. epigr.*

,, *O Iuliarum dedecus Kalendarum.*

Carinis] *in quibus erat auita Ciceronis domus. eam fortasse Quinctus in diuisione bonorum a fratre acceperat. P. Victor in regione quarta.* Mundi] *amatores elegantiæ.* Camiæ] *cuius gentis hoc fuerit cognomen, non dum reperi. uidendum est, an Lamiæ, legi possit; qui ex gente Aelia fuerunt.* Olbiensem] *Olbia datam. ep. 5.* Hiems] *qua parte anni non ita morbis tentamur.*

mur. Sardiniam] *prouinciam graui cælo; eoq. te diligentius cura.*

EPISTOLA IV.

Iisdem consulibus.

ABSOLVTVS] *iudicio de ui, accusante M. Tullio Albinouano. extat Ciceronis oratio. nam iudicium de ambitu factum esse non existimo, forte quia Nerius accusandi consilium abiecerit.* Oppugnabatur,] *dixit enim testimonium Vatinius in Sextium.* Arbitratu nostro] *cum id mihi per omnes, quatenus ego uellem, liceret. itaque infert, Dijs, hominibusq. plaudentibus. pessime enim Vatinium omnes pæne homines oderant. ex quo Catullus, Odissem te odio Vatiniano. Macrobius libro* II. *Satur. Lapidatus a populo Vatinius, cum gladiatorium munus ederet, obtinuerat, ut ædiles edicerent, ne quis in arenam nisi pomum misisse uellet. forte ijs diebus Casellius iurisconsultus consultus a quodam, num nux pinea pomum esset, si in Vatinium missurus es, inquit, pomum est.* Productus] *cogebantur legibus, atque etiam nunc coguntur homines, uel in amicissimos, postulante accusatore, testimonium dicere. produci autem testes dicebantur, siue uoluntarij, de quo uellent homine, siue coacti legibus, in quem nollent, testimonium dicerent. de uolontarijs*

exemplum illud habemus (ut omittam alia) in Vatinium: Cum in eundem nuper ab eadem illa furia productus ad populum cupidissime falsum testimonium dixeris? de coactis legibus, hoc, de Paullo in Sextium producto. Nomen Vatinii delaturum.] *non enim accusandi Vatinij materia deerat. ita multa præter leges commiserat. quod in ipsum Ciceronis interrogatio significat.* Macer Licinius] *unus de Sextij patronis, & forte Licinius ille Caluus, eloquentiæ laude insignis, filius C. Macri, qui reus Cicerone prætore de repetundis factus, cum se damnatum iri uideret, uoluntaria morte iacturam rei familiaris effugit. qui enim in reatu, ut iurisconsulti uerbum usurpemus, obierat, eius bona subijci hastæ leges uetabant. Plutarchus, Valerius.* Cunctaretur] *nisi statim Licinius Vatinium accusaret.* Subselliis] *erant subsellia iudicum, reorum, accusatorum.* Illi] *Vatinio potius, quàm Paullo: hoc est, se esse Vatinio diem dicturum affirmauit. quod uidetur fecisse. nam Tacitus in dialogo de oratoribus maxime probat accusationes Calui, quæ in Vatinium conscribuntur, ac præcipue secundam orationem.* Debilitatusq.] *animo fracto, ac demisso. refertur enim ad, Audax: Perturbatus uero ad, Petulans.* Tyrannio] *satis usitatum grammaticis nomen. nam & is, qui Aristotelis Theophrastiq. uolumnia, dictatore Sylla Athenis reperta, digessit, Tyrannio dictus est.* Apud me] *domi meæ, non, ut ante, domi tuæ.* Vtriusque

que

que nostrum] *de una domo sermo uidetur esse; cum sequatur, Spero nos ante hiemem conturbernales fore. et rursus duas domos illud ostendit, Redemptori tuo dimidium pecuniæ curaui: & illud, quòd utriusque domos Clodius euerterat, atque inflammarat, ut est ad Atticum* 55: *item illud, quod hic infra subijcitur: In aream tuam ueni: et, Domus erit egregia: et, Itemq. nostra celeriter ædificabatur. quare statuamus fuisse domos omnino duas, quæ inuicem contingerent: ut, cum in suis uterque ædibus habitaret, conturbernales tamen essent, quia domus utriusque nullo interiecto spatio disiungerentur.* Redemptori tuo] *Longilio.* Crassipede:] *Furio. nupsit Tullia tribus, contra Pediani Plutarchiq. sententiam, primum L. Calpurnio Pisoni Frugi, deinde Furio Crassipedi, postremo P. Cornelio Dolabellæ. Piso Cicerone perijt exsulante, Crassipes Tulliæ nuntium remiserit, an e uita excesserit, incertum est: Dolabella diuortium fecit. hæc, ipso suis in libris narrante Cicerone, cognoscuntur.* Latinas] *si Varronem & Macrobium sequamur, antiquitatis utrunque peritissimum, conceptiuæ feriæ erant Latinæ, non statiuæ; concipiebanturq. in dies uel certos, uel incertos. Liuius tamen statiuas indicat fuisse, cũ ait libro* XXV. *Romæ consules, prætoresq. usque ante diem* V. K*al. Mai. Latinæ tenuerunt. eo die perpetrato sacro in monte, in suas quisque prouincias proficiscuntur. non enim simile ueri est, consules, cum uictor An*

nibal uastaret Italiam, consulto in V. Kal. Mai. qui dies a primo initi magistratus die, hoc est ab idibus Martij, XLIII. dierum spatio distat, Latinas distulisse; ut ipsi sibi diutinæ in urbe mansionis necessitatem imponerent: cum ire in prouincias neque consulibus, neque prætoribus liceret, nisi Latinarum sacro perpetrato. aut igitur eas e statiuis in ordinem conceptiuarum postea transisse credendum est: aut latentem caussam alij perscrutentur. placet enim indicare, in quo, cum ipse mihi non satisfaciam, eorum, qui magis ingenio doctrinaq. præstant, elaborare possit industria. Religiosi] quibus aut priuatim, aut publice quidquam fieri, maioris momenti quod esset, religio uetabat. Confectum] eò perducta res erat, nihil ut iam esset reliquum, nisi ut mulier uiro desponderetur. quod postea factum est nonis Apr. ut ex epistola, quæ sequitur proxima, intelligitur. Latiar] mendosa uox: & in menda consentiunt ueteres libri. multa mihi, de correctione cogitanti, ueniunt in mentem, nec tamen quidquam, quod magnopere probem. Lucceius erat exiturus, legi possit, si sententia tantum spectetur: sed affinitas abest illa litterarum, quam ego in locis emendandis maxime quæro. Lucceium quidem exiturum fuisse, & in Sardiniam iturum, in ea, quæ proxima sequitur, epistola his uerbis scriptum est: Lucceium conuenire non potueram, quòd abfuerat: uidere autem uolebam, quòd eram postridie Roma exiturus, & quòd ille in Sar
diniam

diniam iter habebat. Posset etiam reponi, Latiare, & coniungi cum antecedentibus uerbis: ut sit: Ceteroqui confectum erat Latiare. deinde: Eram exiturus. ut hoc dicat: De Tullia & Crassipede alioqui confectum erat, confectum autem ipso Latinarum die. nam Latiare, latinarũ sollemne significat: quod ex Macrobio constat. hanc ego amarem correctionem: uidetur enim, ut ita dicam, uerecunda; quia fit unius tantum litteræ adiectione, & eius litteræ, quæ prima sequentis dictionis est. ex quo minor quodam modo licentia uidetur: cum, litteram aut elidere, aut addere in ultima dictione, quæ sit eadem cum prima dictionis insequentis, unum sit de priuilegijs illis, quæ ueterum scripta corrigentibus iure conceduntur. ergo, ut illa prior emendatio placet in sententia, displicet in litteris: ita hæc contra, cum in litteris maxime, in sententia tamẽ haud ualde probatur. nam illud, Ceteroqui, uniuersum quiddam, quod non uno tempore de nuptijs actum sit, significat. Latiare, autem si addatur, quo dies unus intelligitur; nimis in angustum uniuersum illud contrahetur. uerum ego fortasse calumnior, præ nimio studio ueritatis; & imitor Caluum illum, qui cum optimam in dicendo rationem quæreret, nimium inquirens in sese, metuensque, ne uitiosum sanguinem colligeret, uerum etiam deperdebat. quare satis habeamus, quæ nostra sententia sit, ostẽdisse. uera sit, an secus, uolo dijudicandi potestatem ad alios pertinere. Erat exiturus.] *Crassipes, rediturus*

diturus post duos religiosos dies. aut, si cui, Erat, referri ad Crassipedem non placet; eidem fortasse, Eram exiturus, placebit; si modo, uere hoc a Cicerone de se ipso scribi posse, intellexerit. intelliget autem ex illis uerbis, quæ sunt infra: Lucceium uidere uolebam, quòd eram postridie Roma exiturus.

EPISTOLA V.

Iisdem consulibus.

DEDERAM ad te litteras] hoc, usque ad illa uerba, Ad pedes uniuscuiusque iacentem, librarij, genus hominum indiligens, atque imperitum, longe a sua sede transtulerant, & ad alterius epistolæ partem, ipsam quoque quasi membrum a suo corpore auulsam, agglutinauerant. mihi hanc perturbationem ostendit ratio temporis, & earum rerum ordo, de quibus ad fratrem in his epistolis Cicero scribit. Bessarionis liber dissentit ille quidem ab impressis, mendo tamé minime uacat. nam hoc totum, a uerbo, Dederam ad, Iacentem, principium est in eo epistolæ, sequunturq. continenter illa uerba, In eo multo sumus superiores ipsius copijs; quæ sunt in epistola, cuius initium est, Scripsi ad te antea superiora. quæ quàm sint præpostere coniuncta, cuius, paullo attentius ea consideranti, dilucide patebit. cum igitur neque uulgatum in libris impressis ordinem ullo modo

probarem;

probarem; neque mihi, uerus alioqui ac certus ubique fere, Bessarionis liber hac quidem in parte satisfaceret: dedi me ad considerandum subtiliter argumentum, ut eo quasi filo ad ueritatem peruenirem. Primum agit Cicero de Tullia pridie non. Apr. Crassipedi desponsa. deinde subiungit, uelle se, quæ post eum diem acta sint, perscribere. quis igitur pridie non. Aprilis consequitur dies? nonæ. ab his igitur quasi narrandi capit initium, cum ait: Nonis Apr. senatusconsulto Pompeio pecunia decreta in rem frumentariam. Nonis autem quis proximus adiunctus est dies? VIII. idus. erant igitur mihi huius libri epistolæ peruoluendæ, donec acta VIII. iduum Apr. inuenirem. inueni. est enim illud: Ad VIII. id. Apr. sponsalia Crassipedi præbui. & quæ deinde connexa his pone sequuntur. quod autem infra impressum est in nostro libro, Ad VI. id. Apr. non, ut in alijs libris, atque adeo in manuscriptis, Ad III. id. Apr. id feci coniectura ductus, contra ueterum librorum consensum. tres porro, cur in hanc opinionem uenerim, habeo caussas, unam, quòd Cicero id agit, ut continuatos aliquot mensis Aprilis dies persequatur: itaque a die pridie non. Apr. ad nonas transijt, a nonis ad VIII. id. ab VIII. id. autem ad III. id. omisso quattuor dierum spatio, nunquam opinor transiecisset. quid enim? nihil ne daret illi ad scribendum de quattuor diebus ullus? totum ne qua triduum Cicero dormiuit, ut nihil omnino ipse ageret, nihil, actum ab a-

lijs, posset cognoscere? prorsus credibile non est. Altera, cur V I. *pro* I I I. *reposuerim, caussa illa fuit, quòd Ciceronem, qui summum quendam in Quinctum fratrem his omnibus epistolis amorem declarat, Quinctum filium, & unicum filium, ita neglexisse uix crediderim, ut, eius inualetudine audita, non eum, nisi quattuor dierum interposita mora, uisitauerit. Postremo, qui fieri poterat, ut mé dosa dies non esset, cum infra dicat Cicero de Lucceio: Erat autem iturus ad* I I I. *id. Apr. ex quo patet, ante* I I I. *id. Apr. epistolam certe scriptam esse. quocirca, quin* V I. *id. aut* V I I. *id. (ut statim post sponsaliorum diem, nulla facta mora, ierit ad Quinctũ) rectius multo sit, quàm* I I I. *id. mihi quidem nõ uidetur esse dubitandum. erunt igitur hæc quattuor dierũ acta: Pridie nonas desponsa Tullia; nonis decreta a senatu Pompeio pecunia, et actum de agro Campano, Flaccus de collegio eiectus;* V I I. *aut* V I. *id. iuit ad Quinctum filium, in aream uenit, ad Pompeium delatus, Lucceium conuenit.* Desponsam] *hæ litteræ, de Tullia Crassipedi desponsa, nõ extant. non enim de proxima superiore epistola licet intelligere: in qua scripsit, Spero nos cum Crassipede confecisse. quibus uerbis non, desponsam esse Tulliam, significat, sed sperare se futurum ut despondeatur. Addo illud. litteræ de Tullia desponsa datæ sunt pridie non. Apr. hoc est in ipso, quo desponsa est, die. nam in hac epist. quæ post pridie non. acta sint, persequitur. at proximas superiores*

res

res quis credat pridie non. Apr. datas, cum de Sextio III. id. Martij absoluto significet? eò ne usque tantam rem, tam exspectatam Quincto, distulisset? postremo, cum hic dicat Cicero, se scripsisse in ijs litteris de re publica, & priuata; hoc in superiores litteras nos conuenire, satis patet. uerbum enim de republica nullum prorsus habent. Rem frumentariam] cui senatus populusq. Pompeium, annonæ subleuandæ caussa, præfecerat. ad Atticum lib. IV. HS MCCCC.] his notis non, mille quadringenta, quòd fortasse aliquis existimet, sed, millies quadringenties, intelligitur. millies autem quadringenties ualet, quadragies biscentena millia aureorum scutatorū pecuniæ nostratis: ut ueterem nummariam rationem ex Plinij potius, et Celsi, quàm ex Budæi, sententia exponamus. neque mirum est, in tanta annonæ caritate tantam uim pecuniæ in emptionem frumenti fuisse necessariam. nam, cum populus Romanus his temporibus hominum CCCCL millia censeretur; quod a Liuio traditum esse, epitome demonstrat; præterea, cum peregrinorum, cum seruorum infinitus prope numerus esset; annonæ uero subueniri, non per unum mensem, sed usque ad messem, hoc est, per tres menses, necessitas cogeret: immensus erat frumenti numerus, qui tantæ multitudini satisfaceret, uidendus: quæq. item ad emendum frumentum sufficeret, ingens erat pecunia comparanda. quod ita esse, si quis cogitauerit, multis partibus plures fuisse seruos, quàm ciues;

ues; (ut peregrinos omittam) is, opinor, habita grauis admodum annonæ ratione, mecum existimabit. De agro Campano] *cum enim agri Campani partem, plebi diuidendam, emi a priuatis pecunia publica Cæsar, lege lata, uoluisset; nec pecunia suppeteret: factum est* S. C. *nonis Apr. in sententiam Ciceronis, ut de agro Campano idibus Maij frequenti senatu referretur. fam. lib. 1. ep. 9.* Inopia pecuniæ] *eius, qua senatus agrum Campanum ex lege Cæsaris emeret.* Ne illud quidem] *quod eodem die, hoc est non. Apr. factum est. singulorum enim dierum acta Cicero persequitur; &, post hanc de Flacco mentionem, pergit ad* VIII. *id. Apr. hoc est, ad eum diem, qui post nonas primus est.* Equitem Romanum] *uide, non eam modo plebem, quæ infra equestrem ordinem censeretur, sed ipsos quoque equites in collegia distributos fuisse. uerum & collegia turpia fuere, ut opificum, & honesta, ut rei diuinæ caussa, cum equitum etiam, ac senatorum sodalitates fiebant. Opificum uero collegia, multis &* S. C. *& legibus, sublata, ut a Pediano traditum est, restituit lege lata P. Clodius tribunus pl. qui etiam noua quædam addidit, ex omni fece urbis ac seruitiorum, ut in Pisonem Cicero dixit, constituta. Non igitur, in ea collegia esse adscriptum, honori fuit, quæ senatus atque etiam populus sæpe damnauerit, & in quibus sordidi ac sedentarij opifices, ut fabri, pistoresque, uersari solebant. at uero sodalitates quasdam ne in-*

ingenuo dignas homine non existimem fuisse, Catonis auctoritas facit, grauissimi uiri; quem de sodalitatibus, quasi honesta de re, loquentem induxit Cicero in libro de senectute. Sodalitates, inquit, me quæstore sunt constitutæ. Nec dubito, quin sacrorum caussa. subiungit enim: Sacris Idæis Magnæ matris acceptis. Itidem igitur collegium illud, quo Flaccus est eiectus, de sacris rebus, ad Mercurij Iouisq. Capitolini templa pertinentibus, non artis sedentariæ caussa, fuisse constitutum, facile licet existimare; cum equester ordo, quo ex ordine Flaccus erat, mœchanicas artes non exerceret. Capitolini & Mercuriales] *duo genera hominum, ex quibus collegium illud, unde Flaccus est eiectus, constabat. forte ita dicti, quia prope tẽplum Mercurij, propeq. Capitolium, aut etiam in ipso Capitolio habitarent.* Sponsalia Crassipedi præbui.] *aliud igitur est despondere, aliud sponsalia præbere: cum desponsa Tullia sit pri die non. Apr. sponsaliorum uero dies fuerit* VIII. *id. Apr. quid autem sit, sponsalia, ipse indicat, cum ait, Huic conuiuio.* Commotus] *morbo potius, quàm iracundia. nam sequitur: Ad Quinctum ueni, eumq. uidi plane integrum. quod est bene ualentis. unde integrum corpus, integra ualetudo. præterea, puto, indecorum, minimeq. sua persona dignum Cicero existimasset, uenire ad Quinctum puerum, ut eum iracũdia commotum leniret.* Veni] *ergo non erat Quinctus apud ipsum. quod*

ſupra inde pateſit: Tyrannio docet apud me. niſi ſi, Docet apud me, non quòd apud eum Quinctus habitaret, intelligamus; ſed quòd, quas diei horas cognoſcendis litteris daret, per eas horas eum apud ſe Cicero uellet a Tyrrannione erudiri; ut, quo ingenio ac uoluntate Quinctus puer, qua etiam fortaſſe diligentia, qua ue doctrina eſſet Tyrannio, poſſet animaduertere. Mulierum noſtrarum] *Terentiæ, & Pomponiæ. raro enim fit, ut inter duas duorũ fratrum uxores conueniat. ac ſæpe cariſſimorum fratrum ſuauiſſimæ coniunctiones earum diſſenſione dirimuntur. quod ipſemet, magno rei familiaris detrimento, maiore animi dolore, ſum expertus.* Feſtiuius] *amabile quiddam eſt in pueris; quod ſi uerbis pluribus uelim deſcribere, dicam eſſe id, quod aduerſatur ſeueritati. itaque & in epiſtola ad Torquatum, Res, inquit, moleſta eſt, ab ijs pueris abeſſe, quibus nihil poteſt eſſe feſtiuius.* Etiam de te] *ne Quinctus cómoueatur, quia dixerat, De diſcordijs mulierum noſtrarum, placato iam animo eſſe Pomponiam ſignificat, quæ apud ipſum de longiore, quàm uellet, coniugis abſentia familiariter ac libere queſta ſit.* Multis ſtructorirbus] *in ædificando utimur opera architecti, qui formam facit ædificij; redemptoris, qui totum opus impenſa ſtudioq. ſuo faciendum conducit; (ut interdum tamen architectus redemptoris item partes agat) ſtructorum, qui calcem & lateres tractant; fabrorum, qui lapides aut ligna cædunt.* Forma] *quam*

Minucius fecerat. ep. 2. Redderet] *non ut te secum Romam reduceret, sed ut te statim huc remitteret.* Labrone] *non dubito, quin de Ligurni, ut nunc appellant, portu intelligat. uocem corrupit, ut alias innumerabiles, uetustas.* Αμφιλαφίαν] *cum epistola Quincti, cui respondet Cicero, non extet: diuinare, quid sit ἀμφιλαφία hoc loco, nostrum non est. non enim placet eos imitari, qui, ne quid nescire uideantur diuersas in opiniones leui coniectura feruntur.* Bono modo] *non, omnino, sed, quadam ex parte: μετρίως quòd Græci dicunt: ut, Bono, temperamentum quoddam, non, ut alibi, magnitudinem significet. sic ad Atticum lib. XIII. De die tantum uidebis, & id ipsum bono modo. sed hoc aliquanto apertius ostenditur lib. II. Acad. in quo hæc sunt: Hanc tibi, Luculle, si es ascensus Antiocho, familiari tuo, tam sunt defendenda, quàm mœnia: mihi autem bono modo, tantum, quantum uidebitur.* Liberalius] *quòd minus restricte sumptus faceret, quòd uiuendi rationem non ea, qua solitus erat, frugalitatis regula metiretur.* Opus erat] *opus erat ad relaxationem animi mei, ut paullisper ab his tumultibus secederẽ, ac fabris locum darem. defessus enim iam sum ex molestia, quam illis urgendis capio. id igitur facerem, si te haberem: tu enim, absente me, meam uicem eos exerceres. nunc eo non licet, quia, si pedem hinc mouero, nemo furuus est, qui præsentia sua illos in opera contineat.* Sed et hæc] *dixerat*

rat iam, Sed hæc coram agemus, cum de discordijs mulierum meminisset. recte igitur usus est particula, &: ut significet uelle se non illa tantum superiora, sed & hæc præsenti sermoni reseruare. atque hæc de caussis una fuit, quæ me, ut hanc epistolæ partem, quæ incipit a dictione ἀμφιλαφίαν, usque ad extremum, cum ea parte, in qua mentio fit de discordijs mulierum, connecterem. Res Romanæ] a priuatis rebus ad publicas sermonem traducit. et cum dixit res Romanæ, potius quàm publicæ, festiuum simul et amplum quiddam uidetur adamasse: quòd, cum hæc uox, res Romanæ, magnum aliquid præseferat, ipse tamen ea significet, quæ infra Romani nominis dignitatem sint. unde & illud ad Atticum ep. 15. l. 4. Nunc Romanas accipe res. & ad eundem, quo in loco certum non habeo, sed ad eũdem certe: Iam exclames necesse est, res Romanas diutius stare non posse. et hic, infra: Res Romanæ sic se habebant. Lentulus] Marcellinus; quem hoc anno consulem fuisse cum Marcio Philippo, iam dixi. Collega] cum sua sponte bono, tum, ut opinor, consilio maxime, atque exemplo M. Catonis, generi sui. Plutarchus. Exemit] sustulit: effecit, ne per eos lege agi posset: ne scilicet C. Cato tribunus pl. quas de P. Lentulo Spinthere, et Annio Milone rogationes promulgauerat, eas perferre posset. tollebantur autem comitiales dies cum alijs rationibus, quas in libro de comitijs attigimus, tum ferijs indicendis: cum et

co-

comitialis, & festus dies idem esse non posset. Etiam Latinæ instaurantur] *cum dicat, etiã, liquet, non instaurandis modo Latinis exemptos esse a Lentulo comitiales dies, sed alio etiam genere impedimenti, cuiusmodi erat, seruare de cælo. nã etsi augur non erat Marcellinus: nihil tamen obstabat, quin, pro potestate consulatus, seruare de cælo posset. quod aperte demonstrant illa uerba in oratione secunda in Antonium: Hic bonus augur eo se sacerdotio præditũ esse dixit, ut comitia auspicijs uel impedire, uel uitiare posset. in quo primum incredibilem stupiditatem hominis cognoscite. quid enim? istuc, quod te sacerdotij iure facere posse dixisti; si augur non esses, & consul esses, minus facere potuisses? uide, ne etiam facilius. nos enim nuntiationem solum habeamus, consules & reliqui magistratus etiam spectionem. et interrogatione in Vatinium: Tribunus pl. fuisti: collegas habuisti uiros fortes nouem. ex his tres erant, quos tu quotidie sciebas de cælo seruare, quos irridebas, quos priuatos esse dicebas. quibus ex locis licuisse constat etiam ijs, qui augures non essent, seruare de cælo. nam certe neque Marcellinus, neque tres illi tribuni pl. Vatinij collegæ, augures erant; quorum numerus supra quindecim esse non poterat; & inter eos nemo erat ex ijs, quos nominaui. omnes enim habeo diligenter notatos in meis lucubrationibus.* Latinæ] *feriæ conceptiuæ, a consulibus, aut ab eo, qui summum in urbe magistratum gereret,*

ret, in Albano monte factæ. primus eas in unum diem Tarquinius Superbus instituit: secundus dies additus, pulsis regibus: tertius post secessionem in Auentinum: quartus, plebe & patribus a dictatore Camillo in concordiam reductis. Instaurantur:] quasi, faciendis ijs, aut prætermissum aliquid esset, aut, quod non oporteret, cómissum. quibus de caussis, sæpe legimus apud Liuium, instauratos esse ludos. instauratus autem decreto pontificũ Latinas, ex Liuij lib. XXXII, planum est. Supplicationes] quæ imperatoribus pro re bene gesta decernebatur: eæq́. dum fierent, lege agere non licebat. Ille uindex] qui se uindicem quodam modo, atque assertorem gladiatorum & bestiarorum professus erat, lege in Milonem promulgata, quòd gladiatoribus & bestiarijs contra remp. usus esset. eam legem supra Cicero significat in eo loco: Magna manus ex Piceno, & Gallia exspectatur; ut etiam Catonis rogationibus de Milone & Lentulo resistamus. Vnus est] non quia re uera unus, sed quòd unus inter omnes eo magistratu dignus esset. similiter locutus est in epistola ad M. Catonem: Et, si in ciuitate multi Catones essent; in qua unum fuisse mirabile est. in magno enim Catonum numero, singularem uirtute fecit M. Catoné. Tabulam proscripsit,] in publico posuit; cum in ea scripsisset, seruos sese uenditurum C. Catonis: quod illi esse dedecori intelligebat. Hunc igitur Catoné] de quo hæc, quæ risum excitarent, sunt

a me

a me dicta. itidem eum infra locutum puto ep. 9. Monstra] *quas, opinor, leges perniciosissimas paullo ante appellauit.* Intercederet nemo.] *quibus enim legibus ab aliquo tribuno pl. intercessum iam erat, de ijs impediendis, non erat, cur Marcellinus cogitaret: quibus autem intercederet nemo, ijs, qua ratione poterat, obsistebat. has auté leges si uel pro Cæsare, uel contra Cæsarem scriptas fuisse dicam, uaticiner fortasse, & aberrem a uero: quod tamen consequi coniectura liceat, crediderim, pro Cæsare fuisse. alioqui non ijs impedimento fuisset Marcellinus: qui, cum Pompeio esset infensus, quod paullo infra Cicero declarat, Cæsarem (est enim ita consentaneum) non amabat: cuius & affinitatem cum Pompeio, & perniciosam reip. cum eodem, & cum M. Crasso initam societatem boni & sapientes ciues oderant maiorem in modum, ac timebant.* Caninius] *tribunus pl. qui rogationé promulgauerat, ut Pompeius regem Ptolemæum cum duobus legatis restitueret. hoc Cicero significat, obscure ille quidem, sed Plutarchus apertissime.* Refrixit] *quo diligentius hoc uerbum considero, eo minus existimo, Refrixit, ideo dictum esse, quia rogationi a Caninio promulgatæ aliquis tribunus pl. intercessisset. libentius in eam sententiam delabor, ut in ipso Caninio remissionem quandam animi in re cœpta significari existimem. quò spectare uidetur illud: Neque enim res probatur. Refrixit igitur, ipso remittente Caninio: qui de rogatio-*

ne perferenda non laborauit, cum rem probari non uideret. sic locutus est, simili sententia, ad Atticum 18. Hæc tota res, interpellata bello, refrixerat. Vituperatur] qui, cum a Lentulo fuisset ornatus, restituendi Ptolemæi regis honorem ei uellet eripere. ornamentum autem in Pompeium a Lentulo profectum, id fuit, quòd, ut rei frumentariæ præficeretur, consul anno proximo retulerat: idq́. significant illa, quæ sunt in epistola ad Lentulum: Pompeio qui nolunt, ijdem tibi, quòd eum ornasti, non sunt amici. Fæcem populi] P. Clodij studiosam. Propter Milonem] defensum contra Clodij accusationem VIII id. Feb. qua de re supra. Suboffendit] non omnino, sed leuiter propter Milonem offendit. quòd alioqui popularis maxime Pompeius esset. itaque & supra, cum hac ipsa de re loqueretur, ita locutus est: Concionario illo populo a se prope alienato. Multa ab eo desiderant] quæ non præstat, cum deberet. Multa reprehendunt] quæ committit, cum non deberet. Hoc uno] quia dixerat iam, Consul est egregius Lentulus; unum excipit, asperitatem in Pompeium: ne, quæ in hominem amicum, de seq. optime meritum fiant, ea probare uideatur. Senatu non inuito] iure. quid enim ei faueret, cuius nefaria contra libertatem consilia, coitione cum Cæsare, & Crasso facta, cognouisset? supra: Cato est uehementer in Pompeiũ inuectus: auditus est magno silentio maleuolorum. et in epistola ad Lentulum;

Pōpeius in senatu a Catone aspere et acerbe, nimiū ne in dicenda sententia uel bonos offendam, si pro magno silentio, est accusatus. A curia] Pompeio sentiam; uel ingrate faciam in ipsum, si sequar eos, qui ab illo dissentiunt. Celebratur] clientium frequentia. idem ad Att. 37. Remp. nulla ex parte attingimus. in caussis, atque in illa opera nostra forensi, sūma industria uersamur. domus celebratur. Imprudentia Milonis] non, quòd ipse accusauerit imbecille, sed quòd tum alieno tempore, tum ab accusatoribus minime firmis accusandum curauerit. Sex. Cœlium. Sex. Cœlio] censeo legendū, Sex. Clodio. is enim & Milonis ac Ciceronis fuit inimicissimus; & Marcellino & Philippo cos. accusatus, atque absolutus est. de quo sic in oratione pro M. Cœlio in extremo fere: Oro obtestorq. uos iudices, ut, qua in ciuitate paucis his diebus Sex. Clodius absolutus sit; quem uos per biennium aut ministrū seditionis, aut ducem uidistis; in ea ciuitate ne patiamini etc. congruunt igitur tempora: nec res ipsa discrepat. de temporibus dubitari non potest: cum oratio pro M. Cœlio iisdem, quibus hæc epistola scripta est, consulibus habita sit, Marcellino, inquam, & Philippo. nam in oratione cum ait: Intelligis pro tua præstanti prudentia Cn. Domiti, cum hac sola rem esse nobis: facile aperit, quo anno illa dixerit. uideo enim, Domitium Caluinum, qui prætor quæstionem illa exercuit, præturam gessisse consulibus Marcellino & Philippo. id quod, opinor, iam

cognitum eſt. dixit enim ſupra: Ad III *id. Feb. dixi pro Beſtia de ambitu apud prætorem Cn. Domitium. quam epiſtolam in conſulatu Marcellini & Philippi ſcriptam oſtendimus. Quod ad reum attinet; homo eſt, quem Milo pariter & Cicero perditum uoluerint. quod utrunque non ex oratione minus, quàm ex hac epiſtola, colligitur.* Neque hoc tempore] *quòd ei Clodius, qui tunc ædilitatem curulem gereret, prodeſſe ſuo ſtudio plurimum poſſet. etiam illud: quòd eo tempore ſit accuſatus, cum Pompeius neque carus pleriſque de populo eſſet, propter Milonis patrocinium; & ſenatoribus offenſus. ex quo paullo poſt: Ea ipſa in re Pompeij offenſio nobis obſtitit: ſenatorem enim urna copioſe abſoluit.* Accuſari] *de ui, ut opinor: cum, omnium ſeditioſiſſimum fuiſſe, Ciceronis ſcripta demonſtrent.* Teterrimæ defuerunt] *quæ niſi defuiſſent, condemnatus eſſet. et, Teterrimæ, cum odio. nam ſi abſolutus eſt Sex. Clodius immerito, non tres plane ſententiæ, ſed omnes, quæ abſoluerunt teterrimæ. notat autem ordinem ſenatoriũ. nam tribuni ærarij damnarunt, equitũ ſententiæ pari numero fuerunt, ſenatores plerique abſoluerunt. quod ſubiungitur. notat igitur nominatim eas tres, quæ condemnationis numero defuerunt. Verum quæro, cum tribus ordinibus unus abſoluerit, alter dãnauerit, tertius neque abſoluerit, neque damnauerit, qui uideri poteſt Clodius abſolutus? quia, non ordinum iudicia, ſed ſententiarum numerum ſpecta*

ri,

ri, lex iubebat. quod cum alijs exemplis, tum ex oratione pro Cluentio, et ex epiſtola 7. Cœlij ad Ciceronem cognoſcitur, lib. VIII. fam. idque Plutarchus in Mario comprobat. In concilio] iudicum, ut infra. Reuocat] rurſus accuſandum eſſe dicit. Fuerunt] malim, ferunt. nam, Non fuerunt homines, ineptum quiddam, atque eneruatum uidetur. Apud ſuos] quòd ei iudices fauerent: opinor, quia non optime in Pompeium eſſent animati. ſequitur enim: Pompeij offenſio nobis obſtitit. Vident damnatum] futurum credunt, ut damnetur. Vrna] tres erant urnæ, cum tres ordines, ſenatores, equites, tribuni ærarij ex ea lege, quam tulerat in prætura L. Aurelius Cotta, iudicarent. in eas ſeparatim cuiuſque ordinis tabellæ conijciebantur. Tribuni ærarii] genus hominum fuiſſe conſtat dignitate inferius ordine equeſtri: de quibus Varro: Quibus attributa erat pecunia, ut militi redderent, tribuni ærarij dicti. hos ego exiſtimo, perfunctos eo munere, nomen poſtea retinuiſſe. quo modo enim tot uno tempore tot in iudicijs tribuni ærarij? quid, ſi bellum eſſet nullum; nulli ne ideo tribuni ærarij? qui ergo tres ordines iudicarent? nomen igitur non a præſente magis, quā abſoluto iam munere ceperunt. Seruius] antiquus Beſſarionis liber, Seuius: alter, quo Magnulus uſus eſt, Seius. quod poteſt eſſe uerum. Seius enim Romanum nomen. Alliſus eſt.] adductus quidem in aliquod condemnationis, ut naufragij, peri-

culum, sed ex quo tamen emersit, me non inuito, qui non eo illum, quo ceteros Clodianos, odio persequor. Conciduntur] iudicio perduntur, damnantur. eadem narratione usus est supra: Vatinium arbitratu nostro concidimus. Non siturum] nec siuit, tribunicio intercedendi iure. nulla enim hoc anno habita comitia, ac ne duobus quidé proxime sequentibus, sed ex interregno consules per triennium creatos, Cicero ipse aliquot locis, & Dio lib. XXXIX. præterea Plutarchus, Appianusq. declarant. hoc autem anno, sublatis comitijs a C. Catone tribuno pl. uestem senatus mutauit. epitome, Dio lib. XXXIX. Exempti] eximebat Marcellinus consul, ut eius perniciosissimis legibus obsisteret. Appius] P. Clodij frater. A Cæsare] quò iuerat, forte ob eam caussam, ut ei suam consulatus petitionem commendaret. ualebat enim in comitijs Cæsar uel plurimum, ut qui popularis semper in primis fuisset. et in Gallia togata, Cæsaris prouincia, municipia erant multa, quæ suffragium, in sua quodque tribu, aut centuria, Romæ ferrent. itaque & M. Antonium ijs ad petitionem auguratus Cæsar commendauit. quod ab Hirtio scriptum legimus. aut igitur ob eam caussam Appius ad Cæsarem iuerat: aut, ut ab eo tribunatum mil. aliquem auferret. quod ei a Domitio collega obiectum, infra scriptum est his uerbis: Etiam in senatu lusit, Appium collegam propterea isse ad Cæsarem, ut aliquem tribunatum auferret.

Re-

Redierant] *Romam. Falsus igitur Plutarchus; qui, Appium Marcellino & Philippo cos. quo anno scripta est hæc epistola, Sardiniam prætoris officio administrasse, in Cæsaris uita significat. nam, si pro prætore Sardiniæ Appius est; qui uagatur, ab urbe in Galliam, ex Gallia ad urbem? uerum, ut Sardiniam sortitus esset, fecit tamen, aliqua caussa retardatus, ut non ineunte anno, hoc est cum primum prætura in urbe perfunctus est, sed aliquot post menses in prouinciam proficisceretur. hoc ego ita suspicor: quia etsi Plutarchus in rerum Romanarum notitia sæpe labitur, non errasse tamen, cum de Appij prouinciali huius anni prætura tradidit, eo mihi similius ueri fit, quòd annus, quo Marcellinus & Philippus consulatum gesserunt, proximus eum annum sequitur, quo præturam in urbe Appius administrauit: ut necesse sit, aut non iuisse Appium in prouinciam ex prætura, aut hoc anno iuisse. nam anno post Marcellinum & Philippum cos. certe ab urbe non discessisset, cum is ei ad petendum consulatum legitimus annus esset. distat enim biennio consulatus a prætura: & biennio Appius ipse post præturam consul fuit.* Clausum] *ob hiemem, quòd eo uti per anni tempus non liceret. ita ueteres loquebantur. atque hac de re Vegetius de re militari libro* IV. *cap.* XXXIX. *Ex die, inquit,* III. *iduum Nou. usque in diem* VI. *iduum Martij maria clauduntur. nam lux minima, noxq́. prolixa, nubium densitas, aeris obscuritas, uento*

rum, imbrium, uel niuium geminata sæuitia non solum classes a pelago, sed etiam commeantes a terrestri itinere deturbat. Olbia] *Sardiniæ urbe, de qua supra bis.* In prouincia] *fecit aliquando hæc uox, ut Quinctum existimarem in Sardinia fuisse pro prætore, extra ordinem, dum aliquis annuo legitimo imperio succederet: quia non ultra mẽsem Maium in Sardinia Quinctum fuisse constat. nunc, illum a Cicerone omnibus litteris Romam uocari cum uideam; opinionem muto. qui enim accerseret eum Cicero, quem sciret non ante successoris aduentum posse decedere? fuit igitur potius in Sardinia Quinctus alia de caussa. quod illa indicant uerba 307: Tu, si ita expedit, uelim quamprimum bona & certa tempestate conscendas, ad meq. uenias. Certe enim, si Quinctus pro prætore Sardiniam regeret, non hoc Cicero diceret; Si ita expedit, statim conscendas. nec rediјt Quinctus Romam, nisi quattuor fere post menses, mense Maio. quòd si hæc uerba, In prouincia plurimi fieri, uix in priuatum uidentur posse conuenire: credamus, iuisse quidem in Sardiniam eo nomine, ut suam rem ageret, cum libera tamen legatione, ut esset honoratior; aut potius, quod iam diximus, rei frumentariæ caussa, Pōpeij legatum. certe hoc anno, ut proxime ostendimus, pro prætore Sardiniam rexit Appius.*

EPISTOLA VI.

Iisdem consulibus.

LATERIO] *fundo Quincti, in Arpinati. ep. 1. lib. 3. & ad Atticum ep. 7. l. 4. & 1. l. 10.* Pompeianum, Cumanum] *non Quincti, sed ipsius Marci fundos.* Dies] *iudicij. supra.* Prodita] *sic Bessarionis, & Ferri liber, recte. quòd enim usitatius uidebatur, Producta, quàm prodita; forte minus notum uerbum in familiare conuertit aliquis, latinæ linguæ non omnino peritus. Prodita uero idem ualet, quod producta. sic Terentius: Saltem aliquot nuptijs prodat dies.* Ad eam diem uiderem.] *non uidit, nisi post idus: ut in epistola, quæ sequitur proxima.* Arcani] *uilla Quincti fuit.* Sustentari] *differri. pudet in ijs uerbis immorari, quorum usum congesta in libros exempla declarant. tametsi in his ipsis, qui omnes diuitias nomine pollicentur, est sane cur aliquid, atque adeo multa, nec ea leuia, desiderentur.*

EPI-

EPISTOLA VII.

Iisdem consulibus.

C VM desiderio] *antea, cum tuas litteras exspectabam, tui absentis desiderio tenebar; quia, non ita propinquum esse tuũ reditum, intelligerem: postea uero quàm, te esse iá iamq. ad nos nauigaturum, significasti; ita exspecto tuas litteras, ut interea me timor solicitet, eorum periculorum caussa, quæ nauigantibus impendent. ita primo quidem erat, cur te absentem desiderará: cur timerem, non erat: nunc reditum maturum cũ sperem, sublato desiderio timor est exortus.* Idibus Mai.] *hoc anno consules erant Marcellinus et Philippus. proximo superiore, Lentulo & Metello cos. Gabinius ineunte anno in prouinciam ierat. ergo ultra annum prouinciam administrauit. annum dico? immo, ultra triennium. rediјt enim L. Domitio Ahenobarbo Ap. Claudio Pulchro cos. quod infra patet, ep. 1. l. 3. & ad Atticum ep. 16. lib. 4.* Gabinio] *qui tunc Syriam proconsul regebat.* Porcilius] *antiqui libri, Procilius. cuius gentem nominis non dum inueni. Porcilius, placet: ut a Porcio deductum sit, quemadmodum a Sextio Sextilius, Quinctio Quinctilius, Curtio Curtilius.* Nemini accidisse] *ut imperatoris litteris, bene gestam remp. nuntiantibus, senatus non crederet. quod Gabinio contigit. diuinus igitur senatus, quòd postu-*

postulanti supplicationem Gabinio frequens denegauit. hac de re his uerbis in oratione de prouincijs consularibus : Quæ, inquit, homini, in quo aliquis si non famæ pudor, at supplicij timor est, grauior pœna accidere potuit, quàm non credi litteris ijs, quæ rē bene gestam in bello nuntiarent? hoc statuit senatus, cum frequens supplicationem Gabinio denegauit; primum, homini omnibus sceleribus, flagitijsq́. contaminatissimo nihil esse credendum; deinde, a proditore, atque eo, quem præsentem hostem reipublicæ cognosset, bene rem geri non potuisse; postremo, ne deos quidem immortales uelle aperiri sua templa, & sibi supplicari, hominis impurissimi & sceleratissimi nomine. et in ea in Pisonem : Ab altero allatæ litteræ, recitatæ; relatum ad senatum. dij immortales, id ne ego optarem, ut inimicus meus ea, qua nemo unquam, ignominia notaretur? ut senatus is, qui in eam iam benignitatis consuetudinem uenit, ut eos, qui bene rempublicam gessérint, nouis honoribus afficiat, & numero dierum, & genere uerborum; huius unius litteris nuntiantibus non crederet, postulantibus denegaret? Et Phil. XIV. Foris ualde plauditur] *Foris, est in uulgus, ut in epistola ad Lentulum : Cum ea contentio mihi magnum etiam foris fructum tulisset. Plauditur autem, senatui, quia fecerit, quod antea nunquam, ut allatis e prouincia litteris non crederet, ijs, quibus rem a se feliciter gestam Gabinius significauerat.* εἰλικρινὲς iudicium] *sincerum illud*

lud est ac simplex iudcium senatus: nihil in eo gratiæ meæ tribuit. Postridie] *non uideo, si uerus est Macrobius, qui potuerit postridie idus agi de agro Campano, in senatu, cum omnes dies postridie* KA*lendas, nonas, idus, decreto pontificum atri fuerint.* De agro Campano actum iri] *ex eo senatusċõsulto, quod non. Apr. ex Ciceronis sententia factũ erat. de quo sunt hæc in epistola ad Lentulum. Quin etiam, Marcellino & Philippo cos. non. Apr. mihi est senatus assensus, ut de agro Campano, frequenti senatu, idibus Maij referretur.* Aqua hæret.] *quam in partem me dem, quid sententiæ dicam, incertus sum. ductum a clepsydris; in quibus non semper fluebat aqua, sed interdum hærebat immobilis. sic hærebat Cicero, dubius animi, quid ageret, utrum agri Campani uenditionem probaret, quod uidebatur e rep.; an Pompeio, de se optime merito, gratificaretur, qui diuidi potius agrum illum suis ueteranis militibus uoluisset; qui etiam Vibullium ad Ciceronem miserit cum mandatis, ut integrum sibi de caussa Campana ad suum reditum reseruaret. quod ita a Cicerone esse factum, aperte constat: quia scribit ad fratrem, non esse actum idibus de agro Campano.* Illud scilicet] *expono, scilicet, scire licet: ut ab eo, Illud, regatur. Sic Terentius, Scilicet facturum, pro, scire licet.* Cenabis] *forte scripserat Quinctus, qui erat in locis urbi admodum propinquis, se esse post cenam Romam iturum. Cicero, qui præ fratris uidendi desiderio moram*

ram illam non ferret, Aduola, inquit: nimirum cenabis, cum ueneris.

EPISTOLA VIII.

Cn. Pompeio Magno, M. Licinio Crasso, COS.

LIBRVM MEVM] *hic liber, quo erat in extremo Iouis oratio, qui fuerit, ignoratur. de his certe, qui extant, nullus est, in quo Iupiter loquatur. crediderim, fuisse poema. nam, inducere Iouem loquentem, poeticum quiddam est, non oratorium. ac forte intelligendum est de uersibus illis, quibus acta consulatus sui persecutus est. mihi enim uenit in mentem cogitanti, Iouis in personam optime conuenire tres illos uersus, qui sunt in ad Atticum epistola* III *libri* II.

,, Interea cursus, quos prima a parte iuuentæ,
,, Quosq. adeo consul uirtute animoq. petisti,
,, Hos retine, atque auge famam, laudesq. bonorũ.

idq. uidetur illa oratio confirmare, quæ Sallustij nomine in Ciceronem inscribitur. Quid ego, inquit, plura de tua insolentia commemorem? quem Minerua omnes artes docuit, Iupiter optimus maximus in concilio deorum admisit. ut Ciceronem Iupiter, admissum in concilium deorum, illa fortasse oratione, qua de nunc ad fratrem scribit, sit allocutus. De non curantia] *rara uox, & fortasse sin-*

ſingularis, Curantia. itaque uidetur mihi, ceteris, opinor, item, duriuſcule poſita: tametſi, quæ pariter deſinant, aliarum uocum exempla non deſunt, ut uigilantia, iactantia, arrogantia, atque etiam negantia. ſed ſi, quia ſimilia in uſu multa ſint, eam tueri uolumus: cuius tamen teretes aures, rotundæq. ſint, is, non uideo, qui ferre poſſit negantem illam particulam, quæ antecedit. dixit quidem alibi Cicero, non corpus, cum exprimere uellet ἀσώματον: ut eadem forte licentia non curantiá pro ἀμελίᾳ dixerit. Mihi magis] *ut meæ uitæ rationem ad eius orationis, quam Iupiter habet, quaſi normam inſtituerem.* Sed tamen] *ita loquimur interdū, cum, omiſſo, qui erat inſtitutus, ſermone, nouam aggredimur narrationem. non enim eſt hic, Sed tamen, ea ſententia uſurpatum, ut indicet contrarium aliquid iis, quæ iam dixit.* Poſtridie quàm tu es profectus] *redierat Quinctus e Sardinia ſuperiore anno paullo poſt idus Maias, ut eſt ſupra in epiſtola, O litteras: hoc eſt, anno iam peracto. nam hæc epiſtola ſcripta eſt poſt III. id. Maias cum in extrema de ſenatuſconſulto III. id. Mai. facto mentionem fieri uideamus. rurſus igitur Quinctus Roma diſceſſerat.* Vibullio] *Rufo, Pompeii ſtudioſiſſimo, eiuſdemq. præfecto fabrum. epiſtola longa ad Lentulum, ad Atticum ſæpe, & Cæſar libro I. de bello ciuili.* Operibus] *uidetur eiuſmodi res fuiſſe, quæ fieri ſine publica conſenſione non poſſet. itaque dabat operam Cicero, ne Clodius*

aduer-

aduersaretur, & ut Pompeio, Crassoq. adiutoribus uteretur. opera uero ipsa, atque inscriptiones, de quibus laborabat Quinctus, crediderim significari in epistola I. *libri* III. *ubi mentio de Telluris æde fit. nam ad eam ædem fieri quiddam, atque inscribi, suo uidelicet nomine, Quinctus uolebat. id curauit Cicero, ut scribit ipse in eo loco, diligenter: statuam etiam fratris locauit.* Per Pompeium] *cum quo in gratiam anno proximo redierat, concionemq. acerbissimam in Marcellinum consulem, Pompeij Crassiq. conatibus obsistentem, habuerat. Dio lib.* XXXIX. P. Crassus] *Marci consulis filius, eloquentiæ cumprimis deditus; qui, lege Clodia promulgata, cum Romanæ iuuentutis uiginti fere millibus uestitum Ciceronis caussa mutauerat. Plutarchus.* Legatio libera] *hac utebantur, qui sui negotij caussa, ut exigendæ pecuniæ, uisitandi templa deorum, abesse diutius uolebant. alioqui senatoribus per leges non licebat. erat autem ex hoc genere uotiua legatio. nam ad Atticum ep.* 18. *l.* 2. *Libera, inquit, legatio uoti caussa datur. harum legationum definitum fuisse tempus, lege a C. Cæsare lata, ostenditur his uerbis in epistola ad Atticum* II. *lib.* XV. *Et habent, opinor, liberæ legationes definitum tempus lege Iulia; nec facile addi potest. ante legem Iuliam annum fuisse tẽpus lege ea, quam hic noster tulit in consulatu, ipse declarat libro* III. *de legibus. Hoc, inquit, genus legationis ego consul, nisi mihi leuissimus tribunus pl.*

pl. intercessisset, sustulissem: tamen minui tempus, et, quod erat infinitum, annuum feci. ita turpitudo manet, diuturnitate sublata. quo in loco liberas legationes, quasi turpes, nec satis aut ordine senatorio, aut republica dignas, multis uerbis exagitat. Nomen autem liberæ legationis inde ortum uidetur, quòd, introire in urbem, & rursus exire, liberam legationem habentibus liceret. quod in ea ipsa, quam proxime nominaui, ad Atticum epistola declaratur. ceteri porro honores, qui extra urbem gererentur, ingredientibus in urbem deponebantur. Per populum] *dandarum legationum ius ad senatum pertinebat. Clodius, si per senatum non posset, confugere ad populum cogitabat. id homines populares facere solitos esse, ut Cæsarem de prouincia, Vatinium de legatione, animaduerti.* Byzantium, aut Brogitarum] *ut a Byzantijs, quòd eos tribunus pl. ab exsilio sua lege restituerat; a Brogitaro autem, quòd eum Matris Magnæ templo præfecerat, promissam pecuniam exigeret. ideo subiungit Cicero, Plena res nummorum. hac utraque de re satis aperte in oratione pro Sextio. Lege, inquit, tribunicia Matris Magnæ Pessinuntius ille sacerdos expulsus, & spoliatus sacerdotio est; fanumq. sanctissimarum atque antiquissimarum religionum uenditum pecunia grandi Brogitaro, impuro homini, atque indigno illa religione, præsertim cum eam sibi ille non colendi, sed uiolandi caussa appetisset: reducti exsules Byzantium, condemnati*

demnati

demnati tum, cum indemnati ciues e ciuitate eijcie bantur. & pro domo sua: Idem tu una lege tulisti, ut Cyprius rex cum bonis omnibus sub præcone sub ijceretur, & exsules Byzantium reducerentur. in ea uero de aruspicum responsis, Quid ego, inquit, id admiror, qui, accepta pecunia, Pessinuntem ipsum, sedem domiciliumq. matris deorum, uastaris, & Brogitaro Gallogræco, impuro homini, ac nefa rio, totum illum locum, fanumq. uendideris? Et, quod ad Byzantios exsules attinet, negotium illud, tradit Plutarchus, M. Catoni a Clodio esse commissum, ut eo diutius, dum eos lege Clodia, hoc est iussu populi restitueret, ab urbe abesset: quo scilicet ipse magis ad libidinem suam, Cicerone expulso, Catone amandato, remp. uexare posset. exeundi igi tur Clodio caussa erat, ut syngraphas persequeretur suas. unde in ea de aruspicum responsis, Deiotarus, inquit, est rex iudicio senatus, per nos: Brogitarū putabo regem, si habuerit, unde tibi soluat, quod ei per syngrapham credidisti. Quod autem legitur, Aut Brogitarum, uix puto Latine dictum, cum ho minis nomen sit, non loci: ideoq. particula, ad, ui detur addenda. Aut utrunque] *uel, Vtroque, ut ad legationem referatur, malim legere: uel, si, Vtrunque, retinemus, ad uerbum, cupit, accommodetur.* Quod uolo] *de operibus, & inscriptionibus.* Ad nostrum Iouem] *ut ea, quæ Iu piter in extremo illo libro præcipit, obseruemus.* Ad III. id. Maii] *quàm multa peccauit incuria*

librariorum. hoc & quæ uſque ad extremam epiſtolam ſequuntur, recte nunc atque ordine ſunt impreſſa in noſtris libris, ijs, quos proxime edidimus. ceteris in omnibus, quotquot ad eam diem exierant, cum aliæ partes erant præpoſtere collocatæ, tum hæc ipſa, quæ nunc tractamus, quæ Pompeio & Craſſo cos. ſcripta eſſe facile cognoſcitur, coniuncta legebantur cum ea epiſtola, cuius initium eſt, Dederam ad te: quam eo ſcriptam, anno, quo Marcellinus & Philippus conſulatum geſſerunt, ſatis iam, cum eam exponeremus, probauimus: ut una epiſtola duobus annis perſcripta uideretur. hoc uitium cum hactenus nemo animaduertiſſet, deprehendi ſtatim, nec ita magno negotio, cum ad hunc locum interpretando perueniſſem. uetus enim hoc noſtrum eſt in exponendo, ut, cum aliquid, quod ad hiſtoriam pertineat, occurrit, illico reuocemus id ad temporum rationem; ne quid de noſtro tantum ſenſu litteris temere mandemus. temporum autem ratio certiſſima eſt, annorum per conſules conſideratio. quæ mihi ſæpe res, incredibile eſt, quantas ad uidendam ueritatem feneſtras aperuerit, quantosq. eadem patefecerit aliorum errores, qui, genus hoc diligentiæ aut, tanquam nimis laborioſum, refugientes, aut, quaſi leue, contemnentes, ea ſuos in libros retulerunt, quæ ſatis magnam reprehendendi ſtudioſis hominibus materiam præbeant. De ambitu] *eorum magiſtratuum cauſſa, quos proxime creari oportebat. ij prætores erant. nam con*

ſules ex interregno creati iam erant Pompeius, et Craſſus. qui cum id ſpectarent, quod etiam conſecuti ſunt, ut, petentibus præturam M. Catone, & P. Vatinio, Catoni Vatinius, integerrimo ciui omnium nequiſſimus, anteferretur; neque id ſe poſſe obtinere ſine ambitu ſperarent; cauere ſibi a legibus uoluerunt, ſenatuſconſulto facto, ne, qui præturam per ambitum cepiſſet, ei propterea fraudi eſſet. nimis hoc improbum atque iniquum uidetur, ſed patet ex Plutarcho in Catone Vticenſi his uerbis: οἱ δὲ καὶ τοῦτο δείσαντες, ὡς τῆς στρατηγίας ἀξιομάχου διὰ κάτωνα πρὸς τὴν ὑπάτειαν γενησομένης, πρῶτον μὲν ἐξαίφνης, καὶ τῶν πολλῶν ἀγνοούντων, βουλὴν συναγαγόντες, ἐψηφίσαντο, τοὺς αἱρεθέντας στρατηγοὺς εὐθὺς ἄρχειν, καὶ μὴ διαλιπόντας τὸν νόμιμον χρόνον: ἔπειτα διὰ τοῦ ψηφίσματος τὸ διδόναι δίκας ἀνεπεύθυνον κατασκευάσαντες, ὑπηρέτας αὐτῶν, καὶ φίλους ἐπὶ τὴν στρατηγίαν προσῆγον, αὐτοὶ μὲν δόντες ἀργύριον, αὐτοὶ δὲ ταῖς ψήφοις φερομέναις ἐφεστῶτες. et in Pompeio: τὸν κάτωνα τοῦ δήμου στρατηγὸν αἱρουμένου, καὶ τὴν ψῆφον ἐπιφέροντος, πομπήϊος ἔλυσε τὴν ἐκκλησίαν οἰωνοὺς αἰτιόμενος, ἀντίαν δὲ, καὶ βατίνιον ἀνηγόρευσαν, ἀργυρίῳ τὰς φυλὰς διαφθήραντες. eſt igitur hoc ſenatuſconſultum non, ut alia, contra ambitum, ſed pro ambitu. quod etiam inde fit apertius, quia factum eſt in Afranij ſententiam. is enim nihil ad uoluntatem Pompeij non adminiſtrabat, utpote qui conſulatum & eius opera adeptus eſſet, & eiuſdem arbitratu geſſiſſet, ut eſt ad Atti

cum, l. I. ep. 14. & 16. addo illud, quòd cum epistolam ita Cicero concluserit, Quid multa? tenent omnia; indicat, nihil, contra quàm uellent, esse factum. Quam ego dixeram] non, quam ego dixeram in senatu. non enim eò turpitudinis Cicero uenisset, ut, cum antea consul legem contra ambitum tulisset, idem sententiam in senatu diceret de impunitate ijs danda, qui per ambitũ deliquissent. expono igitur, Quam dixeram, de qua tecum locutus eram. Consules] Pompeius, & Crassus. Non sunt persecuti] noluerunt, inquit, discessionem fieri a senatu, quo posset intelligi, probarentur nec ne eorum sententiæ, qui Afranio &c. id est enim, persequi sententias, non, singulas omnium sententias rogare. Afranio cum essent assensi] hos necesse est non optime animatos in remp. fuisse, qui Afranij sententiam pro ambitu dictam secuti sint. id tamen argumentum uidetur mentis non omnino pessimæ, quòd addiderunt, ut prætores ita crearentur, ut dies LX priuati essent; eo nimirum consilio, ut accusare uolentibus eos, qui per ambitum prætores creati essent, spatium daretur. nam, si præturam protinus inijssent, accusandi locus non fuisset. non enim eos, qui essent in magistratu, licebat postulare. sed consules hoc non latuit: itaque persequi sententias eorum noluerunt. scriptumq́. est illud in senatusconsulto, quod supra posuimus, τοὺς αἱρεθέντας στρατηγοὺς εὐθὺς ἄρχειν. neque uero quisquam miretur, mense Feb. de creandis prætoribus

agi,

agi, qui mẽse Quinctili, post ue designari soliti essẽt. nam ita producta comitia erant, ut, anni parte iam exacta, quo anno geri præturã oportuisset, prætores tamen creati non dum essent: itaque dicit, Crearentur; cum designandi tempus abijsset. Dies LX.] *si recte atque ordine ageretur, nõ* LX. *tantum dies, sed menses quinque, eoq́. amplius, priuatos esse oportebat. Quinctili enim fere mense designabantur magistratus.* Repudiarunt] *Consules Pompeius & Crassus. nullam enim eius uidentur habuisse rationem, cum senatusconsultum pro ambitu fecerunt. uel potius, quia nomen eius, præturam petentis, recipere noluissent: primum, quòd uir optimus Cato, hoc est Pompeij Crassiq́. improbis conatibus aduersarius: deinde, quòd L. Domitio Ahenobarbo affinitate arctissime coniunctus. eius enim sororem, quod ex Plutarcho liquet, Domitius habebat in matrimonio. Domitium porro consulatu deiecerant, cum legitimus eius esset annus, Pompeius et Crassus.*

EPISTOLA IX.

Iisdem consulibus.

I N ISTO] *scripserat Quinctus ad Marcum, ideo se non exisse cum ipso, ne quando eum interpellaret. Marcus ita: Si in isto essem, quod tu scribis, ut tu me posses interpellare, ut mihi occupato tuus interuentus ullo modo mole-*

ſtus eſſet: ſane, ut hac afficerer moleſtia, nunquam accideret. tu enim, qui, quid ſit interpellare, optime noſti; nihil aliud, inquam eſſe, quàm intempeſtiue aliorum occupationibus interuenire; nunquam ad me, niſi tempeſtiuus, accederes: ne, quod eſſe uitium ſcis in hoc genere, in illud incurreres. deinde uolo tibi hoc licere apud me, ut nulla temporis, aut occupationis meæ ratione habita, cum libet, & quoties libet, appelles me, interpelles, obloquare, colloquare. An te Ateius] ita mihi nunquá eſſe moleſtus potes, quemadmodum nec tibi Ateius. An te Ateius, inquit, interpellat? aut interpellare poteſt? minime. itidem nec tu me: quando quidem, ut ille, ita tu ſcis, quid ſit interpellare; et importuni nunquam eſtis. Iſtius generis] genus enim quoddam eſt humanitatis, cum ad eos, quos amamus, arbitratu noſtro, qua uolumus hora, libere accedimus. quod, inquit, tu cum faceres, humanitatem docere quodam modo uidebaris. nunc autem, quando tibi uenit in mentem timere, ne me interpelles, hac humanitate te magiſtro non utor, ſed quòd ea, mihi uel ſine tuo exemplo, nota eſt, et placet ipſa per ſeſe. Tu uero] dixerat, primum: ſubiungendum erat, deinde. id, ut interdum ſolet, omittit; ſed ijs uerbis utitur, quæ, ſi ſententiam ſpectes, idem præſtant. Primum, inquit, ſi huius uerbi, interpellare, uim attendimus, tu me nunquam potes interpellare. quod enim uitium iuterpellatio ſignificat, id tu, cui notum eſt, uitares, cum ad me

nunquam

numquam ires, nisi oportune. deinde, etiam si tu, quid esset interpellare, non teneres, me tamen uellem, qui meus est in te amor, & appellares, & interpellares, magis, cum tua uoluntas ita ferret, quàm cũ mea postularet occupatio. Μετοπάταλος] *subito musarum furore percitus: cuiusmodi homines fundunt illi quidem, pede in uno stantes, multas uersuum centurias, eas tamen, quas, animo sedatiore qui sunt, ne semel quidem possint perlegere; ipsi tamen sua poemata, præsertim illico postquam ediderunt, immoderate ac stulte nimis amãt.* Inuisa] *quam ego nunc odi, cum eius caussa factũ intelligam, ut te, ab urbe discedens, non asportauerim, eadem scilicet, qua uectus ego sum, lectica; tibiq́., qui antea huius generis humanitatem colebas, occasionem dederim de interpellatione metuendi. Mouet me, quòd ueteres libri pro, inuisa, habent, infusa. qua ego in dictione ut me diu torserim, &, ut ille inquit, labrum sæpe momorderim, assequi tamen ingenio nihil potui, quod probarem. non enim, quæ huic uocabulo, infusa, subiecta res est, ea certe (aut ego prorsus fallor) in hac sententia locum habet. inuisa uero neque longe distat ab, infusa, & cum sententia uidetur optime congruere.* ἀντίεκτον] *placet, quod uideo scriptum esse in Bessarionis libro,* ἀντείσακτον *hoc est, adductam contra uoluntatem meam. ita, cum habemus ex antiquo libro, quod sententiam satis aptam continet, coniecturis meliora quærere non debemus.*

Ciceronis nostri] *filij tui*. Iterum ceteri omnes] *Iterum cum excusares te, quia mecum non ires, hoc attulisti, quòd domesticorum omnium caussa tibi manendum esset.* Suspicatus ero] *non modo si tu dixeris, te uereri, ne mihi molestus sis; sed etiam, si, hoc te animo esse, suspicione assequi potuero: nihil equidem propterea dicam; te tamen pari ulciscar uia. uerebor enim, &c.* Sic fit] *sic ulciscor eos, a quibus lacessor immerito.* οὐδ' ἐν αἴᾳ ἔζησας] *exemplo græcæ sententiæ cum utitur Cicero, fere aut prima tantum attingit uerba, reliqua, tanquam nota, prætermittit; aut ita totum recitat, ut aliqua tamen mutatione ad id, quod sibi propositum est, accommodet. utriusque generis plenæ sunt epistolæ. hic singula uerba quid ualeant, nemo est, qui non uideat. quid omnia simul spectent, mihi quidem obscurum est. quòd si, quonam ex poeta (certe enim hæc a poeta aliquo uidetur Cicero mutuatus) sumpta essent, tenerem; facile, opinor, esset sibi quid uellent, assequi. nunc, quia locum ignoramus, uel quòd non extet, uel quòd aliquando cognitus, memoriam nostram effugerit; affirmare de sententia certe nihil licet. nec placet inani coniectura nubes & inania captare.* Marium autem nostrum] *eum, ad quem scribit libro* VII *epistolarum, ut uulgo appellant, familiarium, hominem incommoda ualetudine, litterarum studio deditum. Scripserat Quinctus, libenter Marium quoque fuisse exiturum cum Marco, si esset inuitatus. caussam,*

sam, cur eum proficiscens non sustulerit, confert Cicero tum in ipsius infirmam ualetudinem, tum etiá in uillam apertam, ac ne rudem quidem. Coniecissem] *uerbi tralatio quiddam habet ad suá fruendi Marij cupiditatem indicandam.* Regis Ptolemæi] *quam Ptolemæus, Aegypti rex, qui a suis ciuibus eiectus, Romæ aliquandiu fuit, Anicio dono dederat, uni fortasse de suis creditoribus.* Octophoro] *quem octo serui gestarent. quod ipsum regiam potius, quàm priuati hominis lecticam arguit fuisse.* Aniciano] *de quo mihi Anicius commodauerat. & est is, de quo paullo post.* Machærophoris] *machæra uidetur fuisse, quam nunc spatham appellant. certe uagina condi solitam, iocus apud Plautum paullo obscenior demonstrat.* Centum] *non puto, Ciceronem huiusmodi comitatu esse usum. uix hoc Milonis, aut Clodij insaniæ tulissent. ac, si Ciceronem secuti essent, non extimuisset Marius, quasi ad aspectum nouæ rei. crediderim igitur, casu contigisse, ut eadem uia post octophorum Anicianum sequerentur illi machærophori, quibus uisis, Marium, qui non animo minus, quàm ualetudine, esset infirmus, hominum et machærarum subita specie perterritum, pæne corruisse.* Tunc] *forte uerius, hunc: de quo scilicet locuti sumus. facit enim hoc Cicero, cum de aliquo aggressus dicere, de eodem aliquid a re tamen proposita seiunctum, interponit: ut supra, cum de C. Catone tribuno pl. orsus esset dicere, deinde inter-*

po-

posuisset quiddam de familia uendita, rursus ad id, quod cœperat, reuersus, hoc utitur loquendi modo: Hunc igitur Catonem Lentulus a legibus remouit. Subtilitatem] acumen. Veteris urbanitatis] ueterum sales magna ex parte amissos esse, alibi quoque Cicero cõqueritur. Hoc uero mihi peculiare &c.] Peculiaria nostra sunt, quæ a nobis proprie possidentur, sic, ut ad neminem præterea neque possessio, neque fructus pertineat. Hoc uero] quòd si, inquit, Marius tecũ uenturus est, ut significas; mea erit hæc propria suauitas, mihi nullo cum homine communis, ut homine ingeniosissimo, atque humanissimo Mario ubique fruar, non modo in illis prædijs, quorum ille, mihi uicinus, quasi lumen est, uerum etiam hic, ubi nunc ædifico. Isto] qui tecum uenturus uidetur, Mario. Illorum] quæ tibi nota sunt, in agro Pompeiano: ubi uillam Marij fuisse, patet ex epistola 3. ad ipsum, fam. lib. 7. Lumen] luminis loco; æque gratum, ac lumen ipsum. nam, quæ lumine carent, loca, iocunditatis habent minus, quàm quæ Sol illustrat. Paratum sit] Marij caussa; ut sit, ubi homo infirmus commode excipiatur. nam ego ita sum philologus, hoc est, ita litterarum studiosus, ut mollis tamen minime sim: quales fere sunt, quos librorum consuetudo tenet. possum, inquit, uel cum fabris habitare. non enim mea philosophia luxum, & uoluptatem, & mollitiam sequitur. ea me, non oblectauit in Hymetto, monte Atticæ amœnissimo, sed in
area

area cum seruis Syris, qui ædificant, duriter exercuit. Iocatur, cum se philosophari in area, hoc est, suum studium in fabris exercendis ponere significat. Area Syra] *in qua serui Syri opus faciunt.* De interpellatione] *ad epistolæ partem respondet, in qua scripserat Quinctus, futurum, ut ipse & Marius eum, quàm minime possent, interpellarent.* De rep.] *hoc uidetur dicere. Philoctetes, ille Herculis comes, accepta a suis ciuibus, hoc est, a Græcis, iniuria, cum in Lemno insula destitutus est, execrabatur eos, a quibus eam iniuriam immerito tulisset. tu contra; cum eos ciues, qui nos indignissimis & iniquissimis modis uexarunt, doles tamen non optimo in statu esse, mutuis discordijs agitari. hoc animo te esse, mihi, inquit, molestum est. uellem, Philoctetem imitareris. De Philoctete, in Lemno a Græcis Troiam proficiscentibus derelicto, extat Sophoclis tragœdia.* Illa spectacula] *calamitates, & miserias suorum ciuium grauissimas.* Consolabor] *quasi præsens remedium manu teneat, ita pollicetur: credo, quia significet, facile esse, rationibus Quincto ostendere, quàm sine caussa doleat.* Hortus domi est] *Ruri uicinitas horti requiritur maxime: ut sit, non modo quo opsonia condiamus ad suauitatem, uerum etiam quo languentem stomachum quarundam herbarum acrimonia excitemus. Hortensia, inquit, non longe petemus.*

EPISTOLA X.

NON *puto hanc epiſtolam ſcriptam eſſe Appio & Ahenobarbo cos. quia, proxima quæ ſequitur, Ianuario menſe ſcriptam eſſe conſtat. aut, ſuo loco minime collocata. quòd ſi, Pompeio & Craſſo, ſcripta eſt: ne ſic quidem ſuum locum obtinebit. nam eam, quæ ante proximam legitur, poſt* IIII *id. Mai. ſcriptam uidemus: hæc porro ante pridie id. Apr. Quare ſiue Pompeio & Craſſo, ſiue Appio & Ahenobarbo cos. eſt data; non eſt ad ordinis rationem conſtituta. crediderim tamen ſcriptã eſſe potius anno Pompeij & Craſſi: quia, ſi anno Appij & Ahenobarbi ſcripta eſſet, abſque dubio de itione Quincti ad Cæſarem mẽtionem aliquam feciſſet; cum ad paucos dies ad eum Quinctus profecturus eſſet? nam Arimini Quinctum fuiſſe menſe Maio, hoc eſt, in Cæſaris prouincia, legimus infra.* Conuicio] *acriter: quaſi conuiciantum morem referrent, cum litterarum officium, diutius iam deſideratum, Ciceroni exprobrarent. ſic in epiſtola, quæ ſequitur proxima, conuicio, dixit, pro querela ſatis libera, minime tamẽ pro conuicio.* Codicilli] *ſcriptorum genus in ceratis tabulis, quo ueteres utebantur, ubi properanter aliquid, ac breuiter, quod inſtar epiſtolæ non eſſet, exarare cogitarent: ut apud amicum in cena, foris, in itinere, uel naui, ſi charta præſto non eſſet.*

set. dabant deinde amanuensi, ut descriptæ inde litteræ mitterentur. interdum etiam ipsos mittebant codicillos. quod hæc ipsa ad Quinctum epistola perspicue probat. non missos uerba illa ad Papirium demonstrant: Accubueram hora nona, cum ad te harum exemplum in codicllis exaraui. Nam res quidem ipsa] *ideo commisi, ut tu me describendo urgeres, quia neque res ipsa, de qua scire aliquid uelles, neque omnino ulla de re dies is, quo tu es profectus, argumenti quidquam dabat.* Deesse non solet] *cum res tamen certa, de qua sermo sit, nobis deest.* Alucinari] *certa re non proposita loqui, huc illuc errantium more ferri. est enim alucinari, aberrare, non consistere, ut ait Nonius: & ab ἀλύειν deductum, scripsit Cloatius Verres. propterea sine aspiratione, unico l, scribi debet: & in hoc antiquus item Bessarionis liber consentit.* Tenediorum] *petitum est a legatis ex insula Tenedo missis, ut Tenedij suis legibus uiuerent. negatum. potius enim censuit senatus, ut eadem condicione, qua ceteri in prouincia populi Romani, tenerentur, hoc est, ut legibus a populo Romano aut a prouinciali magistratu datis uterentur.* Securi Tenedia] *ictu uehementi; cum uniuersus fere senatus contra Tenediorum libertatem consentiret. et, securi Tenedia, cum dixit, quasi quodam ioco allusit ad ueterem illam siue fabulam, siue historiam de Tenne rege, a quo insula nomen accepit; qui leges sanxit, si quis adulterum deprehendisset,*

set, ut eum securi interficeret: idq́. seruauit ita diligenter, ut etiam de filio suo deprehenso interrogatus, quid fieri oporteret, respondisse dicatur; id fieret, quod lex iuberet. inde datus locus prouerbio de Tenedia securi, in ijs rebus, quæ præciduntur. Heraclides ἐν τῷ περὶ πολιτειῶν. Bibulum] *Marcum, C. Cæsaris in consulatu collegam.* Calidium] *Marcum, oratorem dulcem potius, quã uehementem; qui prætor in Cicerone restituendo diligenter operam nauauit. in Bruto, & oratione post reditum in senatu.* Fauonium] *Marcum, Catonis amicum, & æmulum in tuenda libertate, atque insectanda paucorum potentia. interfectum post obitum Cæsaris triumuirorum iussu, Suetonius tradit. Et ordine Bibulus, Calidius, Fauonius, habita dignitatis gestorumq́. magistratuum ratione, nominantur. nam Bibulus consularis, Calidius prætorius, Fauonius necdum ædilicius. quod in Catone scriptum est apud Plutarchum.* De te] *quia Tenedum & Sipylum Quinctus, cum esset in Asia pro prætore, triennio ante rexerat. Sypili autem legati potius, quàm Tenedi, Quinctum in senatu laudarant.* Vnum] *in eo consilio, ubi de Sextij postulatione deliberatum est.* Pansæ] *postulantis aliquid, opinor, pro publicanis contra Asiaticos, quod ei concedi, ius non esset. nam inter prouinciales & publicanos uectigalium caussa nunquam defuit contentio.* Neque tibi, neque Pomponio deero] *forte, ut cómunem utriusque*

rem

rem in aliqua caussa defenderet. Poemata] *si de ijs, qui nunc extant, Lucretij uersibus intelligit; non uidetur, poemata, satis proprie dixisse. poeticam enim, definit Aristoteles, imitationē esse. at in opere suo (de eo, quod in manibus est, loquor) non imitatur Lucretius, sed ipsam rem, ut est, ita docet. eadem oratione Empedoclem, qui uersibus de rerum natura scripsit, Aristoteles idem esse poetam negat. uerum alia præterea, quæ fortasse poemata recte possent appellari, scripsit Lucretius: quod ex Varrone, Charisio, alijs colligitur. aut puta Ciceronem, etiam si definitionē Aristotelis teneret, uoluisse tamen cum populo, quod e uersibus constaret, id poema nominare; item ut tribunatum pl. & ipse & Liuius magistratum appellant; quem tamen non esse magistratum, Plutarchus* ἐν τῷ τῶν προβλημάτων *multis probat argumentis. etiam in Oratore, non se rationem, sed consuetudinem in loquendo sequi, tradidit his uerbis: Vsum dicendi populo concessi, scientiam mihi reseruaui.* Vt scribis, ita sunt,] *eiusmodi sunt, qualia tu scribis esse, multis illa quidem ingenij luminibus, multis tamen etiam artis. quibus uerbis plus in Lucretio declarat ingenij, quàm artis, esse. quod sane hi quoque ipsi, qui ad nostram ætatem peruenerunt, sex illius libri satis indicant.* Hominem non putabo] *forte scripserat Quinctus, rediturum se esse in urbem, cum legisset ea, quæ Sallustius Empedocleo more uersibus tractauerat. eam morandi caussam M. Cicero*

repre-

reprehendit. *Virum, inquit, te putabo, cum ueneris: si Sallustij Empedoclea legeris, hominem non putabo.* Laudis enim est, uirum uocari; hominem, non item. quia, etiam in quibus nihil laudes, homines tamen sunt; qui uero de hominibus ipsis excellunt, uiros cum laude nominamus. itaque in Bruto, *Vidi, inquit, Mitilenis uirum, & uidi plane uirum.* et ad Att. ep. 15. l. 5. *O uirum, o ciuem Memmium.* et apud Terentium in Hæcyra: *Tu uirum me, aut hominem deputas adeo esse?*

EPISTOLA XI.

Ap. Claudio Pulchro, L. Domitio Ahenobarbo, COS.

PRIDIE idus] *Ianuarij, an Februarij? Februarij. nam pridie idus Ianuarij senatus haberi non poterat. erat enim dies comitialis, ut uetus Romanum Kalendarium significat. pridie autem idus Ianuarij nefastus erat: quo dierum genere senatus habebatur. scripsit autem hanc epistolam idibus, mane, posteaq. quod idibus est actum, scripsit postridie idus: &, quod postridie idus, Lupercalibus. patet ex epistola sequenti.* Populi] *stantis ante fores curiæ in Græcostasi, & gradibus. itaque in epistola I. huius libri, Eius, inquit, operæ repente a Græcostasi, & gradibus clamorem satis magnum sustulerunt.* Conuicio]

cio] *an Appio consuli populus conuicium diceret? nihil ne metueret illos fasces, quos in manibus lictorum, ante curiæ fores consuli præstolantium, uideret? quid igitur est, Conuicio? clamore, & querela paullo liberiore. sic in proxima, quæ antecedit, epistola: Epistolam hanc conuicio efflagitarunt codicilli tui.* Commageno] *Antiocho, Commagenes rege: cuius regni caput Samosata fuit, in Asia, citra montem Taurum. de hoc rege meminit epist. 1. 3. & 4. lib. 15. fam.* Rem] *petierat, opinor, ut ei regni possessio senatusconsulto confirmaretur. idq́. uidentur indicare quæ proxime sequuntur uerba, de oppidulo extorto.* Discussseram] *abieceram: ita contra eum locutus eram in senatu, ut tota res ad nihilum recideret. discusserat autem, non pridie idus, sed ante. nam pridie idus nihil actum in senatu uidetur. coactus enim consul populi conuicio senatum statim dimittere.* Blanditur] *metu: ne itidem exteris legatis, aut regibus, aliquid a senatu petentibus, obsistam. quod ideo Appius nolle uidebatur, quia, cum aliquid eorum caussa senatus decreuisset, munera mercedis loco, aut etiam pactam mercedem consuli, qui ad senatum retulisset, dare consueßent. id significant illa uerba, quæ sequuntur: Videt, hoc genere dicendi si utar in ceteris, Februarium sterilem futurum.* Hoc genere dicendi] *quo facile cõsequi possum, ut ea, quæ petuntur, senatus minime concedat.* Februarium] *reliquos Februarij dies. nam epi-*

ſtola ſcripta eſt poſt idus Februarij. Et Zeugmate] *affirmo, Et Zeugmate, Ciceronis non eſſe: &, ut olim in iure ſolebant, ſic ego ſponſionẽ facerem, ni gloſſema ſit. oppidum enim in Commagene, poſitum in Euphrate, nullum fuit, præter Zeugma: de quo Plinius libro naturalis hiſtoriæ* v. *ſic: Latitudo a Seleucia Pieria, ad oppidum in Euphrate Zeugma,* CLXXV. M. P. *& ibidem infra: Oppida alluuntur Epiphania & Antiochia, quæ ad Euphratem uocantur: item Zeugma,* LXXII. M. P. *a Samoſatis, tranſitu Euphratis nobile. in libro Beſſarionis eſt, in Euphrate & Zeugmate.* Cæſare conſule.] *aut, quia conſulatũ Cæſar ſolus geſſit, Bibulo collega domi incluſo: aut, quia Cæſar ad ſenatum retulit de honore togæ prætextæ Commageno retigi impertiendo.* Quod uult] *hoc totum quid ſibi uelit, non aſſequor: nec pudebit unquam fateri neſcire, quod neſciam: etiã, ſi cuius me ex his tenebris eduxerit induſtria, æque lætabor, ac ſi, quod nunc quæro, meo ipſius ingenio nactus eſſem.* Decernendum nihil cenſeo] *ex ſententia petentis Commageni. erat autẽ hæc in ſentẽtijs ſenatorijs, ubi nihil nouari placeret, uſitata concluſio: Decernendum nihil cenſeo. Sic & Liuius lib.* XLI. *Ego, inquit, nihil noui cenſeo decernendum.* Busrhenum] *regis barbari nomen; qui tamen paullo, quàm Commagenus, erat nobilior. ei quoque permiſerat ſenatus, ut prætexta, itidem ut magiſtratus Romani, poſſet uti;*
cum

cum nobiles inique ferrent, eo barbaros honore impertiri, qui magiſtratuum Romanorum proprius eſſe deberet. Genus, & locum] *ſalſum genus: locum, materiam eiuſmodi, in qua dicta dicere facillimum ſit.* Reliqua diſcutere] *ita contra reliquas legationes dicere, nihil ut omnino a ſenatu obtineát. quod ſi fiat, eripietur Appio pecunia, quam cupiditate iam ac ſpe deuorauit.* Iouis hoſpitalis] *cum, hoſpitibus meis, Græcis hominibus, intercedentibus, in gratiam cum eo redierim.* Fugerat] *hactenus in mentem non uenerat, ſuperiora ſcribenti.* Optandum, quàm ſpernandum] *uidetur Balbus ad Cæſarem ſcripſiſſe, itemq., ut opinor, Cæſar ipſe; ſi uellet, Quinctum ad eum iturum, ut operam in bello nauaret. ſuam eius rei cupiditatem Cæſar indicat, cum reſpondit, optandum magis, quàm ſperandum.* Ne ſis aſpernatus] *ita iocus eſt, ut ſerio tamen dictum uideri poſſit. Scripſerat Cæſar tale quid: argentum ſibi non eſſe, unde Quinctum ditare poſſet: ſtudium & beneuolentiam, quæq. in ſua poteſtate eſſent, ei non defutura.* Arcæ noſtræ] *iocus ioco relatus. ſi tu, inquit, eges; nos non abundamus. itaque arcæ noſtræ noli confidere. nam ſi decoxeris, ego te meis nummis tuo ære alieno non expediam. Et eſt hic, conturbare, pro, decoquere. quo ſenſu dixit Martialis:*

Conturbabit Atlas; & non erit uncia tota,
Decidat tecum qua pater ipſe deum.

Singulorum dierum] *ita uidetur feciſſe. nam*

hanc epistolam scripsit, ut dixi, idibus, sequentem postridie idus, aliam, quæ non extat, Lupercalibus. alibi aliud significat, ut ostendimus in commẽtarijs ad Atticum. Vere autem iocus ille Cæsaris fuit de sua egestate. uictis enim sæpe Gallis, ex eorum spolijs, & urbium direptione uim pecuniæ maximam coegerat; ut qui, belli ciuilis initio, uni Paullo consuli talentorum M D *dono dederit.*
Fere cum tuo reditu iungentur] *id est, eo fere tempore perferentur ad te, quo tu reditum ad nos adornabis.* Suæ ædes urerentur] *quòd in domo consulis, quò salutandi ac deducendi caussa quamplurimi conuenirent, caminum esse oporteret, sæuiente frigore, luculentissimum.*

EPISTOLA XII.

Iisdem consulibus.

RISI niuem atram] *de qua scripsisti. Anaxagoræ fuit opinio, niuem atram esse, quòd ex aqua fieret, quæ nigra esset: inepto ac falso argumento. sed hoc nihil ad hunc locum. scripserat forte Quinctus iocose, niuem se atram inuenisse, illam inquam, Anaxagoræ; quasi tristem minimeq. iocundam; quia scilicet ei per niues incommodissimo itinere eundum, ac forte etiã in ipsis niuibus cum hoste, non sine summo uitæ discrimine, pugnandum foret.* De Pompeio] *nõ*
de-

debere nos unius Pompeij amicitia niti: Cæsarem simul esse complectendum, ut amicum Pompeio firmiorem. Canto] *in ore frequenter habeo, prædico. Terentius: - Qui harum mores cantabat mihi.* In sinu est, neque discingor] *faueo, ne que fauere unquam desinam. ductum a rebus carissimis, quas in sinu gestamus; quæ ne excidant, nó discingimur.* Idus] *Februarij. scripsit autem hanc epistolam postridie idus mane. quod extrema epistolæ uerba declarant.* Decimus erat Cœlio dies] *is dies, quo reus M. Cœlius caussam de ui dicere prætoris edicto debebat. sic enim erat in con suetudine positum. nam & Pedianus in commentario Cornelianæ, Reum, inquit, Cornelium duo fratres Cominij lege Cornelia de maiestate fecerút. et cum L. Cassius prætor decimo die, ut mos est, adesse iussisset; eoq. die ipse non affuisset: circumuéti sunt ante tribunal eius accusatores a notis operarum ducibus. Eos iurisconsulti iustos dies uocant.* Cœlio] *M. Cœlio Rufo, qui tribunatum pl. gessit, Cn. Pompeio Magno III. consule; ædilitatem curulem, L. Aemilio Paullo, C. Claudio Marcello; præturam, C. Cæsare, P. Seruilio cos. anno uno post ædilitatem, quod equidem miror: cum prætura biennio ab ædilitate distet.* Domitius] *Cn. Domitius prætor. Nolo quenquam in prænominibus errare. duo eodem tempore Cn. Domitij fuerunt: uterque præturam gessit: ad utrunque Cicero dixit. horum alter est Cn. Domitius Caluinus,*

uinus, qui tribunus pl. fuerat Cæſare & Bibulo cos. ut indicant oratio pro Sextio, interrogatio in Vatinium: & poſt biennium (ædilitatem enim omiſit, ut multi) præturam geſſit, Marcellino & Philippo cos. ut eædem duæ oratio & interrogatio docent. in prætura de ambitu quæſiuit, & apud eũ Cicero Beſtiam defendit, ut in hoc ipſo libro ſupra cognoſcitur. anno, qui poſt annum, quo ſcripta eſt hæc epiſtola, ſequitur proximus, conſulatum geſſit cum M. Meſſalla. itaque ſatis patet, non eſſe hunc, qui de Cœlio quæſtionem exercuit: cum & inter præturam conſulatumq́. biennium intercedat; &, præturam ab illo, non hoc anno, hoc eſt Appio Aheno barbo cos. geſtam, ſed Marcellino & Philippo cos. iam oſtenderim. Alter eſt Cn. Domitius hic, qui de ui cognouit in cauſſa Cœlij, quem in ipſa oratione Cicero appellat. conſulatum nunquam geſſit.

Ad numerum iudices non habuit] *cum eo die, quo cauſſam dici ex edicto oporteret, iudices eo, quo opus erat, numero non affuiſſent; irrita fiebat accuſatio; ut integrum tamen eſſet, ſi quis eam præterea uellet inſtituere: quod in hac Cœlij cauſſa timet Cicero, cum ait: Vereor, ne homo teter & ferus Pola Seruius ad accuſationem ueniat. atque etiam renouatam eſſe accuſationem M. Cœlij, ipſa declarat Ciceronis oratio, initio menſis Aprilis habita, ludis feſtisq́. publicis, ſatis longo poſt idus Februarias, qui decimus erat Cœlio dies, interuallo. Poſuimus cauſſam unam accuſationis, quæ inſtituta eſſet,*

esset, omittendæ. altera fuit, cum accusatores, quo die reus adesset, ad agendum non uenissent. hoc ex Pediani uerbis animaduerto. inquit enim sic, in eo, quo de proxime memini, cõmentario. Postero die, cum P. Cassius prætor assedisset, & citati accusatores non adessent; exemptum est nomen de reis Cornelij. Ergo, cum in caussis quatuor interueniant, prætor, iudices, accusator, reus; ex numero iudicum, & ex accusatoris absentia fieri poterat, ut reus, quod quidem ad ceptam accusationem pertineret, dimitteretur. de reo autem dubium non est, quin, si ad diem dictam non adesset, condemnaretur. prætoris diuersa ratio fuit. nam etsi, quo die reum adesse iussisset, ipse non affuisset, deinde tamen peragere quæstionem poterat. idq. L. Cassii prætoris exemplo cognoscitur, de quo idem Pedianus in eodem loco. Quod ad iudicum numerum attinet, non eundem uideo fuisse in omnibus caussis. in caussa Milonis, quæ & ipsa de ui fuit, unum & quinquaginta reperio. is fuerit ne legitimus & ordinarius numerus in omnibus caussis de ui, an tum primum noua Pompeij lege de ui institutus, satis est a nobis accurate consideratum in libro de iudicijs.

Pola Seruius] *nouum est, ut pronomen post cognomen ponatur. Liuius tamen semel, quod meminerim, ita locutus; cum Manlium Cnæum appel lat. Polam hunc aut de gente Clodia, plebeia tamẽ, aut certe gentis Clodiæ studiosissimum opinor fuisse. nam in epistola M. Cœlij ad Ciceronem, eius ope-*

ra, uideo, *Ap. Pulchrum, P. Clodij fratrem, in accusando Cœlio uti cogitasse. et puto Seruium istum accusationes factitasse, primum, quia ferum hominem hic appellat Cicero; deinde, quòd in ea Cœlij epistola ita scriptum est: Non destitit accerse re Polam Seruium accusatorem, inire cum Domitio consilia.* Veniat] *non uenit tamen. nam accusauit Cœlium Atratinus Sempronius adolescens, ut in oratione patet.* Noster] *primum, quia equitis R. filius, itidem ut Cicero: deinde, quia Ciceronis amantissimus: quod utriusque indicant epistolæ: cui etiam curam collocandæ filiæ Cicero dedit, cum iret in prouinciam.* A gente Clodia] *quia Clodia, P. Clodij soror, quæ Q. Metelli Celeris uxor fuerat, suas omnes ad oppugnandum Cœlium opes contulerat; ut oratio pro ipso demonstrat.* Tyriis] *legationibus Tyro missis, ut de publicanis quererentur. nam inter prouinciales & publicanos, ob nimis acerbam uectigalium exactione, aut nimis lentam solutionem, nunquam fere negotium non fuit.* Syriaci] *quia Tyrus in Phœnicia: quæ Syriæ pars fuit.* Vexatus] *a publicanis, in quos iniquissimus fuerat: quod indicant illa uerba in oratione de prouincijs: Iam uero publicanos miseros tradidit in seruitutem Iudæis, & Syris, nationibus natis seruituti. & quæ sequuntur. et Dio libro XXXIX. et hic in ep. I I. lib. I I I.* Gabinius] *qui Syriæ imperio proconsulari præfuerat, & hoc anno Romam decessit; ut infra, ep. I. l. 3.* Domitio] *Ahenobarbo,*

bo, cos. Prosecuti] *cur enim ei nūc in senatu male dicerent, quem iam essent cum equis prosecuti? pro secuti autem quò? an, cum e prouincia decederet? non puto. nimium enim multo post Gabinius ad ur bem peruenit: ut simile ueri uix esse uideatur, tot ab eo menses itinere esse consumptos. malo, cum i- ret in prouinciam.* Noster Lamia] *Veteres li- bri, C. noster Lamia. mallem, L. noster Lamia: ut intelligatur Lucius ille Aelius Lamia, princeps equestris ordinis, Ciceronis studiosissimus: de quo sic in epistola ad Brutum: Clodianis temporibus, cum equestris ordinis princeps esset, proq. mea salu te accerrime propugnaret, a Gabinio consule relega tus est. & in oratione pro Sextio, & ubi non? Ad do illud, Noster, dici, ob eandem, qua M. Cœlius, caussam, quòd, sicuti Cicero, equestri loco natus.* Equites Romani] *horū in numero Lamiā, qui respondit Domitio, fuisse constat. quòd si eques La mia; quo iure in senatum uenit? nam qui senatoriū ordinem est adeptus; retinet ille quidem equestria ornamenta, annulum, equum publicum; eques ta- men, & equestris ordinis neque est, neque dicitur, sed senator, & ordinis senatorij. itaque legitur a- pud ueteres, Pompeium, cum eques Romanus ad huc esset, triumphasse: quia scilicet non dum lectus esset in senatum. quo facto, desiit esse eques Roma nus. ergo si eques Lamia; quod satis apparet; non ideo in senatu, quia senator esset; sed quia cum pu- blicanis, qui erant omnes equites, quasi dux eorum*

ac

ac princeps introierat. nam et in epistola, cuius proxime uerba recitaui, princeps equestris ordinis dicitur fuisse Pisone & Gabinio cos. hic postea gessit ædilitatem curulem, ut in eadem est epistola: deindeq. in senatum aditum habuit, non modo iure gesti magistratus, (hoc enim soli curules magistratus iuris habebant, ut in libro de senatu docuimus) uerum etiam quia proximis a censoribus, Appio & Pisone, lectum esse in senatu, uerisimile est. Dissolute enim iudicatis] qui si uere iudicaretis, condemnarentur ij, quibus, improbe agendo, simillimum se Vatinius præbet. sperat enim, impune sibi fore, quia dissolute iudicatis. Diximus iam, hoc tempore lege Aurelia tres ordines iudicasse, senatores, equites, tribunos ærarios. Laudatis] reos: quos si absoluimus, quid reprehenditis, cum eosdem uos laudetis? Mos erat, ut auctoritate præditi uiri reos in iudicio, antequam sententiæ ferrentur, laudarent. pleni exemplorum libri. Nox diremit] senatus haberi de nocte non poterat. ideoq. reprehendit Cicero in Philippicis quædam senatusconsulta uespertina, quæ fecerat Antonius. testatur idem et Gellius. Comitialibus] qui nulli dum fuerant. nam toto mense Feb. comitiales qui fuerunt, omnes post Quirinalia, nec plures quàm sex fuisse constat. comitiales autem erant de numero fastorum. sed eodem tempore & lege, & cum populo non agebatur: si lege, non cum populo: si cum populo, non lege. itaque licebat utrunque: sed eodem tem-

tempore utrunque non fiebat. ſenatus autem per
eos dies non habebatur. contraq́. qui dies faſti non
erant comitiales, ijs et lege agi, et haberi ſenatum,
idq́. eo die, confectis iudicijs, licebat: factumq́. a-
nimaduertimus. Interpretatur] *Hinc, opinor,*
ſuam Appius hauriebat interpretationem. Veta-
bat Pupia lex, haberi ſenatum a XVIII. K*al.*
Febr. uſque ad K*al. Febr. tametſi dies eſſent duo,*
faſtus unus, alter nefaſtus, ille IV, *hic* III. K*al.*
Febr. quibus, niſi Pupia lege contra ſancitum eſſet,
ſenatus haberi potuiſſet. Cautum erat præterea ea
dem lege, ne, niſi perfectis, aut reiectis legationi
bus, alijs de rebus ſenatus haberetur. ſic igitur ſuã
opinionem, aut uoluntatem potius tueri Appius po
terat. Quid uetat Pupia lex? id ſcilicet, haberi ſe
natum menſe Febr. niſi perfectis aut reiectis lega-
tionibus. ego legi pareo: ſenatum alia de re, præ-
terquam perficiendarum legationum cauſsa, non ha
beo. ea quidem me non impedit, quo minus audien
dis legationibus ſenatum dem. nihil enim in ea tale
ſcriptum eſt, ſed hoc tantum, ne ſenatus habeatur,
niſi perfectis aut reiectis legationibus. Cogi autem
ſe Gabinia lege, contendebat Appius: quia, cum in
lege ſcriptum eſſet, ut quotidie ſenatus legationibus
daretur menſe Februario; uerbum, quotidie, uo-
lebat omnes Februarij dies comprehendere, ſiue co
mitiales, quibus haberi ſenatus non poterat, ſiue
non comitiales. Gabinius autem, quotidie, dixerat,
non de omnibus plane diebus, ſed de omnibus ijs,
qui

qui quidem comitiales non essent; quia scilicet habe ri senatum eo mense nulla omnino de re, nisi legatio num caussa, uolebat. nec dubito, quin leges hæ tri buniciæ fuerint: siquidem senatum quibusdam qua- si condicionibus coercent. de Pupiæ sententia lo- cus extat in epistola ad P. Lentulum. Ita putan tur] *non dixit: detruduntur comitia; sed putantur detrudi: quia certum non erat, an Appius, id quod affirmabat, habiturus esset senatum per omnes reli quos Februarij dies, etiam comitiales. nam si, ut solebat, non habuisset senatum Appius comitiali- bus Febr. diebus; habere comitia potuisset.* Co- mitia] *quid hoc? an comitiorum tempus adest ante Quinctilem mensem? nunquam sane, si ordine res agatur: sed extra ordinem interdum. nam, cum Appius ipse et Ahenobarbus consules essent creati ex interregno, creandorum prætorum cura ad eos pertinebat, qui proximo superiore anno designati non fuerant: eaq. comitia consules in hoc usque tem pus duxerant: sicuti Pompeius et Crassus anno pro ximo, cum ipsi creati essent consules ex interregno, comitia tamen rogandis prætoribus non ante men- sem Maium habuerunt: quod supra ostendimus. his porro comitijs prætorem creatum M. Catonem, hi storiæ, demonstrant; qui superiore anno iniquissi- mam, prælato homine improbo P. Vatinio, repul sam, tulerat. Plutarchus, & alij.* His comitia libus] *sex Februarij mensis diebus comitialibus, quibus habere senatum Appius constituerat.* Tri

buni pl.] *maxime C. Memmius, qui eum de repetundis postulauit. ep. 1. l. 3.* De Gabinio] *ut ei, Syriam prouinciam contra leges & iura sociorum administranti, imperium abrogetur.* Acturos] *rogationem, ut puto, promulgaturos; sicuti biennio ante C. Cato tribunus pl. rogationem de abrogando Lentulo Spintheri imperio promulgauerat. ep. 3.* Callisthenem, & Philistum] *quorum uterque scripserat historiam, Callisthenes Olinthius de rebus gestis Alexandri, Siculus Philistus cum alijs de rebus, tum de Dionysio Siciliæ tyranno.* Redeo] *uidetur accipiendum, pro, uenio. nam neque in hac epistola, neque in superiore, pridie scripta, uerbum ullum de Callisthene & Philisto. aut, Redeo, quia cum cœpissem tuis litteris respondere; iamq. de niue atra, & de Pompeio scripsissem; interposui non nulla de rebus urbanis. redeo igitur ad tuas litteras, quibus cœperam respondere.* Volutatum] *assidue uersatum. nota tralatio, sic, uersari in libris, uerbo idem significante, paullo tamẽ, ut uidetur, leniore.* Vulgare & notum negotium] *locutus est in historia sua Callisthenes, non exquisite, quod ad sententias attinet, sed quo modo homines uulgo loquuntur, itidem ut aliquot Græci suis in libris.* Capitalis] *grauis, capita rerum attingens.* De Dionysio] *ubi de seniore Dionysio scribit, a quo in exsilium missus est. nam de iuniore uix potuit, magnis districtus negotijs: de seniore spatium ei non defuit ad scribendum, cum circa A-*

driam otiosus exsularet. Pusillus Thucydides] *est enim densus, & breuis, & semper instans sibi Thucydides: quibus eum uerbis designauit Quinctilianus. pusillus autem, quia non ita multa scripserat, ut Thucydides*. Ipse etenim ueterator] *delectat me Philistus non tam, quia capitalis, creber, acutus, quàm quòd ipse Dionysius, de quo scribit, astutus in primis ac uafer est: quæ tum, narrante Philisto, tum ipsa per sese delectant*. Perfamiliaris] *loquitur enim Philistus de familiarissimo suo, & ea tractat, quæ ipse nouit optime omnium*. Ad historiam] *scribendam; cum ueteres iam legisset historicos*. Lupercalibus] *cras. nam hæc epistola scripta est postridie idus, mane. et Lupercalibus item mane scribere cogitabat ea, quæ postridie idus essent acta*. Quàm bellissime] *quàm potes iocundissime. bellum enim non ad pulchritudinem, sed ad iocunditatem & commoditatem quandam refertur: ut bella puella, non quæ forma, sed quæ elegantia, & quadam quasi gratia intuentium oculos tenet. sic epistolam bellam uocat ad Atticum lib.* IV. *ep. 6. quam scripserat ad Lucceium; quod esset historiarũ pigmentis haud paullo, quàm ceteræ epistolæ, nitidior, atque ornatior*.

EPI-

EPISTOLA XIII.

Iisdem consulibus.

DISCESSV nostro] *statim postquam a te discessi.* Arimino]*primo prouinciæ Cæsaris oppido: cum ad Cæsarem Quinctus proficisceretur.* Ceterum]*alioqui, ceteroqui.* Dixeram] *non quæ dixeram me scribere, sed quæ me esse scripturum ostenderam. libros enim de republica, quos intelligit, aggressus est scribere in Cumano, ut ep. 5. l. 3. quos libros, magno litterarum detrimento, temporum extinxit iniuria, uno Scipionis excepto somnio; quod, quasi scalmum ex naufragio, fortuna seruauit.* Spissum] *difficile. nota significatio. ut fam. l. 2. ep. 10.* Adiungendis] *ad amicitiam: ut in posterum non modo reip. uerum etiam ipse mihi consulam, salutis pariter & dignitatis habita ratione. quod antea minus a me factum, nunc, meo malo doctus, te mandante corrigam.* Discat] *Tyrannione docente. ep. 4.* Otio] *quo in urbe egebat, iudicijs reiq. publicæ procuratione districtus.* Minore] *scio, recte dictum Minore; ut a maiore, Quincti filio, distinguatur; quo modo & Africanus maior, Africanus minor; Cato maior, Cato minor: moueor tamen suspicione nõ nulla, ne glossema fuerit, additum ad illud, Nostro. cur enim, cum ad fratrem scribat, adiungat, minore?*

re? non ne satis filium suum ab illius filio distinxit, cum de suo dixit, Nostro; de illo, Tuum? Digeras, persequare, conficias.] *digerere, prudentiæ est; persequi, diligentiæ; conficere, constantiæ: quibus tribus uirtutibus officium eius, cui aliquid mandatum est, omne continetur.* Splendidum] *refertur ad diuitias. nec desunt exempla.* Liberalitate] *officijs, humanitate.* Tribunus mil.] *tribunorum mil. duo genera Pedianus facit, Rufulos, in exercitu creatos; et comitiatos, Romæ.*

EPISTOLA XIV.

Iisdem consulibus.

BLANDENONAE] *mendosum locum existimo, &, cur, existimem, caussas tres habeo, sententiam, geographiam, ueteres libros: sententiam, quia, cum dicat Cicero, Deinde alteras, dictio, Deinde, satis indicat non eum eodem die accepisse litteras et Placentiæ datas & Blandenonæ. itaque in, Blandenonæ, dies, quo accepit eas litteras, uidetur inesse, sed mendo perturbata latet. geographia me monet, quia loci huius mentionem, ut geographos omnes euoluerim, nullam tamen inueni. suspicionem augent libri ueteres, quia dissentiunt ab impressis. nam in eo, qui Bessarionis fuit, uideo scriptum, Blandenonue. quibus ijsdem adducor caussis, ut hominis egregie do-*

cti,

cti, et, quod hodie perquam rarum est, in iudicio litterarum elegantissimi, Caroli Sigonij coniecturam sequar, mirificeq. laudem: is, cum inter nos, ut fere pro nostra coniunctione & familiaritate quotidie solemus, hoc de loco satis multis uerbis collocuti essemus; rediјt ad me postridie, quasi thesauro inuento, lætissimus, dixitq. se non magna mutatione excogitasse quiddam, quod a me probatum iri existimaret. quid, inquam? tum ille, hoc: pro, Blandenonæ, reponendum puto, Laude, nonis. ut duas se dicat Cicero epistola accepisse, unam IIII. *non. Iun. Placentiæ datam; alteram nonis, cum Cæsaris litteris, Laude. quod oppidum adhuc esse, Placentiæ proximum, quà transeundum erat Quincto in Galliam proficiscenti, nemo nescit. gratulatus homini amicissimo, properaui ad scribendum; cum eius sententiam, ut ceteri quoque iudicare possint, qui tamen haud sane dubito quin mecum sentientes eam probent, notam ac testatam esse uellem.*
Ista] *honores, quos, ut scribis, a me exspectare Cæsar uult.* Vim magnam] *magnopere ualent ad gloriam: eiusmodi sunt, ut ornare me summa gloria, summaq. dignitate possint.* Quem nosti] *quem scis mentiri non solere.* Veteris amoris] *Clodianis temporibus interrupti: cum Cæsar, nimia Ciceronis libertate commotus, quia in defensione C. Antonij quædam aduersus potentes iniecerat, P. Clodium statim ad plebem traduxit.* Nostrum poema] *de quo infra epist.* I. *libri* III. Qua-

drigis poeticis] *dicturus uidebatur, tum equis, tum uelis: sed per iocum, pro uelis, intulit, quadrigis: quæ & ipsæ ad celeritatem faciunt. addidit autem, poeticis; ut cum alijs rebus, tum uero scriptis uersibus, gratiam se a Cæsare initurum ostenderet. ita nec ab instituta tralatione discessit: nam tum equis, tum quadrigis curritur: &, quid in Cæsare colendo sui consilij esset, aperuit.* Ardenti quidem studio] *faciam quod me mones: mea studia in Cæsarem omnia conferam. sic ad Trebatium in Topicis: Verecunde tu quidem, sed ut te ardere studio cernerem. & in epistola ad Lucceium: Ardeo cupiditate. Voluntatis enim augetur significatio, cum &, studium, dicimus; & ad, studium, epithetum adiungimus; & epitheto ipso utimur tralato, & ab eiusmodi re tralato, quæ maxime omnium rerum nota sit, maximamq. omnium uim habeat: cuiusmodi est ignis.* Britanniam] *res, quas in Britannia geretis. iam enim, ut opinor, erãt in tinere, Britanniam cogitantes. nam in epistola ad Atticum, mense Quinctili data, suspicari se dicit, Quinctum esse in Britannia.* Coloribus tuis] *ornamentis. ut Britãnia sit poematis materia, ornamenta Quincti, ars Marci. satis enim bonus poeta Quinctus: aut, si minus, hoc tamen illi a fratre tribuitur.* Penicillo meo] *ut, ornamentis, quibus quasi coloribus rem illustrare possem, a te sumptis, eum deinde ordinem, quem probauero, ipse adhibeam.* Iste] *Cæsar: ut eius absentis dignitatem,*

tem, cum res postulet, Romæ tuear, atque augeam. Tuus amor] *tua caussa, qui legati locum apud Cæsarem obtines, fortasse uel in summis occupationibus poema, de rebus a Cæsare gestis in Britannia, conficiam.* Miserim] *commendatum ijs litteris, quæ epist. fam. libri.* VII. *leguntur.* Vadimonium concipere] *certa erat uerborũ formula, qua sese inuicem uadarentur; quibus uerbis cum essent usi, conceptum uadimonium dicebatur. Iocus Cæsaris in eo fuit: Oportune Ciceronem fecisse, qui Trebatium iurisconsultum ad se misisset: nam antea in uniuersa prætoria cohorte, totoq́. comitatu suo neminem fuisse, qui, cum litigare uellet, quibus uerbis uadaretur teneret: itaque esse, cur ea de re Ciceroni plurimũ deberet. erat enim Cæsaris prouincia, ut aliæ quoque, non imperij solum, uerum etiam iurisdictionis. et quoniam in munere iurisconsulti hoc erat minimum, & leuissimum, docere quibus inter se litigantes uadari uerbis, alter alterum, deberent, ne in concipiendo uadimonio peccatum irritam uadationem facerent: scripserat Cæsar, se Ciceroni gratias agere: cum tamen, qua de re gratias agat, esse minimam significet.* Curtio] *quem rogatione ac testimonio Quincti diligebat. epist.* I. *lib.* III. Domitius] *Ahenobarbus, cos.* Rogatus] *ut ad Cæsarem scriberet de tribunatu mil. Curtio mandando. quod si fecissem, derideri se putasset; qui peterem ab eo, ut inimicissimo suo Curtij honorem commendaret. Dissi*

debat autem capitali odio cum Cæsare Domitius. nã & prætor in senatu retulerat, ut, quæ Cæsar anno proximo consul egisset, cognoscerentur; & biennio post, consulatus candidatus cum palam minaretur, consulem se effecturum, quod prætor nequisset, ademptorumq. ei exercitus, coitione Cæsaris, Põpeij, & Crassi deiectus erat consulatu. Ne tribunum mil. quidem] *nedum legatos; qui tribunis mil. in castris honore præstabant.* Facere] *non, Romæ, comitijs; quibus, credibile non est, non potuisse studio consulis tribunatum mil. fieri; sed in exercitu Cæsaris, commendatione sua; quia scilicet neminem omnino ei, ullius honoris caussa, commendaret. Aut,* Facere, *omnino non facere: cum tamen consul esset. consulum enim & dictatorum primis reip. temporibus hæc fuerant beneficia. postea tribunatus mil. dari per populum cœptus est: postremo alios in exercitu imperator, alios Romæ populus creauit. Liuius, Pedianus.* Isse] *non, in consulatu. nimis enim præter dignitatem, atque omnino absurdum, consulem, maximarum rerum procuratione districtum, discedere paullo longius ab urbe, ut tribunatum mil. peteret a pro consule. intelligo igitur de itione illa, de qua ep. 6. Lentulo et Philippo cos. ante annũ.* Auricula infima] *neque acrem in tuenda rep. neque acerbum in persequendis inimicis, sed in utroque ita remissum, ac lenem, ut, quod dici solet, mollior auricula infima uideri possim. Monuerat Quinctus, ut ex illo doctus*

ctus rationem haberet aliquando etiam salutis. hinc illud ep. 13. Tua mandata persequar &c. Comitiorum] *quæ tamen hoc anno habita non sunt. nam Caluinus & Messalla, qui sequenti anno consulatum gesserunt, ex interregno creati.* Suspicio] *postea non suspicio, uerum etiam sermo fuit multus. nam ad Atticum 65: Res, inquit, fluit ad interregnum; & est non nullus odor dictaturæ, sermo quidem multus, qui etiam Gabinium apud timidos iudices adiuuit. Quibus uerbis, de Pompij dictatura hoc tempore homines loqui, significat. quod in commentario diximus.* Otium forense] *infrequens à iudicijs forum: iudicia frigent.* Senescentis] *non quia desit, quod homines in foro agant: sed omnium rerum tædio ciuitas languet. Videtur hoc dicere: Cum publicis in rebus male agatur, serpit idem morbus etiam ad priuata, & omnino nihil curatur.* Quàm nosmet ipsi] *quia, ne offendam eos, qui principes in republica sunt, quorũ a uoluntate neque tu dissentire me uis, neque meorum temporum acerba recordatio patitur; cogor de recto illo meæ mentis cursu paullulum deflectere. atque hoc ipsum tamen ita facio, ut me boni uiri, tanquam patriæ parum amantem ciuem, reprehendere non possint. ijs igitur satisfacio: mihi non item: quia summum illud ius, simplex, inquã, illa, mihi antea proposita, tuendæ reip. ratio, tẽporis caussa non plane in meis sententijs defenditur.*
„ Τοιαῦθ' ὁ τλήμων πόλεμος ἐξεργάζεται]

„ *Miseranda belli talia condicio efficit.*

senarius Euripidis, in tragœdia, οἰκέτηδες. Hæc, inquit, facimus ærumnarum metu. nimis enim magna mercede didicimus, quàm, potentibus aduersari, non sit tutum. Calamo] *quattuor fit argumentis, ut hoc putem esse principium epistolæ: primum, quod fortasse paullo infirmius uidebitur; ut homines diuersa sentiunt; quòd hæc uerba initium potius epistolæ, quàm epistolæ partis, redolent: deinde, quòd apparet, respondisse iam Ciceronem duabus Quincti epistolis, Placentiæ & Blandenone datis: nunc autem uni respondet breui epistolæ, quam post illas accepit. præterea, si una esset epistola, bis ageret de rebus Romanis. nam & dixit iam: Res Romanæ sic se habebant. Erat non nulla spes comitiorum, &c. infra uero rursus: Ambitus redit immanis. itaque, eadem esse repetita, credibile non est. postremo, quòd hanc scriptam esse constat post idus Quinctiles; cum inferat: Idibus Quinctilibus fœnus fuit ZZ ex Z. at superiora paullo post IV. nonas Iunias: ut ipse in prima epistolæ parte significat.* Temperato] *ita concinnato, ut ad pingendas litteras aptissimum sit.* Dentata] *apri, aut etiam equi dente læuata. quod item nunc, ubi quid scribimus accuratius, facere solemus, ad inæqualitatem chartæ complanandam; quo calamus quasi currat expeditius. Nec uero mirari satis possum, quid Erasmo uenerit in mentem hoc in loco interpretari, charta dentata, pro acerba, & iracunde scripta: cum*

cum de litteris agi, quæ bono calamo, temperato atramento, leui ac polita charta commodius formantur, illa uerba demonstrent: Scribis, te meas litteras superiores uix legere potuisse: & illas: Hoc facio semper, ut, quicunque calamus in manus uenerit, eo sic utar, tanquam bono. Verum hoc, itemq. alia, tum in adagijs, tum alibi non satis recte aut explanata, aut de græcis conuersa, homini erudito, ac de litteris, quantum præstare potuit, bene merito, largiamur. Nihil eorum] *non ob eas, quas tu suspicaris, caussas, parum perspicue scripsi.* πραγματικῶς] *more hominis in usu rerũ uersati: qui te non segniter, sed sine ulla mora, si res exigat, ad me uolaturum confirmes.* Genuine] *Vere, sine arte, eo quo natura genuit modo. inde enim uidetur, genuine, ductum.* Id est, utrum uoles] *mendi labes satis manifesta: nec eluere conabor; cum ab impressis libris minimum dissentiant manuscripti. tantum enim pro, commorere, Bessarionis liber habet, commoneres. quòd si pro, dixerimus, legeretur, dixerim, an: nihil, opinor, superesset uitij, hoc ordine: Id est, utrum uoles, (ut dixerim) an, ad expediendum te, si caussa sit, cõmorere. nec esset obscura sententia. nam, uoles,* μεταφορικῶς *usurpatum, pro, celeriter uenias, &, commorere opponuntur. sed minus audeo, propter incertas maximeq. fallaces coniecturæ uias.* Domus] *a multis celebrata. ep. 5. et ad Atticũ ep. 22. l. 2.* Forum] *in quo, caussis agendis, amici-*

 tias,

tias, & clintelas mihi comparo. Theatri] *malis ciuibus, theatrum ingredientibus, plausum aut nullum, aut clamore & sibilis dissonum populus dabat; bonis, & in republica præstantibus, magnum, et æquabilem. ergo, quàm quisque aut inuisus, aut carus esset populo, theatrum significabat. ad Atticum ep.* 19. *l.* 2. & 15. *l.* 4. Neque laborant] *hic alij fortasse uiderint acutius: ego plane* τυφλόττω. *obscuratur enim mendo sententia: neque est, ut aut ex antiquo libro, aut ex ingenio meo locum illustrare possim. tantum, pro, Neque, Nec habet liber Bessarionis.* Amentis] P. *Clodij.* Illud malo] *quod scribis: ut istic, si caussa sit, commorere.* Quod putas] *putas enim e re tua esse, te istic commorari.* Magis etiam illa] *uolo equidem te istic manere tua caussa, sed mea etiam magis; qui, quod ad me pertinet, magni faciam. malo enim* ἀμφιλαφίαν *illam tuam, et exspectationem debitorum tuorum, quàm aduentum tuum. Nec uero dubitaudum est, quin hæ duæ dictiones,* ἀμφιλαφίαν, & *exspectationem, Ciceronis rem utraque significet; cum dixerit proxime: Etenim magni æstimo me.* ἀμφιλαφίαν *expono, cautionem utroque spectantem, ad dignitatem, & salutem: cuius magnam partem in eo positam intelligo, si diutius apud Cæsarem sis, eumq. tibi tuis officijs ac studijs quammaxime deuincias.* Illam tuam] *quo tu uocabulo cautionem significare, duabus rebus utilem, consuesti. erat enim hæc Quincto familiaris dictio.*

ita-

itaque supra, ep. 5. ἀμφιλαφίαν, inquit, illam tuam, quam tu soles dicere, bono modo desidero. Exspectationem] exspectabo, ut, quæ mihi debes, ea persoluas, ut, quæ te facturum pollicitus es, re præstes. quæ uero hæc? ut Quinctus Cæsarem ipsum, primum scilicet, deinde ut alios quoque & de cohorte, et de exercitu Cæsaris, qui Romæ aliquid possent, Marco fratri beneuolentia coniungeret: quo præsidijs firmioribus contra Clodij furorem in urbe muniretur. id autem Quinctus fratri mandáti ac roganti promiserat. huc enim spectare illud puto, quod supra dixit, 318. Mea mandata digeras, persequare, conficias. Nec, in castris quid aliud nauare Quinctus pro fratre posset, intelligo. Expeditis] a molestia: nisi quid eueniat, quod impedimento sit: si per inimicos atque inuidos licebit. itaque, præsidij caussa, de retinenda, atque adeo augenda Cæsaris gratia plurimum laborare debemus. quod cum ita sit; potius tibi de mansione, quàm de discessu, uides esse cogitandum. Quò, nostris quidem moribus] & parua sunt, nec tamen nobis admodum curanda. quò enim? cum moribus nostris, temperatis scilicet, & ad frugalitatem compositis, satis ea sint, quæ iam habemus. ualeamus modo, et liceat nobis esse expeditis. Ambitus redit] redibat enim singulis annis ambitus comitiorum tempore, sed immanis, ut hoc anno, nunquam. Ardet ambitus, hac de re dixit in ep. ad Att. ep. 15. l. 4. Fœnus fuit ZZ ex Z] duplicatum fœnoris quæ-

stum

ctum significat; idq. ipsum scribit ad Atticum ep. 15. l. 4. his uerbis, Fœnus ex triente idibus Quinctilibus factum erat bessibus; hoc est, ut, centenis acceptis, octoni pro annuo fœnore penderentur. atque his notis, ZZ, duos trientes, qui bes est, significari oportet: ut hic locus cum illo ad Atticum, iá recitato, congruat; & hoc dicatur, ex uno triente fœnus esse factum duobus, hoc est, ex triente bessibus. quod idem est. nam bes duo trientes fuit. Bessarionis liber habet, Fuit & ex, pro, Fuit ZZ ex Z. utrunque suspicor esse mendosum. & forte sincerum hoc. Fuit -S-S- ex S. aut hoc: Fuit 33. ex 3. nam hac nota, 3, triẽs indicabatur, qui bessis dimidium est: item hac, S. ut, siue S-S reponas, quẽuis notis bessem significari Demetrius tradit; siue 33, quas Demetrius idem uidetur probare; siquidem unam 3 pro triente ponit; ab antiqua numerorum ratione nihil recedas. quia tamen in hac emendandi ratione eas maxime coniecturas approbo, quæ quàminimum a deprauatis ueræ scripturæ uestigijs recedere uidentur; fit ut in hanc libentius inclinem, Fuit 3 ex 3, quàm in illam, Fuit S ex -S-S-. quàm enim facile ex 33 fieri potuerit ZZ, id est e duabus minusculis litteris eædem maiusculæ, omnes, ut opinor, intelligunt. Coitione Memmii] hac, ut ipse & suus competitor Domitius Caluinus HS quadringena consulibus darent, si essent ipsi consules facti, nisi tres augures dedissent, qui se affuisse dicerent, cum lex curiata ferretur, quæ lata non esset;

esset; & duos consulares, qui se dicerent in ornandis prouincijs consularibus scribendo affuisse, cum omnino ne senatus quidem fuisset. ad Att. ep. 18. l. 4. Quo cum Domitio] forte, cum Cn. Domitio. Scaurus] M. Aemilius, eius filius, qui princeps senatus fuit, Syllæ dictatoris uitricus: pro quo extat mutilata Ciceronis oratio. Vnum uincere] malim, Enuntiare; ut subaudiatur, coitionem: & sit, Enuntiare, pro enuntiabat. Messalla] consularis candidatus. quattuor nominantur in epistola ad Atticum, Memmius, Domitius, Scaurus, Messalla. Flaccet] languet, ob consulum coitionem, & Pompeij studium in Scaurum. ad Att. ep. 15. l. 4. ὑπερβολάς] quæ supra ueritatem sint. HS Centies] aureorum scutatorum nostratis pecuniæ trecenta millia. In prærogatiua] ea centuria, quæ prima de consulatu mandando suffragium ferret; inde dicta, quòd prima rogaretur, quos uellet cõsules fieri. eodemq. nomine prima quoque tribus appellabatur. ac possit hic, prærogatiua, non tam ad centuriam, quàm ad tribum, referri: siquidem binis comitijs, cẽturiatis, et tributis, consules creabantur. qua tota de re in libro de comitijs. Pronuntiare] polliceri se daturos, si eam tulerint, eiusq. suffragijs consules fuerint designati. uerbum in hoc genere proprium. itaque ad Att. ep. 14. l. 1. Qui nummos in tribu pronuntiauerit. quo loco, cum de comitijs consularibus agatur, tribu tamen dixit, non centuria. ut hic fortasse,

ſe, prærogatiua, de tribu dictum ſit, non de centuria. Res ardet inuidia] *hac ipſa de re, Conſules flagrant inuidia, dixit in epiſt. ad Atticum ep. 18. l. 4.* HS quingenis] *quingenis millibus, quæ efficiunt monetæ noſtratis aureorum ſcutatorũ quindecim millia.* Catonem] *qui prætor tunc erat.* Eius arbitratu] *quo modo ille uoluiſſet, ſine fuco uidelicet, ac fallacijs, more maiorum. fuit enim Cato, quod omnes hiſtoriæ clamant, bonarum legum, omnisq. iuris acerrimus obſeruator.* Contra feciſſet] *tribunatum pl. contra præſcriptum illius petiſſet.* Condemnaretur] *amitteret quod apud illum pecuniæ depoſuiſſet: idq. alijs, qui ſine arte mala petijſſent, tribueretur. et condemnatum ex ijs neſcio quem ab ipſo Catone, legimus apud Plutarchum in eius uita.* Gratuita] *non corrupta nummis, recte atque ordine habita. ad Atticũ lib. IV. ep. 16.* Leges] *quia Cato unus eos ad ueterem petendi conſuetudinem, & tanquam intra girum rationis reuocauerit. quod neque legum, neque iudicum metus ſolet efficere.*

EPISTOLA XV.

Iiſdem conſulibus.

NE PAVLLVM otii] *uidetur quibuſdam tanquam integumentis uelata ſententia; ſed oſtendetur hoc modo: Cum a me librarij manu litteras acceperis, ne quidquam otij*

me

me habuisse iudicato; cum autem mea, ne nullum. cum utor, inquit, librarij manu, prorsus otij nihil habeo; cum autem mea, non nihil. hoc significari, demonstratur infra, initio II. epistolæ libri III. sic enim ibi est: Occupationum mearum signum tibi sit librarij manus. caussamq. subscribit occupationis hanc: Diem scito esse nullum, quo die non dicam pro reo. Hanc igitur epistolam librarij manu scripsit Cicero: nam infert hic quoque: Sic habeto, nunquam me a caussis, & iudicijs districtiorem fuisse. In epistola etiam ad Atticum ep. 15. l. 4. signum ait esse occupationum librarij manum. Nullum] subaudi, ne: quod proxime antecedit: ut sit: Ne nullum otium. Grauissimo] cum a morbis timendum est maxime. Præscribis] ut amicorum, clientumq. copia muniamur. Spei, aut cogitationi] putatis enim uos ea, quæ speratis, aut cogitatis, facilius posse consequi, si ego in forensi labore pergam. nihil enim ad comparandas amicitias, hominumq. studia colligenda magis accommodatum. Vestræ] tui, & Cæsaris, qui me hunc laborem etiam sua caussa sustinere uult. Supra dixit, se rogatum a Cæsare, ut Romæ maneret. quod facit ad hanc sententiam. ep. 14. Præsertim] eo libentius operam dabo, ut aut spei, aut cogitationi uestræ defuisse ne uidear; quod simul ipse mihi, hoc labore perferrendo, optime consulam. multum enim gratiæ, multum inde colligam dignitatis. Difficilius] hæc ferre. fuerit, inquit, id cum aliqua diffi
cul-

cultate: præmij tamen hoc erit, magna gratia, magna dignitas. Videbitur, quod subiungam, fortasse humilius: sed, hæc humilia non contemnendo, ueteres illi Romani summam eloquentiæ laudem sunt adepti. Nomina quædam sunt, quæ secundæ comparationis appellant grammatici: quæ cum ideo fuerint inuenta, ut augerent; minus tamen significant, quàm ea, quæ ijdem positiua dicunt. itaque illud Virgilianum,

„ Tristior, et lacrymis oculos suffusa rubentes,

exponit Seruius hoc modo: Tristior, minus est, quàm tristis. exempla sunt cum apud hunc nostrũ, tum apud alios eiusdem scriptores ætatis innumerabilia. non igitur adductus feci nulla caussa, quòd, Difficilius, exposui, cum aliqua difficultate. Ab iis ipsis] *L. Domitio Abenobarbo, huius anni consule; M. Porcio Catone, prætore; M. Calpurnio Bibulo consulari. hos enim maxime designat, acerrimos Cæsaris inimicos.* Ab æquis] *quorum æquus in utranque partem animus est, neque studio in Cæsarem affectus, neque odio. itaque nos cum Cæsare coniunctos neque dolent, neque lætantur.* Propensis in hanc partem] *Cæsaris caussa cupientibus. tria nominauit hominum genera; qui Cæsarem oderant; qui nec oderant, nec amabant; qui amabant.* Excolamur] *nusquam hac sententia usurpatum, quod meminerim, hoc uerbum inueni. uenit in mentem, cum sequatur,* ET *amemur, scriptum forte a Cicerone,* ET *colamur, & amemur.*

Non

Non fui] *cum quidem hæc scripsit. postea uero fuit: quod ipse ad Atticum scribit, l. 4. ep. 16.* Præsidio] *nisi plures uideam esse, qui mecum sentiant, quàm qui contra: ut, si quem offenderit mea sententia, socios atque adiutores, ubi tempus ferat, multos habeam.* Drusus] *Liuiæ gentis, plebeiæ; accusatus a Lucretio. ad Att. l. 4. ep. 16. pater fortasse Liuiæ, quam Augustus a marito Ti. Claudio Nerone prægnantem abduxit: quæ alteri quoque filiorum Drusi cognomen, imposuit.* Præuaricatione] *præuaricatur, qui susceptam caussam bona fide non agit.* Tribunis ærariis] *dixi iam, de tribus ordinibus iudicantibus unum fuisse tribunos ærarios.* In summa] *ergo, quod ante posui, omnium ordinum sententiæ numerabantur, et ex maiore parte uel absoluebatur, uel condemnabatur reus. ordinum ipsorum ratio nõ habebatur. poterat enim usu uenire, ut a duobus ordinibus condemnatus, ex uniuerso tamen sententiarum numero absolueretur.* Ego eodem die] *miram diligentiam, mirum amorem erga fratrem. absoluto Druso, quem ipse defenderat, reuersus domum hæc scripsit, rediturus post meridiem in forum ad agendam Vatinij caussam. dictio tamen, Ego, non a Cicerone defensum Drusum, sed ab alio patrono, uidetur indicare. ac fieri potest, ut bis accusatus fuerit Drusus, et eum Cicero de uno crimine, de altero, de præuaricatione scilicet, alter defenderit. locus certe ad Atticum ille, 63. Deinde me expedio ad Drusum, inde ad*

Scaurum;

Scaurum; actas a Cicerone tum Drusi, tum Scauri caussas demonstrat. Post meridiem] *bis igitur in die iudicia, ante meridiem, & post. de ijs, qui ante meridiem, non puto opus esse, ut probetur exemplis. patet ipsa per se res. post meridiem, uocari possit in dubium: sed illud in Verrem dubitandi caussam aufert. Nonæ sunt hodie Sextiles: hora nona conuenire cœpistis. et illud in epist. Cœlij. Caussas agit, sed raro post meridiem.* Vatinium] *defendit eum, cum accusasset antea, Cicero Cæsaris caussa: cuius amicitiam quanti æstimet, hæ ad fratrem epistolæ declarant. nam Vatinius Cæsare consule tribunatum pl. gesserat, legesq́. pro Cæsaris potentia multas, inuito senatu, collegis etiam suis de cælo seruantibus, pertulerat. itaque magnis sibi Cæsarem beneficijs obstrinxerat. nec Cæsar ei, nec Cæsari Cicero, cuius in exercitu legatus erat Quinctus, poterat opem suam denegare. Est etiam illud in epistola ad Marium, ad hanc quasi leuitatem in hominibus ijsdem & accusandis, et defendendis excusandam: Cogor non nunquam homines non optime de me meritos, rogatu eorum, qui bene meriti sunt, defendere. Huius defensionis meminit Pedianus in commentarij procemio pro Scauro, & ipse Vatinius in epistola.* Facilis] *non deest quod pro illo dicam. Fore significat ut defensionem facile sequatur absolutio.* Reiecta] *non tamen futura. usque enim eò producta res est, ut consules, non habitis comitijs, magistratu abierint.* Scauri] *de*

repe-

repetundis accuſati. Aſconius. Statim] falſo putat. non enim ſtatim, ſed aliquot poſt diebus acta Scauri cauſſa eſt, IIII. nonas Sept. ut Pedianus docet. hanc autem epiſtolam ante Septembrem eſſe datam, inde conijcio, quòd proxime dixit: Comitia in menſem Septembrem reiecta ſunt. Exercebitur] apud M. Catonem prætorem. is enim de repetundis quæſiuit. Aſconius, & hic ep. 8. l. 3. Non deerimus] ita non defuit, ut Scaurus, eo defendente, ſit abſolutus. συνδείπνους σοφοκλέους] uidetur Quinctus in parte epiſtolæ narraſſe, quid ſibi contigerit in quodam conuiuio, perquam ſimili cenæ in Sophoclis fabula deſcriptæ. nam ſi, conuerſam in latinum a Quincto Sophoclis fabulam, quæ σύνδειπνοι inſcriberetur, ſignificaret; nunquã, opinor, fratris ingenium tam ruſtice notaſſet, ut diceret, quod ſubiungit, Nullo modo probaui. Actum] in eo conuiuio tu quidem egiſti, quod eam fabelldm repræſentaret: ego tamen nullo modo probaui. De Britannia] de aduentu ueſtro in Britanniam. Reliqua] de bello, quod in ea geretis. Exſpectatione] de ſucceſſu belli nihil timeo: futurum auguror, quod opto; eaq. me ſolicitat exſpectatio. Adiuuabo] in Britannica hiſtoria componenda. Quos rogas,] rogabat Quinctus fratrem, ut uerſus, quibus ipſe ad opus Britannicum pro ſuis uteretur, ſcriberet. id infra ſatis patet ep. I. l. 3. ex illis uerbis: Tibi, quod rogas, quoniam ipſi fontes iam ſitiunt, ſi quid habebo ſpatij, ſcribam. & ep. 4. l. 3.

ex illis : De uersibus , quos tibi a me scribi uis. γλαῦκ' εἰς Ἀθήνας] *cum ipse uersus optime facias. Infra dixit, eadem sententia : Quoniam ipsi fontes iam sitiunt. prouerbium ijs de rebus usurpatum, quas ad eos , qui abundant , mittimus . noctua enim suos nũmos Athenienses signabant .* Primum librum] *forte intelligit tres libros ; quos a se de suis temporibus conscriptos, in epistola memorat ad P. Lentulũ: aut tres de consolatu, de quibus ad Atticum ep. 1. l. 2. aut poema illud, de quo ad eundem ep. 8. lib. 4.* ῥαθυμώτερα] *minus accurata, scripta indiligentius, uideri sibi aiebat .* Aut res , aut χαρακτὴρ] *aut argumentum , aut meum scribendi genus . quod uno uerbo se nõ posse satis exprimere significat, quia χαρακτὴρ, dicit.* Quod uere are:] *si uerum dixeris . ego enim nihilo me , quàm antea , minoris æstimabo .* φιλαλήθως] *cum studio ueritatis, uere , & ex animo .*

PAVLI MANVTII commentarius in librum tertium Ciceronis epistolarum ad Quinctum fratrem.

EPISTOLA PRIMA.

L. Domitio Ahenobarbo, Ap. Claudio Pulchro, COS.

A MOENITATE fluminis] *de Fibreno flumine intelligit: quo nihil amœnius, nihil frigidius: ut in libro* II. *de legibus.* Refeci] *recreaui, collegi, caloribus debilitatum, atque afflictum.* Ludorum] *Romanorum: qui pridie nonas Sept. commissi, per nouem continuos dies in Palatio, ante matris magnæ templum ab ædilibus cur. fiebant: rursusque, biduo intermissi, per quinque dies in circo. hoc & Kalendarium uetus Romanum, & alia ueterum monumenta declarant.* Tribulibus commendatis] *ut eis meo nomine ad spectandos ludos locum daret. moris enim erat, ut amicis & tribulibus & in circo & in foro locus ad spectandum daretur. ad Atticum ep.* I. *l.* 2. *& pro Murena.* Tribules *autem intellige non eos tantum, qui Romæ domicilium haberent, uerum & municipes, & si qui præterea ciues in Italia habitarent: quos interdum*

ad urbem uenisse ludorum spectandorum caussa, simile ueri est. Arcano] *Quincti prædio: de quo ep. 3. & 9.* Mesidium cum Philoxeno] *redemptores erant aquæ deducendæ. quod in hac ipsa epistola, infra, uidetur posse conijci.* Herum] *uillicum in Arcano, ut Nicephorum in Laterio, quem infra nominat.* Manliano] *fundo, in quo uillam Diphilus architectus ædificabat Quincto. Nec dubito, quin et Manlianum, & Fufidianum, & Bouilianum prædia fuerint in Arcano, non ab Arcano seiuncta. nam in epistola huius libri III. cum argumentum huius epistolæ breuiter attingit, Arcanum, et Laterium dumtaxat nominat, omissis Manliano, Fufidiano, Bouiliano, quasi Arcano comprehensis.* Diphilo] *se ipso: erat enim natura tardus. Diphilus, inquit, se ipsum tarditate superauit.* Auiarium] *locum in uilla, ubi aues alerentur, aliæ oblectationis, aliæ cibi caussa.* Pauimentata porticus] *pulcherrimo strata pauimento. erant autem apud ueteres & ex marmore magnifica in primis pauimenta, & ex emblemate uermiculato, hoc est ex opere tessellato: cuiusmodi nonnulla hodieq. uisuntur in templis, aspectu perquam iocunda.* Tota patet] *quòd antea, dum ædificaretur, instrumentis fabrilibus impedita, tota non pateret.* Columnæ] *circa porticum: quæ rudes & impolitæ dum erant, speciem aut dignitatem habere nullam poterant.* Totum in eo est] *tanti est, ut in eo sint omnia. sic locutus est ad Att. lib.*

v. ep.

v. ep. 20. Continuum] *ne incrustatio rimas agat, ne uitium faciat.* Eiusmodi membra] *quæ atriolum nisi habeat quasi membra corpori adiuncta, non belle positum uidebitur.* Vel honestate testitudinis] *ego mehercule huic loco, tanquam ulceri corrupto, manus admouere uix audeo: indicabo tamen, quæ potuerit sententia Ciceronis esse: quo diligentius attendatur, si quid, quod ad eã uideatur accedere, in antiquis libris aliquando reperietur. una enim me litterula, in magna perturbatione errantem, sæpe ad correctionem, quasi uia demonstrata, perduxit. hoc igitur fortasse Cicero sensit. Nunc hoc uel, in æstate, testitudinis, uel, hieme, æstiuum locum obtinebit. ut hoc dicat. Verum (nam sæpe, Nunc, pro uerum, Cicero usurpat: quod item Græci faciunt) hoc, id est, quo modo porticus nunc est, in æstate loco testudinis erit; hieme uero, quod habent æstiua loca, id obtinebit. optamus autem in æstate algorem, hieme teporem. & algorem quærentes, fornicatis cameris, quæ uocantur testudines, libenter utimur: quod æstate fit. teporem uero quia non habent nisi, quæ sol aduersus diu spectat, loca, ea nos per hiemem tenent. porticus igitur, ut est nunc, id habebit commodi, quod in æstate testudines, hieme æstiua loca.* Assa] *uidentur hic assa pro hypocaustro, qui locus in balnearijs ad sudandum fuit, usurpari.* Apodyterii] *ubi uestes inituri balnea deponebant.* ἀπὸ τῦ ἀπολύειν. Sub tectum cubiculi] *Antiqui libri, quos*

uiderim, Subiectum cubiculi. placeret, Subiectum cubiculis. inferior enim eorum cubiculorum, quæ erant in uilla Quincti, contignatio uapore petebatur: quod incendij caussam præbere potuit. Hibernum] *ædificantur in amplis ædibus quædam ad æstiua anni tempora, quædam ad hiberna.* Probaui] *sicuti tu fieri mandaras.* Perpendiculo, & linea] *perpendiculo, ut rectas, linea, ut e regione collocet. e regione autem columnæ sunt, cum altera alteri ex aduerso respondet.* Cæsius] *uillicus Quincti, aut certe procurator.* Proximis nuntiis] *quem tibi a me emptum, proximis nuntijs significaueram.* HS CCCIↃↃↃ ∞] *tria millia (ut ad nostratis pecuniæ rationem numeremus) aureorum scutatorum. Sed illa nota, ∞, uidetur abundare, cum assium centum millia sic scribantur,* CCCIↃↃↃ. Quod melius intelligo] *nam de irrigatione, qui huius generis non intelligens magnopere sim, haud ita affirmarim.* Salientibus] *aquis, quæ sua sponte saliant: quam permultis locis aquam profluentem, et eam uberem, proxime appellauit; in ultima uero huius libri epistola Nilum, ut puto, a similitudine fluminis hinc inde in mare profluentis, nominauit. distinguuntur autem salientes ab ijs, quæ oriendo cadunt, non saliunt: ut planis in locis saliant, de præcipitibus cadant.* Additis] *ad suauitatem uillæ accedet ea, quam piscina, salientes, palæstra, silua conferent.* Viridicata] *nouum, et forte, in ijs quidem, qui extant, ue*

terum

terum libris, singulare uerbum. quasi, uirente. qua ratione & albico, nigrico usurpantur. Bouilianum] non est a familia, ut Fufidianus, quem proxime nominauit, fundus, (nulla enim Romæ Bouilia familia) sed ab ignobili loco nomen ductũ. Sunt quibus placeat, Bouiliannm, a Bouillis, ubi Clodius est interfectus: quos refellit geographiæ ratio. Bouillæ enim inter Ariciam & Romam, fundus autem hic in Arpinati fuit. Aqua dempta] excepta in uenditione fundi: ut, alienato fundo, aqua tamen iuris tui sit: quã ad irrigandos finitimos fundos illorum dominus locare posses. Iure constituto] dicit hoc; si ius aquæ constituatur, hoc est, si ius aquæ Quincto seruetur, seruitutem fundo impositum iri illius aquæ, neque tamen fore, ut minoris, quàm quanti cum aqua, uendi fundus possit. quam igitur aquam Messidius per tuos fundos deducendam redemit; (hoc enim proxime dicet) eam nolo te cum fundo Bouiliano alienare: sed, ius ei aquæ suadeo constituas, hoc est in tuo iure retineas: ut ex duobus mancipijs, fundo, et aqua, unum emptoris fiat, alterum esse tuum pergat; ius, inquam, fundi migret ad emptorem, ius aquæ penes te remaneat. Seruitute fundo illi imposita] quia fundus aquæ seruiet, cum ea cogetur uti. unde enim irrigetur, aliunde non erit. ita, si fundum uendes, qui eius futurus dominus est, is tibi aliquid pendet, si fundo suo consultum uolet. Mesidium] redemptorem deducendæ aquæ: qui singulos in pedes

aluei faciendi ternis nummis transegerat. supra de Messidio dixit, quod hâc sententiam confirmet: Uberiorem aquam sese collecturos dicebant. Ternis nummis] *sestertijs. duodecim igitur assibus, hoc est marculis in pedem. nam sestertius est duodecim trientes, hoc est asses quattuor: et quattuor sestertij denarius, hoc est asses* XVI *: et denarij septem in argenti uncia, dragmæ autem octo: si Celso & Plinio credimus. tanti enim Romæ fuisse denarios a secundo Punico bello ad Plinij tempora, ipsius Plinij testimonio cognoscitur.* CCCC ∞] *absurda mensura. sunt enim passuum quadringenta millia. ita plus, quàm dimidium Italiæ longitudinis, occupasset hæc aqua. malim igitur, ordine præpostero,* ∞ CCCC: *ut sint mille quadringenti passus, hoc est pedum septem millia. quæ summa ad* DCXXX *scutatos aureos nostratis pecuniæ perueniet.* Nusquam melius] *quàm in aqua deducenda.* Discipulos] *quos fabricandi & architectandi artem Chilo docebat.* Laterio] *Quincti fundo in Arpinati. ad Att. ep. 7. l. 4. & 1. l. x.* Ad Furinæ] *templum. antiqua locutio, e græcis fontibus deriuata. Furinalia dies festus eius deæ,* VIII. K*al. Sext. Varro, Festus, uetus Kalendarium.* Satricum] *oppidum in Latio.* Mutabitur] *inijcietur glarea, sublato puluere.* Accliuis] *quam ego malim planam fuisse.* Duci] *uiam. sic aquam ducere, supra.* Locustæ] *fundum. græca locutio.* Veluinus] *Varrro. nam de ijsdem loquitur proxime*

xime nominatis. Munierat] *uiam. & hoc ſigni*
ficat. cum tu id ius haberes, ut uiam ducere per Lo
cuſtæ, perq́. Varronis fundum poſſes; neque tamẽ,
quæ tua fuit modeſtia, feceris: illi, ut quaſi tibi gra
tiam referrent, eam uiæ partem, quæ ante fundos
eorum eſt, munire debuerunt: quod Varro prope-
modum effecit: Locuſta non dum attigit. Proba
ui] *ſatis officio ſuo facere mihi uiſus eſt.* Condu
ctorem] *uillam habebat Quinctus in Laterio, fru*
galiter exſtructam. ad eam cum addere quandam
ædificatiunculam decreuiſſet, uillicus conduxit opus
illud HS X M, *hoc eſt aureis ſcutatis* CCC. *ſed cum*
multo plura, quàm conuenerat, adiungere Quin-
ctus uellet, ad pretium autem nihil; uillicus eam æ-
dificatiunculam omiſit. Quæ nunc eſt] *admo-*
dum frugalis, & parca, ualde infra earum, quæ
nunc fiunt, inſaniam. Topiarium] *opus ex he-*
dera. Baſim] *inferiorem uillæ partem. baſis| e-*
nim quaſi pes eſt ad ſuſtentandum. Intercolum
nia] *ſpatium inter columnas.* Palliati] *marmo-*
rea hominum ſimulacra, ſecundum columnas utrin
que aſtantia. Topiariam facere] *qui topiariam*
faciunt, herbam, aut fruticem ad ſpeciem aulæi,
aut columnæ, aut fontis, alterius ue rei conformant.
palliati igitur hi, inter columnas conſtituti, topia-
riam facere, aut hederam, qua intercolumnium ue
ſtitur, uendere uidentur. Alſius] *alſum et alſio-*
ſum eſt ſubfrigidum, ab algo. Muſcoſius] *non*
quia muſcum habeat, ſed quòd æque, ac muſcus in
hu-

humidis locis, oblectet. Expolitionem] *Iam pæne prorſus ædificauerant utriuſque domum redemptores. expolitio reſtabat, perfectio ſcilicet ædium urbanarum. expolitur enim quod factum quidem eſt, non dum tamen plane perfectum. Infra, epiſtola III. Expolitiones utriuſque noſtrum ſunt in manibus.* Philotimus, & Cincius] *ille Marci, hic Quincti nomine. Philotimus enim Terentiæ libertus, Cincius Attici procurator; cuius Pomponia ſoror, Quincti uxor erat.* Facile factu] *quia domus utriuſque cohærebant, ſimulq. ædificabantur. patet ſupra, & infra.* Cicerone] *Quincti filio.* Ignoſco] *quia non facis quod te decet, cum fratrem tui amantiſſimum tam ſæpe rogas: quaſi mea tibi uoluntas, aut amor in dubiũ ueniat.* Ignoſcas] *ſi dixero, non plus illum a te amari, quàm a me.* Clamores] *mirabilia. dictio de magnis rebus atque admirabilibus uſurpata: ubi clamores excitantur. ad Atticum l. I. ep. 12.* Otioſum] *refertur ad utriuſque otium. otioſum igitur, ut poſſet me per otium audire: quod in urbe non poteſt, propter meam occupationem.* Tanta mercede] *quá? quam diuinare, cum epiſtola Quincti non extet, nemo poteſt. mercedem tamen non pecuniæ, non fundi, ſed amoris puto fuiſſe. forte enim ita ſcripſerat Quinctus: Si Ciceronem meum erudieris; ego te plus amabo. uide ep. 4.* In tuis] *ad te ſcriptis a me.* In Cæſaris] *ad Cæſarem ſcriptis ab Oppio.* Oppius] *Cæſaris in urbe procurator, is,*

qui

qui scripsit librum VIII. *de bello Gallico.* Fouebis] *custodies, conseruabis.* Quod mones] *forte, ut eum coleret, atque obseruaret. erat enim hoc tempore summa inter Cæsarem & Pompeium, socerum uidelicet ac generum, necessitudo. postea, Iulia mortua, societas, quæ non admodum, ex inuidia Pompeij, hærebat, prorsus dissoluta.* Dolore] *quòd a me absis.* Gaudeo] *quod istic uideo te libenter esse.* Hippodamis] *qui equos domant. de uno autem intelligit hippodamo: etsi de pluribus cum contemptu & stomacho loquitur. infra, hac ipsa epistola.* Exspectet] *si ad te uenerint.* Quòd isto admisceas] *scripserat, puto, Quinctus, operam se daturum, ut illi, quos arcessierat, atque etiam Trebatius, liberaliter ab ipso tractarentur. hoc, inquit Cicero, nihil opus est. ego enim illum non ad te, sed ad Cæsarem misi: qui mihi iam satisfecit; quoniam quidem eum, mea commendatione adductus, accepit humanissime.* Si ipsi minus,] *quòd ei fortasse non admodum se familiariter præbeat, aut quòd eum ad negotia nō dum adhibuerit.* Præstare nihil debeo] *quod amicitia, quæ mihi cum Trebatio est, postulabat, id feci, ut eum Cæsari studiosissime commendarem: reliqua præstare non debeo.* Ab eo uindico] *nolo te Trebatij caussa laborare. libero te ista cura. satis amicitiæ factum est, cum illum Cæsari litteris accurate scriptis commendaui. quæ extat fam.lib.* VII. Balbum] *L. Cornelium Balbum, Cæsaris amicissimum,*

ſimum, Gaditanum, urbe donatum: pro quo extat Ciceronis oratio. In oculis fero.] *unice diligo. nota locutio.* Trebonium] *Caium. legatus erat hoc tempore in exercitu Cæſaris: anno proximo tribunus pl. rogationem tulerat, ut Cæſari Galliarum adminiſtratio in alterum quinquennium proro garetur: præturam geſſit C. Cæſare* II. *P. Seruilio Vatia coſ. conſulatum cum Q. Fabio Maximo: poſtremo, cum Cæſarem, quem ciuili bello ſecutus erat, cum alijs coniuratis occidiſſet, Smyrnæ a Dolabella primus eorum, qui Cæſari mortem attulerant, eſt interfectus.* Curtio] *de quo ep. 14. l. 2.* Salutem noſtram] *quo tempore noſtra ſalus agebatur; cum eiectus ſum, cum reſtitutus.* Quoniam illi] *Quoniam illis negare non poſſum; neget ipſe mihi, quod eorum cauſſa peto. ipſi, negari ſibi a me, non facile patiuntur: ego, mihi a Cæſare, facile patiar.* Moleſti ſunt] *in petendo.* Metuamus] *belli cauſſa.* Gaudeamus] *ob prædam tenuem. alibi: Argenti audio in illa inſula ſcrupulum non eſſe.* Veniam non dedit] *cũ tu peteres per amicitiam, ut ad P. Clodium reſcriberet; (quia nolles Cæſarem noſtra cauſſa facere, ut reſpondendi officium omitteret) ſatisfacere tibi noluit. id enim ſignificat, Tibi ueniam non dedit. itaq́. locutus eſt in epiſtola ad Atticum ultima lib.* v. *Dedi ueniam homini impudenter petenti: id eſt, conceſſi, ſatisfeci in eo, quod impudenter petebat.* Caluenti Marii] *L. Piſonem, cuius maternus*

auus,

anus, ut apud Pedianum legimus, Caluentius est
appellatus, uidetur intelligere. Caluentum cur po-
tius, quàm Caluentium, cur item Mariū nominet,
haud facile dixerim. nisi si inter Quinctum et Mar
cum iam conuenerat, ut eum fictis nominibus, Cæsa
ris maxime caussa, qui Pisonis erat gener, appella-
rent. Oratione] quam in urbem reuersus in Cice
ronem habuit; cuius e sententia senatus illū de pro-
uincia reuocauerat. Meam] de prouincijs consu
laribus, hoc est de Pisone Gabinioq. reuocandis.
Libros meos] de republica. epist. XIII. lib. II.
His diebus] uel, His diebus, quibus me a scriben
do auocant iudicia: uel, quia opus ipsum esset eius-
modi, ut ijs diebus confici non posset, ac spatij plus
omnino postularet. Pro Scauro, & pro Plan-
cio] illa de repetundis, hæc de ambitu. utraque
extat, sed pro Scauro mutilata. Incidi] quia mi
hi non probaretur. Hoc poema non esse idem, at-
que illud, de quo in epistola XIV. libri II. ostendi
mus infra in epistola ultima huius libri. Fontes
iam sitiunt] mirum est sitire fontes, unde aqua
peti solet. itidem miror, uelle te, uersus tibi, opti-
mo poetæ, a me componi. Supra idem alio modo si
gnificauit: γλαῦκα, inquit, εἰς ἀθήνας. epistola ulti-
ma lib. II. & epist. IV. & VI. huiusce libri.
Bene comitatum] cum multis pecunijs. ioco e-
nim usus erat Quinctus. Ambitionem] ut nul
lum studium prætermittam, dignitatis augēdæ caus
sa. Viuemus?] uita fruemur? sic alibi. Eri-
gonam]

gonam] *tragœdiam: quam se scripsisse, & ad Opium misisse, significauerat. amissam in itinere, ultima demonstrat huius libri epistola. Erigone soror Penelopes occisum a rusticis ebrijs patrem ita doluit, ut ipsa se suspenderit. miseratione deorum in cæleste signum conuersam, poetæ fabulantur.* Plausu] *a populo Miloni dato.* Nobis] *cum illi ideo detur plausus, quia consulem Lentulum Spintherem, legem comitijs centuriatis de meo reditu ferentem, enixe admodum iuuit.* De æde Telluris] *de operibus, puto, loquitur, & inscriptionibus illis, de quibus epist.* VIII. *lib.* II. De porticu Catuli] *non dubito, quin, quæ ad ædem Telluris, eadem, aut similia fieri ad porticum Catuli Quinctus uellet. quod ex ijs conijcio uerbis, ad Telluris quidem. quasi, Hoc amplius ad ædem Telluris, quàm ad Catuli porticum, quòd ibi etiam tuam statuam locaui.* Admones] *ut emam.* Domus] *pecunia publica ædificata: quod ipse in Pisonem, alijq. docent. pecuniæ uero summa* HS *uicies fuit, hoc est scutatorum* LX M. *ita porro magnifice, atque eleganter facta uidetur fuisse, ut neque uillas, neque hortos Cicero desideraret. nam & in epistola ad Leptam, Domus, inquit, est, quæ nulli uillarum mearum cedat.* Multorum fastigiorum] *tectum conclauia tegebnt. id nolebat Quinctus descendere pluribus angulis, & lateribus, (sic enim multa fastigia habuisset) sed uno tantum fastigio uergere in tectũ inferioris porticus. quod factum Cicero significat.*

Ho-

Honeste] *decenter, speciose, minime turpiter.* Vergit] *quia est unius fastigij, ideo uergit molli cliuo. non uergeret autem, inæquale si esset, lateribus lenem accliuitatem interrumpentibus.* In tectum] *duo igitur tecta, quod supra conclauia, & quod supra porticum.* Cetera eius] *eruditionem significat.* Suscipio] *ita promitto, ut uelim me, nisi is erit, quem tu esse uis, quasi prædem appelles.* Gabinium] *e Syria reuersum.* Tres] *una de maiestate, L. Lentulus; duæ de repetundis, Ti. Nero, & C. Memmius. accessit postea, item de repetundis, quarta factio, C. & L. Antonij; ut in epistola, quæ sequitur: etiam quincta, de ambitu, P. Sylla, ut infra, & ad Atticum ep. 16. l. 4. est autem absolutus Gabinius de maiestate, damnatus de repetundis. infra, & ad Atticum ep. 16. lib. 4. & Dio lib.* XXXIX. Adhuc] *quasi aliæ præterea possint existere, sicuti, ut dixi, extiterunt quarta, & quincta.* Postulant] *non dum postulauerant, sed postulaturi uidebantur. unus enim L. Lentulus postulauerat: quod proxima uerba declarant.* Lentulus] *quem, absoluto Gabinio, præuaricatum multi credidere. ad Atticum ep. 16. l. 4.* Flaminis filius] *ut distinguatur a L. Lentulo Crure. sic ad Atticum ep. 24. l. 2.* Iam postulauit] *propterea de maiestate prius, quàm de repetundis, Gabinius caussam dixit. infra, & ad Atticum ep. 16. l. 4.* De maiestate] *apud C. Alfium prætorem; quòd prouinciæ finibus excessisset, dum regem Ptolemæum*

lemæum in Aegyptum reducit. Ti. Nero]: *hic, opinor, is est, qui Tulliam Ciceronis filiam uxorem cupiuit, ut legimus ad Atticum ep. 6. l. 6. et Liuiam postea duxit, ex qua Tiberium imperatorem genuit. Velleius.* C. Memmius] *alius fuit C. Memmius, qui præturam gessit Pisone & Gabinio cos. & hoc anno cum consulibus de sequentis anni consulatu coijt. ad Atticum ep. 18. l. 4.* Capitone] *subscriptore. fuit autem Capito gentis Ateiæ, plebeius; Memmius, plebeius; Nero Claudiæ, patricius; (nam & Claudij Marcelli fuere, plebeij) Lentulus Corneliæ, patricius. fuere & Cornelij plebeij, non tamen Lentuli.* Cato] *M. Cato prætor; qui de repetundis hoc anno quæsiuit. eo ægrotante, postulari Gabinius de repetundis non poterat. Sed cur tot annis prætor Cato post tribunatum pl. quem gessit Silano & Murena cos.? quia, qui fuit ei legitimus annus petendæ præturæ, Pisone & Gabinio cos. eo anno in Cyprum Clodia rogatione ante comitiorum tempus emissus est: nec redit, nisi biennio post, Marcellino & Philippo cos. quo anno habita comitia non sunt: et ex interregno consules facti Pompeius et Crassus: quibus comitia prætorum habentibus, cum prætorem Catonem populus faceret, Pompeius, in Vatinium propensior, auspicia mentitus, comitia dissoluit. ita in annum sequentem reiecta Catonis petitio est: quo anno, Domitio & Appio cos. ex interregno creatis, præturam obtinuit, & gessit.* Pompeius] *quo conten*

dente

dente, Gabinius de maiestate est absolutus. ad Atticum ep. 16. l. 4. Nec proficiet] *immo profecit: ut etiam Gabinium, quem paullo ante accusauerat, mox rogatu Pompeij, non sine aliqua leuitatis nota, Cicero defenderit. Dio, & fam. ep. 1. lib. 7.* Coitione] *de qua iam diximus. ad Att. ep. 18. l. 4.* Messalla] *quem maxime Cicero diligebat. itaque, Noster, de eo dicit et infra: Enitemur, inquit, ut Messalla noster saluus sit. et in epistola ultima: Messallam nostrum, reliquosq. molestia liberatos, uehementer gaudeo. et ad Atticū ep. 16. l. 4. Messalla noster liberalis in populo ualde fuit.* Excluderetur] *coire enim turpi pactione noluit. ergo uir bonus. iam enim dixit Cicero: Eiusmodi pactiones in ea coitione factæ, ut nemo bonus interesse debuerit.* Satisfacio] *efficio, ne quas in me amoris aut officij partes desideret: quod attinet ad illius petitionem consulatus.* Memmio] *qui poterat duobus Cicero competitoribus satisfacere? quia neuter neutri oberat. Messalla enim patricius, Memmius plebeius. ita nihil obstabat, quin uterque simul consul creari posset.* Domitio] *Caluino, consulari candidato; qui consul fuit anno proximo cum Messalla.* Ipsi] *non modo reliquis tribus, sed ipsi Domitio, qui non ea, qua illi, mihi est amicitia coniunctus.* Scaurum] *ultimum nominauit de consularibus candidatis. quattuor enim omnes fuerunt, Messalla, Memmius, Domitius, Scaurus. defendit eum de repetundis ac-*

 cusatum,

cusatum, apud M. Catonem prætorem. Valde obligaui] *est enim absolutus. ad Atticum ep. 16. l. 4. & Pedianus.* Quando comitia, & qui consules] *dixi iam, comitia hoc anno habita non esse; consules uero, anno sequenti, Messallam & Caluinum ex interregno fuisse.* Sept.] *aut hoc tol lerem, aut,* Oct. *reponerem. qui enim potest epistolam complicare* XI. *Kal. Sept. cum meminerit iam in ipsa epistola de* XII. *Kal. Oct. seq. dixerit Romam uenisse* XIII. *Kal. Oct.?* Suauissimis] *refertis humanitate, atque amore.* Ille casus] *quem mihi Cæsar litteris significat. at qui casus? de interitu Iuliæ filiæ, dicet aliquis: alius, de legatis, & legione cum cohortibus cæsa. ego neutrum. nam de filia, quæ Romæ obijt, satis ipse sine Cæsaris litteris norat. nec diceret, Ille, ut de re lon ginqua: neque, Casus; sed, Luctus: de legatis au tem, & legione ratio temporum non patitur intelli gi. cladem enim illam non dum Cæsar acceperat. hieme sequenti id euenit. quod libro* V. *commentariorum ipsius exponitur. itaque & Cicero ipse in epistola huius libri ultima, quam scripsit in extremo anno, calamitatem eam significat, cum Cæsaris in summo dolore uirtutem & grauitatem commemo rat. de filiæ uero obitu in epistolæ clausula significat, ubi Cæsaris luctum nominat: quæ in mortem proprie dictio conuenit. Casum igitur puto dici, naufra gium multarum nauium in Oceano: de quo libro* IIII. *commentariorum de bello Gallico mentio fit.*

tres enim aduersi, maximeq. tristes Cæsaris euentus tribus in locis attinguntur, naufragium, interitus filiæ, cædes legatorum. Cum Publilio] *locutum. qua de re, incertum est.* Interiore epistola] *loca sunt in antiquorum scriptis, quæ cum legimus, quasi plana præterimus: deinde, quid ea sibi uelint, ubi quis interroget, hæremus, incerti quid respondeamus; ac tum denique nostram siue inscitiam, siue negligentiam, non sine aliquo pudore, agnoscimus. hoc, Interiore epistola, ecquis est, qui satis accurate perpendat? natura enim, ac ratione quoque ipsa comparatum est, ut ea, quæ narranda proponuntur, paullo minus diligenter, quàm eadẽ, cum narrantur, attendamus. quoniam igitur hic proponitur, non narratur res; (narratur autem in eo, Me Pompeio legatum iri) ideo fit, ut neque oculus in legendo, neque animus in cõsiderando, pro eo, quantum opus sit, insistat. oculus præteruoluat; quasi res, quæ studiose spectetur, parum digna sit: animum ad ea, quæ proponuntur, cognoscenda cupiditas ducit. ita, quæ duo uerba, (hæc dico, Interiore epistola) uel diligenter considerata, minime tamen a multis, ut opinor, intelliguntur, ea ne considerantur quidem. de quibus ego sic existimo: interiorem epistolam uocari, non eam epistolæ partem, quæ a principio & a fine pari distet interuallo, sed eam, quæ ab extremo propius absit, quàm a principio. id adeo cognoscetur, si, quod apud antiquos epistolæ claudendæ genus esset, ostendemus. non e-*

nim tunc, eo, quo nunc ſolemus, modo, complicabantur, ſed in orbem inuoluebantur epiſtolæ, ita, ut, quæ ultima ſcripta in pagina pars erat, inuolueretur prima; quæ prima, ultima. itaque proprie uolumen una epiſtola & erat, & dicebatur. idq́. Ciceronis teſtimonio comprobatur; qui ad Appium ſcripſit his uerbis: Volumen a te plenum querelæ iniquiſſimæ reddiderunt. et infert: Eadem epiſtola petebas. morem eundem uideo teneri ab ijs, qui ſcriptum pretio faciunt: quos uulgo notarios nominant, ſcribas antiqui appellabant. quod enim hædinis uitulinis ue ſcripſerunt in pellibus, id ita contrahunt, et quibuſdam quaſi ſpiris ipſum in ſeſe conuertunt, ut inuolucrum efficiant; ne ue ſua ſponte laxetur, circumducto eiuſdem pellis quaſi uinculo, aſtringunt. eadem erat olim forma litterarum. hoc amplius: ne a tabellarijs aperiri poſſent impreſſo ſuo quiſque ſigno cauebat. inde litterarũ faſciculus nomen ſumpſit: quòd, ut coniunctæ conſtrictæq́. uirgæ faſcis eſt, item litteræ a tabellarijs in unum, quaſi uirgæ in faſcem, coniectæ, colligatæq́., quodam modo faſcis exigui formam præſeferrent. proprie igitur uolumen de re in orbem collecta, ut de epiſtola, de faſcia: improprie de re non orbiculata, ut de libro. tametſi olim, apud priſcos illos, de libris quoque proprie. ſcribebantur enim in libris, unde nomen ſumpſerunt, hoc eſt in codicibus arborũ: ijq́ue, quo eſſent ferentibus commodiores, conuoluebantur. Quod autem Cicero dixit, Altera iam pagella procedit,

cedit, in epistola ad D. Brutum, fam. l. XI. non de ipsa epistola, quam postea misit, sed de exemplo, quod in codicillis tunc exarabat, intellexit: in quibus unam iam pagellam totam, alteram non totá, sed magnam partem scribendo impleuerat. non enim, cum ita dixit, scripsisse eum in charta uerisimile est: cum illius epistolæ breuitas ea sit, quæ nec unius, quantumuis angustæ, paginæ locum, si de charta cogitemus, nedum unius & alterius, tenere potuerit. at in codicillorum pagellas, quæ contractæ admodum erant, optime conueniet. Quòd si cui fieri posse uideatur, ut ipsos ad Brutum codicillos Cicero miserit: negabo. nam codicilli ad eos tantum, qui ijsdem, aut certe minime longinquis in locis essent, mittebantur: quod exempla declarant, ut in proximo libro, & fam. ep. 12. lib. 4. ad Brutum uero, tam longe remotum, Celticam Galliam pro consule administrantem, codicillos dare, cuius ineptiæ fuisset? nam ne ad Papirium quidem, qui neque prouinciæ præerat, ut Brutus, et multo, quá ille, proprius aberat, hominem sibi familiarissimú, codicillos tamé Cicero mittendos putauit, sed epistolam e codicillis descriptam. fam. ep. ult. lib. IX. Neque uero mirandum est, in litteris, quas inuolui solitas dixi, paginas interdum nominari: quod ab orbiculata inuolucri forma satis alienum uideri potest. nihilo enim minus inuoluebantur, quæ pluribus paginis litteræ, quàm quæ una tantum pagina scriptæ fuerant. cumq. omnes eodem modo inuol

uerentur; ideoq., si forma spectaretur, itidem omnes uolumina possent, appellari: usitatius tamen erat, ut longioribus de litteris, quæ plures haberent paginas, uoluminis uocabulum usurparetur. idq. satis patet ab exemplis. Pompeio] *in Hispanias proconsule ituro. sic enim putabatur. uerum non iuit; easq. per tres legatos, Afranium, Petreium, Varronem, administrauit. decreta est ei lege Trebonia, Crasso uero collegæ Syria, utrique in secundo consulatu. Plutarchus, alij.* Non audiui] *quo modo hoc? cum ipse ad Cæsarem aliquot mensibus ante de hac legatione scripserit. extat, quæ hoc significat, epistola lib.* VII. *fam. in qua Trebatium commendat. loquitur igitur de recenti rumore: de quo se negat audisse. falsum tamen non fuisse, ex eo discitur, quod ad Atticum in extrema epistola lib.* IIII. *scriptum est. Sed heus tu, inquit, scripserāne tibi, me esse legatum Pompeio, & extra urbē quidem fore ex idibus Ian.?* Scripsique ad Cæsarem, Vibullium Cæsaris mandata] *erit, cui non placeat iteratum Cæsaris nomen. sed si, cum, Cæsaris, legimus, animo spectabimus, non Cæsarem, ad quem Cicero se scripsisse narrat, sed Quinctum, qui hæc leget; feremus.* De mea mansione] *quam Cæsar cupiebat; ut eius ope, atque auctoritate, quibus in rebus opus esset, uti posset. Supra, quod hoc declaret, illud est: Quod mihi otium, Romæ præsertim, ut iste me rogat, manenti?* 318: Nec ad Oppium.] *qui cum Cæsaris in urbe omnia*

nia negotia procuraret, ad eum quoque Cæsaris mã data perferre Vibullius debuit, ut is ageret cum Pompeio, ne me, si Cæsaris caussa uellet, ab urbe remoueret. Quo consilio?] *fecit hoc Vibullius? non enim hoc ad Cæsarem placet referri: ne uideatur in eo consilium requirere.* Quanquam Oppium ego tenui] *quanquam non hoc ideo dico, quia uoluerim Oppium Vibullij uerbis, cognita Cæsaris uoluntate, adduci, ut ageret cum Pompeio de mea mansione. quin ego illum, sua sponte satis incitatum, tenui. rectius enim duxi, Vibullium primo, cui Cæsar præsens præsenti mandauerat, deinde Oppium, cui scripserat, agere cum Pompeio.* Bibuli] *quid Bibulo cum Cæsare? parum ne notæ sunt quæ inter eos omnium acerbissimæ fuerunt inimicitiæ? ego, & minima mutatione, & sententia postulante, libenter, pro Bibuli, reposuerim, Vibullij. nam & ad Att. ep. 2. l. 8. pro Vibullij, et Vibullius, libri sunt ueteres, qui, male omnino, tamen habeant, Bibuli, et Bibulus. tota res perpendatur: male omnino sensisse non uidebimur.* Priores partes] *ut is prior ageret cum Pompeio.* Nullas δ' ἑτέρας φροντίδας] *Cum sæpe litteris Marcus Quincto significasset, uelle se, quantum in ipso esset, Cæsaris amicitiam tueri, eiusq. absentis dignitati quammaxime studere, neque in unius Pompeij beneuolentia omnia ponere; (id indicant illa uerba lib. 11. in epistola, Risi: De Pompeio, assentior Cæsari, uel tu potius mihi. nam, ut scis, iam*

pridem istum canto Cæsarem: mihi crede, in sinu est, neque discingor: et illa, in epistola, Ad IIII. non. eodem in libro infra: Quoniam in hoc homine colendo tam indormiui diu, cursu corrigam tarditatem) Quinctus, qui iam audisset, fratrem Pompeio legatum iri, suspicatus est consilium ab eo mutatum, quippe qui, si cum Pompeio legatus iret in Hispaniam, de Cæsaris rebus, quas Romæ curari oporteret, minimum laborare uideretur. cupiebat enim Cæsar Marcũ sua caussa Romæ manere. quòd ex eo satis patet, in epistola proxime nominata: Quod mihi tempus, Romæ præsertim, ut iste me rogat, manenti, uacuum ostenditur? ideo Quinctus, ea, qua dixi, suspicione cõmotus, his fere uerbis scripserat: Fortasse tibi δεύτεραι φροντίδες σοφώτεραι uidentur: hoc est, fortasse consilium de Cæsare mutasti, qui cogites in Hispaniam: fortasse posterius aliquid cogitasti; idq. magis probas, quàm quod antea constitueras. cui respondens Marcus, Ego uero, inquit, meas priores cogitationes, mea de Cæsare colendo consilia nihil muto; posteriores in Cæsaris rebus curas et cogitationes habere nullas possum. attigerat enim, & fortasse integrum recitauerat Quinctus senarium illum Euripidis in Hippolyto:

„ Αἱ δεύτεραι πως φροντίδες σοφώτεραι:

ut qui Euripidis lectione mirum in modum teneretur. quod ipsius epistola ad Tironem fam. lib. XVI. ep. 8. testatur: in qua sunt hæc: Euripidi quantum credas, nescio: ego certe singulos eius uersus singu

la

la testimonia puto. Quod autem, Ego uero, dicit; uis quædam animi significatur moleste ferentis quod a Quincto scriptum erat de secundis curis. quo loco quasi punctus exilijt, & , ut de re molesta, Ego uero, inquit, etc. atque hic, ut alibi sæpe in exponendo Cicerone, Erasmi, eruditi hominis, ingenium requiro: qui, cum in suis adagijs hunc locum interpretatur, prorsus aberrat a sentẽtia. hoc ego ita iudico: si quis tamen contra, cedam meliora ostendenti.

Pæne par] *secundum te, & liberos nostros, nihil mihi est Cæsare carius. pæne etiam æque, ac tu, liberiq. nostri, mihi carus est.* Iam] *quia sibi nos sua iam liberalitate obstrinxit.* Debeo] *alios enim amamus, nec debemus, uoluntate quadam, et animi tanquam impetu compulsi: alios, quia nos id, quod facimus, recte & cum ratione facere iudicamus. Cæsarem, inquit, eodem pæne, quo te, et liberos nostros, loco habeo, quia debeo, summis illius in nos officijs, summa humanitate adductus: ueruntamen, ut hæc non essent, quæ sunt maxima, amore coactus idem facerem. ita prudenter admodum hanc partem attingit Cicero. nam in amando Cæsare neque iudicium a uoluntate seiungit; ne uideatur id facere, quia debeat, potius, quàm quia uelit: neque uoluntatem a iudicio; ne significet id se uelle, quod fortasse non debeat. ergo & facit iure, & libenter facit. quæ duo simul in amore optanda sunt maxime. sed o, si quis omnes Ciceronis sententias, quæ curiosis oculis non patent, aut hac, aut etiam*

tiam

tiam multo maiore diligentia (quantulum enim id est, quod ego quidem præstare possum?) aperiret: quàm multa manarent ad inuẽtionem præclara. ex una mehercule re, tribus aut quattuor uerbis a Cicerone explicata, sæpe intellexi, cum ad cogitandũ me dedi, res propemodum innumerabiles eiusdem generis, eiusdem elici sententiæ posse. Verum hæc non ita nostri propositi tractatio est. terminus enim quasi quibusdam interpretis officium definitur: quibus egredi nullo modo licet. quòd si contigisset, id quod equidem maxime uellem, ut obsequi patriæ meæ roganti, eiq. meam industriam, sæpe iam, primum Egnatio ætate confecto, deinde Bonamico mortuo, denegatam, de loco superiore probare possem: a quo me munere, magno sane cum animi mei dolore, ualetudinis infirmitas exclusit: locus ille fuisset ad aperiendos ueteris eloquentiæ fontes uehementer aptus. quæ est una nobilibus in gymnasiis docendi ratio præstantissima: ad quam se suaq. studia honesto loco nati non adolescentes modo, uerum etiam uiri libenter adiungunt. enimuero latent in Cicerone quidem nostro pæne innumerabiles, in Græcis, Demosthene, & Isocrate, bene multæ uirtutes eiusmodi; quæ si ad artem ita redigantur, ut eas non oculis intueri modo, uerum etiam mente & cogitatione liceat complecti; facile uideo futurum, ut eleganter & cum laude scribere cupientibus egregiam facultatem, ualdeq. splendidam ac lautam orationis Latinæ supellectilem biennij pariat

riat exercitatio. hoc nimirum est, quod ego ab eo doctore, qui artem profiteatur, aut unum tradi, aut præcipuum certe uelim. nam, inani uel earum historiarum, quæ a libris peti facile possunt, recitatione, uel figurarum, quas Demosthenes, aut Cicero ne somniando quidem unquam uidit, commemoratione, tempus conterere; hominis est aut eius, qui suæ potius ambitioni, quàm aliorum utilitati, consultum uelit; aut eius, qui eam uiam, quæ ad ueram solidamq. gloriam ducit, penitus ignoret.
Ab Aristophaneo modo] *sincerum illud puto, Ab Aristophane: corruptum, O modo. emendatio quidem a me nulla. quòd si particula, Ab, tollatur; de qua tollenda quid statuam, non habeo, cum ea non nullis a ueteribus libris absit, Bessarionis tamen in libro sit: minima distinctione sententia patefiet; nec iam suspicio mendi residebit ulla. distinguetur autem sic: Quam paullo ante acceperat, Aristophaneo modo: ut, Aristophaneo modo epistola dicatur, quæ Aristophanis ad similitudinem accedat: puta, quia comicum quiddam in sententijs, ex Aristophanis genere, præseferat.* Et suauem, & grauem] *quales patris ad filium puerum esse litteras decet: suaues, ob ætatem filij; cuius habenda ratio est: graues, ut pater patrio quodam tum naturali tum legitimo iure seueritatem retineat.* Affixum, tanquam magistro.] *hærebant enim magistris pueri, donec prætexta utebantur. prætexta deposita, & uirili toga sumpta,*
adi-

adibant fere ad iurisconsultos, ut ius ciuile, caussis agendis maxime necessarium, cognoscerent. Annali] *Villiæ gentis, plebeiæ. natum cognomen ab eo, qui legem de petendis magistratibus annalem in tribunatu pl. tulit. Liuius libro, opinor,* XL. Et tamen] *cum, de illo diligenter curare, satis esset; ea tamen cura non contentus, etiam consilium addidisti.* Seruilius] *Isauricum dici, manifestũ est.* Significat] *ergo non erat Cicero Romæ. nam, significare, absentis est.* Non possum scribere] *quia mirandum non est, sordidi hominem artificij humanitatem ignorare. de hoc supra, 322.* Saluio] *is ad Quinctum profectus est* VI. *id. Oct. 325.* Labeoni] *Seguliæ gentis, plebeiæ.* Reseruabam.] *ut ijs darem eas litteras, quas in alienas manus incidere minime uelim.* Ne num quidem, quid uellem,] *cum iret ad te, qui mihi frater es, debuit (alia mitto) hoc saltem, num quid uellem, rogare.* T. Pinarius] *Lucij fortasse frater, quem C. Cæsar, nepotem sororis suæ, heredem cum Q. Pedio, & C. Octauio reliquit. de quo Suetonius his uerbis: Nouissimo testamento tres instituit heredes, sororum nepotes, C. Octauium ex dodrante, & L. Pinarium, & Q. Pedium ex quadrante, reliquos in ima cera.* Frater eius] *Lucius fortasse; quem dixi unum fuisse de Cæsaris coheredibus.* Adolescentem.] *adolescentes interdum appellabantur annos etiam plures, quàm triginta, nati. itaque in epistola ad M. Cœlium, Homi*

nem

nem, inquit, adolescentem non tam allicere uolui, quàm alienare nolui. cum loquatur de C. Cœlio: qui iam quæstor fuerat; & quæstura non ante annum XXXI. *lege annali gerebatur. etiam in oratore modo adolescentem, modo uirum appellat Isocratem. etsi, uirum, dignitatis caussa dictum in eo loco, item ut alibi, possit aliquis existimare. nunc adolescentis nomen de ætate solum usurpatur ea, quæ anno incipit* XIII. *desinit* XX. Aliam in sententiam] *cum significes, minime te de suburbano emendo cogitare.* De se] *si loqueretur ex Anicij persona, hoc modo; Miratur Anicius, nihil te recordari de se: usitatum esset. nunc, ex persona sua cum dicat; Soleo admirari, nihil te recordari de se: quàm proprie, se, pro eo, positum sit, grammatici uiderint. eiusmodi notauimus exemplum in oratione pro comœdo: Societatis, inquit, non suas, lites redemit, cum fundum a Flauio Roscius accepit. quid ita satis non dedit, amplius a se neminem petiturum? non enim dixit, A se, pro, a se ipso, sed pro, ab ipso Flauio; a quo fundum acceperat.* Epicharmi] *Siculi, poetæ comici: quē Plautus imitandū sibi proposuisse putabatur: unde Horatij uersus: Plautus ad exēplum Siculi properare Epicharmi.* γνῶθι] *cognosce, quo modo alio usus est. Prius, quàm credas, aiebat Epicharmus, cognosce quemadmodum is, cui crediturus es, alio sit usus: ut, si se erga alium recte et optima fide gesserit, ei te tuto committas; sin minus, exemplo doctus caueas. ap*

paret

paret Anicium non bona fide fuisse: itaque non facere Quinctum satis prudenter, qui eius opera in emendo suburbano cogitaret uti. Sermonem eius.] *subaudi, narrasti, cum essemus una in Tusculano eius.* Quemadmodum coniicio,] *Imperfecta sententia: sed, opinor, hoc significat: Quemadmodum coniicio, quasi minime illum noris, ita res illi tuas committis. incipit autem, fraterno amore adductus, hoc dicere: mox, ne fratrem uideatur nimis multis uerbis ut imprudentem monere, extremam sententiæ partem omittit.* Quid uelis] *cogites ne de emendo, ut Anicius dicit, an secus, ut in tuis ad me litteris significas.* Ne quid ille turbet,] *ne quid misceat; ne sincera fide non agat; ne te implicet in eo negotio, sic, ut expedire te nisi cum damno non queas.* Quid præterea? Quid? etiam.] *genus in epistolis, præsertim iis, quæ ad familiares mittuntur, in extremo usitatum. uarias enim res cum scripsimus, nec iam memoria quidquam suppeditat; quasi nos hæc per litteras collocutio delectet, ipsi nos interrogamus, num quid præterea scribendum supersit? deinde, alterum, Quid, est illud quidem ipsum quoque cum interrogatione positum: sed responsio tamen ad priorem interrogationem quædam uidetur. nam cum rogauit, quid præterea est quod scribam? respondet, quid scribam? quasi dicat: nunc quidem nihil uideo, quod præterea possim scribere. mox, inuentare, subiungit: Etiam. etiam, inquit, præter superiora*

riora aliquid est. Tale illud ad Atticum. ep. 2. l. 1. Noui tibi quidnam scribam? quid? etiam. et ep. 6. l. 2. Aliud quid? etiam. et ep. 19. l. 2. Quid aliud? quid? hoc, opinor. Ad IV. Kal. Oct.] *fuerat igitur ad urbem per septem dies. accessit enim* XII. K*al. Oct. quod supra scriptum est in hac ipsa epistola.* Noctu] *quia conspici puderet. redibat enim, senatusconsulto de prouincia reuocatus: & eum tres factiones, una de maiestate, duæ de repetundis postulabant. turpissimus igitur Gabinius, qui noctu introiret; cum ceteri imperatores & interdiu omnes, & plerique triumphantes.* Hora octaua,] *quæ, quo modo nunc horis diem distinguimus, uigesima fere nobis esset. diem enim semper ueteres in horas duodecim tribuebant: quæ, pro dierum inæqualitate, modo breuiores erant, modo longiores.* Edicto] *edictorum duo genera, unũ, quod, inito magistratu, publice proponebat prætor urbanus, ex quo toto anno ius diceret; alterũ, quod ad singulas caussas pro re nata accommodaretur: quale est Alfii prætoris, quo Gabinium maiestatis reum adesse ad decimum diem iubet. hoc posterius commune est prætori urbano cum reliquis prætoribus, qui de criminibus quærebant: illud prætoris urbani proprium. sed hæc libro de iudicijs reseruemus: qui doctrinam, ut speramus, non omnino iurisconsultis inutilem complectetur.* Alfii] *prætoris, de maiestate quærentis. in epistola, quæ sequitur proxima, Quæsitor, inquit, grauis, & firmus Alfius.*

Alfius. Adesse] *in iudicio, decimo, ut opinor, post nominis delationem die. nam Pedianus in commentario Cornelianæ, cum de Cornelio, qui et ipse de maiestate accusatus erat, loquitur, his utitur uerbis: Cum L. Cassius prætor decimo die, ut mos est, adesse iussisset. et apud hunc, supra, lib.* II. *epistola* 12. *Decimus erat Cœlio dies. atque hic decimus Gabinio dies, non dubito, quin fuerit,* III. *Kal. Oct. post eum, quo in urbem introiuit, proximus: quo ipso die Cicero hanc epistolæ partem scripsit. cadit igitur, diebus decem numeratis, nominis delatio in* XII. *Kal. Oct. hoc est in eum ipsum diem, quo ad urbem accessit: ut ei, post aduentum, nihil omnino spatij dederit Lentulus accusator.* Afflictus est.] *cum iret ad iudicium.* Proximus] *turpitudine: cum utrunque senatus de prouincia reuocasset, utrique ciuitas, memoria maxime Ciceronis eiecti, esset infensa.* ἐμβόλιον] *partem quandam ab argumento proposito seiunctam, interpositionem.* Meorum librorum] *an de republica, quos in manibus habebat, quosq. & supra suos, in hac ipsa epistola, nominauit? uix opinor: non enim illos in libros, quorum esset ὑπόθεσις omnium grauissima, inducerentur huiusmodi fabulæ. de poemate malim intelligere, non eo, quod ab ipso quæsierat Quinctus, (quibus enim libris Quinctus pro suis usurus esset, de ijs non, opinor, dixisset Marcus, Meorum librorum) sed eo, cuius primum iam librum a Cæsare lectum, & magnopere probatum,* dixit

dixit in epistola libri II. *ultima, in extremo*. Reditus] *ex prouincia. redierat autem Piso anno proximo, Pompeio et Crasso cos*. Alter exercitum perdidisset, alter uendidisset] *perdidit Piso, uendidit Gabinius: ille, cum commisit, ut cæderetur: hic, cum Ptolemæum pretio conductus restituit. in oratione de prouincijs consularibus, in Pisonem, in historia*. Satis commodas] *satis prospera significantes de Britannico bello, satis ex nostra uoluntate*. Ad mare] *te relicto in interiore Britannia*. Gratulandi] *quòd rem satis feliciter in Britannia gessisset*. Luctum] *ob interitum filiæ: qui proprie luctus est*.

EPISTOLA II.

Iisdem consulibus.

AD POPVLVM] *quæro, nec tamen inuenio, quo de crimine Gabinij populus iudicauerit. nam de maiestate, deq. repetundis non populus, sed prætores cum consilio quærebant. nec ullum præterea Gabinio facinus obiectũ reperio. fieri tamen potest, ut Memmius, cum tribunus pl. esset, pro potestate populum coegerit, ut de Gabinio suffragium ferret, uel de maiestate, uel de repetundis: sed, de repetundis, potius crediderim: quo crimine item ad prætorem constitui accusator, Ti. Nerone pari studio contendente, cupiebat. quod et supra in proxima epistola, et hic proxime*

planum fit. quem porro in iudicio populi Gabinius exitum habuerit, quo facilius intelligatur, ipsa Valerij Maximi, quæ sunt in octauo libro, uerba subscribemus. A. Gabinius, in maximo infamiæ suæ ardore, suffragijs populi, Memmio accusatore, subiectus, abruptæ esse spei uidebatur: quoniam & accusatio partes suas plene exhibebat; & defensionis præsidia inualida fide nitebantur; & qui iudicabant, ira perciti pœnam hominis cupide expetebãt. igitur lictor et carcer ante oculos obuersabantur: cum interim omnia ista, propitiæ fortunæ interuentu, depulsa sunt. filius nanque Gabinij Sisenna, cõsternationis impulsu, ad pedes se Memmij supplex prostrauit, inde aliquod fomentum procellæ petens, unde totus impetus tempestatis eruperat. quem truci uultu a se uictor insolens repulsum, excusso e manu annulo, humi iacere aliquandiu passus est. quod spectaculum fecit, ut Lælius tribunus pl. approbantibus cunctis Gabinium dimitti iuberet. Luculente calefecerat] *non frigide accusauerat, sed ita uehementer, ut Gabinius calesceret. tralatio. agitati enim non modo corporis, uerum etiam animi motu, calescimus. sic M. Cœlius in epistola: Si Parthi uos nihil calfaciunt.* Non licuerit] *clamore, conuicioq. populi.* Calidio] *M. Calidio; quem fuisse oratorem dulcem potius, quàm uehementem, in libro de claris orat. ostenditur.* Cato nem] *prætorem, de repetundis cognoscentem. ergo, cuius futura de reo quæstio erat, is & de accusatore*

tore diligendo ante cognoſcebat. Diuinatio] contentio, quis deberet accuſare. cauſſam nominis Pedianus exponit, quia nó de facto quæreretur, ſed de futuro, quæ eſt diuinatio, uter deberet accuſare. C. & L. Antonios] tres igitur factiones Gabiniũ de repetundis poſtulabant, Memmius, Nero, Antonij: quos in epiſtola proxima non nominauit: nondum enim extiterant: itaque ibi, quaſi futurum diuinaret, non dixit, Tres factiones Gabinium poſtulant, ſed, Tres adhuc factiones. nã poſtea quarta factio, Antonij poſtularunt, deinde & quincta P. Sylla, ut eſt in epiſtola ad Att. 16. l. 4. Fratres fuerũt M. Antonij, poſtea triumuiri; filij Marci, eius, qui, gratia Cottæ conſulis, & Cethegi factione in ſenatu, curationem infinitam nactus totius oræ maritimæ, Siciliam et prouincias omnes depopulatus eſt; ad poſtremum, inferens Cretenſibus bellum, morbo interijt. huius igitur filij Caius, & Lucius, nepotes uero Marci, clariſſimi oratoris. M. F.] ſic antiqui ſcribebant: non nulli poſtea ſic, M. F.os inde natus error apud antiquitatis imperitos, ut, Meos, non M. F.os legendum putarent, ob ſimilitudinem F. & E. quod ideo dictum a me uolui, quia uideo in aliquos etiam impreſſos libros hanc mẽdam irrepſiſſe. idq. ut monerem, operæpretiũ exiſtimaui. Negotium inuertit] res Gabinij perditas reſtituit. hoc non ſine cauſſa Cicero timebat. opes enim Pompeij maximæ; qui etiam ſuo ſtudio, ut Gabinius de maieſtate abſolueretur, obtinuerit. infra, & ad Att.

ep. 16. l. 4. Delectare] *odio senatus in Gabiniũ, amore in me.* Subitoq.] *cum hoc uerbum Cicero posuit, proxima spectauit, quod supra, quod infra; supra, quod dixerat, Triumphũ se postulare dixisset; infra, quod infert, Bonus imperator noctu in urbem hostium inuasisset. altero enim Gabinij leuitas, & inconstantia coarguitur; qui, cũ de triumpho ubique iactitasset, subito, abiecta triumphi postulatione, in urbem introisset: altero, eiusdem turpitudo, & improbitatis conscientia notatur; qui non interdiu sit ausus introire; eum intelligeret ita se de ciuitate ac de republica esse meritum, ut, si luce ingrederetur, ab occurrente populo non salutationes honorificas, non ullas laudes, sed omnia probra, omnes contumelias merito posset exspectare.* Subito *autem non ita restricte dictum ut subito post aduentũ Gabinij ad urbem intelligi debeat: mansit enim ad urbẽ per nouem dies, cum accessisset* XII K*al. Oct. introisset* IV K*al. sed,* Subito, *præter exspectationẽ: cum ex eo rumore, quem ipse passim dissipauerat, triumphans potius ingressurus esse uideretur.* Bonus imperator] *ex ambiguo ludit. nam periti imperatores plerunque noctu irrumpunt in urbes hostium. iste uero, nequá imperator, cum se odio esse ciuitati sentiret, sic, ut eum hostis loco haberet, noctu introiuit, conuicia ueritus, et contumelias, si interdiu ingrederetur.* Hostium plane] *ciues enim hostes ei plane sunt.* Inuasisset] *dicendũ erat, Introisset: maluit, Inuasisset; ut in tralatione persisteret.*

ret. noctu enim Gabinius, præter exspectationem, bonorum imperatorum exemplo, cum urbes hostiú inuadunt, introierat. ita tribus uerbis a Cicerone, eleganter sane, & apte de introitu Gabinij, comprehensa tralatio est, his inquam, imperator, hostiú, inuasisset. Non committebat] ut odiosa de re dixit proprie, committebat. timebat enim senatum: oderat eum, eiq. pariter odio erat, iam inde a consulatu. dixerat enim in concione consul, hoc est is, qui tueri senatus auctoritatem deberet; Errare homines, si senatum aliquid in republica posse arbitrarentur. pro Sextio. Ipso] distulit, quoad potuit: ipso demum die decimo, ultra quem differre non poterat, in senatum uenit. Decimo] ab introitu in urbem. ergo nonis Oct. nam introiuit IV Kal. Oportebat] iubente lege; aut, more maiorum. Hostium] lege cautum erat, quod Valerius libro III. narrat, & Dio libro XXXVII. significat, ne quis triumpharet, nisi qui quinque millia hostium una acie cecidisset. hic, non subito, quin aliud agatur. non enim triumphauerat Gabinius, aut, cum in urbem iam esset ingressus, de triumpho poterat cogitare. quare crediderim, non ijs modo, qui triumphassent, aut triumphaturi essent, sed omnibus plane imperatoribus, e prouincia reuersis, usitatum hoc fuisse, ut cæsorum non tam hostium, quàm militum numerum in senatu exponerent. Bessarionis libes habet, Hostiarum. & in epistola M. Cœlij, ubi legitur in impressis, Cum de hostibus ageretur,

in scriptis aliquot uidimus, Hostijs. quo tamen in loco sequi maluimus eos, qui habent, hostibus, adducti Valerij Maximi auctoritate, qui legem illam de cæsorum hostium et militum numero commemorat. In re hæsit] magis placet, quod alijs item uideo, Inrepsit: cum eo tamen placet, si ueteres libri consentiunt. nam Bessarionis liber, In re hæsit, habet: quod est, in recitando, implicitus ignoratione rei. Inrepsit, uero ualet hoc, uenisse Gabinium in senatum & inuitum, & latenter, more animalium repentium. cursu enim uoluntas maior declaratur. Infrequentia] cum e prouincia reuersos, quo primum die ad senatum adeunt, propinqui, familiares, clientes comitatu maximo soleant honestare. Exire] hostium et militum numero recitatio: quasi, præterea quod ageret in senatu, nihil ei restaret. A consulibus] Appio, et Domitio: quorum Domitius Pompeij caussa, inimicissimi sui, Gabinium oderat; Appius, quia missum in Syriam legatum, ut in Dione legimus, recipere noluerat: qui etiam illum eo die accusauit maiestatis: quod in hac ipsa scriptum est epistola. Publicani] Syriani, Gabinio infensi. questum enim sua damna ad senatum uenerant: quòd, cum Gabinius, finibus prouinciæ suæ contra leges egressus, Alexandriam ad restituendum Ptolemæum cum exercitu profectus esset; prædones per eius absentiam maritima Syriæ loca uastarunt. quo facto, publicanis ea, quæ de publico redemerant, exigere non licuit. Dio lib. XXXIX.

Et

Et cum a me] *potest non abundare, etsi uidetur, particula*, ET. *nam est, cum uulneraretur, & a me maxime. potest etiam abundare: quòd eam addiderit imperitus; qui cum uideret, A tuis, (sic enim est in libris aliquot manuscriptis, non, ut postremo impressis, Actus) copulam necessariam duxerit: ut ad uerbum, Vulneraretur, utrunque referretur, hoc modo: Cum a tuis, & a me maxime uulneraretnr.* Vulneraretur] *accusaretur. a uenatione tralatio. feræ enim undique actæ uulnerantur. ideo intulit, Vulneraretur; cum, Actus, iam dixisset.* Non tulit] *sustinere tacitus non potuit. sic in* III. *de orat. Cum homini & uehementi, & diserto, & in primis forti ad resistendum Philippo quasi quasdam uerborum faces admonuisset, non tulit ille, & grauiter exarsit.* Trementis] *ut hominis ira commoti.* Exsulem] *quia lege Clodia, ipso consule Gabinio, pulsus, per sexdecim menses urbe caruerat. huiusce nominis contumeliam, etiam a P. Clodio sibi obiectam, diluit ac purgat in paradoxo multis uerbis.* Impetu] *impetum significauit senatus, cum dixit, Vt ad corpus eius accederet.* Publicani.] *Gabinio, propter damna & iniurias ab illo acceptas, infensi; Ciceroni, consulatus beneficio, coniuncti. ut omittam, quòd Cicero patre natus erat equite Romano, & publicani omnes equestris ordinis. quo uidebatur quiddam inter eos necessitudinis intercedere.* Foris] *passim, non solum in senatu, sed apud ceteros etiam. sic lo*

cutus est in epistola longa ad Lentulum: C[illegible]m ea cō tentio mihi magnum etiam foris fructum tulisset. et ad Quinctum fratrem: Foris ualde plauditur. In uulgus, alibi dixit, eadem sententia. Clarius] *hac, quam senatus dedit, significatione uoluntati erga me.* Teneo] *antique, pro teneo me. Tenuit se Cicero ab accusando Gabinio, quod infra quoque confirmat, in caussa maiestatis: de repetundis uero non modo non accusauit, uerum etiam rogatu Pompeij defendit: quod & Dio lib.* XXXIX. *narrat, et ipse in epistola ad Marium, fam. 95: significat. Illud mirari non satis possum, quod ab eodem Dione traditum uideo; Gabinium a Cicerone de maiestate grauissime accusatum. quod aperte falsum ostendit ipse Cicero & hic, & apertius etiam infra in epistola 4. nisi si, ut a teste Cicerone, non ut ab accusatore, Gabinium accusatum intelligas. acerbe enim testimonium in illum dixit: quod infra in ultima scribit epistola: Testis, inquit, uehemens fui, præterea quieui.* Cum Pompeio] *qui Gabinij patrocinium ideo suscipiet, quòd ipse Gabinium, ut Ptolemæum in regnum reduceret, scriptis litteris impulerat. Dio lib.* XXXIX. Quod instat] *in quo uereor ne Pompeij animum offendam. ille enim fauebit Guttæ, ego Miloni, de me optime merito. infra, in ultima epistola.* Vel quòd iudices nullos] *etiam in ad Atticum epistola lib.* IIII. *caussam absoluti Gabinij confert in Pompeij contentionem, iudicum sordes. item hic, infra. Quod autem*

est

est in impressis libris, Vel quòd; mendosum existimo. nam Bessarionis liber habet, id quòd. unde factum suspicor, uel quòd, eorum temeritate, quorum aures imperitæ antiquam, non tamen satis usu peruulgatam, loquendi rationem inique ferrent. est enim, id quòd, pro ideo quòd. sic locutus est is, qui mihi est post Ciceronem familiarissimus, Terentius in Heautontimorumeno: Id quòd est consimilis moribus, conuinces facile ex te natum. Et in Hecyra: Illico lætæ exclamant, Venit, id quòd me repente aspexerant. sic & Liuius libro XLI. *Id quòd erat uetusta coniunctio cum Macedonibus. totum igitur hunc locum ita legerem, ac distinguerem: Teneo ab accusando, uix mehercule, sed tamen teneo, id quòd nolo cum Pompeio pugnare: (satis est, quod instat de Milone) id quòd iudices nullos habemus: ἀπότευγμα formido. quemadmodum enim, ubi est in impressis, Vel quòd iudices, mendosum esse Bessarionis liber ostendit: sic illud, Vel quòd nolo, non sincerum esse, facile possum suspicari: cum eadem utrunque potuerit caussa deprauare. ἀπότευγμα] absolutionem Gabinij, propter iudicum sordes, formido. timeo, inquit, ne non assequar, quod uelim, nam ἀποτυγχάνω, spe frustror, non obtineo.* Male uolentiam] *in ipsum, an in Gabinium? in ipsum: nam caussas colligit, cur ab accusando se teneat. hæ sunt, Pompeius, iudices, hominum maleuolentia. suos enim ipse quoque maleuolos habebat.* Aliquid accidat.] *contra quàm accideret me non accusante.*

te. timeo, ne absoluatur, nam, qui me oderunt, fortasse illum, me accusante, subleuarent. Nec despero] *nam, ne sperem omnino, Pompeius, et iudicum infirmitas facit.* Non nihil per me] *qui ut non accusem, alijs tamen accusantibus opem aliquam sumministrabo. et, Non nihil, ne, si uehementer, Pompeium a se abalienet: cum quo pugnare nolebat.* Confici] *ut iudicio condemnetur.* A Memmio Domitius] *candidatus a candidato. absolutum constat, quia consul fuit anno proximo cum Messalla: nec Domitium modo, sed omnes plane candidatos. nam in ultima epistola, Messallam, inquit, iam nostrum, reliquosq. molestia leuatos, uehementer gaudeo. aut igitur is, qui exsulauit Athenis, ad quem scribuntur a Cicerone epistolæ lib. fam.* XIII. *alius Memmius est; (meminimus autem supra quoque de duobus Memmijs, quorum utrique prænomen fuerit Caio) aut, si hic est, postea in alio iudicio condemnatus.* A Q. Curtio] *hunc ignoro prorsus. Magnuli liber, ad manuscripti exemplum emendatus, Acutio, mendose; fortasse tamen cum uestigio ueritatis.* Q. Pompeio] *Rufo, ut ad Atticum ep. 16. l. 4. Syllæ dictatoris ex filia nepote, ut apud Pedianum. hic biennio post tribunus pl. occiso Clodio, sæpe atque acriter in Milonem, ac Ciceronem etiam ipsum concionatus est. Pedianus. exsulem significat Cœlius in epistola* I. *libri* VIII. *fam.* Triario] *adolescente, qui eum paullo ante de repetundis accusauerat. paratum*

ratum fuisse ad dicendum, & notæ industriæ, Pedianus tradit. filius fortasse fuit eius, cuius orationem Cicero plenam litteratæ senectutis appellat in Bruto. Aut hominum, aut legum] aut candidatorum, si condemnatur; aut legum, si absoluuntur. leges enim uidentur interire, cum nocentes absoluuntur rei. culpam significat candidatorum, ut supra, cum dixit: Ita erant progressi candidati consulares, ut non esset ferendum. & ad Att. 64: Tres candidati fore rei putabantur. quid poteris, inquies, pro ijs dicere? ne uiuam, si scio. Interitus] calamitas, exsilium. mortis enim supplicium Sempronia lex a ciuibus R. amouebat. sic infra, Periturus reliquis iudicijs, de Gabinio dixit, cum damnationem intelligeret. Vt iudicia ne fiant.] aliquo tribuno pl. intercedente. etiam edicto consulis iudicia sublata animaduerti, ut cum de ui Clodium accusauit Milo, Lentulo et Nepote cos. pro Sextio, Consul, inquit, prætor, tribunus pl. noua noui generis edicta proponunt: ne reus adsit, ne citetur: ne quæratur: ne mentionem omnino cuiquam iudicum, aut iudiciorũ facere liceat. idemq. ep. 9. l. 1. fam. his uerbis: Cũ tribunus pl. pœnas a seditioso ciue per bonos uiros iudicio persequi uellet, exemplum præclarissimum in posterũ uindicandæ seditionis de rep. sustulerunt. confirmat Dio libro, opinor, XXXIX. Interregnum] quò deducta est. quod autem hic, Res uidetur spectare ad interregnũ, ad Att. ep. 16. l. 4. dixit, Res fluit ad interregnum. Rei nolunt]

itaque

itaque obnuntiationibus dies comitiorũ ſuſtulerunt. quod in epiſtola proxima oſtendetur. & ad Att. ep. 16. l. 4. Nolebant autem ideo haberi comitia candidati conſulares, quo plus haberent ſpatij ad hominũ ſtudia colligenda. Maxime Memmius] *cuius etiam cauſſa fore putaretur aliquis tribunus pl. qui comitia in aduentum Cæſaris detruderet. ad Att. ep. 16. l. 4.* Cæſaris aduentu] *in urbem? minime: quia cum imperio Cæſar erat: nemo autem cum imperio urbem introibat, exceptis qui triumphabant: quorum ipſo triumphi die finiebatur imperium. Ad urbem? ne id quidem: præfectis enim prouinciarum egredi prouinciæ terminis non licebat: et prouinciæ Galliæ, quam Cæſar adminiſtrabat, Rubico flumen erat finis. Quò igitur? in Galliam Togatam, Cæſaris prouinciæ partẽ, quæ ad ſuffragia ueniebat, non tamen uniuerſa, ſed coloniæ tantum Romanæ, et municipia. quod etiam diximus in comment. ep. 1. l. 1. ad Att. his igitur ad comitia uenientibus fore ſperabat Memmius ut a Cæſare commendaretur: ſimul illud, ut, cum peragendorum conuentuum cauſſa Cæſar alpes tranſiſſet, de ſuis militibus Romam mitteret, qui Memmium in petitione conſulatus adiuuarent. itaque ad Atticum ep. 17. l. 4. Memmius, inquit, Cæſaris commendetur militibus. et hic, in epiſtola ultima.* Iacet] *minime futurus conſul putatur. infra de eodem, Friget, dixit: ſupra de Meſſalla, Flaccet: & ad Atticum de eodem ep. 15. l. 4. Languet. hæc ad copiam latinæ linguæ.* Vide

batur] & fuit, plebeius cum patricio. populum enim liberalitate deleniuerunt. ad Att. ep. 16 l. 4. Messalla noster, inquit, & eius competitor Domitius liberalis in populo ualde fuit. nihil gratius. certi erant consules. Refrixerat] desertius a Pompeio. nam in postrema epistola, Scaurum, inquit, iam pridem Pompeius abiecit. de quo etiam suspicio quædam fuerat. nota enim erat Pompeij simulatio. itaque ad Att. ep. 15. l. 4. Pompeius Scauro studet, sed, utrum fronte, an mente, dubitatur. Refrixerat: desierat consul putari. amisso enim Pompeij studio, simul opinionem consulatus amiserat. Sine lege curiata] Aliquem, opinor, tribunum pl. cum ferretur curiata lex, timebat intercessorem. ideo etiam cum C. Memmio & Cn. Domitio Caluino turpissima pactione coijt, de qua ad Atticum l. 4. ep. 18. ut ambo HS CCCC consulibus darent, si essent ipsi consules facti, nisi tres augures dedissent, qui se affuisse dicerent, cum lex curiata ferretur, quæ lata non esset. quo patefit summa in Appio prouinciæ cupiditas. Imperium dabat populus lege curiata, senatus lege Cornelia. qui lege curiata, sumptu publico, qui Cornelia, suo ibant in prouinciam. ideo in epistola ad Atticum 16. l. IV. Appius, inquit, sine lege, suo sumptu in Ciliciam cogitat. & fam. ep. 9. lib. I. Lentulo nostro] Spintheri, Ciliciam administranti, qui Ciceronem consul ab exilio restituerat. Illo die] de quo dixit iam, Ipso decimo die: cum Gabinius in senatu actus & uexa-

tus

tus undique est. Accusauit] non ad prætorem in foro, sed in senatu. Data] prolata, eorum qui participes aut conscij fuerant maiestatis imminutæ: quibus testibus conuinci Gabinius posset. Ipsa domus] quod scilicet reliquum erat, expolitio. iam enim ædificatam magna ex parte crediderim; cum in proxima superiore epistola dixerit, Vrbanam expolitionem urget Philotimus. & in ea, quæ sequitur proxima, Expolitiones utriusque nostrum sunt in manibus. Nec unius Quincti, sed utriusque domum intelligo, cum sequatur, A redemptoribus. suum enim uterque redemptorem habebat. itaque epistola IV. lib. II. Redemptori, inquit, tuo dimidium pecuniæ curaui. quo item in loco de utriusque coniuncta domo cognoscitur. ergo cum dixit, Domi recte, de utriusque pariter domesticis rebus intellexit. Tractatur non indiligenter] satis curatur strenue, urgentibus Philotimo et Cincio, ipso etiam Cicerone crebro interuisete. supra in epist. proxima. Et quod hic μεταφορικῶς dixit, Tractatur; in proxima epist. eadem tralatione usus, In manibus sunt.

EPISTOLA III.

Iisdem consulibus.

QVIDQVID conficio, aut cogito,] quidquid scribo, quidquid, quod deinde scribatur, cogito. Negotia nostra] quæ ad me pertinent, ea quo modo se habeant, ostendi,

stendi, cum dixi: Diem scito esse nullum &c. Expolitiones] *ædium nostrarum. epistola* 1. *huius libri.* Sunt in manibus,] *tractantur, curantur. epistola, quæ antecedit, proxima, in extremo.* Iam res rustica] *siue sic, ut est in manuscripto Bessarionis libro, legas; siue, ut in impressis omnibus, præter hunc nostrum postremo editum, Iam res est rustica; utroque, modo, subesse mendum, intelligetur. mihi, Bessarionis librum, cuius habeo iá satis perspectam bonitatem, sequi placuit: ad eúq. uolo, quasi minus remotum a ueritate, meam correctionem accommodare. opinor enim, nec fortasse non recte, legendum sic: Iam, res rusticas: ut Rusticas, dictum accusandi casu, uerbum, Perscriberem, infra positum spectet. nam & in ea ipsa, quá significat, epistola, cum de Arcano & Laterio plene scripsisset, conclusit eam partem his uerbis: Habes fere de rebus rusticis. deinde subiunxit de urbanarum ædium expolitione.* Arcani, & Laterii] *dixi iam, loca fuisse in Arpinati, quæ Quinctus possidebat. quid aliud? etiam. nam mihi sæpe, quæ difficultatis habere nihil uidentur, in ijs mea scrupulum iniecit cogitatio. Hic sine dubio quasi retractat Cicero breuiter ea, quæ scripsit multis uerbis in epistola* 1. *huius libri. dubitare igitur aliquis iure possit, cur hic Arcanum & Laterium modo nominet, cum in ea epistola de Manliano præterea, de Fufidiano, deq. Bouiliano fundis mentionem fecerit. Ad hanc dubitationem id, de quo quidem mihi du-*

bitatio

bitatio nulla est, respondebo: Manlianum, Fufidianum, Bouilianum, non ab Arcano loca separata, sed ipsius Arcani partes fuisse: ut Arcanum loci generale nomen esset, quo multi fundi continerentur. Præterea] ergo, cum dixit, Res rustica, Arcani, & Laterij, non de tota rustica re, sed de uillis tantum intellexit; cum adiungat, De aqua, de uia. Enucleate] diligenter, & plane. hoc enim uocabulum Nonius exponit, purgate, exquisite, sine asperitate, aut duritia. ductum a nucleis nucum. Ex istis locis] ex Britannia. Mare istuc, & terra] maritimæ tempestates, terrestres pugnæ. Tolluntur] sublatos ad usque pridie K al. Oct. constat ex epistola ad Atticum 26. lib. 4. Obnuntiationibus] per Q. Mucium Scæuolam tribunum pl. interpositis, opera candidatorum consularium; qui produci comitia uolebant, quo possent, nummis interea distributis, populi uoluntatem sibi adiungere. significauit iam hoc in epistola proxima, dixit ad Atticum ep. 16. l. 4. Obnuntiare quid sit, notum satis est. Bonorum] qui comitia haberi eo anno a consulibus nolebant, ne præmia consequerentur pacta a Memmio & Caluino, consularibus candidatis. Suspicionem] non dum enim pactionem illam Memmius in senatu recitauerat. ad Att. ep. 18. l. 4. Præmiorum] HS quadringena, hoc est scutatos aureos duodecim millia. ep. ult. lib. IV. ad Att. Quattuor] manifestum est significari duos patricios, Messallam, & Scaurum; duos plebeios,

beios, Caluinum, & Memmium. Rei] *de ambitu postulati. epistola quæ huic antecedit.* Difficiles] *quæ non facile defendi possint. quorum enim ita pro gressa licentia est, ut nummos contra leges, palam, tributim, uno loco diuiserint, pro ijs quid est quod quisquam possit dicere? ad Att. ep. 16. et 17. l. 4.* Enitemur,] *studio, et precibus, non patrocinio. nó enim puto defensum a Cicerone Messallam. nam etsi in epistola ad Att. 16. l. 4. cum dixit, Quid poteris, inquies, pro ijs dicere? ne uiuam, si scio: fore, uide tur significare, ut eorum caussas suscipiat: tamen, id ut existimem non esse factum, adducor ijs uerbis, quæ sunt infra in ultima epistola: Messallam iam no strum, reliquosq. molestia leuatos, uehementer gau deo. non enim de suo patrocinio tacuisset.* Cum re liquorum salute] *Messallæ enim absolutio reliquorum candidatorum caussas præiudicio subleuabit. Ergo Messallæ iudicium uidet Cicero primo loco factum iri, deinde reliquorum.* P. Sylla] *is, qui de ambitu, accusante L. Torquato competitore, damna tus est, postea de ui a Cicerone defensus: quæ extat oratio. dextrum in exercitu Cæsaris cornu rexit in acie Pharsalica. ipsi enim Cæsari, de se ipso scriben ti, fidem habeo potius, quàm Plutarcho, qui dextro cornu Cæsarem, sinistro Antoniũ præfuisse tradit, de P. Sylla uerbum facit nullum. hunc opinor signifi cari in epistola ad Dolabellam, fam. lib. 9. et in dua bus epistolis, Ciceronis, et Cassii fam. lib. 12. & de off. l. 2. Sed inquiro ipse in me, ne quid in historia pec*

cem, nominum similitudine deceptus. quam esse lubricam admodũ rationem, ideoq. labi in ea permultos animaduerto. Nam cum statuissem iam, ut omnino nihil dubitans, hunc esse P. Syllam, qui consul cum P. Autronio Pæto designatus est, de ambituq. L. Torquato accusante damnatus: orta mihi suspicio est, cum hic Sylla Gabinium Romæ reum faciat, non esse eum, qui iudicio de ambitu conuictus est. nam de ambitu damnatos exsilij pœna sequebatur. quod in oratione pro Plancio declaratur his uerbis: Nunc postulatur a uobis, ut eius exsilio, qui creatus sit, iudicium populi reprehendatis. idq. in eadem infra cõfirmatur: Agitur, inquit, Plancij salus, patria, fortunæ. Sane mihi hæc aliquandiu molesta dubitatio fuit. postea quasi nodum soluit obseruatio. reperi enim in oratione pro Sylla id ipsum, quod quia suspicatus iam eram, attenta lectione quærebam; hoc uidelicet: quo anno Sylla est damnatus, non dum ambitus pœnam exsilium fuisse. sic enim in ea de Sylla, ambitus antea condemnato, Cicero loquitur: Abfuit ab oculis uestris, et, cum lege retineretur, ipse se exsilio pæne multauit. Ergo, quo anno habita est oratio pro Plancio, exsulabant de ambitu damnati; quo dãnatus est Sylla, non exsulabant. Placuit etiam quærere, quo anno lex, quæ exsilium irrogabat, lata sit. comperi. lata est ab ipso Cicerone consule, triennio post Syllam damnatum. docet hoc duobus in locis oratio pro Murena. hoc amplius ex Dione cognoscitur, exsilium illud per decem annos fuisse. Fratre]
ute-

uterino, cum sit Cæciliæ gentis: nam Sylla Cornelius. Sylla filio] *quem in ea, quam nominaui proxime, Cassius epistola significat, cum ait: Sectorem Cæsar non desiderabit, cum filium uiderit.* Contradixit] *in diuinationis iudicio: accusator enim, Sylla reiecto, deligi uolebat. ad Att. ep. 16. l. 4. Gabiniũ, inquit, P. Sylla, non dubitans quin foris esset, postularat, contradicente, & nihil obtinente Torquato.* Torquatus] *is, qui hunc Syllam de ui accusauit, filius eius, qui eundem de ambitu accusauerat, et damnauerat: ut æternas cum P. Sylla gerere inimicitias uiderentur.* Libentibus] *nimium enim infesti Syllæ Torquati uidebantur. damnauerant ambitus: consulatum eripuerant: de ui accusauerant: an etiam alterius accusandi locum, ipso repulso, obtinerent? nimia hæc quidem arrogantia. itaque propensiores in Syllam homines, quàm in Torquatũ, qui uetere inimici calamitate contentus non esset.* Omnium generum] *ut uniuersus pæne populus ad iudicium concurrerit; parumq. abfuerit, quin eum discerperet. Dio lib.* XXXIX. Cæditur] *accusatur, affligitur. ductum a pugnantibus.* Accusatoribus] *L. Lentulum, eiusq. subscriptores intelligit. epistola proxima, et ad Att. ep. 16. l. 4.* Consilium uarium] *iudices non omnes boni, non omnes improbi.* Quæsitor] *qui de maiestate quærebat, qui quæstioni præerat, prætor Alfius. quæsitor est quicunque de aliquo quærit crimine etiam si prætor nõ sit. itaque C. Iunium, qui de Oppianici ueneficio, accu*

ſante Cluentio, quæſierat, Pedianus quæſitorem appellat: cum tamen is prætor non eſſet, ut pro Cluentio declarat oratio. prætor igitur omnis quæſitor eſt, præter urbanum, qui nunquam quærit, ſed tantum ius dicit: quæſitor autem non omnis eſt prætor. quod in libro de legibus Romanis demonſtratum eſt. Grauis & firmus] quem nihil moueat, nihil flectat. Locum tamen] etiam ſi de maieſtate abſoluatur; fore tamen uideo, ut aut de repetundis, aut de ambitu damnetur. itaque omnino locum in ciuitate non habebit: ibit in exſilium. Moderatum] non nimis cupidum. teſtis enim fuit, præterea quieuit. epiſtola ultima. Leniſsimum] quod euenerit, æquo animo ferã. θετικώτερον,] ſubtilius, philoſophicis quæſtionibus magis refertum. Declamatorio] in quo illum rhetor Pæonius exercet: quod potius in quadam uerborum copia, quàm in ſententiarum acumine, conſiſtit. Merces] amoris augendi erga me tui. epiſtola huius libri prima. Spe] tui ditandi, uel ex præda bellica, uel e Cæſaris liberalitate.

EPISTOLA IV.

Iiſdem conſulibus.

ABSOLVTVS] de maieſtate. Sordidius] improbius. ſic ad Att. ep. 16. l. 4. de iiſdem, Iudicum ſordes, dixit. Dictaturæ] quam Pompeio delatum iri, omnes uidebant, principi ciuitatis. hic igitur iudices timor commouit.

mouit. quod in ad Atticum epistola confirmatur his uerbis: Est non nullus odor dictaturæ, sermo quidẽ multus, qui etiam Gabinium apud timidos iudices adiuuit. XXXII.] *in antiquis libris,* XXII. *ego,* XXXII. *ex epistola ad Atticum* 16. *l.* 4. LXX] *in oratione in Pisonem* LXXV. *commemorat.* Reliquis iudiciis] *de repetundis, de ambitu. supra.* Periturus] *quod euenit. damnatum enim Dio scribit lib.* XXXIX. Sederunt] *de iudicibus proprie. passim exempla in Ciceronis orationibus. Et, iudicasse prætorios, ne miremur: cum uniuersa iudicũ sortitio de tribus ordinibus a quæstoribus urbanis fieret, altera deinde sortitio a singulis prætoribus. ita non modo prætorij, uerum etiam cõsulares interdũ, una cum ijs, qui nullos gesserant magistratus, iudicabant.* Aperte] *ergo prætorius homo et improbus, qui Gabinium, manifestæ culpæ reum, absolueret; et impudenter improbus, qui sic absolueret, ut omnes uiderent: cum ceteri sententias tecte ferrent. ex quo, quæ tum fuerit forma reipublicæ, quàm inquinata uitijs, quàm non similis antiquæ, licet existimare: cum Caluinus, qui cum consulibus turpissima pactione coierat, quam C. Memmius, eiusdem pactionis particeps, in senatu recitauit; qui Gabinium, cuius crimina luce clarius patebãt, aperte absoluerat; consul tamen fuerit anno sequenti.* Cato] *non is, qui postea Vticensis dictus est. erat enim hoc anno prætor, ut in prima huius libri epistola demonstratum est. prætores autem in aliorum prætorum con-*

ſilio iudices ſediſſe, non eſt ut credi poſſit. Accedit illa ratio, quòd, uir omnium optimus, et conſtantiſſimus cum eſſet, nunquam, adulandi gratia, Gabinium abſolutum primus Pompeio nuntiaſſet. eſt igitur alius Cato, uel Porcius, uel Hoſtilius; qui ſua ſententia Gabiniũ uidetur abſoluiſſe. de C. Catone, qui tribunus pl. fuit Marcellino et Philippo cos. non licet intelligi. non enim uno tantum anno poſt tribunatum gerere præturã potuit. Diruptis] malim, diremptis, pro, diſcretis, dinumeratis: ut, quæ abſoluiſſent, quæ damnaſſent, cognoſceretur. non enim diſceſſit Cato, niſi poſtea quàm, tabellis dinumeratis, Gabinium uidit abſolutum. eademq. coniectura ductus, legendum crediderim in oratione pro Plancio diremptio, non direptio. ſic Lucanus lib. v. Et non admiſſæ dirimit ſuffragia plebis. ſic apud Varronem l. 3. de re ruſtica: dum dirimuntur ſuffragia, uillæ publicæ utamur umbra. Circulo] ubi iudices circa prætoris tribunal ſedentes, ſententias tulerant. Pompeio] extra urbem. nam erat cum imperio. id confirmant illa, quæ paullo poſt ſequuntur, uerba: In urbem introiſſet. et Dio lib. XXXIX. nõ affuiſſe Pompeium tradit: cum enim ad hoc iudicium uenire uoluiſſet, paulloq. tardior fuiſſet, ad urbem iudicij exitum exſpectaſſe. Nuntiauit] cupiens cupienti. Committerem?] cauſſam. Quid eſſem,] quàm apud homines turpis? Elapſus?] non hic tantum, ſed alibi ſæpe hoc uerbum pro, abſolutus, uſurpatũ. De ſua dignitate] quaſi ego

uellem

uellem experiri, uter plus ualeret, ipse ad absolutionem, ego ad condemnationem Gabinij. Introisset] *quòd, me accusante, plus impendere periculi Gabinio uideret, quàm accusante L. Lentulo. nunc enim in urbem non introiuit: me accusante introisset, sicuti ante introierat, ut laudaret P. Sextium. cuius rei mentio fit epist. fam.* 11. *impetrabant hoc, opinor, a senatu, qui erant ad urbem cum imperio.* Cum Aesernino] *insigne par gladiatorum inductum uideretur, ut Pacideianus, cum Aesernino pugnaturus: de quibus Lucilius poeta, uide libellum de optimo genere oratorum.* Auri culam] *quod inter pugnantes, ubi ad complexum uentum est, quandoque contigit. non discedit a similitudine gladiatorũ.* Clodio] *inimico suo, ut constat ex ep.* 111. *l.* 11. Meum consilium] *quòd Gabinium eam ob caussam maxime non accusauerim, ne Pompeium offenderem.* Singularibus] *cum et prætor Maniliam rogationem, de committenda Pompeio belli Mithridatici cura, luculenta, quæ extat, oratione suaserit: et consul, Mithridatico bello confecto, supplicationem ei dierum duodecim decreuerit. ep. fam.* 12. *et in oratione de prouincijs.* Dissentientem] *cum Cicero pro republica loqueretur; contra, Pompeius, Cæsar, Crassus ad suam potentiam omnia referrent.* Non tulit] *offensus enim ob eam caussam, eijci me, contra quàm promiserat, in exsilium a Clodio passus est.* Non dicam grauius] *Non dicam, quod uere possem, prodidit. eius enim in me perfidiã*

leuiter notatam uolo. Minus potens] *nam postea, discessu Cæsaris, et Crassi, potentia Pompeij ad summum peruenit.* Alterutrum] *si Pompeij caussa, Sallustius aiebat, Gabinium accusare noluisti: at eiusdem caussa defendisses.* Defendisses] *elegans et antiqua locutio, pro eo, quod uulgo dicunt, defendere debebas. sic lib. 3. in Verrem. Voconia lex te uidelicet delectabat: imitatus esses illum ipsum C. Voconium. et de off. III. Male Curio, cum caussam transpadanorum æquam esse dicebat; semper autẽ addebat, Vincat utilitas. potius diceret; non esse æquam, quia non esset utilis reipublicæ, quàm, cum æquam esse diceret, non esse utilem fateretur.* Contendenti] *uehementer oranti: ut se ipse proxime sequentibus uerbis exponit.* Inimicitias] *cum Pópeio, si Gabinium accusarem.* Infamiam] *si defenderem.* Hac mediocritate] *cum neque accusauerim, neque defenderim, sed mediam quasi uiam tenuerim, citra periculum, et infamiam. Infra, in ultima epistola, Illum, inquit, neque ursi, neque leuaui: testis uehemens fui: præterea quieui.* Grauissime] *uehementer. nam infra, Testis, inquit, uehemens fui.* In ciuitate] *si absolutus esset. damnati enim de maiestate exulabant.* Satisfacturum] *gratiam relaturum, quòd eum non accusassem, testimonio contentus.* Neque me interrogauit] *hoc faciebant rei, quo testes in mendacio deprehenderẽt. sic apud Pedianũ, interrogatos a reo Milone testes, quos accusator produxerat, legimus. fuit igitur honorificum*

norificum Ciceroni, a reo nihil interrogari: quasi nihil, nisi secundum fidem et religioné, dixisset. Commutandis] *quia uel mendose, uel non belle scripti.* Tibi scribi] *quibus uteris, ut tuis. supra in epistola ultima libri* II. *in extremo, et prima libri* III. Opera] *operá in hac re ponere non possum.* ἐνθουσιασμὸς] *furor ille, qui poetis diuinitus inspiratur. quod in epistola sequenti dixit, Non satis commoueor animo ad ea, quæ uis, cauenda.* Sine cura] *timebat omnino, ne prætor esset anno sequenti P. Clodius. id enim erat ei legitimus annus, cum ædilis fuisset Marcellino et Philippo cos.* Chrysippo] *et hic, & Tyrannio serui erant litterati, Tyrannio etiam Quincti filij magister. supra, et ad Atticum.* Fisco] *ærario. hac de re in extrema epistola sequéti his uerbis: Ab ærario puto confectum esse, dum absum. quærere præterea, quid plane rei sit, inepti hominis esset, ue reá., quod aiunt, nodum in syrpo quærentis.* De Ascanione] *seruo fortasse manumittédo, quod Cicero non uidetur probare, sicuti nec de Statio probauerat.* De suburbano] *emendo. de quo scripserat Quinctus ad Anitium. epistola huius lib.* I. VIII kal. Nou.] *forte,* VI. *nam in uetere Romano* K*alendario primum uideo ludorum Victoriæ dié* VI. K*al. Nou.* Committebantur] *committi ludos, pro incipi, ignorat, opinor, nemo.* Quam uellem] *non placet hæc loquendi ratio, Non longius, quàm uellem. perpendatur sententia: inesse quiddá, quod teretes aures offendat, sentietur. forte abúdat, Quá uellem.*

uellem. Pontinio] *C. Pontinio, de Allobrogibus triumphaturo. præturam gessit Cicerone consule. eiusdem in Cilicia legatus fuit.* III. Non.] *in ad Atticum epistola 16. l. 4. est,* IIII. *Non.* Serui lius] *Isaurici filius.* Secum habebit] *uide nostrú commentarium. quo in loco illud exposuimus, Erit cum Pontinio Appius consul, ep. 16. l. 4.* ἄρη πνέων]. *Martem spirans. dictum de ijs, qui terribile quiddam uultu præseferunt. sic in ad Atticum ep.* XI. *l.* 15. *Hoc loco, fortibus sane oculis, Cassius, (Martem spirare diceres) se in Siciliam non iturum.* ἄρη βλέπων, *dixit Aristophanes.* Scæuola] *tribunus pl. ad Atticum ep. 16. l. 4.*

EPISTOLA V.

Iisdem consulibus.

DEILLIS libris] *de republica. libro* II. *epistola, Duas.* Nouendialibus] *nouem dierum, ut proxime patebit.* Africani] *minoris, ut ex Macrobio colligitur.* Lælii] *duo C. Lælij fuere, alter maioris Africani, alter minoris amicissimus, hic cum Q. Seruilio Cæpione, ille cum L. Cornelio Asiatico consul. nunc de posteriore fit mentio.* Phili] *P. Furij Phili, qui consul fuit cum Sex. Atilio Serano.* Manilii] M'. *Manilij, qui cum L. Marcio Censorino consul fuit.* Tuberonis,] *Q. Aelij Tuberonis; qui minoris Africani sorore, L. Aemilij Paulli filia, natus est. in oratio-*

ne

ne pro Murena, & alibi. Fannii, & Scæuolæ] *quos in libro de amicitia cnm socero colloquentes facit. Rutilium hic non nominat; de quo mentionem facit ad Atticum ep. 16. l. 4.* Nouem dies] *feriarum. ideo nouendiales dicti.* Libros] *quos tamen in sex postea contulit.* Sallustio] *de quo in epistola proxima superiore.* Si ipse loquerer] *ut Aristoteles in politicis, omisso dialogo.* Heraclides Ponticus] *mollis philosophus, ut pro, Ponticus, Pompicus uocaretur. Laertius.* Consularis] *quem oratio de statu ciuitatis optimo, deq. optimo item ciue decere uideretur. dignitas enim personæ pondus affert orationi.* Nostris libris] *tribus de oratore.* Belle] *cum caussa: ne uiderer mihi perfectam dicendi rationem arrogare.* Vidissem] *uidit enim Cicero, ac sæpe dicentes audiuit, Crassum, Antonium, Scæuolam, Catulum, Cæsarem, Cottam, Sulpicium; quibus tribuit sermonē de ratione dicendi: at uero Africanum, Lælium, Philum, Manilium, Tuberonem non uidit: unum Scæuolam puer cognouit: ut est in libro de amicitia.* De rep. & præstante uiro] *scribit enim in suis, qui extant, politicis libris Aristoteles et de optima rep. et de optimo ciue. quales erant, qui perierunt, et Ciceronis libri. itaque dixit proxime, De optimo statu ciuitatis, et de optimo ciue.* Commouit me] *suum tamen institutum Cicero persecutus est. loquitur enim in somnio Scipionis Scipio ipse, Lælio respondens, querenti nullas Nasicæ, qui Ti. Gracchum, perniciose de re*

publlca

publica cogitantem, occiderat, statuas in publico locatas. Offenderem quempiam] *cum attingerem maximos motus nostræ ciuitatis*. Id uitabo] *ne quempiam offendam*. Loquar ipse tecum] *te et me de rep. loquentes inducam. quod tamen, ut proxime ostendi, non fecit*. Quæ institueram] *duos libros, quos iam nominauit*. Romam] *scripsit igitur epistolam in aliqua uillarũ suarum*. Stomacho] *quòd ingenij sui quasi partum non libenter imperfectum abieceret*. Relictos] *omißos; cũ me Sallustij sermo cõmouißet*. In ea ambitione] *nullam enim ex ijs rebus, unde parantur honores, prætermitto: cum de honoribus tamen ipsis, quos mihi Cæsar promittit, non laborem. epistola huius libri ante ultimam*. Versibus] *quos edas pro tuis. epistola, quæ antecedit proxima*. Commoueor animo] *abest ἐνθουσιασμὸς. sic .n. dixit in proxima*. Canenda.] *aptius, quàm scribenda: quòd poetarum, qui animo commoueantur, quibus scilicet ἐνθουσιασμὸς ille adsit, canere propriũ est*. ὑποθέσεις] *poematis argumentum: res, de quibus scribatur*. Ea] *hoc non ad ὑπόθεσιν, sed ad uersuum elegantiam spectat. quod indicant proxima uerba: Tu, qui omnes etc*. Ipse ego] *cum mea caussa conor: nedum consequi pro te poßim*. Ne cogitando quidem] *tu autem ita hæc a me petis, quasi uel sine cogitatione poßim præstare*. Isto] *uersibus faciendis*. Animi alacritate] *tria iam, quæ ad poema requirantur, attigit, ἐνθουσιασμὸν, otium, animi alacritatem*. Tem

pora]

pora] *quia uideo, nullam eßе remp. nulla iudicia.* Auctoritate] *ob magiſtratus adminiſtratos, maximasq́. res pro republica geſtas.* Senatoria] *æquum enim erat, ut homo hoc ætatis, iјs honoribus, iјs rebus geſtis, ea tantum, quæ in ſenatu grauiter agenda ſunt, curarem.* Forenſi labore] *agendis in foro cauſſis.* Iactari] *quod eum, qui ſummos honores geßerit, ſumma in remp. merita contulerit, decere non admodum uidetur. iactari, enim grauitatem non habet.* Domeſticis] *quibus domi operá do.* Suſtentari] *malis reip. fractum. hoc enim eò uerbú ſpectat.* αἰὲν ἀριστεύειν] *uerſus Homericus in Iliadis Z, a Glauco pronuntiatus. ſed integra duobus uerſibus ſententia comprehenditur.*

„ πέμπε δέ μ' ἐς Τροίην, καί μοι μάλα πόλλ' ἐπέτελλεν,
„ αἰὲν ἀριστεύειν, καὶ ὑπείροχον ἔμμεναι ἄλλων.

miſit autem me ad Troiam, et mihi ualde multa mádauit, ſemper ſtrenue fortiterq́. agere, et aliјs præſtare. Totum occidiſſe] *nullo prorſus modo fieri. cur? quia, cum inimicos ſuos partim non oppugnarit, ut Gabinium Pompeiј cauſa, partim etiam defenderit, ut Vatinium propter Cæſarem; quod utrunque in his epiſtolis iam demonſtratum eſt; nimirum plane illud amiſit,* αἰὲν ἀριστεύειν. Non modo animum,] *non modo, inquit, libere ſentire non poßum, ſed nec odiße quos debeo; ne ſcilicet eorum qui nunc principes in rep. ſunt, animos offendam.* Qui uellet] *quaſi unus Cæſar non alicuius commodi ſpe, ſed uere, atque ex animo, planeq́. ſua ſponte ama-*

amaret; alij ſimulate, et aſtute. quod de Pompeio creditum eſt: (ideo dixit, ſicut alij putant) qui Ciceronem, quem, contra datam fidem, pelli paſſus erat, ideo reuocauit ab exſilio, ut eius opera cum ſenatu rediret in gratiam. Plutarchus. Multa conſolatione] *domeſticis litteris. quòd proxime dixit. et hic, eodem ſpectans, intulit, Quotidie. quotidiana enim tractatio litterarum.* Panſa] *C. Vibius Panſa, qui conſul cum Hirtio fuit, anno poſt Cæſaris necem proximo. is, opinor, in exercitu Cæſaris cum Quincto locutus erat de Gabinio defendendo. ſcripſit Quinctus: reſpondet Marcus; et rationẽ affert, cur eum non defenderit.* Concidiſſem] *collectam multis præclare factis gratiam bonorum, hac una re profudiſſem, ac perdidiſſem.* Toti ordines] *non modo omnes ordines, (hi tres erant, ſenatorius, equeſter, plebeius) ſed omnium ordinum omnes homines.* Propter quem oderunt,] *me quoque ipſum, propter quem Gabinium oderunt, odiſſe cœpiſſent: qui me ſimul cum rep. crudeliſſime ab illo conſule uexatum recordantur.* Tenui me] *progreßus neque in hanc partem ſum, neque in illã: non accuſaui, non defendi.* Viderent] *dixi in illum, quæ nota erant: præterea quieui.* In omni ſumma] *quidquid ago, otium meum ſpecto: inimicitias contentionesq́. fugio.* De libris] *de bibliotheca græca ſupplenda, libris commutandis, latinis comparandis. ſupra.* In ſummo ſtudio] *quod ipſe in curanda mihi bibliotheca pono.* Crebrius] *malo*

ſic,

sic, quàm, ut in impressis libris, Cerbrius: primum, quia Beßarionis librum, quem sequar, habeo: deinde, quia conuenit a creber ita deductum Crebrius, ut a ruber Rubrius. Qui omnia adiurant] *qui cogunt sibi credi, iureiurando ad asseuerationem adiuncto.* Renuntiant] *mihi, dum in uillis meis sum. nam infert, dum absum. forte a Quincto Crebrius hic beneficia acceperat in Gallia. mouet enim me illud, Romæ est.* Ab ærario] *quod supra dixit in proxima, De fisco quid egerit Scipio.*

EPISTOLA VI.

Iisdem consulibus.

A BALIO] *a me scilicet: quem de uersibus tibi scribendis sæpe rogas. supra quattuor in locis.* κλέος *quæris?*] *laudem aliunde quæris; cum in te ipso sit, unde illã pares?* Istas] *Electram, et Troadem.* Erigonam] *quam, a Quincto ante missam, quod ex huius libri epistola* I. *liquet, tabellarius amiserat: quod epistola ultima declarat.* Proximas] *hanc breuem, et proximam superiorem, utranque in eundem fasciculum coniectas. nam cum illam scripsisset, atque obsignasset; alteram hanc, litteris a Quincto acceptis, illico scripsit, breuiorem omnino, quàm ut uideri possit ad fratrem trans alpes usque mißa: uerum, si, cum proxima simul mißã, intelligamus, tollitur admiratio. Aut dicamus epistolam falso putari: particulam enim*

nim potius epistolæ superioris esse. quod eo etiam ue risimilius uidetur, quia, cum dixit, Epistolas proximas, epistolam non appellaret sex aut septem uersus. quod si ita est; epistolas proximas uocabit, duas superiores, quia simul utranque miserit. Ac uereor, ne item ea, quæ sequitur, epistola cum hac sit coniungenda: ut eam de se ipso scripserit Marcus, superiora omnia ad Quincti litteras responderit.

EPISTOLA V.

Iisdem consulibus.

APPIA, ad Martis] *Appia uia, ad ædem Martis. et Appia uia, ad portam Capenam, extra urbem. ea ducebat usque Brundisium, omnium uiarum celeberrima, ab Ap. Claudio censore munita. Martis autem templum, quod in Appia uia fuit, significat. nam de altero etiam intra urbē legimus.* Piscinam publicam] *eam P. Victor collocat in regione* XII. Viget illud Homeri] *accidit plane, quod in illis uersibus, Iliados* π, *dixit Homerus: Iouem magnos imbres fundere, cum est hominibus, iustitiam non colentibus, iratus. uidetur enim ideo proluuiem hanc immisisse, quia Gabinium contra leges absolutum inique ferat.* Hæc] *quæ fiunt in rep. non recte.* De dictatura] *ad quam res uidetur spectare. discordijs enim ciuium comitia producuntur: quas dictatoris potestas sedabit. supra, et infra, et ad Att. ep. 16. l. 4.*

l. 4. Labienum] *T. Atium Labienum, Cæsaris in Gallia legatum, qui postea ciuili bello ad Pompeij partes transiit. tribunus pl. legem tulerat, auctore Cæsare, ut sacerdotia, collegijs erepta, populus mà daret.* Ligurium] *A. Ligurium, Cæsaris familia rem: de quo ad Atticum ep. 9. l.* XI. *et fam. 263:* Dabo] *uidetur hoc Quinctus a Marco petijsse; ut eorum, quos maxime Cæsar diligeret, amicitiam litteris tueretur.* Lychnuchum] *quo lucerna sustinetur.* Sami] *cum, Asiam pro prætore admini strans, Samum uenisses. fuit enim Samus in prouin cia Quincti. epistola* I. *libri* I.

EPISTOLA VIII.

Iisdem consulibus.

SVPERIORI epistolæ] *tres Quinctus ad Marcum epistolas dederat, primam Labieno, qui non dum uenerat; alteram, quam Marcus ante primam accepit; tertiam, quæ ultima Marco est reddita.* Stomachi, & querelarum] *ex militiæ laboribus, ex urbis desiderio. adde, ex periculo illo maximo, in quo his temporibus, Ambiorigis fraude, uersatus est. Cæsar comm. lib.* V. Molestiis, & laboribus] *molestijs animi, laboribus corporis.* Desideriis] *urbis, et tuorum.* Discessu nostro] *ut alter ab altero disiungeremur.* Plura ponuntur in spe] *plus in spe constituitur emolumenti, et præsidij, quàm in pecunijs:*

quas in hac legatione potes colligere. Reliqua] *præter ſpem: aut, præter ea, quæ iam habemus, a nobis ipſis parta. quæcunque, inquit, ſtruas, ad ia ctūram ſtruentur; id eſt, eiuſmodi erunt, ut aliquid ex iis quotidie poſſis amittere. at Cæſaris præſidiũ erit firmiſſimum: idq. petiimus ad omnem ſtatum noſtræ dignitatis.* Cum uoles] *arbitratu enim tuo in urbem redire tibi licebit.* Prolatum] *diuulgatum. forte non nihil in ſuperiore illa epiſtola ſcripſerat Quinctus, quod Cæſar ſi noſſet, non æquo animo ferre potuerit: ut, ſe non ea, quæ ſperauerat, a Cæſare commoda obtinere. quod etiam illa uerba uidentur ſignificare: Non enim commoda quædam ſequebamur parua, ac mediocria. et illa: Plura ponuntur in ſpe, quàm in pecuniis.* Labieno] *uidetur Labienus aliquandiu Romæ fuiſſe manſurus; cũ loquatur Cicero de multis epiſtolis, quas ad Quinctum deinde daturus erat.* Neruii] *ubi nunc hibernas cum legione. Cæſar comm. lib.* V. In ſummo dolore] *ob legatos cum legione et cohortibus cæſos. comm. lib.* V. Poema] *non illud, de quo in epiſtola huius libri prima. dixit enim ſe incidiſſe, iam compoſitum et confectum. at hoc habere ſe ſcribit; neque compoſitum, ſed inſtitutum appellat. neque uero illud alterum poema ſignificat, de quo in epiſtola ultima libri* II. *in extremo. nam ad Cæſarem id non uidetur eſſe miſſum. ſed illud, de quo in eiuſdem libri epiſtola, Ad* IV. *non. in qua ſunt hæc uerba: Quoniam ſcribis poema ab eo noſtrum probari.*

ri. quod non esse id, de quo in extrema eius libri epistola sit mentio, inde patet: quia in ea, quæ incipit, Ad IV. non. indicat se cognouisse ex litteris Quincti, poema suum a Cæsare probari: in ea uero, quæ ultimum in eo libro locum obtinet, rogat fratrem, ut iudicium Cæsaris de suis uersibus perscribat: nihilq. omnino ea de re a Quincto significat ante se accepisse, quòd ait: Sed heus tu, cælari uideor a te. sunt igitur tria Ciceronis poemata, quæ in his ad fratrem epistolis nominantur; unum ad Cæsarem, de quo non absoluto, sed instituto legitur in epistola, Ad IV. non. lib. II. et in hac huius ultimi libri ultima: alterum, de quo in extrema eius epistolæ parte, quæ librum II. concludit: quod non esse ad Cæsarem missum, probauimus: tertium, et ipsum ad Cæsarem: quod cum absoluisset, incidit. de quo in epistola huius libri prima. Cum opera, tum animo] supra, non iisdem uerbis, idem dixit: Deest mihi opera, quæ non modo tempus, sed etiam animum uacuum ab omni cura desiderat. Supplicationum] quas Cæsari fortasse ob Ambiorigē profligatum senatus decreuerat. Otiosis] per dies enim supplicationum lege non agebatur. ita otium illi a forensi labore futurum erat. ne cum populo quidem tum potuisse agi, indicat illud in epistola, Dederam ad te, lib. II. Lentulus dies comitiales exemit omnes. nam etiam Latinæ instaurantur: nec tamen deerant supplicationes. Reliquosq́ue] candidatos. Molestia leuatos] ambitus iudicio absolutos

ſolutos.id fore diuinauit in epiſtola ad Atticum 16. *l.* 4. *inquit enim: Candidati conſulares omnes rei ambitus. accedit etiam Gabinius. ſed omnes abſol uentur. cum tamen nocentes iudicaret, ut in eadem ad eundem et hic in epiſtola huius libri* II. *poſtea ta men Memmius, et Meſſalla damnati. ad Att. ep.* 1. *l.* 6. *Appianus lib.* II. *fam. ep.* 4. *lib.* 8. Præſtabo] *efficiam, ſi erit conſul, ne quid agat in ma giſtratu contra Cæſaris uoluntatem.* Aduentu] *hoc iam expoſuimus in epiſtola* II. *huius libri.* Puto errare] *forte, quia Cæſar conſulem nolet eum, quem ſibi fuiſſe inimicum in prætura meminerit. Suetonius. etiam Dio lib.* XXXVIII. *tradidit, hoc ingenio Cæſarem fuiſſe, ut, quos accepta iniuria odiſſet, eos tamen illico non ulciſceretur. itaque fieri poteſt, ut Memmius eum, delata ſuperioris tem poris memoria, ſibi amicum fore crediderit in conſulatu petendo.* Abiecit] *quem adiuuandum ſuſce perat. ad Att. ep.* 15. *l.* 4. Res prolatæ] *negotia dilata. ita loquebantur, cum illud tempus, quo feriari hominibus licebat, intelligerent. iterare eadem non placet. diximus hac de re ſatis in commentario noſtro in ep. ad Att. ubi rerum prolatio nomi natur, ep.* 12. *l.* 7. Adducta] *affirmat id Cicero quod etſi pro certo habere non poteſt, (nam poſt id tempus, quo prolatæ res dicebantur, dies præterea multi ſupererant comitiales, quibus haberi comitia liceret) omnino tamen ob ciuium diſcordias futurũ uidet.* Loquuntur] *boni: de nimia Pompeij potentia,*

tentia, cui etiam dictatura deferretur. Hirrus] *Lucceiæ gentis, plebeiæ.* Auctor] *opinor, quia designatus tribunus pl. quod eo quoque, infra quod sequitur, uidetur confirmari: Hirro agente nolle se non probabit. ut omittam, quòd magistratuum ordo consentit. petijt enim ædilitatem post: et ædilitas cur. post tribunatum pl. petebatur. ep. 2. 3. 4. 6. lib. 8. fam.* Fore] *cum inierit magistratum: cuius erat primus dies* IV. *id. Dec. ut iam diximus.* Se ipse amans] *qui etiam cum Cicerone, homine consulari, nondum ipse ædilicius auguratum biennio post, Pópeio* III. *cos. petere sit ausus.* Crassũ Iunianum] *quæ sit hic mea coniectura, dicam: ea probari debeat, nec ne, iudicium aliorum esto. libéter legerem, Crassum Licinianum: ut, cum esset Licinius Crassus, in aliam postea familiam, adoptionis iure, transierit. at quam familiam? opinor, Cœliam. placet enim, hunc esse Cœlium illum, qui in M. Cœlij epistola ad Ciceronem, fam.* 114. *Cœlius Vicinianus male nominatur: cum, Licinianus, uideatur esse reponendum. et congruit hic de dictatura locus cú illo. nam hic uerbum, deterruit, significat, eum, quod instituerat de dictatura, omisisse: in epistola uero M. Cœlij, promulgatam ab eo de dictatore legem, scriptum est. Eundemq. crediderim esse Cœlium illum, qui lib.* IV. *de bello ciuili Vincianus uocatur, mendose, pro Licinianus. Præterea, tribunum pl. hunc eodem anno cum C. Hirro fuisse, ideo credibile est, quia eodem etiam anno ædilitatem si-*

mul biennio post petierunt. quod ex ea, quam nominaui, M. Cœlij epistola constat. Vt omittam, quòd hunc ipsum, qui de dictatore Pompeio egit, Luciliũ uideo apud Plutarchum nominari. ut Liciniani nomen in Vicinianum, Vincianum, Lucilium, ob similitudinẽ facile uideatur abijsse. Neque uero quidquam obstat, cur, etsi Cœlius ex Licinio sit factus, prioris tamẽ familiæ nominibus Crassus Licinianus appellari non possit. nam Scipionis cognomen retinuit is, qui Magni Pompeij socer fuit; qui tamen Cæcilius, adoptante Metello Pio, factus erat: & Lucullus, frater L. Luculli, cum Terentius Varro per adoptionem factus esset, quod supra probauimus, Lucullus tamen nouo cognomine omisso, uetere conseruato, nominatur. Per me deterruit] mea opera Pompeius effecit, ut captum de dictatura consilium Crassus abiecerit. Hoc enim, & quæ sequuntur, ad Pompeium, non ad Hirrum, conuenit referri: si tamen is est, de quo Plutarchus, qui inito tribunatu egit de dictatore Pompeio. Deterruit] opinor tamen, ab eo mox, post initum tribunatum, promulgatam legem de dictatore Pompeio. aut, Deterruit, cum iam legem promulgasset, ante quàm tribunatum pl. iniret. Velit nolit,] quia Pompeius aliud sentire, et loqui solebat. ad Att. ep. 10. et 15. l. 4. et ep. 1. l. 8. fam. Agente] ad populum, ubi magistratum inierit. in epistola, quæ sequitur, Hirrus, inquit, parat. Non probabit] non persuadebit hominibus, cum per eius amicum

agatur.

agatur. secutus est autem Hirrus Pompeium ciuili bello contra Cæsarem. comm. lib. 1. quo in loco, Vl cillem H. rrum, mendose legitur: cum potius, Lucceium Hirrum, legendum uideatur. Lucceiæ enim gentis cognomen Hirrus fuit. fam. l. 8. Serrani.] gentis Atiliæ. Domestici] cognomen aut Serrani ipsius, aut filij. Scripto meo] cum orationem, ei a me scriptam de laudibus filij, legeret. Nihil tribuit,] minime illi, anno sequenti consulatum petituro, studet, maxime uero Guttæ. petijt anno sequenti consulatum Milo. etsi non habita, propter dissensiones candidatorum, comitia, uel ex Pediano cognoscitur. uideo autem eum, interuersa prætura, consulatum petijsse: qui Lentulo et Metello cos. tribunatum pl. Pompeio et Crasso ædilitatem gesserit; Caluino autē et Messalla consulatum petierit. Guttæ] non habeo certum, quis hic sit Gutta, competitor Milonis in consulatu anno proximo futurus. Pedianus candidatos consulares tres dumtaxat nominat, omnes plebeios, T. Annium Milonem, P. Plautium Hypsæum, Q. Cæcilium Metellum Scipionem, Pompeij Magni socerum. Illo] Gutta ad consulatum efferendo. Diffidit] se posse consulatum adipisci. Intercessorem] tribunum pl. tribuno, rogationem de dictatore dicendo ferenti, intercedentem. multi autem intercessuri uidebantur. epistola, quæ sequitur. Per uim] spreta intercessione: quod ante, quo anno C. Cæsar, quo Pompeius consul fuit, euenerat. quòd si uim ui repellet Milo,

ualebit intercessio. Ludos] *ut eum honoraret mortuum, cuius legatam sibi testamento hereditatem creuerat. cui et munus dederat.* Sumptuosiores] *scribit Pedianus, Milonem in scenicorum ludorum, et gladiatorij muneris impensas, effusas q. largitiones tria patrimonia effudisse. idq. Cicero tum in oratione pro ipso, tum in epistola ad Curionem significat his uerbis: Studium habemus uulgi, ac multitudinis, propter magnificentiam munerum, liberalitatemq. naturæ.* Terque] *ut fortasse trinos in ludos tria illa patrimonia, in singulos singula, profuderit.* Non postulatus] *a populo. solebat enim ludos interdum populus postulare. fam. l. 9. ep. 8.* Munus] *gladiatorium.* Facultates non erant] *binis iam ludis, et in gladiatoribus consumptæ.* Magister] *hereditatis curandæ inter coheredes. Dicit, opinor, hoc. magistratum non gerit Milo: ut eum ad impensas huiusmodi uideatur dignitas impulisse. tantum est magister, uile scilicet ministerium.* Non ædilem] *uidetur hoc significare. ludos dare, magistrorum non est, sed ædilium. debuit igitur Milo, cum magister, non ædilis, esset, ludis abstinere. Hæc mihi non omnino probatur interpretatio. nam si hoc Cicero significaret, idem diceret, quod proximis uerbis: Vel quia magister. dicit autem diuersum quiddam, et hoc forte, cum is, cui mortuo ludos dat, ædilis fuerit hoc ipso anno: putat Milo, se, qui magnam bonorum eius partem testamento acceperit, quodam modo in eius locum*

suc-

ſucceſſiſſe, ludosq́. dare pro ædili debere. uerum po tuerat ſe magiſtrum putare, ſicut eſt, non ædilem, qui re uera non ſit.

EPISTOLA IX.

Iiſdem conſulibus, in extremo anno.

NIHIL iſtorum] ſine dubio ſcripſerat Quinctus, debuiſſe Marcum & Pompeij et Cæſaris cauſſa reo Gabinio de maieſta te adeſſe. atque hoc facile mihi perſuadent illa, quæ proxime ſequũtur, græca uerba: Τότε μοι χάνοι: hoc eſt, tunc mihi dehiſcat lata terra: cum hoc ſcilicet fla gitij commiſero. integrum enim eſt hemiſtichium a- pud Homerum, duobus in litteris Iliadis Δ, Θ, τότε μοι χάνοι εὐρεῖα χθών. Neque urſi, neque leua- ui.] neque accuſaui, neque defendi. Nunc deni que redundat] hoc bonum, quo antea nimium in digebam, (bonum appellat, animi ſiue patientiam ſiue fortitudinem quandam in malis reip. leuiter fe rendis) mihi nunc denique ſatis ſuperq́. eſt. Cur ſtomacher,] ſi quid accidit iniquius: cum reſpu- blica iam plane deſperata tota ſit. Angit] conſula tus cauſſa: quem petet aduerſante, ut uidetur, Põ- peio: cum ego utrique ſumme debeam. Finem] ſo licitudinis meæ. uelim, inquit, poſt conſulatum, qui eſt honorum ſummus, nihil accidat præterea, quod illius cauſſa me angat. Enitar] quàm eniſus ſit, intelliget, qui epiſtolam ad Curionem libro 11. fam.

lege-

legerit. Iſtinc,] *ut Cæſaris amicis in petitione Milonis utamur.* De quo] *de conſulatu, niſi ui res agatur, ſpero fore quod uolumus.* Timeo] *ne ſuſtinere tantos ſumptus non poſſit, ne ad inopiam redigatur.* μαίνεται etc.] *recte, et proprie, quod modum ſuperat, inſania uocatur. unde illud, de emptione, ad Atticum 216: Nec tamen inſaniturum puto. et, de ſumptu, in oratione pro Milone: Inſanas illas P. Clodij ſubſtructiones. recte igitur et hic, de Milone nimiam pecuniam in ludos erogante,* ὁ δὲ μαίνεται οὐκ ἔτ' ἀνεκτῶς: *quod eſt: Hic autem inſanit ſic, ut ferri amplius non poſſit. finis exametri uerſus apud Homerũ, Iliadis* I. 78. *quod enim ille de Ciclope Polyphemo,* σὺ δὲ μαίνεται οὐκ ἔτ' ἀνεκτῶς; *Cicero de Milone, paullulum quiddá ſententiæ cauſſa, ut ſolet, immutás,* ὁ δὲ μαίνεται οὐκ ἔτ' ἀνεκτῶς. HS CCC] *ſcutatis aureis decem millibus, et centum ſeptuaginta ſex, marculis, ut appellant, qui olim aßes erant, ſexaginta quattuor.* Conſiderantiam] *immo contra: cum in ſumptibus inſaniat. malim igitur, Inconſiderantiam, uocabulo inuſitato, ſed tamen ab, Inconſiderãte, uſitato. et referetur ad* μαίνεται. Suſtinebo] *et ego feram hoc in homine amiciſſimo uitium: et animi tui uires eæ ſunt, ut ipſe quoque ferre poſſis.* Venientis anni] *de quo ad te ſcripſeram.* Si per interregem, ſine iudicio] *quem hic locum habet iudicij mentio; cum in proxima epiſtola iam dixerit, illum eſſe abſolutum? intellige de altero, quod impendebat, de ambitu iudicio.*

nam

nam et post consulatum de ambitu accusatus. id ego locis obseruatis cognoui, ad Atticum ep. 12. l. 5. et fam. epist. 2. et 4. si consul, inquit, habitis ab interrege comitijs creabitur; iudicium uitabit: statim enim consulatum inibit: et accusari magistratus non licet. sin a dictatore: fieri omnino potest, ut dictator pro ea, quam habet summam, potestate nolit eum inire antea consulatum, quàm iudicium fiat: sed tamen, quin absoluatur, mihi dubium non est. uideo enim, qui illum oderit, esse neminem. Et, quod ait, Si per interregem, sine iudicio; uere dicit. nam, Messalla per interregem consule creato, iudicium de eo factum non est: peracto autem consulatu, bis accusatus de ambitu est, primo absolutus, deinde condemnatus. Hortensii] *fratris eius uterini: quod ex Plutarcho in Sylla conijcitur.* Calor] *pro absolutione contentio. defensum ab eo Messallam, et absolutum, significat M. Cœlius in duabus epistolis* II *et* III. *lib.* VIII. *fam.* Lex impunitatis] *quasi lata lex uidetur, ut, qui peccauerint, ijs impune sit. his uerbis nocentem Meßallam significat. fore tamen, ut absoluatur, tribus caussis, dixit: quòd odij nihil habet: quòd pro eo contendet Hortensius: quòd, absoluto Gabinio, nemo iam uidetur ita nefarius, qui absolui non possit. innocentiam Messallæ ad has caussas non admiscet. satis enim cōstabat, et ipsum, et reliquos candidatos pecuniam contra leges populo dedisse. quo nomine post consulatum damnatus est, ut proxime dixi.* ἐν παρέργῳ] *narrationem*

rationem de rep. duas in partes tribuit; quarum ad Messallam una pertinet, ad dictaturá altera. atque hanc posteriorem ἐν παρέργῳ, hoc est, breuiter, et ue lut in cursu, exequi se uelle significat. Tamen] quamuis iam ante rumor fuerit. epistola, quæ antecedit. Abest] erat omnino Pompeius extra urbem, quia cum imperio, iturus, ad uidebatur, in Hispanias: sed non diceret Cicero, Abest, de eo, qui ad urbem esset. longius, opinor, discesserat, nimirum rei frumentariæ caussa: quod legimus apud Dionem lib. XXXIX. in extremo. Appius miscet:] notat hominis ingenium, miscentis potius, quàm agentis. Miscet autem, non quia dictatorem, sed quia comitia uellet. nam in epistola huius libri III. Consules, inquit, comitia habere cupiunt. quam uideo scriptam post rumorem de dictatura natum. nam in ea consulares ait candidatos de ambitu postulatos: et ad Atticum 65: ubi eosdem reos memorat, odorem esse non nullum dictaturæ dicit. Atque hoc ideo dictum uolui, ne quis Appium dictaturæ, quam Pompeio delatum iri credebatur, existimet fauere, quia filiam suam Pompeij filio collocasset, ut est in fam. 42. Parat] ut legé ferat de dictatura, cum scilicet tribunus pl. erit. nunc enim designatus erat. quod in epistola proxima significatum est in eo: Auctor fore uidetur. Quòd si quis obijciat, designatum esse non potuisse, cum Cicero comitia non dum habita significet: is, consularia quidé comitia hoc anno habita non esse, tribunicia uero esse ha-

habita, ab historia discat. nam Plutarchus, Catone prætore, idest hoc anno, habita, perspicue demóstrat. et hic noster ad Att. ep. 15. l. 4. cum dixisset de consularibus comitijs: Comitia puto fore ut ducantur: de tribunicijs intulit: Hæc ego pridie scribebam, quàm comitia fore putabantur. Numerantur] *quòd certo iam sciretur, qui ferenti legem Hirro de dictatura intercessuri uiderentur.* Non curat] *siue lex feratur, siue non feratur.* Principes] *uidetur eos significare, quos in epistola proxima bonos nominauit.* Quiesco.] *te monente; ut calamitate iá doctus inimicitias uitem. supra: In omni summa, ut mones, ualde me ad otium pacemq. conuerto.* Mancipiis] *ad me mittendis, Gallico, aut Britannico bello captis.* Infrequens] *cum paucis admodum mancipijs. quo magis te amo; quia, quod mihi opus est, id polliceris.* Facultate] *nihil ut mea caussa cures, nisi quod facillime possis.* Ista odia] *de quibus ad me scribis. quia Vatinius, litteris Roma ad Cæsarem missis, quæcunque diceret ageret ue Cicero, tanquam explorator significabat. ex quo Quinctus, litteris ijs inspectis, de odio illius in Marcum cóiecit.* Concoquam] *prorsus minimi faciam, facile feram. sic, deuorare molestiam, oratione VI. in Antonium: deuorare hominum ineptias, in Bruto.* ἔπος] *poema: de quo in epistola proxima.* Locupletem] *cui meum ἔπος bene credatur. iocus: quia missa a Quincto Erigona tragœdia perierat in itinere, tabellarij culpa. ideo dixit in epistola, Quattuor, Erigonam mihi uelim mittas:*

cum

cum tamen, eam aliquanto ante missam esse, iam significauerit in epistola huius libri prima. Cæsare] *qui omnia multis uictorijs tuta reddidit.* Quid, si cæmentum] *minime placet hæc ab* ἔπος *ad ædificium subita transitio. nec dubito, quin huius partis, in qua de Quincti agitur uilla, fortasse in Laterio, initium desideretur. itaque uisum est, ut hac nota* ✱, *quasi lacunam loci significaret, a superioribus inferiora disiungentem.* Arcano] *Quincti fundo: de quo in epistola huius libri prima.* Cæsaris opus] *maximum uidelicet. magnifica enim Cæsaris monumenta: qui forum usque ad atrium libertatis explicare, deinde in campo Martio septa et tecta marmorea facere cogitauerit: ut est ad Atticum ep. 17. l. 4. legimus etiam apud Tranquillum, Italiæ, Galliarum, Hispaniarum, Asiæ quoque, et Græciæ potentissimas urbes, eius munificentia, præcipuis operibus exornatas.* Imaginis] *quas in Arcani uilla constitui Quinctus mandauerat.* Nilus] *ut opinor, plures riuulos, e salientibus aquis in piscinam diuersis partibus confluentes, appellat Nilum: quòd, ut hoc flumen ostijs septem profluit in mare, sic salientes illæ in piscinam riuulis multis, quasi paruus Nilus, perueniant. hanc ego coniecturam duco ex huius libri epist. 1. in qua, cum de uilla, quæ erat in agro Fufidiano, hoc est in Arcano, meminit; (iam enim, fundum Fufidianum in Arcano fuisse, ostendimus) piscinas, et salientes, et palæstram simul nominat. Nili etiam mentionē facit lib. II. de legib. in proœmio.*

mio. Philotimorum est, non Diphilorum] *diligentiam Philotimi, negligentiam Diphili significat. hoc, inquit, Diphili negotium non est, sed Philotimi; neque uero unius Philotimi, sed multorum. Diphili tarditatem notauit iam illis uerbis: In Manliano offendi Diphilum Diphilo tardiorem. is in Arcano Quincti uillas curabat: Philotimus autem urbanã expolitionem urgebat. quod utrunque in eadem* I. *epistola.* In unciis] *assis nomine tota significatur hereditas. as, qui et libra, duodecim in partes, quæ dicuntur unciæ, diuiditur. duodecim igitur partes bonorum suorum, postea quàm esset mortuus, fieri Felix uolebat. sed, ut in propinqua morte, mente perturbatus, Sicuræ etiam serui imprudentia, tabulas de uncijs non obsignauit: alteras, aliam in sententiam, a se antea scriptas, obsignauit. ratæ autem erant tabulæ testamenti, quæ non essent eius, qui testamentum fecerat, annulo obsignatæ.* Firmissimum tenuerat] *consiliũ illud de bonis suis in* XII *partes inter coheredes diuidendis mutare noluerat.* Lapsus est per errorem] *errauit imprudentia. sic in Tusc.* V. *Labi errores sermonis. ex l. 3. de Rep. apud Lact. l. 5. c. 15. et in epitome cap. 50. Qui aut aurũ pro aurichalcho, aut argentũ pro plumbo uendat per errorem.* ἀλλ᾽ οἰμοζέτω] *iubent Græci* οἰμόζειν *eos, quibus male precantur. Aristoph.* ἐγὼ μὲν οἰμόζειν λέγω σοι. *uidetur autẽ esse finis senarij ex aliqua uetere comœdia. nec uero dubium est, quin de mortuo loquatur. nam uiuens testamentũ mutasset,*

errorem͂q. suum correxisset. Valeamus] *et hoc ad mortuum pertinere,* ἀλλ' οἰμωζέτω, *significat. illi mortuo male sit, qui tam male suis consuluerit: nos valeamus.* Dimitto] *patior eum ire cum matre; cum antea mecum habitaret. supra dixit, Tyrannio docet apud me.* Magistris] *duobus, Tyrannione grammatico, Pæonio rhetore. quo de utroque iam facta mentio est.* Pomponia] *glossema puto, ab imperito librario positum.* Pueri] *annum* XIII. *Quinctus filius, cum hæc scripta est epistola, hoc est Appio et Abenobarbo cos. non dum impleuerat. id ex eo conijcio, quia togam puram sumpsit Paullo & Marcello: quam non nisi anno ætatis* XVI. *finito sumi solitam, satis constat. ad Att.* 80: 86: Sumus una tamen] *ergo non exierat urbe Pomponia, sed ex illa domo, quam Ciceronis cum domo iunctam fuisse iam diximus, in aliam Quincti domum transierat.*

Epistolam ad Octauium, ultimo loco impressam, & quia satis aperta, & multo etiam magis, quia, Ciceronis non esse, ἐκ τῦ χαρακτῆρος *intelligo, non placuit interpretari.*

FINIS.

